

**İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI**

TÜRK MUSEVİLERİ VE MİLLİ MÜCADELE

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Vedat TÜFEKÇİ
Enstitü No:2901020013**

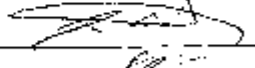
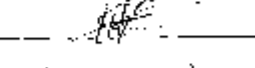
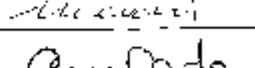
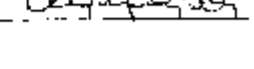
Tez Danışmanı: Öğr. Gör. Dr. Serkan TUNA

İstanbul 2009

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ACATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ Bilim Dalında 2901020013 numaralı Vedat TÜFEKÇİ'nin hazırladığı "TÜRK MUSEVİLERİ VE MİLLİ MÜCADELE" konulu **YÜKSEK LİSANS TEZİ** ile ilgili Tez Savunma Sınavı, İ.Ü. Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 10./28.Maddesi uyarınca 28.05.2023... günü saat 17.00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayı tezinin*Kabulü*.....'ne **OYBİRLİĞİ/ OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
Öğr. Gör. Dr. Serkan Dıng	Kabul	
Doç. Dr. Etil Çelken Hacırahmanlı	Kabul	
Yrd. Doç. Dr. Barış Ünsel	Kabul	
Yrd. Doç. Dr. Halim Kemal Kaya	Düzeltilme	
Yrd. Doç. Dr. Ayar Süleyman Erdoğan	Kabul	

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “TÜRK MUSEVİLERİ VE MİLLİ MÜCADELE” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13.07.2009

Vedat TÜFEKÇİ

T.C YÜKSEKÖĞRETİM KURULU TEZ MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No **346647**
Yazar Adı / Soyadı Vedat Tüfekci
Uyruğu / T.C.Kimlik No T.C. 495086242
Telefon / Cep Telefonu / e-Posta 505 494912 vedattufekci@hotmail.com
Tezin Dili Türkçe
Tezin Özgün Adı Türk Musevileri ve Milli Mücadele
Tezin Tercümesi The Turkish Jews and The Turkish National Struggle
Konu Başlıkları Türk İnkılap Tarihi
Üniversite İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm
Tez Türü Yüksek Lisans
Yılı 2009
Sayfa 240
Tez Danışmanları Öğr. Gör. Dr. Serkan Tuna
Dizin Terimleri
Önerilen Dizin Terimleri
Kısıtlama / Kısıt Süresi Yok

Yukarıda başlığı yazılı olan tezinin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda tamamen veya kısmen çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimize ilgili fikri mülkiyet haklarımız saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

10.08.2009

İmza:.....

Yazdır

TÜRK MUSEVİLERİ VE MİLLİ MÜCADELE

Vedat TÜFEKÇİ

ÖZET

Bu tezde Mondros Mütarekesi sonrası işgal yıllarında Türk Musevilerinin Milli Mücadele karşısındaki davranışları incelenmiştir. Dönemin hahambaşısı Osmanlı Devleti'nin çöküşü sırasında ve işgal yaklaşırken devlet tarafından bizzat Batılı devletlerle işbirliği yapmakla görevlendirilmiş, pek başarılı olamasa da devletin verdiği görevi yerine getirmekte tereddüt etmemiştir. İmparatorluğun çöktüğünü anlaşıldıktan sonra hahamhane yönünü TBMM Hükümetine çevirmiş ve Anadolu İhtilaline destek vermiştir. Türk Musevilerini resmi olarak temsil eden hahamhane kendilerini destekleyen Batılı devletler olmamasından da kaynaklanan sebeplerle Hristiyan ve Ermenilerden farklı olarak Kurtuluş Savaşı boyunca Türklerle beraber hareket etmiştir. Buna rağmen bu dönemde cemaat içinde ayrılıklar görülmüş ve siyonizm taraftarı bir kesim diğer unsurlarla birlikte işgal kuvvetleriyle beraber hareket etmiş ve ayrıcalıkçı akımlara yönelmişlerdir. Hahamhane bu grubun davranışlarını hiçbir zaman onaylamamış fakat zaman zaman zaman isteklerine de boyun eğmek zorunda kalmıştır. Her şeye rağmen Museviler dört asır beraber yaşadıkları Türkleri bu zor günlerde yalnız bırakmamıştır.

THE TURKISH JEWS AND THE TURKISH NATIONAL STRUGGLE

Vedat TÜFEKÇİ

ABSTRACT

This thesis discusses the attitudes of the Turkish Jews in the course of the invasion after Mondros Trace. The chief rabbi during the collapse of the Ottoman Empire and before the occupation was charged with cooperating with the European countries by the Ottoman State, however, he could succeed adequately. On the other hand he did not hesitate to admit these duties in spite of the Jewish community. After the collapse of the empire was appeared, the rabbinate tended to the Government of the Grand National Assembly of Turkey and then supported the Anatolian rising. Since the European countries did not encourage the Jews in Turkey, the rabbinate, who represents to the Turkish Jews officially, struggled with the Turkish People during the Turkish Independence War unlike the Christians; the Greeks and the Armenians. However, the dispute among the Jewish people appeared then and some people, in the favour of Zionism, strove with the Christians and the occupying forces and tended to the separatist movement. The rabbinate never approved the attitudes of the group but occasionally was obliged to admit requirement of the Zionists. Eventually the Turkish Jews encouraged the Turkish people, whom they lived together for ages, at the hard times.

ÖNSÖZ

Musevilerin İspanya'dan göç tarihi olan 1492'den itibaren yaklaşık 400 yılı aşkın bir süre Türklerle Museviler birlikte yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'ndeki Musevilerin büyük bir çoğunluğu İspanya'dan göç eden Sefarat Musevileridir. Musevilerden başka Rumlar ve Ermeniler Osmanlı Devleti sınırları içinde nüfus bakımından ön sırada gelmektedir. Museviler diğer iki unsura göre sayıca azdır. Diğer taraftan Osmanlı ve yeni kurulan Türkiye devletinde ağırlıkları nüfusuna göre daha fazladır.

400 yıl sorunsuz yaşayan Türk Musevileri Mondros Mütarekesi sonrası Osmanlı Devleti'nin işgali sırada diğer unsurlardan farklı davranmıştır. Milli Mücadele döneminde Museviler önemli roller üstlenmiştir. Bu çalışmada Musevilerin Milli Mücadele yıllarındaki olumlu ve olumsuz tutumları incelenmiştir.

I. bölümde Türk Musevilerinin Osmanlı Devleti ve T.B.M.M. Hükümetleri ile ilişkileri, dönemin hahambaşılarının Milli Mücadele süresince aldıkları tavır, Meclis-i Mebusan seçimleri ele alınmıştır. Diğer taraftan Hahamhane içinde yaşanan sorunlara da değinilmiştir. Cemaat içi sorunlar hahamhanenin devlete karşı tutumunu değiştirmiş ve bazen devletle çatışmalara yol açmıştır. II. Bölümde ise Türk Musevilerinin Milli Mücadele sırasında Türk davası lehine ya da aleyhine yaptıkları faaliyetleri değerlendirilmiştir. Özellikle bu bölümde hahamhanenin tavrının yanı sıra bölgesel Musevi cemaatlerinin Milli dava lehine ve aleyhine yaptıkları faaliyetler anlatılmıştır. Museviler diğer iki unsur olan Rum ve Ermenilerden farklı bir tutum izlemişlerdir. Bu çalışmada bu farklı tutum sergilenmeye çalışılmıştır. Son olarak ise Türk Musevilerinin Lozan Antlaşması'ndaki rolünden bahsedilmiştir.

Bu tez çalışmasında öncelikle dönemin basını kaynak olarak kullanılmıştır. Bunun dışında T.C. Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi'nden faydalanılmıştır. Özellikle Musevi vatandaşlarının kendi yazdıkları eserler incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca konu ile ilgili ikinci el kaynaklara da çalışmada yer verilmiştir.

Bu tez konusunun belirlenmesinde ve tezin başlangıcında bana fikirleriyle yardımcı olan Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL'e, tez boyunca tükenmek bilmeyen sabır ve ilgisinden dolayı Öğr. Gör. Dr. Serkan TUNA'ya ve son olarak da bu tezi yazabilmem için bana sınırsız destek veren eşim Funda TÜFEKÇİ'ye teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: TÜRK MUSEVİLERİNİN MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ VE T.B.M.M. İLE İLİŞKİLERİ	11
A- Milli Mücadele Yıllarında Türk Musevilerine Genel Bir Bakış	11
1. Milli Mücadele Yıllarında Görev Yapan Hahambaşılar	11
a. Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin Kısa Özgeçmişi	12
b. Hahambaşı Hayim Becerano Efendi'nin Kısa Özgeçmişi	15
2. Hayim Nahum Efendi ve Siyonizm Meselesi	15
3. Hayim Nahum Efendi ve Filistin Meselesi	28
B- Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin Osmanlı Devleti ile İlişkileri	32
1. Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin Diplomatik Faaliyetleri	35
2. Hahambaşı Hayim Nahum Efendi ve Meclis-i Mebusan Seçimleri	52
3. Hahamhane Seçimleri ve Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin İstifası.....	69
C- Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin TBMM ile İlişkileri	76
D- Hahambaşı Hayim Becerano Efendi'nin Milli Mücadele Sırasındaki Görüşleri	91
II. BÖLÜM: TÜRK MUSEVİLERİNİN MİLLİ MÜCADELE'YE YÖNELİK FAALİYETLERİ	105
A-Türk Musevilerinin Milli Mücadele'ye Yönelik Genel Tutumları	105
1. Yunan Güçlerinin Musevilere Yönelik Olumsuz Davranışları	133
2. İstanbul'da Milli Mücadele ve Türk Musevileri	136

3. Trakya’da Milli Mücadele ve Türk Musevileri.....	147
4. Bursa’da Milli Mücadele ve Türk Musevileri	155
5. Çanakkale’de Milli Mücadele ve Türk Musevileri	164
6. İzmir’de Milli Mücadele ve Türk Musevileri	165
7. Diğer Bölgelerde Milli Mücadele ve Türk Musevileri	184
B. Türk Musevileri ve Lozan Antlaşması	186
SONUÇ	201
KAYNAKÇA	206
EKLER	231

GİRİŞ

Türk Musevilerinin büyük bir kısmı diğer iki gayrimüslim grup olan Rum ve Ermenilerin aksine Anadolu'nun yerleşik halkı değildir. Türk Musevilerinin büyük bir bölümü 15. yüzyıl sonunda İspanya ve Portekiz'den kaçmak zorunda kalarak Osmanlı İmparatorluğu'na göç eden Sefarad Yahudileridir ve anadil olarak İspanyolcanın bir kolu olan Ladinoyu konuşurlar. Diğer gayrimüslim gruplardan etnik, dinsel ve dilsel farklılık gösteren Musevi cemaati göçle gelmiş olmalarından kaynaklanan bir uyum içinde devletle sürtüşmemeye özen göstermiş ve bu yönüyle de Ermeni ve Rumlardan ayrılmışlardır.¹

Yahudiler Türkiye'de başlıca iki bölgede toplanmışlardır: İstanbul merkez olmak üzere Trakya ve İzmir merkez olmak üzere Batı Anadolu. En çok Yahudi nüfusunun toplandığı yerler İstanbul, İzmir, Edirne, Bursa, Aydın ve Çanakkale idi. Bunlardan başka 20–30 kasaba ve kentte de daha küçük Yahudi toplulukları vardı. Buralardaki Yahudi nüfusu onlar ve yüzlerle ölçülürdü. Nüfusu bini geçen kent ve kasabaların sayısı ise çok azdı.²

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslüman ve gayrimüslimlerin nüfusu ile ilgili bilgiler 1881/82, 1906/07ve 1914 nüfus sayımlarına göre bilinmektedir. Türkiye'de 1914'te savaşın başında 12.997.459 (%80.91) Müslüman, 3.066.602 (%19.09) gayrimüslim olmak üzere toplam 16.064.061 kişi yaşamaktadır. Gayrimüslimlerin içindeki Yahudi ve Hıristiyanların oranı ise şöyledir: 3.066.602 toplam gayrimüslim nüfusun 1.553.619'u (%50.66) Rum, 1.212.973'ü (%39.55) Ermeni ve 130.595'i (%4.25) ise Yahudi'dir.³ Yahudilerin Türkiye sınırları içinde görüldüğü yerleri ve nüfuslarını ayrı ayrı vermekte fayda vardır. Türkiye'de Yahudi nüfusun yarısından fazlası İstanbul'da yaşamaktadır. İstanbul'un nüfusu önceki iki sayıma göre [daha çok Müslüman nüfus] artış göstermiştir. Balkan Savaşları sonucu Rumeli'den göç

¹ Baskın Oran, **Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**, İstanbul, Tesev Yayınları, 2004, s. 38–39.

² Avner Levi, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler**, İstanbul, İletişim, 1998. s.14.

³ Ali Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, Ankara, Tamga Yay. Matbaacılık A.Ş, 2000, s. 105–109.

eden Türkler ile beraber ilk defa bu sayımda Müslümanların sayısı gayrimüslimlerden daha fazla olmuştur. Gayrimüslimlerin nüfusunun azalması Rum, Ermeni ve Yahudi nüfuslarının azalmasından değil, yabancı ve diğer gayrimüslimlerin nüfuslarının azalmasından kaynaklanmaktadır. 1914 sayımında Rum nüfusu 205.762 (%22.61), Ermeni nüfusu 82.880 (%9.11) ve Yahudi nüfusu 52.126 (%5.73)'dir.⁴ Trakya bölgesi ve İstanbul'da toplam 76.121 Yahudi yaşamaktaydı. Gayrimüslim nüfus içinde 267.220 (%31.96) kişi ile Rumlar birinci sıradadır. Ermeni nüfusu 16.642 (%1.99), Yahudi nüfusu ise 13.717 (%1.64) idi. Ayrıca Edirne'de 1914 sayımına göre nüfus 631.094'e kadardır. Bu nüfusun %57.11'si (306.417) Müslüman, %35.60'i (224.680) Rum, %3.13'ü (19.773) Ermeni, %3.57'si (22.515) Yahudi'dir. 1918 yılına ait Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Plan, Proje ve Krokiler Kataloğu'nda bulunan ve Edirne şehir merkezinin yerleşimini ve nüfusunu gösteren bir belgeye⁵ göre Edirne'nin nüfusu o tarihte şöyledir: Edirne'nin merkez nüfusu 87.692 ve bu nüfusun 47.298'ini (%53.94) Müslüman, 40.403'ünü (%46.07) gayrimüslimler oluşturur. Gayrimüslimlerin nüfusunun 19.608'i (%22.36) Rum, 14.466'sı (%16.50) Yahudi, 4.005'i (%4.57) Ermeni'dir.⁶ Avner Levi'ye göre ise Edirne'de 15.000 Yahudi yaşamaktadır.⁷ Rıfat Bali'ye göre ise 19. yy.da İstanbul'un nüfusu 1 milyon olup, bunun %44'ü Müslüman, %41'i gayrimüslim, %15'i ise "*bilinmeyen ve yabancı*" kümesinde yer alıyordu. Aynı nüfus sayımı sonuçlarına göre İstanbul'un faal nüfusu yaklaşık 480,000 olup; %49,4'ü Müslüman, %50,6'sı gayrimüslimdi.⁸ İstanbul'un nüfusu ile ilgili 16.04.1923'de İstanbul Nüfus Müdürlüğü'nden gönderilen bir tamimde seçimlerde oy kullanacak 18 yaşından büyük erkek nüfus hakkında bilgi verilmektedir.⁹ Bu listeden Musevilerin, İstanbul'un hangi bölgelerinde daha çok yaşadıkları da anlaşılmaktadır. Bu tamimde verilen sayılar Ali Güler'in "*Osmanlıdan Cumhuriyet'e Azınlıklar*" kitabında Osmanlı'daki Musevi nüfusu hakkında verilen sayılarla benzerlik göstermektedir.¹⁰ Venizelos ise Paris Barış Konferansı'na sunmak için hazırladığı raporda İstanbul'un nüfusunu 449.114 Türk, 364.459 Rum, 159.193 Ermeni, 46.521 Musevi, 4.321 Bulgar ve 150.055 diğer göstererek İstanbul'da Türklerin çoğunlukta olmadığını

⁴ A.e., s. 110–111.

⁵ A.e., s. 112–113.

⁶ A.e., s. 111–113.

⁷ Levi, a.g.e., s. 15–16.

⁸ Rıfat N. Bali, **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923–1945)**, İstanbul, İletişim, 2000, s. 196.

⁹ "İstanbul'un Nüfusu", **İkdam**, 16 Nisan 1923, s. 3.

¹⁰ Güler, a.g.e., s. 342–350.

göstermeye çalışmıştır.¹¹ O dönemde çıkan gazetelerde durum Venizelos'un göstermeye çalıştığı gibi değildir. Tasvir-i Efkar gazetesinde İstanbul'un toplam nüfusu 1.105.124 gösterilirken bu nüfusun 603.919'u Müslüman, 218.416'sı Rum, 88.109'u Ermeni, 55.333'ü Yahudi olarak görülmektedir.¹² İki yıl sonra Servet-i Fünun dergisinde ise Müslümanların nüfusunun 600.000, Rumların 200.000, Ermenilerin 80.000, Levanten ve Avrupalıların 70.000 ve Yahudilerin ise 65.000 olduğu yazmaktadır.¹³ 27 Kasım 1918 günlü El Tiempo gazetesi ise İstanbul'un Yahudi nüfusunu 90 bin olarak tahmin etmektedir.¹⁴ Daha önceki nüfus sayımları dikkate alınarak I. Dünya Savaşı öncesi yeniden yapılan araştırma ve çalışmalara göre İstanbul'da yaşayan Yahudilerin sayısı 52.126'dır. Tüm Osmanlı sınırları içinde 300.000'e yakın Musevi yaşamaktadır.¹⁵ İstanbul'da büyük bir Musevi nüfusu olmasına rağmen Yahudiler hem toplum hayatında hem de iş hayatında varlıkları diğer azınlıklardan daha az olmuştur. Buna rağmen siyasi açıdan ise önemli yerlerde oldukları söylenebilir.¹⁶

Batı Anadolu'da ise 1914 sayımına göre; Yahudiler Aydın (35041), Bursa (4.126), Karesi (362), Menteşe (1.615), Karahisar (7), Eskişehir (728), İzmit (428) ve Çanakkale'de (3642) yaşamaktadırlar. Bu şehirlerin toplam nüfusu ise şöyledir: Aydın'da 1.608.742, Bursa'da 616.227, Karesi'de 472.970, Menteşe'de 210.874, Karahisar'da 285.820, Eskişehir'de 152.726, İzmit'te 325.153, Çanakkale'de 165.815 kişi yaşamaktadır. Bu bölgede sadece Kütahya'da Musevilerin yaşamadığı görülmektedir.¹⁷ Yunan kaynaklarına göre İzmir nüfusu 165.000 Rum, 80.000 Türk, 40.000 Ermeni, 55.000 Musevi ve 3.000 diğer milletlerden oluşmaktadır.¹⁸

Museviler Kuzey Anadolu'da ise Bolu (20), Kastamonu (8), Samsun (27) ve Trabzon'da (8) yaşamaktadırlar. Buradaki genel nüfus ise şöyledir: Bolu 408.648, Kastamonu 767.227, Samsun 393.302 ve Trabzon'da 1.122.947 kişi yaşamaktadır.¹⁹

¹¹ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I: Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918–22 Temmuz 1919)**, C. I, TTK Basımevi, Ankara, 1993, s. 77

¹² "İstanbul'un Nüfusu", **Tasvir-i Efkar**, 23 Teşrinisani 1918, s. 3.

¹³ "İstanbul Nüfus İstatistiği", **Servet-i Fünun**, 15 Kânunusani 1920, s. 3.

¹⁴ Levi, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁵ Çetin Yetkin, **Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler**, Göz. Gaz. Bas. ve Yay. A.Ş., İstanbul, 1996, s. 48.

¹⁶ **A.e.**

¹⁷ Güler, **a.g.e.**, s. 346.

¹⁸ Sarıhan, **a.g.e.**, s. 240.

¹⁹ Güler, **a.g.e.**, s. 346.

Orta Anadolu’da ise Ankara (1.026),²⁰ Sivas (344), Konya (4)’da Musevi yaşarken, Niğde ve Kayseri’de hiç Musevi yaşamamaktadır. Güney ve Güneydoğu Anadolu’da ise Museviler daha yoğun görünmektedir. Antalya’da 250, İçel’de 10, Adana’da²¹ 66, Maraş’ta 251, Urfa’da 865, Diyarbakır’da 2.085 ve Halep’te 2.165 kişi yaşamaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi’nde ise Van (1.383) ve Erzurum’da (10) Musevi görülmektedir.²² Yahudiler her 3 sayımda da oranlarını yaklaşık olarak korumuşlardır. İlk iki sayıma göre son sayımda oranlarını %0,75’ten %0,81’e yükseltmişlerdir.²³ Bu dönemde Türkiye’nin nüfusu ile ilgili pek çok bilgi dergi ve gazetelerde yayınlanmıştır. Bu bilgilerde çok büyük bir fark yoktur.

Ankara halkının çoğu Müslüman Türklerden meydana gelmiştir. Bunun yanı sıra Hristiyanlar ve Museviler de vardı. Hristiyanlar şehirde daha çok ticaretle meşgul olurlardı. Türkler çoğunlukla bakkal, bekçi veya ambarcı gibi işlerde çalışırlardı. Keçiören, Etlik, Çankaya ve Dikmen gibi bağ evlerinde zengin gayrimüslimler oturmaktaydı. Şehirde Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudi Cemaatleri için 8 okul vardı. 1914 nüfus istatistiğine göre, Ankara şehrinin köyleriyle birlikte nüfusu 84.665’tir. Bu nüfusun 69.066’sı İslam, 3.327’si Rum, 3.341’i Ermeni, 1.026’sı Musevi, 6.990’ı Ermeni Katolik, 915’i Protestan’dır. Bu bilgilerden hareketle 1919 yılı için yapılacak bir tahminle gayrimüslim nüfus toplamının, nüfusun yedide birinden az olduğu söylenebilir.²⁴

19. yy.da kamu görevlilerinin %95,3’ü, ticaretle uğraşanların %15’i Müslüman’dı. 1870–1911 yılları arasında verilmiş olan kamu imtiyazlarının, sahiplerinin etnik kimliklerine göre dağılımı incelendiğinde toplam 270 işletmenin sadece 102’sinin (%38) Türklere, geri kalan 67’sinin (%25) azınlıklara, 101’inin (%37) ise yabancılara ait olduğu görülmektedir. 1915 yılındaki sanayi istatistiklerine bakıldığında sermayenin ve emeğin %85’i azınlıklara ait olduğu; Yahudi cemaatine

²⁰ Hahambaşı Hayim Nahum Efendi Ankara’da 800 Musevi’nin yaşadığını söylemiştir. [“Hahambaşı Efendi’nin Beyanati”, **İkdam**, 26 Eylül 1919, s. 2.]

²¹ Vakit gazetesi 1919 resmi kayıtlarına göre Adana’da 129 Musevi’nin yaşadığını yazmaktadır. [Adana’nın Nüfusu”, **Vakit**, 15 Teşrinisani 1919, s. 2.]

²² Güler, **a.g.e.**, s. 342–350.

²³ **A.e.**, s. 106–109.

²⁴ Semih Yalçın, “Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 29, C. X, Temmuz 1994, s. 2.

bakıldığında ise sermayenin %5'ine ve emeğin %10'una sahip oldukları anlaşılmaktadır. 1922 yılında Milli Ticaret Birliğinin kurduğu İktisadi Tetkikat Neşriyat ve Muamelat A.Ş.'nin araştırmalarına göre; İstanbul'daki ithalat-ihracat faaliyetlerinin %4'ü ve komisyonculuk faaliyetlerinin %3'ü Türklerin elindedir. Esham ve Kambiyo Borsası'ndaki borsa acentelerinin %95'i azınlıklardır. Görüldüğü gibi ticaretin büyük bir kısmı gayrimüslimler elinde olmuştur.²⁵

İstanbul Musevileri şehrin çeşitli yerlerinde toplu bir şekilde ikamet etmişlerdir. Buradaki Musevilerin dini ve idari işleri bir haham ve o çevre tarafından seçilen birtakım azalar tarafından yapılmıştır. Bu azaların oluşturduğu heyete “*Haşfaha*” adı verilmiştir. Hahamhane Nizamnamesi'ne göre tüm Musevi meclislerinin genel siyaset hakkında karar vermeleri imkânsızdır. Tüm bu teşkilatlanmalar her vilayette ayrı ayrı oluşturulurken, vilayet Musevileri müstakil olup birbirlerinden bağımsızdır.²⁶

Yahudi toplumunun iç yapısı eskiden beri adem-i merkeziyetçidir. 19. yüzyılın sonlarında yönetimi merkezileştirme ve yönetime hiyerarşik bir yapı verme girişimlerine rağmen başarılı olunamamıştır. Ateşkes döneminde eskiye dönmüştür. Bu dönemde hahamhane hem kendi içinde çatışma halinde iken hem de Osmanlı Devleti ile sorunlar yaşamıştır. Bu da hahamhaneyi çok yıpratmış ve Hayim Nahum Efendi'nin istifa etmesine yol açmıştır. 1920 yılında hahambaşılığa Hayim Becerano Efendi seçilmişse de hükümet tarafından hahambaşı sıfatı verilmediğinden 1931 yılındaki ölümüne kadar vekil olarak kalmıştır.²⁷

Yahudilikte Hristiyanlıkta olduğu gibi bir ruhban sınıfı bulunmadığı gibi tüm Yahudileri kapsayan bir hahambaşılık hiyerarşisi de bulunmamaktadır. İstanbul'un fethinden sonra son Bizans hahambaşı sıfatını alan Moşe Kapsali ve kendisinden sonra aynı göreve gelen Eliyau Mizrahi'nin ölümünden sonra Musevilerin kendi aralarındaki anlaşmazlıktan dolayı 19. yüzyıla kadar Yahudileri resmen temsil eden kimse olmamıştır.²⁸

²⁵ Rifat Bali, **a.g.e.**, s. 197–205.

²⁶ Avram Galanti, “İntihap Meselesi ve Musevi Cemaatinin Kararı”, **İkdam**, 20 Ağustos 1919, s. 3.

²⁷ Levi, **a.g.e.**, s. 18–19.

²⁸ Yusuf Besalel, **Osmanlı ve Türk Yahudileri**, İstanbul, Göz. Gaz. Bas. Ve Yay. A.Ş., 1999, s. 233.

Osmanlı Devleti'nde İstanbul, İzmir, Ankara, Edirne gibi Yahudi yerleşim merkezlerinde birbirine bağlı olmayan özerk hahambaşılık müesseseleri vardı. Osmanlı Yahudilerinin tümünü temsil eden bir kurum bulunmamaktaydı. Her yerleşim yerinin kendine ait seçilmiş idari, mali ve dini kurumları mevcuttu. Örneğin İstanbul Yahudileri, hahambaşılarını kendileri seçerler ve seçtikleri kişiyi Osmanlı yönetimine bildirirlerdi. Bunun en önemli dezavantajı ise Rum ve Ermenilerin aksine imparatorluk içinde resmen tanınmış bir liderlerinin olmamasıdır. İlk defa 1835'de Yahudiler Abraham Levi'yi kendi aralarında tüm İstanbul'u temsilen hahambaşı seçerek Osmanlı yönetimine başvurmuşlar ve kendilerinin de Babiâli'de temsil edilmelerini istemişlerdir. Abraham Levi bu tarihten sonra resmen İstanbul Hahambaşısı olmuştur. Levi'nin ölümünden sonra Samuel Haim, Moşe Fresko, Yahov Behor David, Haim Akohen İstanbul hahambaşısı olarak görev yapmışlardır. 1860 yılında ise Yakov Avigdor İstanbul hahambaşısı olmuştur. Bu tarihten sonra ise Yahudiler arasında yine anlaşmazlık ortaya çıkmış ve Abdülaziz tarafından kendisinin görevine son verilerek Edirne hahambaşısı Yakir Geron İstanbul hahambaşı vekili olarak atanmıştır. Tüm bu cemaat içi anlaşmazlıklardan sıkılan padişah on dört cemaatin temsilcilerinden oluşturulan bir kurula Hahamhane Nizamnamesi'ni hazırlatmış ve bu Nizamname 1865 yılında yürürlüğe girmiştir. Hazırlanan Nizamname'ye göre seçilen ilk Hahambaşı yine Yakir Geron'dur. Yakir Geron ve kendisinden sonra yerine seçilen Moşe Levi'nin istifalarının ardından 1909 yılında Hayim Nahum Efendi hahambaşı olarak seçilmiş ve 1920 yılındaki istifasına kadar bu görevi yerine getirmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Hayim Nahum Efendi'den sonra Hayim Becerano Efendi hahambaşı vekili olarak bu görevi ölümüne kadar sürdürmüştür. Yahudiler bu tarihten 1951 yılına kadar geçen sürede bir hahambaşı seçmemişlerdir. Bu makamın görevleri Bet-Din başkanlarınca yerine getirilmeye çalışılmıştır.²⁹

Osmanlı yasası hükmünde olan Hahamhane Nizamnamesi Osmanlı idaresince 5 Mayıs 1865'te Takvimi Vekayi'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Nizamname 5 bölüm ve 48 maddeden oluşmaktadır.³⁰ Birinci bölüm 4 maddeden

²⁹ A.e., s. 234-236.

³⁰ Hatice Doğan, **Osmanlı Devleti'nde Hahambaşılık Müessesesi**, İstanbul, Göz. Gaz. Bas. ve Yay. A.Ş., 2003, s. 83-89.

oluşup hahambaşının statüsünden bahsetmekte ve hahambaşığı imparatorlukta tüm Yahudilerin lideri olarak tarif etmektedir. Ayrıca hahambaşı olacak kişinin vasıflarından ve nasıl seçileceğinden söz edilmektedir. İkinci bölüm 11 maddeden oluşup bu bölümde hahambaşının görevleri, istifası ya da görevden alınması ile hükümler yer almaktadır. Üçüncü bölüm 4 maddeden meydana gelmekte ve Meclis-i Umuminin seçimi ve görevlerine değinilmektedir. Buna göre Meclis-i Umumi hahambaşı başkanlığında toplanır ve 80 üyeden oluşur. Hahambaşı daimi üyedir. 60 üyesi sivil olup İstanbul'da oturan Yahudiler tarafından seçilir. Bu 60 üye de 20 din adamı [haham] seçerler. Seçilen bu 80 üye ise 7 kişiden oluşan Meclis-i Ruhaniyi ve 9 kişiden oluşan Meclis-i Cismaniyi [Laik Meclis] seçerler. Adından da anlaşılacağı üzere Meclis-i Ruhani cemaatin dini işlerini idare eder. Bu kişilerin Babîali tarafından onaylanması gereklidir. Seçimlerin yapıp hahambaşının imparatorluk tarafından onaylanmasından sonra Meclis-i Umumi geçici olarak vilayet hahambaşılarının görev yaptıkları bölgelerin temsilcilerinden oluşan 40 kişi tarafından takviye edilir. Bu vilayet hahambaşılıkları İzmir, Edirne, Bursa, Selanik, Bağdat, Kahire, İskenderiye ve Kudüs'tür. 1910 yılında ise Meclis-i Umuminin görev süresi 10 yıl olarak belirlenmiştir. Dördüncü Bölüm 19 maddeden oluşmakta ve Meclis-i Ruhaniden söz etmektedir. Bu maddelere göre Meclis-i Ruhaninin 7 üyesi vardır. Meclis, hahambaşı tarafından kendilerine verilen dini görevleri yerine getirmekle görevlidir. Bu meclisin bir diğer görevi de taşradaki hahambaşılıkları denetlemektir. Meclis-i Ruhaninin başında Bet-Din adı verilen bir başkan bulunur. Beşinci ve son bölümde ise Meclis-i Cismaninin görevleri ve yetkileri açıklanmaktadır. Bu bölüm 10 maddeden ibarettir. 8 kişi ve bir başkandan oluşan Meclis-i Cismani laik bir kurul olarak görev yapmaktadır. Başka bir deyişle cemaatin icra heyetidir. Vazifesi Musevi cemaatinin mali ve ilmi işleridir. 2 yılda bir kura ile 1/5 üyesi ihraç edilmekte ve yerine o kadar kişi seçilmektedir. Kurul cemaat işlerinden ve hükümetten gelen emirlerin uygulanmasından sorumludur. Diğer bir görevi ise cemaatten toplanan bağışların yoksullara ve öksüzlere adil bir şekilde dağıtılmasını sağlamaktır.³¹

Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan tüm Yahudilere hitap eden bir hahambaşılık örgütü bulunmadığı daha önce ifade edilmişti. Buna karşılık

³¹ Besalel, a.g.e., s. 235.

İmparatorluk içinde yaşayan Yahudi yerleşim birimlerinde özerk hahambaşılık kurumları vardır. 20. yy. başlarında elli binden fazla Yahudi'nin yaşadığı İstanbul'da, Yahudiler kendi hahambaşısını kendileri seçerlerdi. Türkiye sınırlarında yaşayan toplam Yahudi nüfusunun yarıdan fazlası İstanbul'da yaşıyordu.

İstanbul'da Yahudilerin yaşadıkları semtler ve bu semtlerdeki önemli hahamhaneler ise şöyleydi: Balat 20. yüzyılın başında on bin Musevi'nin oturduğu bir semtti. Ahrida, Selaniko, Kal Kadoş Eliyahu, Kasturiya, Çana, İstipol, Unkapanı hahamhaneleri bu semteydi. Bu hahamhanelerden bazıları günümüze kadar ulaşmamış ya da kapalı durumdadır. Beth Avraam, Kal Kadoş Çorapçı Han hahamhaneleri ve Bakırköy ibadethanesinin bulunduğu Sirkeci bölgesi ise İstanbul Yahudilerin yaşadığı en eski semtlerdendir. İstanbul Yahudilerinin yaşadığı diğer semtlere Adalar [Büyükağa Hesedf Le'Avram Hahamhanesi, Heybeliada Hahamhanesi ve Burgaz Ada İbadethanesi] ve Kadıköy sahili [Haydarpaşa Hemdat İsrail Hahamhanesi, Caddebostan İbadethanesi] örnek verilebilir. Yahudiler Boğaz'ın her iki yakasında da yaşamışlardır. Anadolu yakasında Üsküdar, Dağhamamı, Bağlarbaşı, Selamsız, Beykoz ve en yoğun oldukları Kuzguncuk bölgelerinde yaşarlarken, Avrupa yakasında ise Ortaköy başta olmak üzere Büyükdere, Bebek, Arnavutköy ve Yeniköy bölgelerinde yaşamışlardır. Bet Yaakov [Kuzguncuk] ve Kuzguncuk Virane Hahamhaneleri Boğazın Anadolu yakasında iken Ortaköy Etz Ahayim ve Yeniköy hahamhaneleri Avrupa yakasındaydı. İstanbul'daki Musevilerin en eski ve en yoğun yaşadıkları bölgelerden birisi de Galata ve Beyoğlu'dur. Zülfaris, Knesset, Neve Şalom ve İtalyan Sinagogu olan Kal de Los Frankos hahamhanelerinin yanı sıra Aşkenaz Sinagogları olan Yüksek Kaldırım Aşkenaz, Tofre Begadim, Or Hadaş [Yeni Işık] ve Şişli Bet İsrail hahamhaneleri bu bölgedeydi. Musevilerin İstanbul'da yaşadığı bir diğer eski bölge de Hasköy'dür. Aboşo, Keçici Piri, Arabacılar, Çıksalı, Kordon, Piri Paşa ve Kalaycibağçe Hasköy'deki Yahudilerin yaşadığı mahallelerden bazılarıdır. Bu bölgedeki hahamhanelere Kordova, Şeritçi, Esgher, Kalaycibağçe, Maalem, Mizrahi, Parmakkapı, Srayiko, Sinyora, Yenimahalle, Çıksalı örnek olarak verilebilir.³²

³² A.e., s. 234–245.

20. yüzyılın başında İstanbul'un dışında da Musevi cemaatleri mevcuttu. Bu cemaatlerin bir kısmı bugün kalmamış olmakla beraber var olanlarda da nüfus azalmıştır. İstanbul dışında var olan cemaatlere Adana, Ankara, Antakya, Bursa, Çanakkale, Gelibolu, Edirne ve İzmir cemaatleri örnek verilebilir. İzmir Yahudi cemaati bu cemaatler arasında en büyük ve en önemlisidir. Akhisar, Babaeski, Bayındır, Bergama, Bodrum, Çorlu, Ezine, Gaziantep, İzmit, Karaağaç, Kırklareli, Kili, Lüleburgaz, Manisa, Menemen, Milas, Ödemiş, Samsun, Silivri, Tekirdağ, Tire, Tokat, Urfa, Urla, Uzunköprü, Kütahya, Balıkesir, Afyon, Turgutlu, Aydın, Mardin, Maraş ve Diyarbakır 20. yüzyıl başlarında Musevilerin yaşadığı ama bugün Yahudi cemaatin kalmadığı yerleşim yerleridir.³³

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Museviler diğer unsurlara göre ekonomik ve kültürel hayatta bir ağırlıkları olmasına rağmen sayıca fazla değildi. Museviler arasında Türklere karşı ihanet etmeyeceklerini bildirenler olduğu gibi siyonist düşünceye sahip olup devletin parçalanmasını arzu edenler de vardı. Bu iki farklı anlayış Milli Mücadele boyunca yer yer birbiri ile çatışmıştır.³⁴

Siyonizm 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da dini ve ırki temele dayanan bir milliyetçilik akımı olarak ortaya çıkmış ancak Osmanlı Musevilerini etkilememiştir. Siyonizmin önde gelen liderlerinden Jacobson, Viskheim gibi kişiler İstanbul'da rahatça yaşamışlar fakat gerek İttihatçıların adamı olan Hahambaşı Nahum Efendi gerekse önde gelen Museviler siyonizme ilgi göstermemiştir. Osmanlı Musevileri, Musevi milliyetçiliği akımına uzak kalmışlardır. Diğer unsurlarda olduğu gibi Museviler arasında da milliyetçilik görülmüş fakat bu uluslaşma, modern Musevi milliyetçiliği olan siyonizm biçiminde ortaya çıkmamıştır. Bunun sebebi Musevilerin Hristiyanlardan daha laik olmasıdır. Musevi milliyetçiliği Osmanlılık hatta bir ölçüde Türkçülük esası üzerine kurulmuştur. Emanuel Karasu gibi önde gelen Musevi önderlerinin İttihat Terakki hareketi içinde bulunması bunu göstermektedir.³⁵

³³ A.e., s. 273–289.

³⁴ İbrahim Meral, **Mütarekeden Cumhuriyet'e (30 Ekim 1918–29 Ekim 1923) Azınlıkların Sosyal, Ekonomik, Demografik yapısı ve Dış Ülkelerle Olan İlişkileri**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 1998, s. 186.

³⁵ İlber Ortaylı, "Museviler Türklerle Kader Ortağı", **Cumhuriyet**, 1Eylül 1991, s. 10.

2 Kasım 1917’de Balfour Bildirisi ile ilk kez Yahudilere Filistin’de bir devlet kurulması için söz verilmiştir.³⁶ İngiltere Dışişleri Bakanı Althur James Balfour tarafından yazılan ve bir mektup olarak yayınlanan bu bildiri aynı zamanda siyonist lider Lord Rotschild’e de gönderilmiştir. Bildiride siyonistlerin İngiltere’den istekleri dikkate alınmış ve o bölgede yaşayan Musevi olamayan halkların da dini ve siyasi hakları korunmak şartıyla Yahudilere bir devlet sözü verilmiştir. Adı geçen bölge Osmanlı toprağı olduğu için konu doğrudan Osmanlı Devleti’ni ilgilendirmektedir. Kurulması planlanan Yahudi devletine siyonistlerin ve Hahambaşı Hayim Nahum Efendi’nin bakışları farklıdır. Siyonistler Cemiyet-i Akvam himayesinde bir devlet isterlerken hahambaşı Osmanlı Devleti himayesi altında bir devlete daha sıcak bakmaktadır.

Hayim Nahum Efendi’nin yaptığı yurt dışı gezileri, hahamhane seçimleri ve cemaat içindeki görüş ayrılıkları çeşitli sorunlara yol açmıştır. Bunun sonucu olarak 30 Mart 1920 günü istifa etmiş ve istifası 24 Nisan 1920 günü padişah tarafından kabul edilmiştir. Bu istifanın hahambaşının milli hareket yanlısı olması nedeniyle gerçekleştiği söylenmektedir.³⁷

³⁶ Mete Tuncoku, “Çanakkale Savaşlarının Günümüze Yansıyan Stratejik Sonuçları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.XIV, Sayı 41, Temmuz 1998, s. 559–571.

³⁷ Yetkin, **a.g.e.**, s.185.

I. BÖLÜM

TÜRK MUSEVİLERİNİN MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİ VE TBMM İLE İLİŞKİLERİ

A- Milli Mücadele Yıllarında Türk Musevilerine Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nin parçalanma sürecinde Yahudi halkı genel olarak Türk tarafını tutmuş ve savaşlar sonucunda oluşan ayrılıkçı hareketlere katılmamışlardır. Hatta 1897'den itibaren büyük hız kazanan siyonist harekette rol oynamamaya dikkat etmişlerdir. Filistin'i elinde tutan Osmanlı Devleti'nin merkezi İstanbul'un siyonist faaliyetlere sahne olması gerekirken buradaki cemaatin ilgisizliği nedeniyle, siyonist çalışmalar daha çok Avrupa başkentlerinde devam etmiştir. Hatta Theodor Herzl İstanbul'a geldiğinde yerel cemaat siyonist lidere misafirperverlikten ileri gitmeyen bir ilgi göstermekle yetinmiştir. Bu şekilde de Türkiye Yahudileri, kendi çıkarlarına tamamen aykırı gözüксе de dört asırdan beri kendilerine nispeten rahat bir yaşam veren yönetimle dayanışma içinde kalmışlardır.³⁸

1. Milli Mücadele Yıllarında Görev Yapan Hahambaşılar

Milli Mücadele döneminde Musevi cemaatinin başında iki hahambaşı görev yapmıştır. Bu görevi 24 Ocak 1909 tarihinden istifasının kabul edildiği 24 Nisan 1920 tarihine kadar Hayim Nahum Efendi yerine getirmiştir. Nahum Efendi'nin istifasından sonra Hayim Becerano Efendi 3 Ağustos 1931'e kadar bu görevi vekâleten üstlenmiştir.

³⁸ Moshe Sevilla-Sharon, **Türkiye Yahudileri: Tarihsel Bakış**, Jerusalem, Kudus İbrani Üniversitesi, 1982, s. 84-85.

a. Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin Kısa Özgeçmişi

Hayim Nahum Efendi 1872 yılında Manisa'da doğmuştur. Ailesi Osmanlı Musevilerinin pek çoğu gibi İspanya'dan çıkarılarak Osmanlı Devleti'ne sığınan Sefarad Yahudilerindendir. Nahum Efendi İzmir İdadisini bitirdikten sonra Paris'e giderek dini eğitim almış ve haham olmuştur. 1860 yılında devrimci düşüncelerle beslenmiş, liberaller tarafından özgürleşme ve ilerencilik sloganlarıyla süslenerek Paris'te kurulmuş bir örgüt olan Alliance Israélite Universelle tarafından desteklenmiştir. Alliance'ın en büyük amacı tutuculuğa karşı ilerici haham yetiştirmektir. Bu örgüte, Fransız usulü uygarlaştırma amaçlı kurulmuş bir örgüt de denilebilir.³⁹ 1897'de Haham olarak görevlendirilmeden önce, 1895'te Uygulamalı Yüksek Araştırmalar Okulu'nun Dini Bilimler Bölümü'nü, 1896'da da Yaşayan Doğu Dilleri Özel Okulu'nun Farsça ve Arapça Bölümü'nü bitirerek diplomalar aldı.⁴⁰

Hayim Nahum Efendi Kayınpederi Abraham Danon'un yardımcısı olarak İstanbul'da haham okulunda görev yapmıştır. Kendisi gibi kayınpederi de Alliance yanlısı olup eşi de yine haham okulunda öğretmendir. Haham okulunda görevli olduğu sırada geniş bir yandaş grubu oluşmuştur. Gözü İspanya Yahudileri için en büyük makam olan Osmanlı hahambaşılığındadır. Alliance ise kendi taraftarı olan bir hahamı İstanbul'da görmek istemektedir. Müslüman bir memlekette haham olmak da ayrıca önemli bir görevdir. Hahambaşı olduğu dönemde Alliance ile Osmanlı Devleti'nin arasını düzeltmeye çalışacaktır. Bir müddet sonra ise Osmanlı ve Yahudi Cemaatinin arası bozulduğundan bu dönemde Alliance Osmanlı ve Yahudi cemaatinin arasını düzeltmeye çalışacaktır. Nahum Efendi, cemaat yönetim ile arasını iyi tutmuş ve her zaman görev almasını da bilmiştir. Bu görevleri esnasında cemaatin bizzat çöktüğünü de görmüştür. Her şeye rağmen kimse tarafından da yükselmesi istenmemiştir. İstanbul dışında da çevre edinmeye çalışmış ve Romanya ve Bulgaristan hahambaşılığına adaylığını koymuş fakat Alliance Genel Sekreteri Jacques Bigart'ın desteğini almasına rağmen İstanbul'un olumlu rapor vermemesi yüzünden kazanamamıştır. Daha sonra Yüksek İstihkâm ve Topçu Okulunda

³⁹ Esather Benbassa, **Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları**, Çev. İrfan Yalçın, İstanbul, AD Kitabçılık A.Ş., 1998, s. 46-47. Celal Nuri, "Aferin Hayim Nahum Efendi'ye", **İleri**, 18 Teşrinisani 1919, s. 1-2.

⁴⁰ Yetkin, **a.g.e.**, s. 178-179.

Fransızca öğretmenliği yapmıştır. Bu okul kendisi için de çok önemlidir. 1908 devrimini yapacak bazı önemli kişiler buradadır ve Jön Türklerle iyi ilişkilere de girmiştir. Her fırsatı değerlendiren Nahum Efendi sultanın özel kitaplığında da görev almıştır. Yükselmek için her şeyi yapmıştır. Fakat 1907 yılına gelindiğinde cemaat ile arası bozulacak ve Falaşa Yahudilerini araştırmak üzere Habeşistan'a gidecektir. Burada yaptığı araştırma sonuçları hahambaşı olduktan sonra siyonistler tarafından aleyhine kullanılacaktır. 1908 devrimi, politikadan uzak kalan Hayim Nahum Efendi'yi tekrar politikanın içine çekecektir. Yahudi cemaati yönetim değişikliklerini daima kendi lehlerine kullanmasını ve yeni gelen yönetimle anlaşmasını bilmişlerdir. Sarayla olan ilişkileri yüzünden cemaati tarafından eleştirilmiştir. Görevde olan hahambaşığı istifaya zorlamıştır. İlericilerin ise en güçlü adayı Nahum'dur. 1908 yılında Habeşistan'dan dönmüş ve Paris'te iken İstanbul'a çağırılmıştır. Hahambaşılığa aday olmasına rağmen Alliance'ın geri adım atıp Nahum Efendi'yi desteklememesi sonucu Danon hahambaşı olmuştur. Nahum sadece vekil olabilmıştır. Taşradaki Yahudi cemaati Alliance'ın eline geçmemesi için Nahum Efendi'ye karşıdır. Bu esnada başka bir olay daha gerçekleşecektir. Bu tarihten sonra Almanya Yahudileri de Alliance gibi özellikle ticaret alanında doğuda örgütlenmeye başlayacaklardır. Bu grup Siyonist grupla birleşmiş, merkezi Kudüs olmuş ve bu savaş İstanbul'a da yansımıştır. Siyonistler İstanbul'da da bir şube açacaklardır. Osmanlı Devleti'nden Filistin için destek beklemişlerdir. Almanya ve Siyonistlerin ortaklığı Nahum ve Alliance'ın başarısını geride bırakmıştır. Nahum'un politik tarafı hep öne çıkmıştır. Aslında bu hem şartların zorlaması hem de kendi tercihidir. Yeni dönemde meclise girecek mebuslar da hahama karşı olmuştur. Bu grup hahambaşığı sadece dini ve manevi bir şahsiyet olarak görmek istemiştir.⁴¹

Hayim Nahum Efendi Fransa'da eğitim görmüş çağdaş görüşlü, Alliance tarafından desteklenen Fransa sempaticanı bir hahamdır. XIX. yüzyılda hahamlar Alliance'a karşıdırlar. Nahum Efendi'nin hahambaşı olması ile yeni bir devir başlamıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra bütün modernistler, reformcular, Osmanlı Yahudiliğinde yenilikçi bir yönetim istediler. Hahamların, Meclis-i Cismani ve Meclis-i Ruhani üyelerinin artık daha genç olması düşünülüyor ve bunun için de gelenekçi Moşe Levi'nin gitmesi gerekiyordu. Levi'den sonra ise Fransa destekli

⁴¹ Benbassa, a.g.e., s. 46-47.

Alliance, kayınpederi Danon gibi gelenekçi bir kişiye karşı damadı Nahum Efendi gibi henüz çok genç fakat yenilikçi bir kişiyi hahambaşı olarak seçmiştir. Bu seçim Nahum Efendi'nin aile içinde kopukluğa da sebep olacaktır. Nahum, hahambaşı olmasıyla hahambaşılığının sonuna dek Fransız Hahambaşısı Tsadok Kohen Efendi'yi örnek almış, onun gibi olmak istemiştir.⁴²

1909 yılında Nahum Efendi'nin hahambaşı olması Fransız liberalizminin bir sonucudur. Nahum Efendi 1865 Hahamhane Nizamnamesi'ne göre seçilen ilk hahamdır. Selefi olan hahambaşı 30 sene bu görevi vekil olarak yürütmüştür. Nahum'un seçilmesi çok kırılğan bir ortamda gerçekleşmiştir. Alliance son anda Nahum Efendi'yi desteklemiştir. Nahum Efendi Alliance ve siyonist ayrışmasını sadece ilerici-tutucu olarak değerlendirmiş siyonizmin yükselişini fark edememiştir. Osmanlı Devleti'nde 250 bin civarında Yahudi yaşamaktadır ve siyonizmin yükselişi bir türlü engellenememektedir.⁴³

Hayim Nahum Efendi göreve başladıktan sonra cemaat konseyinin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Bu muhalefetin öncüleri şahsi çıkarları için siyonizmi kullanarak Nahum Efendi'yi görevinden uzaklaştırmayı düşünmüşler, kendisinin utangaç kişiliği onlara daha da güç vermiştir. Galanti onun utangaçlığının, zayıflığının ve cesaretsizliğinin Türk Yahudiliğinin yıkılmasında bir faktör olduğunu ileri sürmüştür.⁴⁴

Hayim Nahum Efendi 1925 yılında Mısır Musevi Cemaati tarafından Mısır hahambaşılığına seçilinceye kadar Paris'te yaşamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin haklarını savunan yazılar yazmıştır. Kendisinin Mısır hahambaşılığına getirilmesi Türkiye tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır.⁴⁵ Gazetelerde tekrar İstanbul hahambaşılığına getirileceği yönünde haberler çıkmasına karşın kendisi bu tür haberleri yalanlamıştır.⁴⁶

⁴² Moşe Grosman, **Dr. Markus (1870–1944) Osmanlıdan Cumhuriyet'e geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler**, İstanbul, As Matbaacılık A.Ş., 1992, s. 198.

⁴³ Benbassa, **a.g.e.**, s. 46-47.

⁴⁴ Doğan, **a.g.e.**, s. 106–107.

⁴⁵ "Hayim Nahum Efendi", **İkdam**, 23 Teşrinisani 1923, s. 3.

⁴⁶ "Hayim Nahum Efendi", **İkdam**, 27 Teşrinisani 1923, s. 3.

b. Hahambaşı Hayim Becerano Efendi'nin Kısa Özgeçmişi

Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin istifa etmesi üzerine 27 Nisan 1920 günü Meclis-i Ruhani, Sebatay Alevi başkanlığında hahamhanede olağanüstü toplandı. Nahum Efendi'nin yerine Edirne Hahamı Becerano Efendi hahambaşı vekili olarak seçildi.⁴⁷ Bir an önce gelmesi için kendisine telgraf çekilirken, geleceği güne kadar bu görevin vekâleten yapılması görevi hahamhane müdürü Khak Arayil Efendi'ye verildi.⁴⁸ Hahambaşı kaymakamlığına seçilen Edirne Hahamı Becerano Efendi 5 Mayıs 1920 günü Sirkeci garında büyük bir törenle karşılandı.⁴⁹

Hahambaşı Hayim Becerano Efendi 1846 yılında Bulgaristan'ın eski Zagra kasabasında doğdu. Talmud Tora ve Yeşiva'da eğitim gördü. Zeki, çalışkan ve iyi bir hafızaya sahipti. Türkçe, İspanyolca, İbranice, Fransızca, Almanca, İngilizce, Bulgarca, Romence, İtalyanca, Latince, Arapça, Farsça, Sanskritçe, Rumca ve Ermenice lisanlarını çok iyi derecede bilirdi. Osmanlı yönetimindeki Rusçuk kentinde 30 yıl süreyle öğretmenlik ve din adamlığı görevini yürüttü. Viyana'da girdiği sınav sonucunda hahambaşı ve filolog unvanını aldı. Bir süre Bükreş'te Sefarad okulunda müdürlük yaptı. 1910 yılında Edirne'de hahambaşılık görevini üstlendi. 1919 yılına kadar bu görevde kaldıktan sonra 1920 yılından ölümüne dek İstanbul hahambaşılığı görevini yerine getirdi.⁵⁰ Her zaman milli hükümeti destekleyen demeçler veren Hayim Becerano Efendi, Sultan Vahdettin tarafından Mecidiye nişanı ile ödüllendirildi.⁵¹ Hayim Becerano Efendi 4 Ağustos 1931 tarihinde 85 yaşında öldü.

2. Hayim Nahum Efendi ve Siyonizm Meselesi

Yahudi cemaati 20. yüzyıla doğru tutucular ve ilericiler diye bölünmüş durumdadır. Tutucu kanat hükümet tarafından desteklenmiştir. Bu kesim genelde daha az eğitim almış, bilgisiz ve var olan statükoya devam etme yanlısıdır.

⁴⁷ "Hahambaşı Tayini", **İkdam**, 4 Mayıs 1920, s. 1. "Hahambaşı Efendi'nin Azimeti", **İkdam**, 14 Mayıs 1920, s. 2. "Hahambaşı Efendi'nin Azimeti", **İkdam**, 15 Mayıs 1920, s. 2.

⁴⁸ "Hahambaşı Kaymakamı Tayini", **İkdam**, 28 Nisan 1920, s. 2. "Hahambaşı Tayini", **Alemdar**, 29 Nisan 1920, s. 3.

⁴⁹ "Hahambaşı Efendi", **İkdam**, 6 Mayıs 1920, s. 3.

⁵⁰ Onur Oral, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati**, İstanbul, Gözlem Yayınları, 2005, s. 136.

⁵¹ Doğan, **a.g.e.**, s.107-108.

İlericilerin temel felsefesi ise yenileşme ve özgürleşmedir. Hayim Nahum Efendi, hahambaşı olmasıyla ilerici olma şansını da yitirmiş fakat yenilikçi politikalardan da geri durmamıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Hükümeti tarafından kendisine verilen politik görevlerinde belki de din dışı görev olmasından dolayı çok başarılı olduğu söylenemez. İki grup arasındaki tek ayrılık ilericilik ya da gericilik değildir. 19. yüzyılın ikinci yarısında olduğu gibi artık sadece Fransız kanat ilericiliği temsil etmiyordu ve ulus devlet anlayışı başka yerlerde de kendisini göstermişti. Tüm dünyada Yahudilere ait bir devletin olması isteği, Filistin'in Osmanlı'dan ayrılması talebini gündeme getirmiş, bu durum iki grubun da ayrışmasına ve hahambaşının istifasına kadar giden olaylara yol açmıştır.⁵²

Siyonist akım Alliance'ın karşısında çok güçlü bir muhalefet partisi gibi görülmüştür. Çok büyük bir etki odağı olmuştur. Gazetesi olan, sosyal müesseseler kurabilen, ünlü kişileri ve yerel kuvvetleri kendi yanına çekebilen bir etkisi vardır. Nahum Efendi Alliance grubunun desteği ile hahambaşı olduğundan dolayı dışa kapanık bir hahambaşı portresi çizmiştir. Yani siyonist akıma karşı yapmak istediğini tam olarak uygulayamamıştır. Üstelik Alliance'ın desteğine rağmen Yahudi gençliğini kendi yanına çekememiştir. Bunda hahamhanenin ideolojik araçlardan ve propaganda aletlerinden yoksun olmasının da etkisi vardır. Alliance'ın uzlaşmaz tavrı siyonist akımı daha da güçlendirmiştir. Nahum'un yaptığı her faaliyet ve reform siyonistlerin muhalefeti ile karşılaşmıştır. Nahum'un mali yetersizliği, siyonistlerin oyunu, Alliance'tan yeterli desteğin gelmeyişi, cemaat kurumlarının artık daha da çöküntüde olması gibi sebepler de bu durumda etkilidir. Siyonistler fakir semtlerde örgütlenmede başarılı olmuşlardır. 1911 yılında Türkiye'ye giren Bene Berit Locaları hahamhaneye karşı siyonist örgütle birleşmiştir. Bu örgüt Seferatlar tarafından dışlanmış fakat Aşkenaz Yahudilerini yanlarına almayı başarmışlardır. Nahum efendi hiçbir zaman siyonizmin başarılı olacağına inanmamış fakat geç de olsa gücünü fark etmiş ve kendisine bunları rakip olarak görmüştür. Ama irtibatı da hiçbir zaman kesmemiştir. Hatta siyonizm ile Osmanlı Devleti arasında arabuluculuk bile yapmıştır. Çünkü kendisi Osmanlı sınırları içindeki tüm Yahudilerin hahambaşısı olmak istemiştir. Filistin sorununu sadece siyonistlerin eline bırakmak istememiş, kendisinin de işin içinde olmasını istemiştir. Merkezileşmeden yana olduğundan

⁵² Benbassa, a.g.e., s. 46-47. Celal Nuri, a.y., s. 1.

devletle arası her zaman iyidir. Siyonistler için arabuluculuk yaparken diğer taraftan da Fransız yanlısı olduğu bilinen El-Tiempo gazetesinden David Fresko'nun siyonistler hakkında hazırladığı broşürü devlete ulaştırmıştır. Dolayısıyla Nahum Efendi pragmatist bir tavır almıştır. Savaş yıllarında sorun geçici olarak durmuştur. Bu dönemde Alliance olaylar karşısında ilgisiz kalmış ve savaş nedeniyle hayır kurumlarına ağırlık verilmiştir. Savaş sona erdiğinde İttihatçılardan Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemal Paşa'nın yurt dışına kaçmalarıyla gücünü İttihatçılardan alan Nahum Efendi siyonistler karşısında yalnız kalmıştır. İngilizler de Fransız sempatzmanı olan Nahum Efendi'ye karşı siyonistlerin yanında yer almıştır. Hayim Nahum Efendi 1918 yılının sonunda arabulucuk yapmak üzere yurt dışına gönderildiği dönemde cemaat Nahum Efendi'nin olmaması dolayısıyla zor günler geçirmiş ve başsız kalmıştır. Siyonistler hahambaşının yokluğunu değerlendirip kendisinden kurtulmak isterlerken Nahum Efendi'nin dostları etkisiz kalmış, kendisinin dönmesiyle de liderlik kavgası başlamıştır. Statükodan yana olanlar Nahum Efendi'yi desteklemişler ve Ulusal Yahudi Konseyini lağvetmişlerdir. Fakat Nahum Efendi artık istifayı düşünmektedir. Siyonistler hahambaşının etkisiz kalmasıyla devlet dışı güçlere başvurmuşlardır. Ülke içindeki her durumdan yararlanmış ve her olumsuzluğu lehlerine kullanmışlardır. Yurt çapındaki örgüt sayıları artmıştır. 1919 yılında yerel siyonistler Doğu Siyonist Federasyonunu kurmuştur. Siyonistler gün geçtikçe İstanbul semtlerinde ve özellikle gençler arasında yaygınlaşmış, hatta Dünya Siyonist Örgütü bile bu kontrolsüzlükten endişelenmiştir. İngiltere açıkça siyonistleri desteklemiş ve Nahum Efendi'nin yerine İngiliz Yahudi Cemiyeti eski hahambaşısı Mose Gaster'i düşünmüştür. Tüm baskılardan özellikle de siyonist basının baskısından bunalan Nahum Efendi istifa etmiş fakat cemaat ileri gelenlerinin baskısıyla istifadan vazgeçirilmiştir. Artık cemaat tam bir kargaşa içindedir. Hahamhane seçimlerinde siyonistlerin kazanacağı endişelerine rağmen Nahum Efendi baskılara boyun eğmiş ve ivedilikle seçimlerin yapılmasını kabul etmiştir. Bu seçimler Nahum Efendi'nin sonu olmuştur. Siyonistler Rus Yahudilerinin oylarına göz dikmiş, Nahum Efendi siyonistlerin dediğini yapmak pahasına hükümet ile karşı karşıya gelmiştir. İstanbul Hükümeti Rusların oy kullandıkları bir seçimin kendileri tarafından onaylanmayacağını bildirmiş, bu hususta Nahum Efendi'nin desteğini alamamış ve Nahum Efendi Mart 1920 yılında istifa etmiştir. İstifası bir ay sonra onaylanmıştır. Nahum Efendi istifasından sonra Fransa'ya ailesinin yanına gitmiştir. Nahum Efendi'nin hükümete karşı siyonistlerin yanında yer almasının sebebi bu

dönemde hükümetin çok güçsüz olması ve zengin mahallelerinde de siyonistlerin hızla yükselmesidir. Bu durumda Nahum Efendi'nin yapacağı bir şey kalmamıştır. Aslında Nahum Efendi politikacı kişiliğinden dolayı olacakları önceden görerek, artık Osmanlı Devleti ile ilgilenmemiş ve ileride Türkiye Devleti açısından önemsiz bir kurum haline gelecek olan Hahambaşılığa çok da hevesli olmamıştır.⁵³

Nahum Efendi'nin Siyonistlerle yaşadığı fikir ayrılığının nedenlerinden birisi de hahambaşının geçmişi ve temsil ettiği ekoldür. Hayim Nahum Efendi Fransa'da eğitim görmüş, okuduğu okulların dışında Ernest Renan gibi büyük filozofların öğrencisi olmuş Alliance'a bağlı bir hahamdır. Nahum kültürlü iyi eğitim almış dini bilgiye sahip ve en önemlisi politik bir kişidir. Osmanlı hahambaşılığında en politik hahamlardan birisidir. Alliance, Nahum gibi çağdaş görüşlü Avrupa'da okumuş bir hahamın işbaşına geçmesini istemiştir. 19. yüzyılda hahamlar Alliance'a karşıdır. Nahum haham olması durumunda hahamlar artık Alliance'a karşı olmayacaklardır. Nahum Efendi'nin hahambaşı olması ile de zaten bu gerçekleşmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra modernistler ve reformcular, Osmanlı Yahudiliğinde yenilikçi bir yönetim arzulamışlar; hahamların, Meclis-i Cismani ve Meclis-i Ruhani üyelerinin daha genç olması istemişler ve bunun için de Moşe Levi'yi göndermeyi düşünmüşlerdir. Alliance ise Nahum Efendi gibi henüz çok genç ve yenilikçi bir kişinin mi yoksa kayınpederi Danon gibi bilgili ama yaşlı birisinin mi hahambaşı olması konusunda kesin kararlı değildir. Her şeye rağmen Nahum hahambaşı olmayı başarmıştır.⁵⁴

Siyonist grubun bütün amacı hahambaşılığı karalamaktır. Bunun için de her yola başvurmuşlardır. Fransızca gazete Aurore'yu kullanmışlar, özel ya da herkese açık konferanslar vermişler, bütün semtlerdeki genç kız ve erkekleri bir araya getirerek amaçları hahambaşılığı yargılamak olan küçük büyük siyonist dernekler kurmuşlardır. Ayrıca, para ile insanlar tutup açık yerde nutuklar çektirip cemaatin bilgisiz ve yoksul kesimini kışkırtarak onları bütün acıların, bütün yoksunlukların nedeninin hahambaşı olduğuna inandırmışlardır. Savaşlarda ölen kişilerden hahambaşılığı sorumlu tutmuşlar hatta savaşlarda ölenlerin hahambaşılığı tarafından hükümetin gözüne girmek için kurban edildiğini söylemişlerdir. Yine Filistin ve

⁵³ Benbassa, a.g.e., s. 10-51.

⁵⁴ Grosman, a.g.e., s. 198-199.

Kudüs'ün bir Yahudi devleti olamamasının sebebinin hahambaşı olduğu iddia etmişlerdir. Cahil halk kesiminden de bu yalanlara inananlar çıkmıştır. Cemaatin aydın kesimini hahambaşıya iftira atarak kandırmışlardır. Bu savlarını güçlendirmek için İngiltere'nin hahambaşıya karşı olduğu söylentisini çıkarmışlardır. Hahambaşının eşi ise hahambaşıya karşı yapılan bu komplonun bozulması için girişimlerde bulunmuş, Amerika Yüksek Komiseri Bay Heck ile görüşerek Bay Howler ile ilgili soruşturma açtırmıştır. Soruşturmanın sonucunda Bay Howler Yahudi cemaatini hahambaşından koparmak için kışkırttığını inkâr ederek yaptığı tüm konuşmaları yalanlamış bunun üzerine hahambaşının eşi kamuoyuna karşı tüm bunların yalan olduğunu açıklamıştır. Hahambaşı Martta İstanbul'a dönünce cemaatini büyük bir karışıklık içinde bulmuştur. Hahambaşı Efendi dört ay önce ülkeden ayrıldığında bir dini lider için erişilemeyecek bir saygınlığa çıkmışken geri döndüğünde Bay Niego başta olmak üzere kendisini kıskanan bir avuç insan yüzünden Yahudi halkına ihanet eden bir insana dönmüştür. Dönüşünden hemen sonra Nahum Efendi bu kişilere karşı tavır alarak sözde Milli Meclisi tanımadığını dile getirmiştir. Nahum Efendi, meclisi toplantıya çağırıp seyahatinin sebebinin buradaki yetkili kişilere anlatmış ve onlar da hahambaşığı haklı bulmuşlardır. Bu durumdan Milli Meclis çok rahatsız olmuş ve karalama kampanyasını daha da artırmıştır. Gençlerden oluşan küçük bir grup hahambaşılığın önüne getirilerek "*Kahrolsun zorba, kahrolsun zalim, kahrolsun diktatör!*" gibi ağır hakaretlerle bağırılmıştır. Hahambaşının karşısında Alliance çalışmalarının karşıtı siyonistler, onların parayla tuttıkları adamları, birtakım örgütler ve bunların bütün semtlere yayılmış uzantıları vardır. Özellikle de Yahudi gençliğini kendi yanlarına çekmek istediklerinden bu hususta konferanslar vermişlerdir. Bu konferansı verenlerden birisi de J. Niego'nun oğlu David Niego'dur. Hahambaşı Efendi ikiye bölünen cemaat arasında kalmıştır. Bir tarafta hahambaşını ortadan kaldırıp diledikleri gibi hareket etmek isteyen siyonistler diğer taraftan ise cemaatin yararı için sonuna kadar çalışan ve hahambaşığı destekleyen cemaatin en seçkin tabakasını oluşturan avukatlar, doktorlar, tüccarlar, maliyeciler ve sıradan memurlar vardır. Tüm bu sorunlara rağmen Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin hükümetle ilişkileri bozulması beklenirken yeni hükümetle de ilişkilerini iyi götürmüştür. Bütün bakanlarla da ilişkileri çok iyidir. Hahambaşıya karşı yürütülen komplo ve Türklerde yarattığı

kırgınlık öylesine yaygındır ki bu durum hahambaşının ismini resmi çevrelerden ve Yahudi cemaatinden daha ünlü hale getirmiştir.⁵⁵

Nesim Ruso Efendi, yapılan bir mülakatta mütarekeden hemen sonra Meclis-i Milliyi kurduklarını ve Wilson prensiplerinden aldıkları güçle serbest bir millet olarak hayatlarını tekrar tanzim etmek istediklerini söylemiştir. Ruso önderliğindeki siyonist fırka, hahamhanede önemli değişikliklerin yanında hahamhanenin hükümete karşı olan sorumluluklarında da birtakım değişiklikler düşünmektedir. Bunun için de Musevi milletinin özerklik kazanmasını sağlamak, bunu temin için de yeni bir nizamname⁵⁶ yapmak gerekmektedir. Ancak yapılacak yeni bir nizamnameyle Musevi milleti kendi işlerini tam bir hürriyet içinde gerçekleştirebilecektir. Kısaca Musevi cemaati tam bir siyasi özerklik istemektedir. Bunun yanı sıra Ruso, hahambaşının seçilmesinde ve hahamhane meclislerinin oluşturulmasında hükümetin, Musevi milletinin arzusuna muhalefet etme yetkisine sahip olmamasını yani cemaatin tam bir bağımsızlığa sahip olması gerektiğini söylemiştir. Aynı zamanda azınlık cemaatleri hukukuna göre Osmanlı Meclis-i Mebusandaki mebusların bizzat Museviler tarafından seçilmesini talep etmiştir. Hâlbuki eski nizamname Museviler de dâhil olmak üzere tüm unsurlara sadece dini bir kimlik yükleyerek hiçbir suretle siyasi bir mahiyet vermemektedir. Nesim Ruso Efendi'ye göre cemaat ne zaman seçimlere katılma hususunda karar almaya çalıştıysa her defasında hükümet hahamhaneye bir yazı yazarak seçimlerle ilgilenmesini yasaklamıştır. Nesim Ruso Efendi'nin bir diğer suçlaması ise hükümetin hahamhaneyi siyasetten ve özellikle seçim işlerinden men etmesine rağmen hahamhanenin hala hükümetin emirlerine itaat etmesidir. Musevi cemaatinin kendi mebuslarının Musevilerce seçilmesine ve genel seçimlere katılmama hususundaki görüşlere karşı çıkmasından dolayı Siyonist Federasyon tarafından Hayim Nahum Efendi'nin hahambaşılık görevinin düştüğü iddia edilmiştir. Diğer taraftan Nahum Efendi millet meclislerinden hiçbiri ile istişare etmeksizin İttihat ve Terakki Hükümeti hesabına çalışmıştır. Hayim Nahum Efendi mütarekeden bir ay önce Ermeni katliamı iddiaları üzerine kesintiye uğramış olan ve Amerika ile ilişkileri

⁵⁵ Benbassa, **a.g.e.**, s. 190.

⁵⁶ Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra da bu nizamname yeni ve modern şartlara uyum sağlayamamıştır. Bundan dolayıdır ki cemaat yöneticileri yeni bir nizamname hazırlamak istemişler fakat Türk hükümeti buna izin vermemiştir. Bu durumda Hahamhane Nizamnamesi hukuki açıdan çok eksikleri olan bir nizamname haline gelmiştir. Buna rağmen eski nizamname ile yola devam edilmiştir. [Levi, **a.g.e.**, s. 19.] "Musevi Milli Komitesi", **İkdam**, 16 Teşrinievvel 1919, s. 2.

yeniden kurmak için Talat Paşa tarafından kendisine verilen ve halefi İzzet Paşa'nın da teyit ettiği görevi kabul etmiştir. Ruso, bu kritik dönemde Osmanlı adına yurt dışında olması ve çok kısa süre önce Paris gazetelerinde çıkan Osmanlı hukukunun müdafaası yönündeki açıklamaları dolayısıyla da hahambaşını eleştirmiş ve başarısızlığından dolayı da mutlu olduğunu açıkça itiraf etmiştir. Hayim Nahum Efendi'nin Fransız basınına verdiği hilafet ve Türkiye'nin geleceği hakkında verdiği beyanatlarını da şiddetle eleştirmiştir. Nesim Ruso Efendi'nin bir diğer itirazı ise bu seyahatin zamansız yapılmasıdır. Seyahatin tam da Meclis-i Millinin oluşturulması sırasında gerçekleşmesini, ayrıca İstanbul'a döndüğünde bu meclisle ve yeni nizamname ile ilgilenmemesini tenkit etmiştir. Ruso'ya göre bu gezi eski Hahamhane Nizamnamesi'ne göre de yanlıştır. Çünkü gayrimüslimlere ait nizamnameler ister Musevi ister diğer gayrimüslimler olsun sadece dini olan ve hiçbir surette siyasi olmayan bir alan ve hukuk vermiştir. Hatta kendisi buna bir de örnek vermiştir. Musevi cemaati Musevilerin Meclis-i Mebusan seçimlerine katılmaları için bir karar aldıklarında bu kararın siyasi bir karar olduğu gerekçesiyle hükümet tarafından reddedildiğini söylemiştir.⁵⁷ Tüm bu iddialar bir gün sonra hahamhane tarafından yalanlanmış ve hahamhane konu ile ilgili bir açıklamada bulunmuştur. Hahamhane tüm bu kararları alan ve Musevi milleti tarafından seçilmiş bir Meclis-i Millinin olmadığını ileri sürmüştür.⁵⁸ Siyonist grup aynı zamanda mektep programlarının ve hayır kurumlarının hükümet tarafından onaylanmasına da karşı çıkmıştır. Avram Galanti, hükümetin kendilerine karışamayacağını ileri süren bazı kişilere karşı çıkarak, hükümetin kuvvetli fakat müşfik ve her türlü ahlaksızlığı izale eden kontrolünün kendileri için faydalı olduğunu söylemiştir.⁵⁹ Galanti "*Ekalliyetlerin Hukuku, Sulh Murahhaslarımızın Nazar-ı Dikkatine*" başlıklı yazdığı bir makalesinde azınlıkların hukuku terimini I. Dünya Savaşı sırasında Siyonist hareket tarafından çıkarıldığını, Osmanlı Devleti'ni azınlık haklarına riayet etmemekle suçlayanların kendi memleketlerindeki durumun daha kötü olduğunu söylemiştir. Rum Patrikhanesinin kendi okullarından Türkçeyi kaldırdığını, Maarif Vekâletini ve müfettişlerini tanımadığını fakat kendi okullarından çıkan

⁵⁷ "Hahamhanenin Bir Beyannamesi", **Tasvir-i Efkâr**, 7 Kânunuevvel 1919, s. 4. "Musevi Cemaatinde Buhran-ı Dâhili", **İkdam**, 6 Kânunuevvel 1919, s. 2. "Museviler ve Hükümet-i Osmaniye", **İkdam**, 30 Nisan 1920, s. 3.

⁵⁸ "Hahamhanenin Tekzibi", **İkdam**, 7 Kânunuevvel 1919, s. 3. Hahamhane 10 gün sonra ayrı bir tekzip daha yayınlacaktır. ["Musevi Meclis-i Millisi Hakkında Hahambaşının Tekzibi", **İkdam**, 17 Kânunuevvel 1919, s. 5.]

⁵⁹ "Kontrol İsteriz", **Akşam**, 3 Kânunusani 1923, s. 3.

öğrencilerinin Eczacılık okuluna kaydolması için hükümete müracaat ettiğini belirtmiştir. Tüm bunlar Avrupa devletleri tarafından görülmemektedir.⁶⁰ Özetle mütareke döneminde Musevi cemaatinde siyonizm konusunda bir ayrılık çıkmış; bu da kendisini özellikle seçim çalışmalarında göstermiştir. Tüm bu kritik zamanda siyonist grubun başını Nesim Ruso ve ekibi çekmiş, bu kişiler Hayim Nahum Efendi'ye karşı cephe almışlardır.⁶¹

Siyonistler İstanbul'u çok önemli bir merkez olarak görmüşlerdir. Doğu Siyonist Federasyonu adı altında toplanmışlardır. Diğer taraftan siyonist cemiyetlerinin sayısı çoktur ve her zaman da aralarında anlaşma sağlanamamaktadır. İzmir'de de uyuşmazlık vardır. Yine de 1919–1922 arası siyonizmin altın çağıdır. Bu dönemde spor gösterilerinin, şenliklerin, yürüyüşlerin sayısı giderek artmış, Bolfour Bildirisi'nin yıldönümü parlak bir şekilde kutlanmaya başlamıştır. Siyonizm tam bir büyüme halindedir. En önem verdikleri konu Filistin'in geleceğidir. Yahudi gençliğinin bir bölümü, bandosu ve Davut yıldızını taşıyan bayraklarla bir izci taburu oluşturmuş, günde birçok kez milli marşı çalarak şehirde tur atmaya başlamıştır. Siyonist yanlısı gazeteler ise coşkuludur. İzmir'deki La Boz De gazetesi “*Yahudi Devleti*” şeklinde başlık atmıştır. Bu gazete Alliance okullarına çatmış ve onların ortadan kaldırılmasını ya da program değiştirmesi gerektiğini yazmıştır. İzmir'de siyonizm yandaşı başka bir gazete, Alliance'ın Fransız Başkanı Sylvian Levi tarafından Milletler Cemiyetine hitaben siyonist karşıtı notasını sert bir şekilde kınamış ve milli ihanet olarak görmüştür. Alliance ise siyonist karşıtı olmaktan vazgeçmemiştir. Okul müdürü siyonist yandaşı gazetecileri kokuşmuşlukla, halkın saflığını kötüye kullanmakla ve bağışları çalmakla suçlamış; ancak siyonizmin İzmir'de büyük gelişme gösterdiğini kabul etmek zorunda kalmıştır.⁶² Sonuçta siyonizm hareketi İzmir Yahudi cemaatini ikiye bölmüş, hahamhane bu siyonist hareketle de ilgilenmiştir. Yoksul halk içinse siyasi bir fırka olan siyonizmin önemi yoktur. Buna karşın bunlara sempati duyan Yahudiler de vardır. Yunan işgalinin sona ermesiyle siyonizmin etkisi de sona ermiştir.⁶³

⁶⁰ “Ekalliyetlerin hukuku, sulh Murahhaslarımızın Nazar-ı Dikkatine”, **İkdam**, 20 Kânunuevvel 1922, s. 3.

⁶¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler: Mütareke Dönemi 1918–1922**, C. II, İstanbul, İletişim, 2003, s. 502.

⁶² Henri Nahum, **İzmir Yahudileri**, Çev. Estreya Seval Vali, İstanbul, İletişim, 2000, s. 193-200.

⁶³ Bora Siren, **İzmir Yahudileri Tarihi 1908–1923**, İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 1995, s. 257.

Dönem içerisinde Bahor Habif cemaat içindeki ayrılıklar konusunda “*Hahamhane Nizamnamesi ve Museviler*” başlıklı bir makale kaleme almış ve bu makalede yaşanan ayrılığın sebepleri hakkında şöyle yazmıştır:

“Bu memlekette asırlardan beri mesut ve müreffeh olarak yaşamış olan muhtelif unsurlar bu memlekete karşı hakiki zararların tüm çıplaklığıyla ortaya çıkması için fırsattan istifade eden bu mütareke devresine çok ehemmiyet verenlerdenim. Türk vatandaşların ancak Mondros Mütarekesi’nin akdedildiği günden beri içeride ve dışarıda yar ve ağyarını [herkesi] pek yakından tanımaya muvaffak olmuştur. Hele bu vatanın ekmek ve nimetine malik olan bazı şahısların nankör ve küstah hareketleri, hâkim milletin uyanış gözünü fevkalade açmıştır. Balkan Muharebesi’nden beri kesilmeksizin süren olaylar Türk’ün milli, dini ve vatani özlemlerinin pek ziyade inkişafına yol açmıştır. Bu memlekete ebedi hayat bahşeden ve Osmanlı tarihinde yeni bir devir küşat eyleyen bugünkü derin inkılâbı görenler her türlü sınırlama ve kısıtlamaya rağmen Anadolu’nun istikbal uğrunda kahramanca mücadelesinin hakiki sebebini anlamakta müşkülât çekmezler. Meşrutiyetin başlamasıyla Hukuk Fakültesinden reisler şahadetnamesini alan ve bilgi yaymak için hükümet tarafından Sorbonne Darülfünuna gönderilerek tam üç sene bu fakir milletin parası ile adı geçen müesseseyi ikmale muvaffak olan bir Musevi, sırf kendi şair ruhlu ilhamına kapılarak mütarekenin başlangıcında Musevilerin hatır ve hayalinden geçmeyen bir meseleyi ihdas etmiştir. Memleketin kan ağladığı bir hengâmda diğer unsurlara misal olarak L’Europe gazetesinde Hahamhane Nizamnamesi’nin asr-ı hazır ile kabili telif olmadığını padişahın ve Selâtin Hazretleri’nin Musevilere bahsettikleri imtiyazların bir lütuftan ibaret olduğunu, geçen zamanla bu lütufların ortadan kalkabileceğini ve binaenaleyh ilgili makamlara tasdik ettirmek üzere yeni bir Hahamhane Nizamnamesi’nin tanzimini tavsiye ediyordu. Dava vekilinin bu mevsimsiz yardımına Sorbonne’dan mezun olan bu şahsa karşı öteden beri hürmetkâr olan Musevi aydınları, adı geçen neşriyattan sonra kendisinden nefret etmeye başlamıştı. Türkiye’deki Museviler bu imtiyazları genişleterek azınlıklar hukuku adı altında, İtilaf Devletlerinin güvencesi altına koymayı kendileri için bir nimet olarak addettiklerinden, buna mücaseret edecek herhangi bir meclise karşı isyankâr bir vaziyet alacaklardır. Endişeli olan Museviler azınlıklar hukuku denilen nesnenin, sağlam bir bağlılığa istinat ettirilse bile, geçen zamanla kuru bir imzadan ibaret kalmaya mahkûm olduğunu takdir ederler. Binaenaleyh hahamhaneyi Adliye Nezaretinin resmi dairesi olarak tanıyan Museviler, Hahamhane Nizamnamesi’nde yapılacak düzenlemeyle, mutlaka bu nezaretin onayı istihsal edilmesini arzu ederler. Dava vekilinin bu yayını mahdut bazı keşanı hayalperest isteklerine uygun düştüğü cihetle bir araya gelerek maksatlarını temin için müzakerelere başlamışlardır.

Bu şahısların takip ettikleri maksat pek aşikârdır. Hahamhane Nizamnamesi'nde düzenleme yapmak bahanesi ile Meclis-i Umumi ve Cismaniyi geçici bir süre için dağıtarak hem kendi kafadarlarından ibaret bir Musevi kuruluşu 'Assemblée Constituante' teşkil ve geçen zaman içinde adı geçen müessesede nüfuzlarını teşdit ve takviye ettikten sonra icabında hahamhaneyi kendilerine alet ittihat etmek istemişlerdir. O sırada memleketin geçirmekte olduğu siyasi ve iktisadi buhran saikasıyla Türk vatandaşlarının alamına iştirak eden Musevi aydınlar, buz üzerine köşkler kurmaya benzeyen hayalperestlerin bu müddediyatına ehemmiyet vermemiştir. Bu suretle sahayı boş bulan bu şahıslar, siyonist cemiyetinin kendilerine sağladığı yardımıyla ve olanca kuvvetiyle propagandaya hız vermişlerdir. 1921 senesi başlarında, Hahamhane Nizamnamesi'nde düzenleme yapmak üzere Meclis-i Müessesana aza seçimine başladılar. Adliye Nezaretinin protestosuna rağmen Hahambaşı vekili Becerano Efendi, Musevi eşraf, hatırı sayılır kimseler, seçkinler ve aydınların lakayıtlığı yüzünden bunlara karşı koymak kudretini kendisinde görmedi. Mebusan ve Heyet-i İhtiyariye seçiminde şiddetli bir alaka gösteren Museviler, kendi mukadderatları mevzu bahis olduğu iddia edilen bir seçime tamamıyla lakayıt kalmışlardır. Şişli, Beyoğlu ve Galata'da oturan kırk bin Musevi'den, seçimlere ancak seksen kişi katılmıştır. Nihayet kanun dışı ve gayrimeşru bazı kanunlar dâhilinde seçimden ziyade tayin edilen ve çoğunluğu yabancı olan bu azalar, hahamhanede toplanarak dokuz ay zarfında Hahamhane Nizamnamesi'nin bir maddesini bile değiştirmeye muvaffak olamadılar. Musevi milletinden kuvvet bulamayan bu vekiller, bu gidişle bir iş göremeyeceklerini mülâhaza ederek altı ay evvel birer birer istifaya başladılar. Garip olan şudur ki hahamhanedeki elim vaziyetin yegâne sebebi olan o meşhur avukat da istifa edenler arasında bulunuyordu. İstifa eden on altı azadan dolayı mecliste çoğunluk temin edilemediğinden istifa edenlerin yerine yenilerini seçmek ve hahamhane olay ve hadiseleri geçici olarak yönetmek üzere beş kişilik bir idare encümeni teşkil ettikten sonra Milli Müessesan dağılmaya mecbur kaldı. Encümeni teşkil eden bu genç azalar yetki dairesinde olmayan her meseleye müdahale ederek istibdat muamelesiyle hahamhane işleyişini değiştirmeye başladılar. Meclis-i Müessesanı ve onu geçici temsil eden encümen azalarının çoğunluğunun tek maksadı öteden beri hayranı oldukları hayali ve gayelerini temin etmek maksadıyla hahamhaneyi büsbütün ele geçirmek ve bunun gerçekleşmesine mani olacak bu müessesesinin nüfuz sahibi hizmetkârlarını değiştirmektir. İlk kurulduğundan beri kanun dışı olan bu meclisin aleyhinde bulunan Meclis-i Ruhaninin gerçek sesini söndürmek icap ediyordu. Nitekim on gün geçince adı geçen encümen tarafından ita edilen kararla altı kişiden oluşan Meclis-i Ruhaninin en nüfuzlu üç azası ile kapı kethüdası muhterem Maiz Fresko Efendi azledildi. Musevi cemaatinin yegâne temsilcisi olan hahambaşı vekiline danışmadan idare encümeninin yetkilerini kullanması İstanbul Musevileri arasında derin bir infiale sebep oldu. Hele Hayim Nahum Efendi'nin istifasından beri hahamhanenin yegâne temsilcisi olan Maiz Fresko

Efendi'ye reva görülen bu muamele hepimizi dilhan etti. Senelerden beri hahamhanenin bir emektarı olup vatanperverliği, gayreti ve istikameti ile bir üstünlük kazanan bu kıymetli şahsiyetin yerini tutacak Museviler arasında başka birisini tanımıyorum. Bu idare encümeni tarafından tamamen yok kabul edilmesi istenen Hahamhane Nizamnamesi'nin 20. maddesinde Meclis-i Ruhani azalarının ve aynı nizamnamenin 8. maddesinde de bir kanuni sebebi görülmeksizin hiçbir memurun azledilemeyeceği yazılıdır. Bu encümenin bu küstahlığı kanun devletine karşı bir saldırı şeklinde olduğundan cezalandırılmayı gerektirir. Tekrar ediyorum, bu kuruluşun ilk kuruluşundan beri Meclis-i Müessesanı tanımayan Türkiye Musevileri, Hahamhane Nizamnamesi'nin harfiyen tatbikini arzu ve iddia etmektedir. Eğer zamanla bu nizamnamede yenilik yapmak istenir ise Adliye Nezaretinin muvaffakati alınarak teşkil edecek muhtelif bir komisyonda bu husus gerçekleştirilmelidir. Musevilerin asıl amaçları malum olan Meclis-i Müessesana ve onun tekrarlanmış isteklerine şiddetle aleyhtardır. Musevileri yegâne fikirlerinin yayınlandığı yer olan aynı zamanda vatanperverliği ile şöhret kazanmış muhterem David Fresko Efendi'nin idaresinde bulunan El Tiempo gazetesinde her semtten gelen protesto yazıları tüm söylediklerimin en canlı delilidir. Binaenaleyh Museviler, Adliye Nazırının talimatını derhal ifa etmek sureti ile hahamhanede iki seneden beri hüküm süren kanunsuzluğa artık nihayet vermesini Becerano Efendi'den şiddetle talep etmektedir.”⁶⁴

Hahamhane Geçici İdare Komisyonu nezaret emri ile 20 Temmuzda feshedilmiş, adı geçen komisyon tarafından matbuata verilecek tebliğlerin hükmü yok sayılmıştır.⁶⁵ Hahamhanede mütarekenin başlangıcında ortaya çıkan Musevi cemaatindeki bu sorun Hahambaşı Becerano Efendi'nin yayınladığı şu tebligatname ile kanun yoluna girmiştir:⁶⁶

“Adliye Nezaretinin 19 Temmuz ve 13 numaralı tezkeresindeki talimatın gereği yerine getirilmiştir. Şimon Levi, Albret Ezra, Marko Nahum, İsa Hazan, ve Doktor Hayim Elnakave Efendiler Meclis-i Cismani azalığına tayin edilmişlerdir. Tarafımdan vaki olan bu teklifleri memnuniyet ile kabul eden bu efendiler Meclis-i Umumi seçimlerini icraya ve hahamhane işlerini yürütmeye memurlardır. Bu Efendileri ihtiva eden liste nezarete gönderilmiş ve nezaret bu kişilerden varit olan 29 Temmuz ve 14 numaralı tezkere gereğince

⁶⁴ Bahor Habif, “Hahamhane Nizamnamesi ve Museviler”, **İkdam**, 25 Temmuz 1922, s. 4.

⁶⁵ “Hahamhanenin Bir Tebliği”, **Tasvir-i Efkâr**, 26 Temmuz 1922, s. 3.

⁶⁶ Bahor Habif, “Hahamhane Nizamnamesi ve Museviler”, **İkdam**, 25 Temmuz 1922, s. 4.

onların memuriyeti hükümet tarafından resmen tasvip ve tasdik edilmiştir. Hahambaşı Kaymakamı. Hayim Becerano.”⁶⁷

Nahum Efendi'nin İtilaf Devletleri ile de ilişkileri iyidir.⁶⁸ Siyonistler Nahum Efendi'nin İtilaf Devlet ile arasının iyi olmasından yararlanarak bunu kendisi aleyhine kullanmışlardır. Öyle ki Nahum Efendi artık dayanamayacağı bir durumda olduğunu kabullenmiştir. Bu hususta Alliance'ın başkanından yardım istemek

⁶⁷ “Hahamhane Tarik-i Kanuniye Yoluna Girmiştir”, **İkdam**, 10 Ağustos 1922, s. 2.

⁶⁸ Hayim Nahum Efendi bilindiği gibi en fazla Almanya tarafından tehlikeli görülmüştür. Buna rağmen 1915 yılında İngiltere'nin Çanakkale'yi bombalamasından hemen önce o sıralarda Selanik'te bulunan bir İngiliz tarafından Nahum Efendi'ye uzlaşma çağrısında bulunulmuştur. Nahum Efendi'nin telkinleri ile bir Türk delegesi Dedeagaç'a İngilizler ile görüşmek için gitmiş fakat İngilizlerin koşulları çok ağır bulması üzerine görüşmeler sonuç vermemiştir. Bu görüşme Almanya büyükelçisinin hahambaşıya karşı güvensizlik duymasına yol açmıştır. Bir müddet sonra yaşananlar ise bunun tam tersidir. Hollanda'ya ve İsviçre'ye giderken Almanya'nın Bade-Hombourg kentinde üç haftalık kaplıca tedavisi gören Nahum Efendi, Alman sempatizanı ve Fransız düşmanı olarak yansıtılmıştır. Bu konu ile ilgili Alman büyükelçisi Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e hahambaşısı şikâyet etmiş o da hahambaşısı bu konuda uyarılmıştır. Bunun üzerine Nahum Efendi Talat Bey'e hükümetin ülkeye yararlı olacağını düşündüğü bir amaçla yaptığı anlaşmaya saygı duyduğunu, fakat kendisinin eskiden beri Fransa ile iyi ilişkiler içinde olduğunu ve onlara karşı bir sempatisi olduğunu da itiraf etmiştir. Talat Bey Nahum Efendi'den Alman büyükelçisine durumu anlatmasını istemiştir. Bunun üzerine Nahum Efendi Alman karşıtı olmadığını açıklamış ve Almanya ile ilişkileri iyi götürmek istemiştir. Hayim Nahum Efendi İngiltere'yi korumakla eleştirilmiştir. Nahum Efendi'nin Türkiye'deki İngiltere büyükelçileri ile ilişkileri daima iyi olmuştur. Bunu içindir ki, Lord Montogu'nun kayınbiraderi Bay Franklin İngiliz tutukluların yaşadığı hapisane koşullarının düzeltilmesi için İngiliz hükümetinin onayı ile hahambaşıya mektup yazmıştır. Nahum Efendi ayrıca Amiral Webb'e resmi bir ziyarette bulunmuş, ardından o da Bay Howlere ile beraber Nahum Efendi'yi ziyarete etmiş, bu ziyarette daha önce siyonistlerin bu kişilere empoze ettiği fikirleri Nahum Efendi yıkmaya çalışmıştır. Diğer taraftan İngilizler, Fransız yanlısı olarak görülen Nahum Efendi'ye karşı onun rakipleri olan siyonistleri desteklemişlerdir. Hahambaşının Fransız menfaatlerini korumasından ve Yahudi cemaatinin yönünü Fransa'ya çevirmesinden çekinen İngilizler, onun aleyhinde güçlü bir propaganda yürütmüşlerdir. İngilizlerle ilişkilerini geliştiren Dünya Siyonist Örgütü 1919'da Osmanlı Devleti içindeki siyonist çalışmaları denetlemek için Siyonist Dünya Federasyonu'nu kurmuştur. Türklerin Almanların yanında savaşa girmesiyle Fransız Hristiyan okulları kapatılmış, Osmanlı okullarında Fransızca öğretimi kaldırılmış, halkın Fransızca konuşması aşağılanmıştır. İnsanlar Fransızca konuşmaktan korkar hale gelmiş, Fransızca dükkân levhaları değiştirilmiş, yerine Almanca-Türkçe levhalar asılmıştır. Hayim Nahum Efendi Fransızca öğretilen Alliance okullarının geleceğinden tedirgin olmuştur. Kısa süre sonra da Hasköy okulunun kapatılma emri gelmiş, bu karar hahambaşısını kızdırmıştır. Hahambaşı da Alliance okulları kapanırsa sinagogları da kapatmakla tehdit etmiştir. Bundan başka protesto imkânı olmayan Hahambaşı Efendi sonunda kazanmış Alliance okullarının programlarına dokunulmamıştır. Hayim Nahum Efendi'nin İtalya ile ilişkileri de çok iyidir. Savaş sırasında tapınaklarını, mezarlıklarını ve bankadaki el konulmak istenilen paralarını koruyarak İtalyanlara yardım etmiştir. Bu iyiliklerden dolayı Bay Fernandez ve Bay Selam Nahum Efendi'ye teşekkür etmişlerdir. Amerika ile de ilişkileri hep iyi olmuştur. Bay Elkus Türkiye'den giderken yarı resmi bir dille Amerika'nın öğretim kurumlarına sahip çıkmasını rica etmiştir. Nahum Efendi bu konuda yardımlarını hiç eksik etmemiştir. Ayrıca, Amerika'ya dönmek üzere Filistin'den gelmiş Amerika Yahudileri konusunda da başarılı girişimlerde bulunmuştur. Nahum Efendi 1921 Ocak ayının sonunda Amerika'ya gitmiş, Amerika'da Bay Oscar Bay Louis Marshall ile bir görüşme yapmış, Yahudiliğin genel sorunları, Alliance ve mekteplerinin sorunlarını görüşmüştür. Ayrıca Yahudi göçmenlerinin durumları ele alınmıştır. Diğer taraftan 8 Ocak günü Yahudi gazeteleri dâhil bütün Amerikan basınında İstanbul Hükümetinin Amerika ile diplomatik ilişkileri yeniden kurmak için Nahum'un Washington'a Osmanlı elçisi olarak atanacağına dair haberler çıkmış; bunun üzerine Morgenthau Nahum Efendi ile görüşmüştür. Morgenthau Nahum Efendi'den habersiz Nahum Efendi lehinde Amerika Birleşik Devletleri'ne bir mektup yazmıştır. [Benbassa, **a.g.e.**, s. 190-197.]

zorunda kalmış fakat bir sonuç elde edememiştir. Nahum Efendi hahambaşılık görevinden ayrıldıktan sonra da Alliance için çalışmaya devam etmiş, Alliance'ın propagandasını yapmak için iki kez Amerika'ya gitmiştir.⁶⁹

Becerano Efendi, hahambaşı seçilmesinden hemen sonra basına verdiği mülakatta Osmanlı Hükümeti ile yaşanan sorunlardan bahsetmiş, sorunların nasıl çözüleceği konusunda fikrini söylemiş ve Musevilerin kendi aralarındaki bir sorun olan siyonizm konusunda ise bu konunun zamanla çözüleceğini Musevi milletinin kendi arasında birlik sağlamasıyla bu sorunun üstesinden geleceklerini belirtmiştir.⁷⁰

Sonuçta Osmanlı Devleti'nde siyonizm Musevilerin bir iç sorunu olarak kalmıştır. Dünyanın başka ülkelerinde siyonist olmak yaşadığı ülkeye ihanet olarak değerlendirilmemiştir. Osmanlı Devleti'nde ise zamanın olağan dışı şartlarından dolayı siyonist grubun devletle yer yer çatıştığı görülmektedir. Bu durum Milli Mücadele yıllarında siyonistlerin düşmanla işbirliği içinde görünmesine yol açmıştır. İyi bir yurttaşın aynı zamanda siyonist olup olamayacağı sorusu Yahudi asıllı Türk milliyetçisi Tekinalp'e sorulmuş, kendisi bu konuda şu şekilde cevap vermiştir:

“Bu hareket ülke çıkarları ile çatışmadıkça siyonizme sempati besleyebilirler.. Biz Türkiye Yahudilerinin ilk görevinin, yaşadığımız ve anayasa sayesinde tüm vatandaşlık haklarından yararlandığımız bu ülkenin dilini, kültürünü ve ülküsünü özümsemek olduğu inancımı edindim ve kendimi bu göreve vakfettim... Asimilasyon fikrinin galip geldiğini; yeni kuşağın Türk okullarında yetişip Türk dilini, kültürünü ve ülküsünü özümlediğini görmekten memnuniyet duyarım... Asimilasyonun başarıya ulaşmasından sonra tüm dünya Yahudileri için olduğu gibi Türkiye Yahudileri de siyonist harekete, bu hareket onların vatani duygularına en ufak gölge düşürmeksizin sempati beslemeyebileceklerinden eminim.”⁷¹

⁶⁹ A.e., s. 193-194.

⁷⁰ “Türkler ve Museviler”, **İkdam**, 7 Mayıs 1920, s. 3.

⁷¹ Jacob M. Landau, **Tekinalp, Bir Türk Yurtseveri (1883–1961)**, İstanbul, İletişim, 1996, s. 403–405. Moiz Kohen (1883-1961) Türkçülük akımının önde gelen temsilcilerindedir. Yazar, gazeteci, avukat, düşünür ve tüccar olan Kohen Serez'de bir hahamın oğlu olarak dünyaya geldi. İttihat ve Terakki Cemiyetine üye oldu. Selanik'te çıkan Türkçe Asır'da yazılar yazdı. Balkan Savaşından sonra İstanbul'a geldi. İsmi Munis Tekinalp olarak değişti. Türkiye'deki Yahudileri Türkleşmeye ikna etme amaçlı yazılar yazdı. 1961 yılında tedavi amacıyla gittiği Fransa'nın Nice kentinde öldü. Tekinalp'in yaşam öyküsü için bkz. Liz Behmoaras, **Bir Kimlik Arayışının Hikâyesi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2005. II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar düşünsel serüveni için bkz. Jacob M. Landau, **Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.

3. Hayim Nahum Efendi ve Filistin Meselesi

Musevi Meclisi, Paris Barış Konferansı'nda Musevi milletinin diğer milletler gibi Cemiyet-i Akvama katılmasını, Filistin'de kurulacak bir Yahudi devletinin diğer devletler tarafından garanti edilmesini, Musevilerin toplu yaşadıkları memleketlerde Musevilerin milli değerlerinin kabul edilmesini, savaştan zarar gören Musevi mallarının karşılanmasını gündeme getirmeyi amaçlamıştır.⁷² Tüm bu istekler Balfour Bildirisinin hayata geçirilmesi olarak yorumlanmıştır. Amerika, İngiltere ve Fransa Yahudilerin bağımsız yurt isteklerini kabul etmelerine karşın Yahudi yurdu olması istenen bu yerde Müslüman Araplar çoğunlukta bulunmaktadır. Bunun için Yahudi örgütü Milletler Cemiyetinden bu bölgeye Yahudi göçünü sağlamasını da istemiştir.⁷³ Musevilerin pek çoğu Filistin'e göç etmek için istekli davranmıştır. Musevilerin buldukları yerlerde Filistin Göç İdaresi kurulmuş ve değişik yerlerden gelen Musevilerin Filistin'e göçüne yardımcı olunmuştur. İstanbul'da bir şube açılması için uğraşmıştır. Tüm bunlara rağmen Türkiye Musevileri göç etmeye pek de istekli değildir.⁷⁴ Hahambaşı Nahum Efendi Filistin'de bir devlet kurulmasına karşı değildir.⁷⁵ Filistin'in İsviçre gibi nahiyeye bölüneceğini, Türklerin, Musevilerin ve Hıristiyanların birer kantonları olacağını, Musevi hükümetinin Cemiyet-i Akvam himayesi altında kurulacağını iddia etmiştir.⁷⁶ Nahum Efendi'den sonra Becerano Efendi de hürriyet ve barış içinde yaşayan Türkiye Musevilerinin Filistin'de kurulacak devlete göç etmeye ihtiyaçları olmadığını fakat dünyanın pek çok yerinde sıkıntı içinde yaşayan Museviler için bir yurt bulunması gerektiğini söylemiştir.⁷⁷ Yine bazı Yahudiler Lozan görüşmeleri sırasında Filistin'de kurulacak manda yönetimin Türkiye'ye geri verilmesi gerektiğini savunarak TBMM'ye başvurmuşlardır. Fakat bu teklif Filistin'in Misak-i Milli sınırları dışında kaldığı ve Arapların çoğunlukla yaşadığı bir yer olduğu gerekçesiyle uygun görülmemiştir.

⁷² "Musevilerin İstedikleri ve Heyetleri", **İkdam**, 22 Kânunusani 1919, s. 1.

⁷³ Sarihan, **a.g.e.**, s. 149-150.

⁷⁴ "Filistin'e Musevi Göçü", **İkdam**, 26 Teşrinisani 1920, s. 3.

⁷⁵ Ağustos 1919'da Hahambaşı Nahum Efendi başkanlığında Meclis-i Umumi Başkanı, Meclis-i Cismani Başkanı Karasu, Hastane ve Eytamhaneler Başkanı Dava Vekili Taranto ve Hukuk Fakültesi muallimlerinden Mişon Ventura Efendi'den oluşan bir heyet Amerika Araştırma heyeti ile görüşmüş, görüşmenin sonunda Filistin ve siyonist meselesinin Türkiye Musevi cemaati ile bir ilgisinin olmadığı kanaatine varılmıştır. ["Musevi Heyet-i Mahsusası", **İkdam**, 5 Ağustos 1919, s. 1.]

⁷⁶ "Hahambaşı Efendi'nin Mühim Beyanatı", **İkdam**, 9 Mart 1919, s. 1.

⁷⁷ "Museviler Arasında", **İkdam**, 14.Nisan 1922, s. 3.

Alınan bu karar Başvekil Rauf Bey tarafından “*Musevi tebaamızdan bazısının Misak-ı Milliye muhalif tahminatta bulunmaları muvafık görülemedi.*” denilerek Lozan’daki İsmet Paşa’ya 198 sayılı şu telgrafi çekmiştir:⁷⁸

“Filistin mandasının Türk devletine i’tası için İstanbul’da ba’zı Musevi zevatı riyaseti celileye müracaat etmişlerdir. Filistin Misak-ı Milli birinci maddesi sarahatine dâhil ve Arab ekseriyetle meskûn araziden bulunduğu ve konferansta cereyan eden müzakerat neticesinde hey’eti murahhasamıza Misak-ı Milli ahkâmı miyanında bu maddenin de Düveli Müttefikaya karşı müdafaası tabii ve zatı meselenin bu dairede konferansa bir neticeye raptedileceği muntazar olduğundan bu babda madde-i mezkuredekinden başka bir şekilde herhangi bir teşebbüs icrası veya böyle bir teşebbüse zahir olmamız imkânı bulunmadığı ve Musevi tebaamızdan bazısının Misak-ı Milliye muhalif tahminatta bulunmaları muvafık görülemediği cevaben arz olunmuştur. Beray-ı Malumat.”⁷⁹

Musevi cemaatinin önemli şahsiyetlerinden Avram Galanti de Avrupa’da başlayan ve bağımsız bir Yahudi devleti kurulmasını amaçlayan siyasi düşüncüyü benimsememekte, fakat Hahambaşı Hayim Nahum Efendi’nin Osmanlı hükümrânlığı ve yönetimi altında Filistin’de bir milli devlet kurulması düşüncesine oldukça sıcak bakmaktaydı.⁸⁰ Siyonistler ise hahamhaneden farklı olarak Osmanlı Devleti’nin himayesi altında bir Filistin’e karşıdır. 6 Ocak 1919’da Paris Barış Konferansı için hazırlanan planda Suriye, Filistin, Mezopotamya, Arabistan, Ermenistan ve Kafkasya’da Osmanlı Devleti’nin egemenliğine hiçbir şartta müsaade edilmemesi, Filistin’in ya Amerika ya da İngiltere denetimi altında olması, bu konuda mümkün olduğu ölçüde Arap halkın ve siyonist örgütlerin isteklerine uyulması kararlaştırılmıştır.⁸¹ Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulmak istenmesi hahamhane ile siyonist grubun arasındaki sorunların başında gelmektedir.⁸²

Filistin’de bir Yahudi devletinin sözünün verilmesi ile dünyanın pek çok yerinden ve Osmanlı Devleti’nden Filistin’e Musevilerin göçü söz konusu olmuş ve

⁷⁸ “Musevilerin Hükümete Müracaatı”, **Akşam**, 26 Kânunuevvel 1922, s. 2.

⁷⁹ Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları (1922–1923)**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 235, 321. Gülnihal Bozkurt, **Osmanlı-Yahudi İlişkilerine Genel Bir Bakış**, Belleten, C.LVII, Ağustos 1993, Sayı:219’dan Ayrı Basım, Ankara, TTK Basımevi, 1994, s. 562.

⁸⁰ “Avram Galanti Maddesi”, **Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. XIII, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, s. 296.

⁸¹ Meral, **a.g.e.**, s. 166-168.

⁸² Yahudi Sosyalistler de Filistin’de bir Musevi Devleti istememektedir. [“Yahudi Sosyalistler”, **İkdam**, 31 Mart 1919, s. 2.]

bunun için pek çok tedbir alınmıştır. Londra Siyonist Teşkilatının İstanbul temsilcisi Galep de basına verdiği demeçte görevinin doğudaki Musevilerin menfaatlerini korumak olduğunu söylemiştir. Teşkilat Odesa'dan gelen 644 Musevi göçmeninin Filistin'e gitmesi ve İstanbul'da Rusya ve Romanya'dan göç etmiş zor durumdaki Museviler için çalışmıştır. Galep'e göre Filistin'de milli bir Musevi devletinin oluşturulması zorunludur. Büyük Britanya, Filistin'de Musevilere bir yurt vermek arzusundadır. Diğer büyük devletler de bu duruma destek vermektedir. Bu durumun Türkiye tarafından da kabul edilmesi beklenmektedir. Musevilerin buradaki amacı milli bir devlet kurulması, bu devletin tam bir muhtariyetle yönetilmesi ve Arapçanın yanında İbranice'nin de resmi dil kabul edilmesidir.⁸³

Pek çok Avrupa devletinden İstanbul'a gelen Musevi temsilciler ile Osmanlı Hükümeti arasında gerçekleşen görüşmelerde Musevilerin Filistin'e serbestçe göç edebilmeleri ve bu konuda her türlü zorlukların ve sınırlamaların kaldırılması, Musevi şirketlerine imtiyazlar verilmesi ve Filistin'e özerklik tanınması görüşülmüştür.⁸⁴ Bu konu hakkında Sadrazam Talat Paşa Musevilerin Filistin'e göç ve iskânlarını kolaylaştırmaya karar verdiklerini, Filistin'de Musevi milletinin diğer unsurlarla tam bir eşitlik içinde muamele görmesi konusunda gerekenin yapılacağını, Filistin'in Musevilerin bir dini merkezi haline getirilmesi hususunda fikirlerinin olumlu olduğunu bildirmiştir. Hükümet Musevilerin Filistin'de iskânlarının Osmanlı Devleti için faydalı olacağını düşünmektedir. Tüm bunlar hükümet tarafından Filistin'de Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini korumak şartıyla kabul edilmiştir.⁸⁵ Hahambaşı New York'ta bir konferans düzenleyerek İtilaf Devletlerinin Filistin'de Museviler için sarf ettikleri himayeden dolayı özellikle İngiltere'ye olmak üzere tüm milletlere teşekkür etmiştir. Amerika'da teşkil edilen Musevi gönüllü alayları New York sokaklarında yeni Musevi bayrakları ile dolaşmıştır. Beyaz zemin üzerine tek bir mavi yıldızdan ibaret bu bayrak Beni İsrail Devleti'nin bayrağıdır. Gönüllü alayların önünde giden askeri mızıkacı, iki bin senelik Milli Marş'ı söylemiştir. Yahudi devletinin birinci bütçesine verilmek üzere Amerika, Filistin sandığı adı altında bir sandık kurmuştur. New York'ta birçok Yahudi milyoner ilk fırsatta Filistin'e gitmek

⁸³ "Musevilik Âleminde", **İleri**, 12 Kânunuevvel 1919, s. 5.

⁸⁴ "Filistin Musevileri Hakkında Müzakerat", **İkdam**, 8 Eylül 1918, s. 2. "Musevilerin Mütelabatı", **İkdam**, 2 Mart 1919, s. 1. "Musevi Komitelerinin İttihadı", **İkdam**, 9 Mart 1919, s. 1.

⁸⁵ "Filistin'e Musevi Göçü", **İkdam**, 3 Eylül 1918, s. 3.

üzere hazırlıklara başlamışlardır.⁸⁶ 1918 yılının sonunda Filistin’de yeni bir İsrail Hükümeti kurulmuş, Vekiller Heyeti ve Milli Meclisleri Londra ve Washington Hükümetleri tarafından onaylanmıştır. Bu Vekiller Heyeti, başvekil dâhil 10 kişiden oluşmaktadır. Vekiller heyetinde görev alan kişiler Amerika, Rusya, İngiltere, Finlandiya ve Almanya’dan göç etmiş gazeteci, yazar, üniversite hocası ve asker kişilerdir.⁸⁷

Siyonizm fikrine taraftar olmuş dünya Yahudilerine karşı hiçbir memlekette Yahudiler aleyhine herhangi bir suçlama olmamıştır. Örneğin Bulgaristan Yahudileri, siyonist bayrakları ile sokaklarda gösteriler yaptıkları halde Bulgaristan onları vatanperversizlikle itham etmemiştir.⁸⁸ Türkiye’de ise durum farklıdır. Siyonistler Filistin’i nihai olarak Osmanlı’dan koparmak istemektedirler. Osmanlı Yahudilerinin siyonizme sempati göstermedikleri de bir başka gerçektir. Örneğin mecliste Gümölcüneli İsmail Bey Yahudilerin devleti parçalamak ve Filistin’de bir Yahudi devleti kurmak istediklerini söylediğinde söz alan Nissim Masliyah “*Bendeniz bunu katiyen reddediyorum, İsrailiyat namına cevap veriyorum.*” diyecektir.⁸⁹

Bahor Babif 8 Mart 1921 günlü İkdam gazetesinde “*İslamiyet: Türkler ve Museviler*” başlıklı yazısında konu ile ilgili olarak şunları söylüyordu:

“Balkan Savaşı’ndan biraz önce idi. Hatırimda kaldığına göre Meclis-i Mebusanımızda muhalif kişiler Musevilerin Filistin’e göçüne müsaade edildiğini, Filistin’de siyonizm cereyanının genişlediğini ve Osmanlı’daki Musevilerin amacının Filistin’de devlet kurmak olup o zaman iktidarda olanların buna göz yumduklarını iddia etmişlerdir. Osmanlı Musevileri bu duruma ilgisiz kalmıştır. Gerçekte asrımız milliyet asrıdır. Her kavimde milliyet duygusu uyanmıştır. Fakat Türkiye’de dört buçuk asırdan beri her türlü hukuka sahip Museviler, Türk vatandaşlarının cuzi şüphelerinin bir kısmı zayi olacak ve bu suretle kalplerini rencide edecek en ufak bir hareketten bile çekinirler. Cemaat içinde inkılâptan mütarekeye kadar birçok yabancı Musevi Türkiye’ye sokulmuş propagandandan geri kalmamışlardır. Bir kısım kişiler hariç kimse bu cereyana sıcak bakmıyor. Esasen bu gibi

⁸⁶ “Filistin’de Museviler ve Siyonistler”, **İkdam**, 12 Eylül 1918, s. 2.

⁸⁷ “Filistin’de Kurulan İlk Musevi Vekiller Heyeti”, **İkdam**, 18 Teşrinisani 1918, s. 1.

⁸⁸ Avram Galanti, **Türk Harsı ve Türk Yahudisi: Tarihi, Siyasi, İctimai Tetkik**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1953, s. 4.

⁸⁹ Besalel, **a.g.e.**, s. 52.

şahıslara Museviler iyi bir nazarla bakmıyorlardı. Şu siyonizm cereyanı münasebetiyle Türkiye Musevileri arasında hürriyetperverler ve muhafazakârlar olmaması lazım gelir. Karşı fikirdeki bu kişilerin usulsüz olan bu cereyanı canlandırarak, Türk vatandaşlarımızı korkutarak ve ürküterek Museviler ile Türkler arasında şüpheyi calip olacak şayialara meydan vermek herhalde iyi bir hareket değildir. Esasen Museviler bazı memleketlerde kıtale uğrayan dindaşları için yardım toplamak arzusundaydı. Siyonizm Türkiye’de şöyle böyle mütarekeden sonra Wilson prensipleriyle Türkiye hududunun tayin edildiği zamandan itibaren başlar. Musevilerin, Türkiye’imizin şimdiki vaziyet-i coğrafyasından sonra siyonizme bir sakıncası olmadığı halde siyonistlerin mütarekenin başladığı zamanlarda milletimizin medar-ı iftihar ve vatanımızın şerefli bir şahsiyeti olan Hayim Nahum Efendi’ye karşı almış oldukları garip tavırlarından ve takip etmek istedikleri sakim siyasetlerden dolayı, aydınlarımızın büyük bir çoğunluğu bu cereyana şimdi uzak durmaya devam etmektedirler.”⁹⁰

Özetle, Filistin bölgesinde bir Musevi hükümeti kurulması özellikle siyonistler tarafından amaçlanmaktadır. Ancak bütün Museviler de siyonist değildir. Musevi aydınları arasında siyonistliğe muhalif bir zümre dahi vardır ki siyonizmi Museviliğin geleceği için zararlı görmektedir. 14 milyonu aşkın Musevi dünyanın değişik yerlerinde yaşadıkları, devletin kanunlarına itaat sayesinde iktisadi alanda yükseldikleri ve servet kazandıkları bilinen bir gerçektir. Söz konusu göç değişik memleketlerde zulüm gören Yahudiler için zorunlu hale gelmiştir.⁹¹

B- Hahambaşı Hayim Nahum Efendi’nin Osmanlı Devleti ile İlişkileri

Nahum Efendi’nin Batılı devletlerle iyi ilişki kurabilmesi ve politik becerileri Osmanlı Devleti’nin dikkatini çekmiş ve kendisini Batılı devletlerle ilişkileri düzeltmek üzere aracı olarak kullanmıştır. Bu aynı zamanda cemaat içindeki otoritesini de güçlendirmiştir. Nahum Efendi’nin varlığı hem cemaati denetim altında tutmuş hem de hükümetin işine yaramıştır. Genelde hep gayri resmi olarak arabuluculuk yapmıştır. İş bitirici kişiliği her zaman ona olan ihtiyacı doğurmuştur. Aynı zamanda tüm hükümetlerin “*adamı*” olarak da değerlendirilebilir. Gücünü ve yükselişini biraz da İttihat ve Terakki sayesinde artırmıştır. İttihat ve Terakkinin zayıflaması ile o da gücünü yitirmiştir. Yahudiler genelde devlette ilerleyememesine

⁹⁰ Bahor Habif, “İslamiyet: Türkler-Museviler”, **İkdam**, 24 Mart 1921, s. 2.

⁹¹ “Siyonizm”, **İkdam**, 9 Eylül 1921, s. 1.

karşın Nahum Efendi Osmanlı sistemine doğrudan ve resmen girmiştir. Tüm yönetimlerde görevde kalmayı bilmiştir. Bunda arabuluculuk hizmeti yapmasının ve politik kişiliğinin yanı sıra devletin siyasi tutarsızlık içinde olmasının da etkisi vardır. Hem kendi cemaatine hem de Osmanlı Devleti'ne bağlılığı üstlendiği görevin temelini oluşturmuştur. Yalnız cemaat içerisinde siyonizm konusundaki ayrılık ve bu kesimin çıkarlarının devletle çatışması hem cemaate hem de kendisine zarar vermiştir. Siyonizm ile özellikle anlaşmamasının nedeni devletin kendisine verdiği bir görev olduğu da iddia edilmektedir. Kendisi dini bir görevde olmasına rağmen hep politika ile ilgili olmuştur. Zaten dini bir eseri de yoktur. Dönemin şartlarına göre Nahum Efendi Yahudilerin politikleşme isteklerinin sonucunda diplomat ve politikacı bir haham olmak zorunda kalmıştır. Hep reform yanlısı olmuştur. Fransız hahamhane modelini örnek almış ama o sistemi Osmanlı toplumuna uygulamada başarısız olmuştur. Zamanında cemaat oligarşik özelliğini korumuştur. Osmanlı bürokrasisi de her ne kadar devlete tam bağlı olsa da buna izin vermemiştir. Yapılan kimi değerlendirmelere göre hem Dünya Siyonist Örgütü hem de Alliance kendisini kullanmıştır. Zaten ikisi de Osmanlı'da ithal düşünceler olarak durmaktadır. Hahambaşılık da Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla zaman içerisinde önemini yitirmeye başlamış ve artık Yahudiler için tek kurum olmaktan çıkmıştır. Nahum Efendi daima Alliance'ın desteğine ihtiyaç duymuştur. Karşısında olanlar da Alliance'ın rakiplerinin desteğine muhtaç olmuştur. Siyonizm, rakipleri için sıçrama tahtası olarak gözükmiştir. Bu durum politikleşerek çağdaşlaşmaya çalışan Yahudi cemaatini altüst etmiştir. Oligarşik sistem de demokratik yapının işleyişine engel olmuştur. Tüm olumsuzluklar esnasında hahambaşı olan Nahum Efendi zamanında siyonizm güç kazanmıştır. Bunda milliyetçiliğinin önemini anlayamamasının da etkisi vardır. Ama yine de onlara karşı esnek davranmış, diyalogu sürdürmüş, Yahudilerin Filistin'de bir yurt edinmek istemelerini yadsımamış ve Bolfour Bildirisi'nin önemini fark etmiştir.⁹²

Avram Galanti 22 Kasım 1919 yılında “*Hahamhanenin Ahlaki Vazifesi*” adlı bir makale yazmıştır.⁹³ Musevi cemaati içindeki ihtilafları konu alan bu makale

⁹² Benbassa, **a.g.e.**, s. 10-51.

⁹³ Avram Galanti 4 Ocak 1873'de Bodrum'da doğdu. Yaşamını Türk Yahudilerinin devlete bağlılığını kanıtlamaya adanmış Galanti, bu amaçla pek çok kitap ve makale yayınlamıştır. Altı yaşına geldiğinde annesi Coya'nın doğum yeri Rodos'a gönderilmiştir. Orada dört yıl boyunca ana dili olan Ladinonun yanı sıra Türkçe, İbranice, Fransızca eğitimi gördü. Daha sonraki yıllarda Almanca, İngilizce ve

Osmanlı Devleti ile Musevi cemaati arasındaki ilişkileri göstermesi bakımından çok önemlidir. Galanti, Musevilerin önce Babil hükümdarı Bahtınasr'ın Yahudi memleketini işgalinden ve daha sonra Roma İmparatoru Nitos tarafından Yahudi devletlerinin dağıtılmasından bu yana, 1800 yılı aşkın süredir, hep başka milletlerin emri altında yaşadıklarını belirterek bu süre zarfında yaşadıkları memleketin daima hizmetinde olduklarını yazmıştır. Galanti, hahamların peygamber devri kapandığından beri milletlerinin mukadderatını ele aldıklarını söylemiş ve hahamların memleketleri dışında yaşamak mecburiyetinde kalmış Yahudiler için hükümdarın emri emirdir desturunu tüm Yahudiler için tavsiye ettiklerini vurgulamıştır.⁹⁴ Ayrıca dünyada hiçbir hahamın bunun aksini söyleyemeyeceğini belirten Galanti, *“Memleketlerine karşı kendi zimmetlerine türap eden minnettarlık borçlarını ödemekten aciz olan Türkiye Yahudileri tamamıyla bu ahkâma riayet*

Mısır'da bulunduğu sırada Arapçayı öğrendi. Bu yıllarda klasik Talmut Tora eğitimi aldı. Daha sonra Bodrum'a döndü ve eğitimini burada sürdürdü. Yeniden Rodos'a gitti. Rüşdiye ve idadi eğitimini Rodos ve İzmir'de tamamladı. Bir süre İzmir'de kaldıktan sonra bir kez daha Rodos'a giderek orada dokuz yıl hizmet verecek olan “Tiferet İsrail” adında bir okul kurdu. Modern bir eğitim yapan okulu parasal güçlükler ve cemaatinden gerekli ilgi görmemesi yüzünden kapanınca idadiye önce Fransızca öğretmeni olarak atandı, arkasından matematik derslerini vermekle görevlendirildi. Bu öğretmenliği sırasında Rodos'daki okulları denetleme görevi kendisine verildi. Bu arada Yunanca ve Almanca öğrenmekteydi. 1902 yılının sonuna doğru görevinden ayrılarak İzmir'e yerleşti. İzmir'de Darülfırfan adlı Türk okulunda Fransızca dersleri verdi. Türk Hidmet ve Ahenk, Yahudi Buena Esperansa, El-Nouvelista, El-Meserret, Rum Harmonia ve Fransız Reforme gazetelerinde çeşitli konularda yazılar yazdı. 1904'ün sonuna doğru, dönemin aydınlarının genel eğilimine uyarak o da yurt dışına [Kahire] gitti. Bu gidişinde cemaat içi ihtilaflar da etkili olmuştur. Burada günlük olarak yayınlanan Fransızca Progres gazetesinde çalıştı. Jön Türklerin yoğun olarak bulunduğu Kahire'de La Vara adında bir muhalefet gazetesi çıkardı. Fakat gazete siyasi bir gazete olmaktan çok cemaat içinde bir muhalefet gazetesi halini almıştı. Galanti, Rodos'ta bulunduğu sırada İttihat ve Terakkiye girmişti. Çalıştığı Progres gazetesinde bu partinin çizgisi doğrultusunda çaba gösterdi. İttihatçı Meşveret, Şura-yı Osmanî ve Doğru Söz gazetelerinde yazdı. Galanti, Kahire'de Türk Yahudilerden oluşan, Osmanlı topraklarında Paris merkezli açılan ve amacı Osmanlı Yahudilerini batı ile bütünleştirmek olan Alliance İsrailite cemiyeti ile ilişkiler kurdu. Yurt dışına kaçmış olanların Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte yurda döndükleri günlerde, Galanti Avrupa'da incelemeler yapmak istiyordu. Bu amaçla, önce 14 Temmuz 1909'da Kahire'den ayrılarak İngiltere'ye gitti. Londra'da bir yıl kaldıktan sonra Berlin'de de bir yıl çalışmasını sürdürdü. İstanbul'a dönüşünde Bahriye Nezaretine tercüman olarak atandı ve yine çeşitli yayın organlarında yazmaya başladı. [Yetkin, **a.g.e.**, s. 211–217.] 1911'de İstanbul'da yaşamaya başladı. Eski Ön Asya Medeniyetleri ve Türk Yahudi cemaati üzerine araştırmalar yapmaya başladı. I. Dünya Savaşı yıllarında Darülfünunda Mukayeseli Sami Dilleri kürsüsünde Alman Profesör Bergstraasser'in yardımcılığını yapmıştır. Daha sonra bu kişinin ülkesine geri dönmesi üzerine kürsünün başına getirilmiştir. Bu dönem Galanti'nin yazıları ve araştırmaları üzerine en yoğun çalıştığı dönemdir. Galanti öğretmen, gazeteci, üniversite hocası, kâtip, milletvekili ve tarihçi unvanlarına sahip olmasının yansısı hem Musevi dünyasında hem de yurt içi ve dışında tanınan bir kişidir. Özellikle Yahudi Tarihi başta olmak üzere folklor, filoloji, Asya Medeniyetleri, Tevrat incelemeleri, Anadolu Tarihi ve sosyoloji gibi pek çok alanda eserler vermiştir. Galanti sıkı bir Ziya Gökalp takipçisidir ve Türk Musevi cemaatinin Türkleşmesi hususunda eserler vermiştir. Daha sonraki dönemde Türkiye Yahudi cemaatinin Türkleşme çalışmalarında aktif görev almıştır. “Vatandaş Türkçe Konuş” adında bir risale yayınlamıştır. 1939 yılında Niğde milletvekili seçilmiştir. Niğde ve Ankara tarihi üzerine araştırmalar yapmıştır. [Avram Galanti, **Türklük İncelemeleri**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2004. s. 9–24.] [Avram Galanti, **Ankara Tarihi**, İstanbul, Tan Matbaası, 1950.]

⁹⁴ Avram Galanti, “Hahamhanenin Vazaif-i Ahlakiyesi”, **İkdam**, 22 Teşrinievvel 1919, s. 2.

ederek hükümete karşı adabı muaşerete mugayir ahvalden her zaman içtinap etmiştir.” sözleriyle birlikte hahamhanenin ne bir ihtilaf yeri ne de bir siyasi kurum olduğunu ve hahamhanenin görevinin, fazilet namus ve terbiye olduğunu belirtmiştir.⁹⁵ Bu özellikleri taşımayan bir tek hahamhanenin olamayacağını dile getiren yazar 1800 senedir Musevilerin başka milletlerin içinde yaşayabilmelerinin sırrının bu olduğunu da açıklamıştır. Mütareke yıllarında yaşadıkları devlete karşı yani Osmanlı Devleti’ne karşı görevini yerine getirememek gibi bir durum varsa bunun hahamhaneden değil bir kısım yetkisiz kişilerden kaynaklandığını vurguladıktan sonra yazar “*Osmanlı Musevi Hahamhanesi tamamıyla Osmanlı’dır. Binaenaleyh Osmanlı Musevileri bila kayd u şart tamamıyla Osmanlıdır.*” diyerek bağlılıklarını ifade etmiştir.⁹⁶

Hahamhanenin genelde Osmanlı Devleti ile ilişkileri iyi olmuştur. Hahambaşı Nahum Efendi devlet için önemli olan resmi törenlere katılmıştır. Hatta katıldığı bir resmi bayramlaşmada hem kendi cemaati adına hem de diğer ruhani liderler adına konuşma yapmıştır.⁹⁷ Konuşmasında tüm unsurların barış içinde yaşamasını temenni ettiğini ve ülkede adaletin ve huzurun artmasının sebebinin padişah olduğunu söylemiştir. Bu konuşma dolayısıyla büyük iltifat görmüş ve bu konuşmanın cemaati tarafında nasıl karşılandığı sorusuna “*Gerek Türkçe gerekse Fransızca gazetelerin tafsilen milletimin itlağına tevdi ettikleri bu iltifat memnuniyet ve minnettarlıkla karşılanmıştır.*” diye cevap vermiştir.⁹⁸

1. Hahambaşı Hayim Nahum Efendi’nin Diplomatik Faaliyetleri

Hayim Nahum Efendi’nin Osmanlı Devleti adına yaptığı ilk diplomatik girişim Çanakkale Boğazı’nın İtilaf Devletleri tarafından bombalandığı 1915 yılına rastlamaktadır. Hayim Nahum Efendi, Osmanlı Devleti tarafından kendisine arabuluculuk görevi verildiğinden İngiltere ve Fransa adına Dedeoğaç’a gelen bir

⁹⁵ A.y.

⁹⁶ A.y.

⁹⁷ Hahambaşı, bayramlaşmalara görevinden ayrıldıktan sonra da önem vermiş Paris’ten çektiği bir telgrafla padişahın Ramazan bayramını tebrik etmiştir. [“Sadık Hahambaşı’nın Sadakati”, **İkdam**, 21 Haziran 1920, s. 2.]

⁹⁸ “Hayim Nahum Efendi’nin Beyanâtı”, **Tasvir-i Efkâr**, 10 Eylül 1919, s. 1. “Hahambaşı Hayim Nahum Efendi ile Mülakat”, **Vakit**, 18 Eylül 1919, s. 1.

diplomat ile görüşmüştür.⁹⁹ Bu görüşme hahambaşının İngiliz dostlarından aldığı telgraflar üzerine gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti tarafından şartlar kabul edilmeyerek bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Nahum Efendi 9 Mart 1919 günlü İkdâm gazetesine verdiği mülakatta bu görevi hakkında şunları söylemiştir:

“O sıralarda Sait Halim Paşa bir sulhu münferit akdetmek istediğinden Dedeğaç’a bir diplomat gönderdi. Ancak İngiliz şeraiti kabul edilebilecek şekilde görülmemişti. Dostum 15 gün sonra yeni bir teklifte bulunmuş ise de Sadrazam Paşa bu teklifi bila tedkik reddetmişti.”¹⁰⁰

Nahum Efendi bu meseleden dolayı Almanya sefiri tarafından İtilaf sempatanlığı ile suçlanmıştır. Bu suçlamadan sonra Talat Paşa kendisinden konu ile ilgili açıklama isteyince tahsili, terbiyesi ve mazisi dolayısıyla Fransa’ya bağlı olduğunu itiraf etmiştir.¹⁰¹

Hayim Nahum Efendi ikinci olarak 1918 yılının Temmuz ayında Osmanlı Devleti tarafından görevlendirilmiştir. Nahum Efendi önce Almanya’ya sonra Lahey’e oradan da Stockholm’e gitmiştir. Bu gezinin amacı Batı Yahudilerini ve tarafsız devletleri Osmanlı Devleti lehine çevirmeye çalışmaktır. Nahum Efendi Avrupa’da önemli Siyonist liderlerinin yanı sıra Almanya ve Fransa gizli servisleri ile de görüşürken¹⁰² kendisinin sağlık durumu bu seyahatin sebebi olarak gösterilmiştir. Ancak tüm bu temaslarına karşın ikinci görevi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Aslında İngilizler ve Siyonistler Filistin Devleti üzerinde anlaşmalarından Nahum Efendi’nin bu konuda yapabileceği pek de bir şey yoktur.¹⁰³

Nahum Efendi’nin üçüncü görevi ise İttihat ve Terakki Hükümeti düştükten sonra 23 Ekim 1918 ile 8 Mart 1919 tarihleri arasında gerçekleşmiştir.¹⁰⁴ Hayim Nahum Efendi 23 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Hükümetince ateşkesi sağlamakla görevlendirilerek yurt dışına gönderilmiştir. İzzet Paşa tarafından verilen bu görevin amacı Osmanlı hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında arabuluculuk yapmaktır.

⁹⁹ Benbassa, **a.g.e.**, s. 46-47.

¹⁰⁰ “Hahambaşı Efendi’nin Mühim Beyanati”, **İkdâm**, 9 Mart 1919, s. 1.

¹⁰¹ **A.y.**

¹⁰² Güler, **a.g.e.**, s. 237.

¹⁰³ Benbassa, **a.g.e.**, s. 47.

¹⁰⁴ “Hahambaşının Avrupa’ya Azimeti”, **İkdâm**, 27 Teşrinievvel 1918, s. 2.

Osmanlı Hükümeti Nahum Efendi'nin Amerika'daki dostları vasıtasıyla 1917'de savaşa giren bu devletten İtilaf Devletleri ile arabuluculuk yapmasını istemiştir. Nahum Efendi gizli ve yarı resmi olarak kendisine verilen bu görevi yerine getirmek için yine sağlık sebeplerini ileri sürerek 25 Ekim'de özel bir gemi ile İstanbul'dan Romanya'daki Köstence limanına doğru yola çıkmıştır. O zamanın şartlarına bakıldığında Amerika'nın araya girmesi ve ayrı bir barış planının hazırlanmasına imkân bulunmamaktadır. Nahum Efendi önce Hollanda'da bir müddet kalıp sonra Fransa'ya gitmeyi ve oradan da Amerika'ya uğramayı planlamıştır. Fakat Nahum Efendi'nin Amerika'ya gitmesini istemeyen Siyonistler onun Filistin'in Türk hâkimiyetinde kalmasını sağlamak ve Suriye'yi Fransa'dan ayırmak istediği fikrini yaymışlardır. Siyonistlerin baskıları neticesinde Fransa Dışişleri Bakanı Stephen Pichon İngiltere'nin de desteğini alarak büyükelçiliklerden kendisine vize verilmemesi talebinde bulunmuştur.¹⁰⁵ Nahum Efendi'nin Jön Türkleri desteklemesi Fransa tarafından kınanmasına yol açtığı gibi, İngiltere de Fransa ile arasının Filistin nedeni ile bozulacağını düşündüğünden bu girişime sıcak bakmamaktadır. Bunun dışında Nahum Efendi'nin Amerika'ya gittiği takdirde Wilson'u ikna edeceğinden de çekinilmiştir. Bu nedenle Nahum Efendi'yi etkisiz kılmak için İtilaf Devletleri ortak mücadele etmiştir.¹⁰⁶ Bu seyahat esnasında Nahum Efendi dört ay boyunca Lahey'den dışarı çıkamamış, Osmanlı Devleti'nin en karışık günlerinde cemaatin başında bulunamamıştır. İstanbul'da da hükümet sık sık değişmektedir. İstanbul'daki az sayıdaki Siyonist sempatzanı Yahudi bu barış çabalarından rahatsız olduklarından hahambaşı aleyhinde kampanyalar düzenlemiş ve bazı gösteriler yapmışlardır. Nesim Ruso Efendi ve birkaç Yahudi tutuklanmış ve birkaç gün içinde kefaletle serbest bırakılmışlardır. Bu şartlar altında Nahum Efendi 8 Mart 1919'da İstanbul'a dönmüş¹⁰⁷ ve bu görevin kendisine nasıl verildiğini ve yurt dışı görevinde neler yaptığını şu sözlerle anlatmıştır:

“Size vakayı tarihleri ile nakletmeyi isterim. Ekimin 23'ünde Sadrazam İzzet Paşa Hazretleri beni nezdine davetle demiştir ki: ‘Hükümet-i Osmaniye gayet buhranlı günler geçiriyor. Mütareke imzalanmak üzere bulunuyor. Demek oluyor ki Almanya ile kat-i münasebet edeceğimiz günün arefesinde bulunuyoruz. İttihatçılar ile olan münasebatınıza

¹⁰⁵ Güler, **a.g.e.**, s. 238-239. “Hahambaşının Avrupa'ya Azimeti”, **İkdam**, 27 Teşrinievvel 1918, s. 2. “İtilaf ve Museviler”, **İkdam**, 26 Teşrinisani 1918, s. 2.

¹⁰⁶ Benbassa, **a.g.e.**, s. 47-49.

¹⁰⁷ Güler, **a.g.e.**, s.238-239.

binaen size Amerika ile münasebat-ı siyasiyemizin iadesi ve sefir Elkus'un İstanbul'a davet ettirilmesi vazifesini nim-i resmi suretle tevdi ediyorum.'

Bu teklife cevaben bu vazifenin ağır olduğunu ve [Ermenilerin] taktik ve tehcir meselelerinden dolayı Amerika efkâr-ı umumisinin Türkiye aleyhinde olduğunu söyledim. Buna karşılık İzzet Paşa şu karşılığı verdi: 'Bunu pek ziyade biliyorum. Size söz veriyorum ve temin ediyorum ki müsebbipleri nazır bile olsalar yine tecziye edilecektir.'

Bu cevap üzerine artık muvafakat etmekten başka çarem kalmamıştı. Hahamhaneye avdet ettim. Ertesi günü sadrazam ile olan muhabereden haberdar olan Velihaht Hazretleri tarafından kabul edildim. Müşarünileyh gayet mühim olan bu mülakat esnasında katillerin tecziye edileceklerini ve İttihat ve Terakki Fırkası olmasa idi bu katl-i ammenin vukuu kabil olmayacağını beyan buyurdu. Bu mülakatı müteakip Zat-ı Şahanenin huzuru hümayunlarına kabul edilmek şerefine nail oldum. Zat-ı Şahane vazifemi tekit ederek muvaffak olmak için en son iktidarımı sarf etmemi emir buyurdular.

Seyahat gayet acele olduğundan Meclis-i Cismaniyi haberdar etmeye vakit kalmadı. Vazifemin verdiği neticeden bahsetmeden evvel hükümete malumat vermek mecburiyetindeydim. Amerika'ya gitmiştim. Aralığın 6'sında Lahey'e vasil oldum. Vapur Amerika'ya ayın 27'sinde hareket ediyordu. Hâlbuki Mösyö Wilson'un Avrupa'ya aralığın 12'sinde gelmesi mukarrer idi. Hareket edersem Amerika'da ihtimal ki görüşecek kimseyi bulamayacaktım. Bu sebepten dolayı Lahey'de kaldım."¹⁰⁸

Sözlerinin devamında Hahambaşı Efendi 1915 senesindeki görevinde olduğu gibi bu görevin de kendisine verilmesinin sebebini "*İtilaf'a karşı olan hissiyatımdan dolayı bu vazifeye memur edilmiş olmam gerekir.*" şeklinde açıklamıştır.¹⁰⁹

Hahambaşı Efendi'nin Alliance ile yaptığı mektuplaşmalardan da bu seyahati ile ilgili bilgi edinmek mümkündür. Savaş sonrası 27 Nisan 1919 tarihinde Alliance'e yazdığı mektupta Nahum Efendi şöyle diyecektir:

"Sayın Başkan,

Altı aydan beri bana karşı yürütülen kampanya öyle bir hal aldı ki artık yalnızca benim kişiliğime karşı değil, aynı zamanda oldum olası temsil ettiğim düşüncelere, yani Alliance'ın düşüncelerine karşı da bir savaş oldu bu. Son günlerde gelişen ve aslında benim Bay Benveniste'den bir rapor alarak size göndermesini istediğim tüm olayların bir özetini

¹⁰⁸ "Hahambaşı Efendi'nin Avdeti ve Beyanâtı", **Tasvir-i Efkâr**, 9 Mart 1919, s. 1. "Hahambaşı Efendi", **İkdam**, 26 Teşrinievvel 1918, s. 2. "Hahambaşı Efendi'nin Mühim Beyanâtı", **İkdam**, 9 Mart 1919, s. 1.

¹⁰⁹ **A.y.**

sunmayı bir görev olarak kabul ediyorum. Talat Paşa Hükümetinin düşmesinden birkaç gün sonra 21 Ekim 1918'de onun yerine geçen ve Mondros Mütarekesi'ni imzalayan Sadrazam İzzet Paşa tarafından çağırıldım. Kelimesi kelimesine şöyle dedi o bana: 'Osmanlı Hükümetinin bir dileği var sizden. Sizin uzlaştırıcı duygularınızı bildiği ve ince sezgilerinize, becerikliliğinize güvendiği içindir ki, İtilaf Devletleri'yle ilişkilere girmek konusunda yardımlarınızı diliyor o. Bize aracılık yapacak bir ülke yok. Bu aracı ülke kendisiyle savaşmadığımız ama önemsiz bir ilişki kopukluğu yaşadığımız Amerika Birleşik Devletleri olabilir. Dilerdik ki, Amerika'da edindiğimiz dostlarımız ve tanıdıklarımız aracılığıyla ilişkilerimizin yedinden başlaması için bir ortam oluşturabilesiniz; yayımladığı on dört ilkeyi şimdiden kabullendiğimiz Wilson'un büyükelçisi olarak, Bay Elkus'un bize gönderilmesini başarabilesiniz. Hükümet La Haye'deki [Lahey] orta elçimizi bu konuda girişimlerde bulunmak üzere görevlendirecek. Yarı resmi olarak ortam hazırlamak size düşüyor artık. Olabildiğince çabuk yola çıkabilmeniz için hemen diplomatik pasaportunuzu çıkaracağız. Planımızı, sizin Almanya-Hollanda sınırını geçmenize dek gizli tutabilmek için, Adalet ve Dışişleri Nazırlığından izin isterken bir takım sağlık nedenleri ileri sürmeniz iyi olacaktır.' Ayın yirmi dördünde, aşağı yukarı bana aynı şeyleri söyleyen Veliht Prens ve Padişah Hazretleri tarafından huzura kabul edildim. Anlaşmamıza göre, izin verilmesini yasaya uygun olarak bekleyecek ve 29 Ekim Salı günü yola çıkacaktım. Ertesi gün, saat 2.30'da Bahriye Nazırlığından gelen bir telefon, yüksek yerlerden verilen emirlerle küçük bir yatın buyrukluğumuza ayrılmış olduğunu, "mütareke" yapılmadan Almanya sınırını geçmem için Köstence'ye gidecek olan gemiye hemen o gün binmem gerektiğini söylüyordu bana. Hükümet bana, ne izin çıkmasını bekleyecek ne de vekilimin kim olduğunu açıklayacak zaman bırakmadı. Öyle ki, üstlendiğim görevi bildirmek için Meclis-i Cismaniyi, yani Laikler Meclisini bile resmen toplantıya çağıramadım. O gün, saat dörtte çıktım yola. La Haye'e varınca, bir takım diplomatik nedenlerle Atlantik'i geçmek ve Amerikalı dostlarımla görüşmek benim için olanaksızlaştı. Üstüne üstlük Bay Wilson'un Avrupa'ya hareket etmiş olması da yolculuğumu işe yaramaz bir duruma sokmuştu zaten. Bay Elkus'la bir telgraf haberleşmesi yaptım ve İstanbul'a dönmek, görevimin başına gitmem için gerekli önlemleri aldım. Yolculuğum, La Haye'de kalışım da içinde, geliş gidiş dört ay sürdü. Bu süre içinde, topu topu bir mektup [1 Şubat] aldım hanımımından; benim ne pahasına olursa olsun, hemen geri dönmemi istiyordu.¹¹⁰

Hayim Nahum Efendi Sadrazam İzzet Paşa ile görüşmesini ve bu olaydan haberdar olan Veliht Abdülmecit Efendi tarafından kabul edilmiş sürecini de şu sözlerle nakletmektedir:

¹¹⁰ Benbassa, a.g.e., s. 186-187.

“Ertesi gün Sadrazam Paşa ile olan görüşmemden haberdar olan Veliht Hazretleri tarafından kabul edildim. Kendisi gayet mühim olan bu mülakat esnasında katillerin tecziye edileceklerini ve İttihat ve Terakki Fırkası olmasa idi bu katl-i ammenin vuku-ı kabil olmayacağını beyan buyurdu. Bu mülakatı müteakip Zat-ı Şahane'nin huzuru hümayunlarına kabul edilmek şerefine nail oldum. Zat-ı Şahane vazifemi tekit ederek muvaffak olmak için en son iktidarımı sarf etmemi emir buyurdular.”¹¹¹

Bu süreç ortaya koymaktadır ki, Hahambaşı Hayim Nahum Efendi İzzet Paşa kabinesi tarafından özel bir görevle gönderilmiştir. Hayim Nahum Efendi hareketinden bir gün önce gizli bir görüşme gerçekleştirmiş; İzzet Paşa ise bunun Amerika ile Türkiye arasında ilişkilerin düzelmesi için yapıldığını söylemiştir. İstanbul'a son zamanlarda gelen Amerika sefirlerinin hepsi ile Hayim Nahum Efendi samimi bir şekilde yakınlaşmıştır. Bu şahsi ilişkilerin başarıya katkısı olacağı düşüncesiyle İzzet Paşa Hayim Nahum Efendi'ye bu görevi vermiştir. Kendisi Avrupa'ya giderek oradan Amerika ile haberleşecek ve başarı ümidi olmadığı halde bizzat New York'a hareket edecekti. Fakat Nahum Efendi'nin Amerika'ya gitmemiş olduğu dikkate alınırsa girişimlerinden bir başarı elde edemediği anlaşılmaktadır. Buna karşılık Hayim Nahum Efendi Musevi cemaatine Amerika'dan yardım temin edilmesi için de çalışmış ve bu konudaki çalışması başarılı olmuştur. Bunun sonucunda Amerika'dan Türkiye'deki Musevi vatandaşlarının ihtiyacı için bir hayli yardım gelmiştir.¹¹²

Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin özel bir vazife ile görevlendirilmesine cemaat içinden değişik tepkiler gelmiştir. Musevi Meclis-i Milliyesi gönderdiği bir telgrafta Hahambaşı'nın seyahatine Musevi milletin rıza ve muvafakati olmadığını bildirmiştir. Cemaat, Hahambaşı'nın Hahamhane Meclisine haber vermeksizin hükümet tarafından verilen bir vazifeyi kabul etmeye hak ve yetkisinin olamayacağını ileri sürerek, gerçekleşecek teşebbüslerin Musevi milletince kabul edilmeyeceğini belirtmiş ve bu teşebbüslerden ortaya çıkacak zararların önünün alınmasını istemiştir. Nahum Efendi'ye karşı oluşan grup bu seyahat ve hahamhane seçimleri konusunda hahambaşayı çok sıkıştırarak ve hahambaşı istifa etmek zorunda

¹¹¹ “Hahambaşı Efendi'nin Mühim Beyanati”, **İkdam**, 9 Mart 1919, s. 1. “Hahambaşı Efendi”, **İkdam**, 26 Teşrinievvel 1918, s. 2. “Hahambaşının Ziyareti”, **İkdam**, 15 Mart 1919, s. 1.

¹¹² “Amerika ile Türkiye: Hayim Nahum Efendi'nin Memuriyeti”, **İkdam**, 2 Kânunusani 1919, s. 1.

kalacaktır. Hahamhane bu süreçte hükümet ile sorunlar da yaşayacaktır. Konu ile ilgili Musevilere yakın İstanbul basını bu seyahati eleştirerek şöyle yazacaktır:

“Hahambaşı'nın hükümet tarafından layık-ı itimat görülerek faydalı bir vazife-i zur ahde eylemesi Musevi ahali için bir şereftir. Fakat şayet bu vazife muvafakatsızlıkla neticelenecek olursa Musevi cemaati bundan zarar tertip edebilir. Binaenaleyh Hayim Nahum Efendi cemaatin Meclis-i Cismani ile istişare etmeksizin bu vazifeyi tekabül etmemeliydi. Çünkü mumaileyh yalnız Musevi cemaatinin vekâletini haiz olduğundan ondan başka hiç kimse kendisine bir vazife tevdi edemez. Bu gayri tabii vaziyette bir netice verilmesi hahamhane muhalifinde düşünölmekte ve umumi bir meclis akdi dahi muhtemel addedilmektedir.”¹¹³

Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin cemaatinin yetkili organlarına haber vermeksizin İzzet Paşa Hükümeti tarafından özel bir siyasi vazife ile Avrupa'ya gönderilmesi üzerine 15 Kasım 1918'de hahamhanede olağanüstü bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda diğer azınlık cemaatleri gibi Musevi milletinin de siyasi menfaatlerini korumak amacıyla Musevi milletinden seçilecek temsilcilerden oluşan bir komisyon kurulmasına ve bu komisyona Musevi Meclis-i Millet adı verilmesine karar verilmiş,¹¹⁴ 18 Kasım 1918 günü de bu meclis hahamhanede toplanarak başkanlık heyetini seçmiştir. Emanuel Karasu Efendi ve Nesim Ruso Efendi gibi önde gelen siyonist liderler bu mecliste görev almışlardır. Meclis-i Milli daha sonraki toplantılarda Hahamhane Nizamnamesi'nin kaldırılması ve silâh altında bulunan Osmanlı Musevilerinin terhisinin hükümetten istenmesi gibi kararlar almıştır¹¹⁵ Bu konularda hahamhane ile fikir ayrılıkları yaşamışlardır. Musevi Meclis-i Millisi hahambaşının seyahatine Musevi milletinin rızasının olmadığını ileri sürmüştür.¹¹⁶

¹¹³ “Hahambaşı Meselesi”, **İkdam**, 10 Teşrinisani 1918, s. 3.

¹¹⁴ “Musevi Milleti Meclisi”, **İkdam**, 17 Teşrinisani 1918, s. 2.

¹¹⁵ “Museviler Meclis-i Millisi”, **İkdam**, 19 Teşrinisani 1918, s. 2.

¹¹⁶ Bene Berit Mason Locası Başkanı Bay Niego, hahambaşının yola çıkmasından hemen sonra hahambaşının ulusun anayasal kurumlarına haber vermeden gitmesini bahane ederek Musevi cemaatini birbirine düşürmek için bir kampanya başlatmıştır. Bu söylenti cemaat içinde büyük bir çalkantıya yol açmış, cemaat içinde çok sayıda kişi hahambaşıya nefret duymaya başlamıştır. Hahambaşıya göre Bay Niego, 1912 yılında kendisine karşı yürütölen kampanyanın baş aktörlerinin o günkü lideridir. Diğer kişiler Dr. D. Markus, Hilfsverein'in İstanbul temsilcisi Dr. I. Auerbach, Makabi Derneği Başkanı Bay Abronociç ve hahambaşının zorla istifâ ettirdiği zamanın Merkez Hahamlar Kurulu Başkanı o günün Siyonist Federasyonu Başkanı ve kendi ifadesi ile Hahambaşının baş düşmanı Nesim Ruso'dur. Bu grubun amacı küçük bir darbe yapıp Nahum Efendi'nin başkan olduğu ulusal bir kurul oluşturmak ve bunu da Merkez Hahamlar Kurulu'na kabul ettirmektir. Ruso Paris ve Londra Yahudi kongrelerinde kendisini Türkiye Yahudilerinin temsilcisi olarak seçtirmek için ulusal bir meclis toplamayı amaçlamış ve bu hususta da başarılı olmuştur. Hahambaşı yurt dışında

Hahambaşının hahamhane meclisine haber vermeksizin hükümet tarafından verilen bu vazifeyi kabul etmeye yetkisinin olmadığını ve bu seyahatin sonuçlarının Musevi milletince kabul edilmeyeceğini bildirmiştir.¹¹⁷

Hahambaşının yurda dönmesinden sonra siyonistlerin kışkırtması sonucu sık sık hahamhane aleyhine gösteriler düzenlenmiştir.¹¹⁸ Bu konu hakkında bilgi almak üzere Hahambaşı Hayim Nahum Efendi ile bir görüşme yapılmış; bu görüşmede hahambaşı, hahamhane ile hükümet arasındaki ilişkilerin iyi bir şekilde devam ettiğini belirtmiştir. Hahambaşı sorulara cevap vermek üzere bir yetkili görevlendirmiş ve bu yetkili hahambaşı aleyhinde yapılan gösteriler, hahambaşının istifasının istenmesi ve Nesim Ruso Efendi¹¹⁹ hakkındaki konulara bir yorum getirmiştir:

“Bunların bir kısmı Hahambaşı Efendi’nin azlini istiyorlarmış. Fakat hakiki maksatlarının ne olduğunu biz biliyoruz. Hahambaşı Efendi’nin şikâyet gerektirecek bir hali varsa hükümetin konu ile ilgili kanunları dairesinde hareket olunur. Fakat bu kanuni usullere göre müracaat edilmeyip de böyle gösterişe yönelik hareketler ve ihtimaldir ki zorbaya müracaat ve yahut bunu kendi lehlerine kullanmaları kendilerinin davalarında ne derece

iken hainlikle suçlanmıştır. Bu dönemde hahambaşı hakkında çıkarılan dedikodular şöyledir: 1. Hahambaşı ulusun anayasal kurumlarına haber vermeden, amacı cemaatçe bilinmeyen diplomatik bir görevle yerinden ayrılmış, ulusu hiçe saymıştır. Sonuçta hahambaşının kişiliği, İstanbul ve taşradaki Yahudi cemaatlerinin gözünden düşmüştür. 2. Türklerin davasını savunmaya gitmiş olan hahambaşı İtilafçıların karşısındadır. Çünkü İtilaf Devletleri Türklerin düşmanıdır. Hahambaşının adı Türklerin zulmüne uğramış Yunan ve Ermenilerin ve İtilaf Devletlerinin gözünden düşmüştür. 3. Hahambaşı bir Alliance yanlısı, yani Siyonist düşmanıdır. Sonuçta hahambaşının kişiliği bütün Yahudi dünyasının gözünden düşmüştür. [Benbassa, **a.g.e.**, s. 46-47.]

¹¹⁷ “Hahambaşının Seyahati Meselesi”, **İkdam**, 6 Kânunusani.1919, s. 2. “Hahambaşı Efendi’nin Mühim Beyanati”, **İkdam**, 9 Mart 1919, s. 1.

¹¹⁸ “Dün Museviler Hahambaşı Aleyhine Nümayiş Yapmışlardır”, **İleri**, 23 Mart 1919, s. 3.

¹¹⁹ Nesim Ruso Rumeli’de Vilayet-i Selase’de genel müfettiş olan Hüseyin Hilmi Paşa’nın maiyetinde görev yaparken Jön Türkler ile tanıştı. İttihat ve Terakki’ye girdi ve Selanik’te bir partinin faal üyesi oldu. Selanik’te İttihat ve Terakki ve İstanbul’da İttihat gazetelerinde yazdı. İttihat ve Terakki iktidara gelince Maliye Nazırı Cavit Bey tarafından Maliye Nezaretinde görevlendirdi. Daha sonra siyonizm yanlısı oldu. Filistin Osmanlı Devleti egemenliğinde olduğu için siyonizm düşüncesine karşı olan Hahambaşı Hayim Nahum Efendi ile ters düşerek onunla çatışmaya girdi. Balkan Savaşı’ndan sonraki karışık ortamdan yararlanarak Yahudileri Osmanlı İmparatorluğu içinde yerleştirmeyi amaçlayan “Hervat İstadrout Sionit Otomonit” adı altında bir dernek kurdu ise de bu dernek kapatıldı. Emanuel Karasu ile Osmanlı Yahudisi olmayan Israel Auerback ile birlikte hareket etmiştir. Nesim Ruso, Emanuel Karasu ve Israel Auerback’in öncülüğünde bir grup Hayim Nahum Efendi’nin Osmanlı Hükümetince barış olanaklarını aramakla görevlendirilmesine Yahudi cemaat meclisinin bu konuda bilgisi ve onayı bulunmadığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Gerçekte amaçları İtilaf Devletlerine Yahudilerin de Rumlar ve Ermenilerin durumunda olduğu izlenimi vermektir. Bu grup Rumlar ve Ermeniler gibi Yahudilerin de Milli Mücadelede karşısında yer almasını istiyordu. Ama Yahudi toplumu temsil eden Hayim Nahum Efendi, ona vekâlet eden İshak Ariel ve Hayim Nahum Efendi’nin yerine hahambaşı olan Hayim Becerano Efendi buna karşı çıktılar. [Yetkin, **a.g.e.**, s. 181-183.]

haklı olduğunu gösteriyor! Musevilerin % 90'ı, bu göstericiler aleyhindedir. Hatta size şunu da söyleyebilirim ki Hahambaşı Efendi bugün Kadıköy'den gelirken halkın büyük kısmı kendisine karşı tezahürat gösterisi yapmışlardır. Hahamhanenin resmen onaylı bulunan Meclis-i Cismanisi bugünkü toplantısında bu aleyhtarların yaptıkları hareketleri beğenmediğini ve çirkin gördüğünü gazeteler ile yayımına ve ilanına karar vermiştir... Bütün bu gösteriler şahsi kin ve hislerden kaynaklanmaktadır. Avrupa'ya gidişi vesilesi ile kendisine karşı birtakım hücumlarda bulundular. Geri döndü fakat yine devam ediyorlar. Nesim Ruso Efendi gerçekleşmesi için bir eylem başlattığı, gösteriş hareketlerini vazifesi gereği engellemek isteyen hükümet görevlilerinin emirlerine muhalefette bulunduğu cihetle tutuklanmıştır. Bununla beraber bugün kefaletle serbest bırakılmıştır... Hahamhane dini bir makam olduğu için siyasi durumlar ile ilgilenemez. Hahamhane kendisini eskiden olduğu gibi Adliye ve Mezhep Nezaretine tabi bilir ve hatta geçen hafta Hahambaşı Efendi yeni Sadrazam Hazretlerine var olan usuller çerçevesinde tebrik mektubu yazmış ve Avrupa seyahatinde gördüklerine ve hissiyatına dair uzun uzadıya tafsilat vermiştir.”¹²⁰

Diğer taraftan Nesim Ruso Efendi Musevi cemaatinin içinde bulunduğu karışıklığı da fırsat bilerek sadrazam ile görüşerek azası bulunduğu Meclis-i Cismaninin bilgi ve iznini almaksızın hükümetten bazı isteklerde bulunmuştur. Bu durum ise Musevi cemaatinde çatışmalara sebep olmuştur.¹²¹

Siyonist grup hahambaşısını yurt dışında görev yaptığı sırada miskinlikle ve beceriksizlikle suçlamıştır. Bu iddialara rağmen Nahum Efendi Musevi cemaatinin içindeki ihtilafı ortadan kaldırmaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır. 23 Mart 1919 günü cemaat içinde istenmeyen olaylar olmuştur. Ortaköy'de sinagogun önünde toplanan Museviler hahambaşı aleyhinde tezahüratta bulunmuş ve hahamhane önünde gösteri yapmak üzere Hasköy'e giderlerken inzibatlar tarafından dağıtılmışlardır. Nesim Ruso Efendi hahambaşı aleyhinde konuşma yaparak Musevi halkını tahrik etmiş ve hükümet faaliyetlerini eleştirmiştir. Olaya polis müdahale etmiş; Nesim Ruso Efendi gözaltına alınmış, daha sonra serbest bırakılmıştır. Bundan sonra hahamhanede başka bir gösteri daha gerçekleşmiş ve polis bu olaya da müdahale etmiştir. Bu gösterilere katılanlar sayıca fazla değildir ve Nesim Ruso'nun

¹²⁰ “Hahambaşı Aleyhine Tezahürat”, **İkdam**, 24 Mart 1919, s. 1.

¹²¹ A.y.

bu davranışı Museviler arasında tepkiyle karşılanmıştır. Göstericiler İngiltere Büyükelçiliğine giderek İngiliz Komiserliği ile görüşmek istemişlerdir.¹²²

Bu ortamın sonrasında Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin hükümet ile arasının bozulması beklenirken, Nahum Efendi bundan önceki hükümetler ile olduğu gibi yeni hükümetle de ilişkisini devam ettirmiştir. Ayrıca bütün bakanlarla da ilişkileri çok iyidir. Hahambaşıya karşı yürütülen komplo Türklerde kırgınlık yaratmış ve bu olaylar hahambaşının ismini daha da ünlü hale getirmiştir.¹²³

26 Eylül 1919 günü kendisiyle yapılan bir mülakatta yöneltilen “*Türkiye'nin genel durumu nasıldır?*” sorusuna Hayim Nahum Efendi “*Bu konuda hiçbir fikir beyan edemem çünkü vaziyet gayet muayyendir ve kati hiç bir şey beyan etmek mümkün değildir.*” karşılığını verdikten sonra şunları ilave etmiştir:

“Zat-ı Hazreti Padişah çeşitli Türk unsurları ve şahısları arasında ahenk ve ittihadın tesisine ve sureti mahsusada arzu ve itina göstermektedir. Bu kadar yüksek bir mevkiden gelen beyannameler ve nasihatler herkesin gözlerini açmalıdır. Makam-ı Sultaniyeden sudur eden her sözün muhtevi olduğu fetanet ve kıyaset [engin kavrayış ve anlayış] karşısında lakayt kalmak hakikati cihettir. Bu sebeple yalnız hükümetin değil matbuatın ve bilhassa Osmanlı milletinin her uzvunun Zat-ı Hazret-i Padişah'ın isteklerini ve arzularını mevki-i icraya vaaz etmek vazifesi ile mükellef olduklarını zannederim. Zat-ı Hazreti Padişah'ın bütün mesaisi ahalinin saadetini temin maksadıyla matuftur. Bu da herkesin mesai-i mecmuası arasında tam bir uyumun vücuduyla mümkündür. Hükümet değişik matbuat kuruluşlarını ve şahısları cümle ve ferden Zat-ı Şahanenin hareketi ali cenaplarına muavenet göstermelidir. Benim fikrimce yalnız bu ittihat ve ahenk mutlu sona bahşedebilir.”¹²⁴

Hahambaşı “*Türk unsuru ile Musevi unsuru birlikte çalışmaya hevesli midir?*” sorusuna da şu cevabı vermiştir:

“Şüphesiz. Şimdiye kadar Türk milleti ile pek sıkı bir rabıta halinde sarf-ı mesai eyledik. Bunun devam etmemesi için hiçbir sebep yoktur. Zaten benim gaye-i hayalim memleketin bütün unsurları arasında ahenk ve vifakın [dostça bir hüküm üzerine birleşmek] tamamen icrayı hüküm etmesidir. Ne kadar hafif olursa olsun ve ne taraftan gelirse gelsin en

¹²² A.y.

¹²³ Benbassa, a.g.e., s. 190.

¹²⁴ “Hahambaşı Efendi'nin Beyanatı”, **İkdam**, 26 Eylül 1919, s. 2.

küçük ihtilaf bile daima muzırdır ve memleketin saadetini arzu edenlerin mesaisini ihlal eder.”¹²⁵

Hayim Nahum Efendi Osmanlı Hükümeti lehine barışın tesisini sağlamak üzere Avrupa devletleri ile arabuluculuk yapması ve orada Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü isteyen demeç ve çalışmalarından ötürü 13 Temmuz 1919 tarihinde birinci dereceden Osmanlı nişanı ile ödüllendirilmiştir. Ayrıca Hahamhane Kapıkethudası Surizon Efendi'ye de üçüncü rütbeden mecidiye nişanı verilmiştir.¹²⁶ 4 Temmuz da Mabeyni Hümayun Mülükanesi tarafından yazılan yazıda bu nişanların verilmesi şu şekilde açıklanacaktır:

“Saltanat-ı Seniyye hakkında izharı asar-ı sadakat-şiarî eylemelerinden Ser Hahambaşı Hayim Nahum Efendi Hazretleri'ne Birinci Rütbeden Osmanî ve Bulgar Episkoposu Milleti Efendi ile Süryani Kadim Patrikliği Dersaadet Vekili Yuhanna Efendi'ye İkinci ve Hahamhane Kapı Kethüdası Surizon Efendi'ye de Üçüncü Rütbelerden Mecidi nişan ü zişan ihsan buyrulmuş olduğundan Bab-ı Ali'ce muamele-i mukteziyenin ifası bermantuk-ı emr ü ferman-ı Hümayun-ı Cenabı Padişahî tebliğ kılınur ol babta emr ü ferman hazret-i veliyü'l-emrindir”.¹²⁷

Nahum Efendi'nin birinci dereceden Mecidiye Nişanı taşıması, hükümet nezdinde itibarı kuvvetli olması anlamına gelmekteydi ve imparatorlukta yaşayan diğer gayrimüslimlerin hedefi olmasının bir nedeni de buydu.¹²⁸ Diğer taraftan 9 Temmuz 1920 tarihinde Hahambaşı Efendi'ye Avusturya-Macaristan Devleti tarafından da Fransuva Jozef Nişanı verilmiş, bu nişan Osmanlı Hükümeti tarafından da onaylanmıştır.¹²⁹

Hahambaşı Hayim Nahum Efendi 27 Eylül 1919 günü dördüncü defa Avrupa'ya gidecektir. Görünürdeki neden yine tedavi amaçlı olmasına rağmen¹³⁰ bu seyahatinin asıl sebebi Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğu eski büyükelçisi Henry

¹²⁵ A.y.

¹²⁶ “Nişan”, **İkdam**, 15 Temmuz 1919, s. 1.

¹²⁷ Güler, **a.g.e.**, s. 364–365. Hakan Alkan, **500 Yıllık Serüven: Belgelerle Türkiye Yahudiler**, Ankara, Günce Yayıncılık, 2000, s. 293–294.

¹²⁸ Doğan, **a.g.e.**, s. 106.

¹²⁹ Güler, **a.g.e.**, s. 364–365.

¹³⁰ “Hahambaşı Hayim Nahum Efendi Tedavi Amacıyla Yurt Dışına Gitti”, **Türk Dünyası**, 27 Eylül 1919, s. 28. “Hahambaşının Avrupa'ya Azimeti”, **İkdam**, 27 Teşrinievvel 1919, s. 2.

Morgenthau ile Doğu Yahudiliğine ilişkin meseleler üzerine yapılacak görüşmedir.¹³¹ Bu ziyaret Morgenthau'nun daveti üzerine gerçekleşmiştir. Bir diğer sebep ise Osmanlı Devleti'nin geleceğinin değerlendirilmesidir. İngilizler ve Siyonistler olumsuz ve aleyhte propagandalara başlamışlardır. Onlara göre Hahambaşı'nın amacı Arap devletlerinin Türklerin elinde kalması için Amerika'dan yardım istemektir. Fransa'daki verdiği demeçler bu görevin kendisine yarı resmi bir şekilde Kemalistler tarafından verildiğini de ortaya çıkarmıştır. Nahum Efendi Paris'ten 10 Aralık 1919 günü İstanbul'a dönmüştür.¹³²

Hayim Nahum Efendi bu yolculuk için Meclis-i Cismani, Meclis-i Ruhani ve hükümetten resmen izin aldığı gibi Padişah'ın huzuruna çıkarak bizzat izin istemiştir. Hayim Nahum Efendi Paris'te iken verdiği bir demeçte “ *Padişahın hüküm ve nüfusu altında Türkiye yeniden refahını kazanarak Doğu'da bir düzen etmeni olabilir.*” diyecektir.¹³³

Basında yer alan bilgilere göre ise seyahatin süresi iki ay olarak öngörülmüştür. Birkaç seneden beri eklemelerinden muzdarip bulunan Nahum Efendi beş seneden beri kaplıcalara gidememiş ve bu sebeple izin talebine mecbur olmuştur. Hayim Nahum Efendi'nin istifa etmeyi düşündüğü fakat bazı sebeplerden dolayı vazgeçtiği aktarılan bilgiler arasındadır. Diğer taraftan Journal d'Orient'in haberine göre Hayim Nahum Efendi eski Amerikan Elçisi Mösyö Morgenthau'dan bir telgraf almıştır. Bu telgrafta Mösyö Morgenthau Hayim Nahum Efendi'yi gizli bazı tebligatlarda bulunmak için acil olarak Paris'e davet etmektedir. Daha sonra gelen diğer bir telgraf Mösyö Morgenthau'nun Ekim ayının ortasına doğru Amerika'ya gitmek üzere Paris'ten hareket edeceğini bildirmiştir. Hayim Nahum Efendi Meclis-i Cismani ve Ruhaniyi toplantıya çağırılmış ve olayı izah ederek yetki istemiştir. Ayrıca sadaret makamına gönderdiği bir takrir ile hükümetten de resmen izin istemiştir. Amerika eski elçisi Mösyö Morgenthau kısa süre önce barış konferansı tarafından Doğu Avrupa Musevileri hakkında araştırma yapmak üzere görevlendirilmiş ve daha sonra Paris'e gitmiştir. Hahambaşı'nın seyahatinin bu vazife ile ilgili olması da

131 Benbassa, **a.g.e.**, s.49.

132 Güler, **a.g.e.**, s. 239. “Hahambaşı Efendi'nin Avdeti”, **İkdam**, 7 Kânunuevvel 1919, s. 3.

133 Güler, **a.g.e.**, s. 239–242.

muhtemeldir. Nitekim Musevi cemaatinde bu seyahate engel olacak hiçbir anlaşmazlık söz konusu değildir.¹³⁴

Hayim Nahum Efendi kısa bir müddet Milan'da kaldıktan sonra 9 Ekimde Paris'e hareket etmiştir. Hahambaşı, vardığı gün Morgenthau tarafından Amerikan temsilciler heyetinin bulunduğu otele davet edilmiş ve aynı gün Amerika Sulh Komisyonu'nda Umuru Şarkiye Mazbata muhabiri tarafından kabul edilmiştir. Ertesi gün Hayim Nahum Efendi İngiliz sefiri ile bir mülakatta bulunmuştur. Bundan başka Hayim Nahum Efendi Suriye-Fransız Fevkalade Komiserliği'ne tayin olunan General şerefine Jurnal Dedebe müdürü tarafından verilen ziyafete de katılmıştır. Yemeğin hahambaşı adına verildiği de iddia edilmiştir. Hayim Nahum Efendi Paris'te bilhassa Musevilere yönelik işlerle meşgul olmuş ve değişik Musevi cemaatleri ile görüşmeler yapmıştır. Hayim Nahum Efendi ile Mösyö Morgenthau arasındaki görüşme 14 Ekim 1919 günü gerçekleşmiştir.¹³⁵ Musevi gazetelerden birinin verdiği bilgiye göre Morgenthau Amerika'daki Musevi başkanları ve hayır kuruluşları ile ilişkilerde bulunmak için Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'yi Amerika'ya davet etmiştir. Bu konu hakkında Hayim Nahum Efendi kendisi ile mülakat yapan gazetecilerden birine Mösyö Morgenthau'nun Paris'ten hareket etmiş olduğu ve kendisinin de Morgenthau tarafından telgraf ile gönderilecek talimatı beklemekte olduğunu ve Mösyö Morgenthau'nun Amerika'ya varmış olmasını ümit ettiğini söylemiştir.¹³⁶ Diğer taraftan Siyonist hareketi öncüleri bu sırada Paris'te bulunmaktadır.¹³⁷

1915–1918 yılları arasında Avrupa ve ABD'nin desteğini almak için Hahambaşı'nın yapmış olduğu yurt dışı gezileri pek başarılı olarak addedilmese de,

¹³⁴ “Hayim Nahum Efendi'nin Seyahati”, **Vakit**, 10 Teşrinievvel 1919, s. 2. “Hayim Nahum Efendi'nin İstifası”, **Vakit**, 20 Eylül 1919, s. 2. “Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin Seyahati”, **Tasvir-i Efkâr**, 16 Teşrinievvel 1919, s. 2. “Hahambaşının İstifa Söylentileri Doğru mu?”, **Vakit**, 22 Eylül 1919, s. 1. “Hahambaşı Paris'e Gitti”, **Vakit**, 28 Eylül 1919, s. 3. “Hahambaşı Efendi'nin Seyahati Esbabı”, **İkdam**, 28 Eylül 1919, s. 2.

¹³⁵ “Hayim Nahum Efendi'nin Amerika'ya Hareketi”, **İkdam**, 29 Teşrinievvel 1919, s. 3.

¹³⁶ “Hahambaşı Hayim Nahum Efendi”, **Tasvir-i Efkâr**, 6 Teşrinisani 1919, s. 4. “Hahambaşı Efendi”, **Vakit**, 2 Teşrinisani 1919, s. 2. “Hahambaşı'nın Faaliyeti”, **İkdam**, 2 Teşrinisani 1919, s. 2. “Hayim Nahum Efendi Amerika'da”, **İkdam**, 4 Teşrinisani 1919, s. 2.

¹³⁷ “Hayim Nahum Efendi ile Mülakat”, **İleri**, 2 Teşrinisani 1919, s. 3. “Hahambaşı Efendi'nin Mühim Beyanati”, **Tasvir-i Efkâr**, 17 Teşrinisani 1919, s. 4. “Hayim Nahum Efendi'nin Avdeti”, **Tasvir-i Efkâr**, 13 Teşrinisani 1919, s. 4.

ABD'nin İstanbul'daki eski büyükelçisi Morgenthau ile yapmış olduğu bu görüşme olumlu geçmiştir.¹³⁸

Morgenthau'nun çağrısı üzerine Fransa'ya giden ve burada Fransa ile Türkiye'nin çıkarlarının uzlaştığını, Mustafa Kemal Paşa'dan korkulmaması gerektiğini söyleyen Hayim Nahum Efendi 10 Aralık 1919 günü İstanbul'a dönmüştür.¹³⁹ Bazı Türk gençleri ise Hayim Nahum Efendi'nin yurt dışında verdiği bu demeçlerden dolayı onu merasimle karşılamak üzere hazırlık yapmışlardır.¹⁴⁰ Darülfünun gençlerinden seçilen temsilciler Nahum Efendi'ye şükranlarını sunmuşlar, Nahum Efendi de her ferdin vatani için çalışması gerektiğini söylemiş ve teşekkür etmiştir.¹⁴¹ Musevi cemaatinden bir heyet ve gazetecilerin hazır bulunduğu karşılaşmada bir gazetecinin seyahat ile ilgili olarak sorduğu soruya Nahum Efendi şöyle karşılık verecektir:

“Seyahatim hiçbir resmi sığata haiz değildir. Bazı tetkikat için Paris'e hareket ettim. Bu konuda size malumat veremeyeceğim. Bugün Sadrazam Paşa'yı ve Zat-ı Şahaneyi ziyaret etmek isterim.”¹⁴²

Nitekim Hayim Nahum Efendi Avrupa'dan döndükten sonra saraya Padişah'ın huzuruna çıkararak Avrupa seyahati hakkında bilgi verecektir.¹⁴³

Daha sonrada Hahambaşı Efendi Babîâliye giderek Dâhiliye Nazırı ile görüşecektir. Bu görüşmenin sebebini soran gazeteciye Hayim Nahum Efendi “Ziyaretim hiçbir siyasi sebepten ileri gelmeyip seyahatim esnasında değişen Bakanlar Kurulu'nu tebrik etmek maksadıyla gerçekleşmiştir.” yanıtını verecektir.¹⁴⁴

¹³⁸ Besalel, a.g.e., s. 57.

¹³⁹ “Hayim Nahum Efendi Bugün Geliyor”, **Tasvir-i Efkâr**, 11 Kânunuevvel 1919, s. 4. “Hahambaşı Hayim Nahum Efendi İstanbul'a Döndü”, **İkdam**, 11 Kânunuevvel 1919, s. 1. “Hayim Nahum Efendi İstanbul'da”, **İleri**, 11 Kânunuevvel 1919, s. 8.

¹⁴⁰ “Bazı Türk Gençleri”, **Akşam**, 27 Teşrinisani 1919, s. 2.

¹⁴¹ “Hayim Nahum Efendi'nin Hissiyatı Darülfünun Gençlerinin Beyan-ı Şükranı”, **İkdam**, 12 Kânunuevvel 1919, s. 2.

¹⁴² “Hayim Nahum Efendi'yi Ziyaret”, **Tasvir- i Efkâr**, 12 Kânunuevvel 1919, s. 1. “Hayim Nahum Efendi İstanbul'da”, **İkdam**, 11 Kânunuevvel 1919, s. 1.

¹⁴³ “Nahum Efendi Huzuru Şahanede”, **İkdam**, 15 Kânunuevvel 1919, s. 2.

¹⁴⁴ “Hahambaşı Bab-ı Ali'de”, **İkdam**, 16 Kânunuevvel 1919, s. 2.

Yurt dışındaki çalışmalarını ve verdiği demeçlerinden ötürü Darülfünun hocalarından bir grup hahambaşısını ziyaret ederek teşekkür etmişlerdir. Hahambaşı da şu sözlerle karşılık vermiştir:

“Her ferd-i vatan gibi çalıştım. İnşallah ümit ederim ki anasır- Müslime ve anasır-ı gayrimüslime arasında rabita kuvvetleniyor. Ben Darülfünunu ziyaret etmek istiyorum. Ve de yakında yapacağım.”¹⁴⁵

Hahambaşının gazetelerde yer alan demeci Türk basınınca da olumlu karşılanmıştır. Örneğin İleri gazetesi yazarlarından Celal Nuri, “*Aferin Hayim Nahum Efendi’ye*” başlıklı yazısında şu satırları kaleme alacaktır:

“Dün neşrolunan gazetelerde Osmanlı Beni İsrail Hahambaşısı Hayim Nahum Efendi’nin Le Maten gazetesinde çıkan beyanatını elbette bizim gibi herkes memnuniyetle okumuştur. Bazı mantık dışı açıklamalar yapan ya da geri kafalı kişilerin söyledikleri ‘Museviler menfaatlerini müdrük bir kavimdirler, leb demeden leblebiyi anlarlar, pek ileri zekâlıdırılar.’ [sözlerinin aksine] Hahambaşı keskin bir zattır. Hahambaşı Paris’te bulunuyor. Paris, siyasi inceleme ve araştırma açısından şu günlerde mühim bir merkezdir. Bazı sonuçlar yahut ıstılah-ı mahsusa ile bir takım “suğra” lar: ‘Hahambaşı Efendi’nin gönlümüze su serpen sözleri indiyyat ve mücerredata müstenet değil, vukuf ve istitlata mübednidir.’ Dün çıkan bir habere nazaran Hahambaşı Efendi Paris’ten çektiği bir telgrafta Musevilerin seçimlere iştirak eylemeleri tavsiye edilmiştir. Size teminen söyleyeyim ki Nahum Efendi, Paris’e ulaşmasının sonrasında ahvali başka türlü görseydi ne bu sözleri sarf etmeye cesareti olurdu ne de Le Maten gibi bir milyon okuyucusu olan önemli bir gazeteye bu makaleyi bildirebilirdi. Unutulmamalıdır ki hahambaşı Osmanlı sıfatını ibraz ediyor, sair ruhaniye reisleri gibi merkezden hislerini izhar etmiyor. Bu zat evvelden beri Fransız sempatizanıdır. Memleketimizde iki Musevi organizasyonu faaliyette idiler: Bunlardan birisi Fransız Yahudilerinin ortaya çıkardığı Alliance İsrailiyat Universal, öteki de merkezi Almanya’da bulunan Siyonist cemaati... Hahambaşı Efendi eskiden beri Fransız cemaatine meyilli idi. Bunun içindir ki memlekette Almanların yenildiği harp hengâmında Aliance mekteplerini iyi idare etmesini Fransız gazeteleri takdir ederler. Binaenaleyh vatandaşlarımız nezdinde Fransa’nın nazar-ı tahsisini celp etmiş böyle yüksek bir zatın ortaya çıkardığı dostluklardan istifade edilmelidir. Sakla samanı gelir zamanı derler. Bundan başka söylemeliyim ki Yahudiler dünyanın her tarafında sahibi kemal ve nüfusturlar ve Hayim Nahum Efendi

¹⁴⁵ “Hayim Nahum Efendi’yi Ziyaret”, *Tasvir- i Efkâr*, 12 Kânunuevvel 1919, s. 1.

beynelmilel bilcümle Musevilerce hoş görülmüştür. Bunun içindir ki barış teşebbüslerimizde Musevi yardımı bize kıymetli olabilir. New York bir milyondan fazla Musevi barındıran bir şehirdir. Budapeşte’de o kadar çok Yahudi yaşamaktadır ki o meşhur beldenin ismini Yudapeşte’ye tahvil ederler, haksız değildir. Londra’dan Amerika’ya Yemen’den Habeş’ten Tasmanya’ya değin her hangi taşı kaldırsanız altından bu millete ait bir alamet bulursunuz.”¹⁴⁶

Ayrıca Celal Nuri Musevilerin yoğun olarak yaşadığı Kudüs, Selanik ve Bağdat gibi yerlerin elden çıkmasıyla Osmanlı sınırları içinde yaşayan Musevilerin nüfusunun azaldığını buna rağmen dünyada yüzlerce gazete idare eden bu milletin Avrupa ve Amerika ile ilişkilerinin iyi olduğunu, dünya devletleri ile iyi dostluklar kuramayan Türk milletin batı devletleri ile ilişkiler kurabilmesi için bu millettten faydalanması gerektiğini söylemiştir.¹⁴⁷

26 Kasım 1919’da Journal d’Orient gazetesinin Paris muhabiri, Hayim Nahum Efendi ile bir mülakat yapmış ve çeşitli konular hakkındaki fikrini sormuştur. Hahambaşı Efendi “*Matbuat ne haldedir?*” sorusuna Jurnal Dedebe’da çıkan makalesini göstererek bunu padişaha göstermek için sakladığı cevabını vermiştir. Bu makale Mösyö Goven’in hilafet hakkında yazdığı bir yazıdır ve bu makalenin hahambaşının bizzat kendi telkinleri ile yazıldığı düşünülmektedir. Nahum Efendi bu makalenin son derece önemli olduğunu vurgulayarak daha önce de belirtildiği gibi Avrupa devletlerinin kendilerine düşman olan Mekke Şerifi gibi bir halife tayin etmektense var olan Osmanlı halifesinin hilafetini devam ettirmenin Avrupa’nın da istediği bir durum olduğunu dile getirmiştir. Tüm bu şartlar altında Nahum Efendi’ye göre Fransa, İngiltere ile anlaşmak durumunda kalacaktır. Hahambaşı Avrupa’daki çalışmalarının başarılı olup olmadığı sorusuna da “*Geldim, gördüm ve kazandım.*” diye karşılık vererek başarılı geçtiğini vurgulamıştır. Nahum Efendi “*Şark Musevilerinin Osmanlı hükümetine karşı vaziyetleri ne olacak?*” sorusuna da

¹⁴⁶ Celal Nuri, a.y., s. 1.

¹⁴⁷ A.y. “Museviler”, **Tasvir-i Efkâr**, 15 Teşrinisani 1919, s. 4. Hahambaşı’nın Paris’teki demeçlerinden sonra basında bu seyahatle ilgili olarak “İtilaf Devletleri’nden Beklediklerimiz” başlıklı bir yazı yayınlanacaktır. [“Hahambaşı’nın Demeci Münasebetiyle: İtilaf Devletlerinden Beklediklerimiz”, **Tasvir-i Efkâr**, 18 Teşrinisani 1919, s. 2.]

“Türkiye hükümetine karşı eski tutumumuzu devam ettireceğiz. Yani müstakimane [doğruluk] ve halisane [sadakat]...” karşılığını vermiştir.¹⁴⁸

Bu mülakatta Nahum Efendi Türkiye’deki diğer azınlık grupları ile ilişkilerinin iyi olduğunu söyleyerek Venizelos ile iyi bir suretle görüştüğünü onun da kendisi gibi ihtiyat ile hareket edilmesi fikrinde olduğunu dile getirmiştir.¹⁴⁹

Hahambaşı Hayim Nahum Efendi 30 Mart 1920’de istifa ederken istifası 24 Nisan günü Padişah tarafından kabul edilmiştir.¹⁵⁰ İstifasından kısa bir süre sonra Paris’e giden Nahum Efendi’nin yerine ayın 27’sinde Edirne Hahambaşısı Hayim Becerano Efendi geçecektir. Hahambaşı Nahum Efendi Paris’te beş altı ay kaldıktan sonra New York’a gitmek için yola çıkacaktır. Bu yolculuğun sebebi olarak iki neden ileri sürülmektedir. Bu sebeplerden biri uzun müddet hizmetinde bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu davası, diğeri de bütün dünyadaki Musevilerin davasıdır.¹⁵¹

1921 Ocak-Ekim ayları arasında Nahum Efendi Alliance ile ilgili olarak Amerika’da ikinci defa görev üstlenmiştir. İstanbul basını Nahum Efendi’nin bu faaliyetlerini “*Amerika’da Türkiye’nin İlk Savunucusu Hayim Nahum Efendi*” başlığı ile duyurmuştur.¹⁵² 25 Ocak 1922’de kendisinin yazdığı bir mektuptan anlaşıldığı kadarıyla 1922 yıllarının başında hahambaşının Amerika’ya Osmanlı büyükelçisi olarak gideceği konuşulmasına rağmen kendisi ise bu görevi yalanlamıştır. Tüm Yahudi basını ve Amerika gazeteleri bu konudan bahsetmektedir. Osmanlı Devleti’nin, Amerika’yla ilişkileri kurmak ve Hahambaşı Hayim Nahum Efendi’nin Amerika’ya büyükelçi olarak gönderilmesi için diplomatik faaliyetlerde bulunduğu yazılmaktadır. 8 Ocak günü ise Morgenthau, hahambaşayı yanına çağırarak yemeğe davet eder. Hahambaşı ise bu haberlerin gerçek olmadığını söyler. Yine Morgenthau Amerika Dışişleri Bakanlığına hahambaşı hakkında bir mektup yazar.¹⁵³

¹⁴⁸ “Hayim Nahum Efendi’nin Pek Mühim Beyanattı”, **Tasvir-i Efkâr**, 27 Teşrinisani 1919, s. 1. “Hahambaşı Efendi Yine Mühim Beyanatta Bulundu”, **İleri**, 27 Teşrinisani 1919, s. 8. “Hayim Nahum Efendi’nin Paris’teki Faaliyeti”, **İkdam**, 27 Teşrinisani 1919, s. 1.

¹⁴⁹ **A.y.**

¹⁵⁰ “Padişah Hahambaşı Efendi’nin İstifasını Kabul Etti”, **İkdam**, 24 Nisan 1920, s. 2.

¹⁵¹ “Hahambaşı Efendi Amerika’ya Gidiyor”, **İkdam**, 23 Şubat 1921, s. 3.

¹⁵² “Amerika’da Türkiye’nin ilk savunucusu Hahambaşı Hayim Nahum Efendi”, **Vakit**, 13 Nisan 1921, s. 2.

¹⁵³ Benbassa, **a.g.e.**, s. 49.

Nahum Efendi 1921 yılının sonuna doğru Türkiye lehinde propaganda yapmak üzere Güney Amerika'ya gitmiştir.¹⁵⁴ Nahum Efendi oradan yaptığı açıklamada Türkiye aleyhine yapılan propagandaların Kuzey Amerika'da olduğu gibi Güney Amerika'da da suya düştüğünü ve siyasi durumun Türkiye lehine dönmeye başladığını iddia etmiştir.¹⁵⁵

İstifasından beri Avrupa'da bulunan bu süre içinde iki defa Amerika'ya giden Nahum Efendi Türk davası ile ilgili yaptığı çalışmalar hakkında fikir alışverişinde bulunmak üzere 24 Temmuzda önce Sadrazam Vekili Şeyhülislam Sabri Efendi, bir gün sonra 25 Temmuz 1922 günü de Veliht Abdülmecit Efendi tarafından kabul edilmiştir.¹⁵⁶

Veliht Abdülmecit Efendi 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılması ile halife ilan edilmiştir. Ancak halifeliği uzun sürmeyecek ve 3 Mart 1924 tarihinde hilafet de kaldırılacak ve ailesi ile beraber sürgüne gönderilecektir. 4 Mart günü ise son Halife Abdülmecit Efendi'yi ve ailesini Çatalca İstasyonu'ndan bir Yahudi uğurlamış ve dinlenmeleri için kendi dairesini tahsis etmiştir. Abdülmecit Efendi'nin teşekkür etmesi üzerine ise Yahudi istasyon şefi şöyle diyecektir:¹⁵⁷

"Osmanlı Hanedanı, Türkiye Musevilerinin velinimetidir. Atalarımız İspanya'dan sürüldükleri, kendilerini koruyacak bir ülke aradıkları zaman onları yok olmaktan kurtardılar. Devletlerinin gölgesinde tekrar can, ırz ve mal emniyetine, din ve dil hürriyetine kavuşturdular. Onlara, bu kara günlerinde elimizden geldiği kadar hizmet etmek bizim vicdan borcumuzdur."¹⁵⁸

2. Hahambaşı Hayim Nahum Efendi ve Meclis-i Mebusan Seçimleri

1919 yılı sonunda Osmanlı tarihinde son kez genel seçim yapıldı. Yapılan bu son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerini Rum ve Ermeniler boykot ederken

¹⁵⁴ "Hayim Nahum Efendi'nin Mesaisi", **İkdam**, 7 Teşrinisani 1921, s. 3.

¹⁵⁵ "Nakeslerin Propagandası Nasıl Suyu Düştü", **İkdam**, 12 Kânunuevvel 1921, s. 2.

¹⁵⁶ "Hayim Nahum Efendi", **İkdam**, 25 Temmuz 1922, s. 3. "Mülakat", **Tasvir-i Efkar**, 24 Temmuz 1919, s. 4. "Hayim Nahum Efendi'nin Ankara Seyahati", **İkdam**, 26 Temmuz 1922, s. 2. "Sabık ve Hayırlı Bir Türk Vatandaşı", **İkdam**, 22 Temmuz 1922, s. 1.

¹⁵⁷ Murat Bardakçı, "Son Halife'yi Bir Yahudi Uğurlamıştı", **Sabah**, Mart 05, 2007, (Çevrimiçi) <http://arsiv.sabah.com.tr/2007/03/05/bardakci.html>, 5 Mart 2007.

¹⁵⁸ A.y.

Yahudiler bu boykota katılmamışlardır. Avram Galanti kurulan seçim komisyonunda bizzat görev almıştır. Gayrimüslimlerin, seçimleri boykot ettikleri savı ise sadece Hristiyanlar için kullanılmıştır.¹⁵⁹

Osmanlı sınırları içinde yaşayan azınlıklardan Hristiyan olan Rum ve Ermeniler Ağustos ayından itibaren seçimlere katılmayacaklarını bildirmişlerdir. Musevi cemaatinde ise durum biraz farklıdır. Hahamhane Meclis-i Cismanisi ve şehrin diğer Musevi temsilcileri 7 ve 12 Ağustos 1919 günü belediye seçimleri ve Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Musevi cemaatinin alacakları tavrı tartışmak üzere toplanırlar. Uzun süren tartışmalardan sonra seçimlere katılma yönünde bir eğilim olmasına rağmen 1877 tarihli kanununa göre yapılacak seçim sonuçlarının Musevileri doğrudan temsil etmeyeceği, bu kanunun Wilson prensipleri doğrultusunda değiştirilmesi, Musevi mebusların Musevi seçmenlerce seçilmesi ve Musevilerin seçimlerde daha adil temsil edilebilmesi için bir seçim heyetinin kurulması gerektiği ileri sürülmüş aksi takdirde seçimlere iştirak edilmeyeceği bildirilmiştir.¹⁶⁰ Aynı ayın sonuna doğru tekrar İstanbul'daki hahamhane cemaati temsilcileri bu hususu konuşmak üzere toplanır. Fakat buradan da kesin bir karar çıkmaz ve Musevi Milli Meclisinin toplanmasından önce kesin bir açıklama yapmayacakları hususunda karar alınır.¹⁶¹ Musevi cemaatinin bu şekilde bir karar alması gazetelerde geniş yankı bulmuştur. Ama asıl tartışılan Musevi cemaatinin aldığı karar değil bu kararın kim ya da kimler tarafından ne şekilde alındığıdır. Bunun üzerine Avram Galanti Efendi, Ağustos ayı içinde konuyla ilgili olarak çeşitli makaleler yazarak bu olayın iç yüzünü aktarmıştır. Galanti yazılarında seçimlere katılmama yönünde alınan kararın geçersiz olduğunu söylemektedir. Hahamhane Nizamnamesi'ne göre bu meclislerin genel siyasete yönelik karar vermesi mümkün değildir. Genel siyasete yönelik hiçbir yetkisi olmayan Meclis-i Cismani, karar almak üzere yine bu konuda hiçbir yetkisi olmayan Haşfaha azalarını çağırmıştır. Davete gelen ve bu kararı alan azaların sayısı 19'dur. Sadece Meclis-i Umumi azalarının sayısı ise 80'dir. Galanti'ye göre böyle bir kararı İstanbul Musevi

¹⁵⁹ Yetkin, **a.g.e.**, s. 195.

¹⁶⁰ "İntihabatta Museviler", **Tasvir-i Efkâr**, 1 Eylül 1919, s. 1. "Museviler ve İntihabat", **İkdam**, 9 Ağustos 1919, s. 2. "Mebusan İntihabatı", **İkdam**, 14 Ağustos 1919, s. 1.

¹⁶¹ "Museviler ve İntihabat", **İkdam**, 27 Ağustos 1919, s. 3.

cemaatinin yetki vermesi şartıyla Meclis-i Umumi¹⁶² alabilir. Böyle bir vekâlet ise verilmemiştir. Dolayısıyla bu tür bir karar kanuna uygun olsa bile sadece İstanbul için geçerlidir. Diğer vilayet Musevilerini kapsamaz çünkü vilayet Musevileri bağımsızdır. Sonuç olarak Galanti'ye göre seçimler hususunda söz söyleyecek hiçbir kurum yoktur ve bu karar alınmamış karar sayılmalıdır. Yazar bu kararı alanlara ve hükümete aktaranlara teessüflerini bildirdikten sonra hahambaşının ve hükümetin de bu konu hakkında dikkatli olmasını istemiştir.¹⁶³ Fakat cemaatten gelen baskılar sonucunda Musevi cemaatinin dini, sosyal ve siyasi hukukunun daha iyi temsil edileceğini ileri sürerek hahambaşı da temsil-i nispi usulünü kabul etmek zorunda kalacaktır.¹⁶⁴

Galanti'nin bu makalesine cevap olarak İkdam gazetesinde “*Museviler ve İntihabat*” adlı bir başka değerlendirme çıkmıştır. Bu makalede Avram Galanti'nin yazdıklarına cemaatten itirazın gelmediği ve Musevilerin çoğunluğunca kabul edildiği söylenmekteydi. Musevilerin seçime katılmak için çeşitli şartlar ileri sürmesinden dolayı bu olay basında Musevilerin seçimlere katılmak niyetinde olmadıkları şeklinde yorumlanmıştı. Hahambaşı Efendi'nin de verdiği beyanatlardan anlaşıldığına göre seçimlere katılmak için şart koşan ya da katılmama taraftarı olan bu kişiler, seçime katılmak için seçimlerin temsil-i nispi usulüne göre yapılmasını istiyorlardı. Bu ise ancak seçim kanununda yapılacak değişiklik ile mümkündü fakat seçimlerden önce bu seçim kanununun değiştirilmesi imkânsızdı. Makalede Musevi cemaati idaresinin seçimlere katılmama hususunda almış olduğu kararın tüm Musevi milletin fikirlerine tercüman olup olmadığı ve neden temsil-i nispi usulü üzerinde ısrar edildiği de soruluyordu. Buna ek olarak seçimlerin bu şekilde yapıldığı takdirde Musevi milletin hak ettiği kadar fazla mebus çıkaramayacakları yönündeki düşünce de aktarılıyordu. Gazeteye göre Musevi milletin haklarının çiğnenmiş olma ihtimali bu meclise daha az mebus sokmalarından ya da Türk mebuslarının var olan hakları ellerinden almalarından kaynaklanmamaktadır. Aksine Musevi milleti çok iyi bilmektedir ki seçim şekli ne olursa olsun çıkaracakları mebus sayısı değişmeyecektir. Son olarak çeşitli şartlar ileri sürmelerinin nedeni seçime

¹⁶² Hahamhane Nizamnamesi'nin 43. maddesi Meclis-i Cismaninin görevini “Millet-i Museviyenin umur ve hususat-ı diniyyesini ruyet etmek” olarak tanımlamıştır.

¹⁶³ “Musevileri ve İntihabat”, **Tasvir-i Efkâr**, 30 Ağustos 1919, s. 4. Avram Galanti, “İntihabat Meselesi ve Musevi Milletin Kararı”, **İkdam**, 20 Ağustos 1919, s. 3.

¹⁶⁴ “İntihabat Etrafında”, **Tasvir-i Efkâr**, 29 Ağustos 1919, s. 1.

katılmaktan çekinmeleri idi ve bunu gizlemek için temsil-i nispi usulünü bahane gösteriyorlardı. Ayrıca bu tavırda diğer gayrimüslimlere yakın görünmek istemelerinin de payı olduğu iddia ediliyordu.¹⁶⁵

İki gün sonra bu kez Mişon Ventura Efendi Vakit gazetesine bir yazı göndermiş bu yazıda Galanti'nin söylediklerine paralel olarak Meclis-i Cismaninin aldığı kararı şu şekilde eleştirmiştir:

“Özellikle kararı alan meclis kanun dışıdır. Zira bu meclis yedi ay evvel vuku bulan istifalarıyla vazifeleri hitam bulan Meclis-i Cismani azasından bazıları ve İstanbul'un muhtelif cemaat reislerindedir. Hâlbuki Hahamhane Nizamname'si bu konuda tertip edilmiş bir meclis tanımıyor. İkinci olarak bu karar Meclis-i Cismaninin yetki dairesi dışındadır. Çünkü intihabat cemaat meselesi değildir.”¹⁶⁶

Hayim Nahum Efendi verilen bu kanun dışı kararı hükümete resmen bildirmemiş,¹⁶⁷ cemaat içinde huzursuzluk istemediği için bu konuda pek demec vermemiş ve seçimlere iştirak konusunda ortaya çıkan ayrılığı sadece içtihat meselesi olarak görmüştür. Kendisinin oy kullanma hakkını kullanıp kullanmayacağı sorusuna ruhani liderlerin vergi vermemesini gerekçe göstererek oy kullanamayacağını söylemiştir. Buna rağmen 1 Eylül 1919 günü Dâhiliye Nazırı ile Meclis-i Cismaninin aldığı karar ve seçimlerin nasıl yapılacağı hakkında görüşmüştür.¹⁶⁸ Bu heyetin kanunsuz kararını protesto etmek için Museviler arasında bir imza kampanyası başlamıştır. Birçok Musevi öğretmen, gazeteci, dava vekili ve tüccarın imzalarını içeren bu isteğin 2 Eylül günü Adliye ve Dâhiliye Nezaretine verildiği bilinmektedir.¹⁶⁹

26 Eylül 1919 günü basında Hayim Nahum Efendi ile yapılan bir mülakat çıkmış, bu mülakatta kendisine Musevilerin seçimlere katılıp katılmayacağı sorulmuştur. Nahum Efendi “*Arzularımız dikkate alınacak olursa Musevi unsurunun intihabata iştirak edeceğinde şüphe yoktur.*” cevabını vermiştir. Dolayısıyla Hayim Nahum Efendi'nin seçimlere katılmak için ileri sürdüğü iki şart bulunmaktadır.

¹⁶⁵ “Museviler ve İntihabat”, **İkdam**, 2 Eylül 1919, s. 2.

¹⁶⁶ “Museviler ve İntihabat”, **Vakit**, 4 Eylül 1919, s. 1.

¹⁶⁷ “Hahambaşı ile Mülakat”, **Vakit**, 18 Eylül 1919, s. 1. “İntihabat İşleri”, **İkdam**, 4 Eylül 1919, s. 2.

¹⁶⁸ “Hahambaşı Efendi”, **İkdam**, 2 Eylül 1919, s. 3.

¹⁶⁹ “İntihabat İşleri”, **İkdam**, 4 Eylül 1919, s. 2.

Bunlardan ilki intihabat-ı nispidir. Yani Türkiye'deki Musevi milleti oranında Musevi mebusun Mecliste bulunmasını talep etmektedir. İkinci olarak da bu Musevi mebusların Musevi cemaati tarafından tamamen serbest olarak seçilmesini istemektedir. Bunun gerisindeki nedeni şu sözlerle açıklamaktadır:

“Türkiye’de fark-ı siyasiye tabirine muvafık fırkalar mevcut olsaydı, mebusların fırkalar tarafından alel umum intihabatına karşı hiçbir itiraz sard edilmezdi. Fakat maatteessüf vaziyetin ne olduğunu biliyorsunuz. Bu sebeple cemaat meclislerinin idaresinin işe müdahale etmesi zaruridir. Musevi unsuru tarafından intihabat edilecek mebuslar vaziyete ve Musevilerin ihtiyaçlarına tamamen vakıf olması lazım gelir. Bu cihetle mebuslar yasama ve yürütme kuvveti ile daimi ve doğrudan doğruya temasta buldukları cihetle mensup oldukları unsurlara, ancak Adliye Nezareti ile temasta bulunan patrikhane ve hahamhanenin takrirlerinden daha ziyade süratle ve daha çok hizmet edebilirler.”¹⁷⁰

Meclis-i Cismaninin seçimlere katılma konusunda aldığı kararla ilgili Avram Galanti tarafından önceden söylenenlere ek olarak 10 Eylül 1919 günü “*Museviler ve İntihabat*” ve 14 Ekim 1919 günü “*Museviler ve İntihabat Meselesi*” adlı başka makaleler de yayınlanmıştır. Avram Galanti Yahudi milleti adına söz söyleyecek yetkili hiçbir heyetin mevcut olmadığını tekrar etmektedir. Musevi milletinin işlerini gören Meclis-i Umuminin fiilen ortadan kalktığını ve Meclis-i Cismaninin ise beş aydan beri görevini bırakmış olduğunu iddia etmektedir. Galanti, Hahamhane Nizamnamesi’ne göre Meclis-i Umuminin iki yılda bir beşte birinin ihraç edileceğini ve kura ile bunların yerine yenilerinin seçileceğini, bunun ise daha önce 2 defa denenmiş ama yapılamamış olduğunu ileri sürmektedir. Bunun sebebi meclisin üyelerini gösteren cetvelin kayıp olmasıdır. Ayrıca makalede Meclis-i Cismaninin beş ay önce istifa etmiş ve bunun da gazetelere yansımış olduğu belirtilmiştir. Şu anda seçimlere katılmama kararı alan bu şekildeki bir meclis ise Galanti ‘ye göre üstüne vazife olmayan bir iş üstlenmiştir. Galanti Altanet gazetesinde “*Piyerson*” imzasıyla yazı yazan kişiye de cevap verir. Bu kişiye göre seçimle ilgili kararı alan heyet Musevilerin aydın kesimini temsil etmektedir. Galanti ise buna karşı çıkarak bu kişilerin seçimlere katılmak için Wilson prensiplerinin uygulanmasını zorunlu gördüklerini; bu ise onların değil cemaatin aydın kesimini oluşturmasını, aksine cahil kişiler olduklarını ortaya koyduğunu ve belediye meclisinin görevini bilmediklerini

¹⁷⁰ “Hahambaşı Efendi’nin Beyanâtı”, **İkdam**, 26 Eylül 1919, s. 2.

söylemektedir. Belediyenin görev ve yetkilerini bilmeyen insanların Wilson prensiplerinin tatbikini istemelerini de haksız bulmaktadır. Gazeteci olarak o anda mecliste bulunan El-Tiempo gazetesi müdürü Fresko Efendi ise bu kişiler hakkında şu yorumu yapmaktadır:

“Bu karar şehrimizin mahafil-i adidesinde tasvip edilmemiştir. Bu hatt-ı hareketi icap ettiren esbabı anlamıyorlar. Ne için sadece ‘istemeyiz’ diyorlar? Kanunun tadil olunmasını, ekalliyetlerin hukukunu mütekâsif bir surette talep ediyorlar. Fakat bu hukuk hangi hukuktur? Tadil olunması arzu olunan kanunun fıkraları hangileridir? Acaba bu kanunu tetkik ettiler mi? Meclis günü mecliste hazır bulunanların küçüğü de büyüğü de bu kanundan haberdar olmadıklarını irat ettikleri sualleri ile ispat etmişlerdir.”¹⁷¹

Avram Galanti yazısını kendi milletini de eleştirerek tamamlamıştır. İstanbul’da 80.000 Musevi olduğunu bunların ne kendi ülkesindeki ne de dışarıdaki Musevilerle hiç ilgilenmediklerini, nemelazımcılık ve kayıtsızlık hastalığına tutulduklarını belirten yazar, bunun çok ciddi bir durum olduğunu aksi takdirde bu kadar nüfusa rağmen birkaç kişinin bu kadar kolaylıkla cemaat aleyhinde çalışmalarda bulunamayacaklarını söylemiştir. Galanti’ye göre Hahambaşı Efendi’nin seyahate çıkmasını fırsat bilen birkaç kişi tarafından “*Meclis-i Milli*” adında kanuna aykırı bir meclis kurulmuştur. Öte yandan Musevi cemaatinin sorumsuzluğu sonucu Musevi cemaati ile ilgili hahambaşının seyahatte olduğu döneme ait önemli bir belge yabancı uyruklu bir Musevi’nin eline geçmiştir. Galanti’ye göre İstanbul’daki Musevi Cemaati sadece Türkiye’deki Musevi cemaatinin sorunlarıyla değil dışarıdaki kardeşlerinin sorunlarıyla da ilgilenmemektedir. Türkiye Musevileri tepkisiz bir toplumdur. Mesela Paris’te toplanan Musevi konferansına Musevi cemaati tarafından seçilen iki kişi katılmıştır. Bunlardan birisi Türkiye’ye geri dönmüştür. Bu kişi ne kendisi cemaate bilgi vermiş ne de Musevi cemaati kendisinden orada olup bitenlerle ilgili bilgi istemiştir. Galanti, bunun sebebi olarak sadece Musevi milletinin sorumsuzluğunu göstermektedir. Polonya ve Ukrayna’da meydana gelen olaylar tüm dünya Musevileri tarafından protesto edilirken Balat Musevileri hariç Türkiye Musevileri sessiz kalmıştır. Galanti iddialarında ileri giderek, bir kişinin ortaya çıkıp hahamhaneyi satışa çıkarsa bile

¹⁷¹ “Museviler ve İntihabat Meselesi” **Vakit**, 14 Teşrinievvel 1919, s. 1. “Museviler ve İntihabat”, **İkdam**, 10 Eylül 1919, s. 3.

Musevi cemaatinden hiç kimsenin aldırış etmeyeceğini, bunun ise çok acı bir gerçek olduğunu söylemiştir.¹⁷² Tüm bunlardan anlaşıldığı üzere seçimler konusunda hahamhanenin ve Musevi milletinin aldığı tavır aynı zamanda kendi iç sorunlarını yansıtması açısından da önemlidir.

Bu gelişmelerin ardından Ekim ayının ortalarına gelindiğinde Musevilerin en azından bir kısmının seçimlere girme taraftarı oldukları görülmektedir. Bu kişiler Darülfünun'da hoca olan Ventura Efendi'nin adaylığı için başvurmuşlardır.¹⁷³ 15 Ekim tarihli gazetelerde çıkan haberlerde bu kararın kesinleştiği ve Ventura Efendi ile Karasu Efendi'nin adaylık için adlarının geçtiği görünmektedir.¹⁷⁴ Yine bu sıralarda Osmanlı Musevileri İntihabat Heyeti adı altında bir cemiyet kurmuş ve bu cemiyet Teshil-i İntihabat Cemiyeti ile işbirliğine gitmiştir. Bu gelişmelerin ardından seçime muhalif olanlar çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu dönemde muhalif grubun neden seçime katılmak istemediklerini açıklayan İstanbul basınında yazılar çıkmıştır. Bu sırada basına gönderilen iki mektup bu grubun amaçlarını açıklaması açısından önemlidir. Bunlardan ilkinde şu ifadeler yer almaktadır:

“Musevilerin fert veya Osmanlı itibariyle intihabata katılmamaları hiçbir zaman mevzu bahis olmamıştır. Ancak Musevi hukuku ve menfaatleri, Musevi istek ve arzuları müdafaa etmekte mükellef olan hahamhane ve sair Musevi meclis ve heyetlerinin noktayı nazarından intihabata katılmaya mahal olmadığı kanaatinde bulunulmuştur. Yoksa bu memleketin evladı olmak itibariyle intihabada iştiraki lüzum gören Musevilerin hatt-ı hareketine karışmak kimsenin hatırına gelmemiştir. Musevilerin noktayı nazarından katılmamak kanaatinde bulunan cemaat teşkilatının fikri şudur: Her ulus kendi mebuslarını kendileri intihap etsin. Musevi ekalliyetinin yardımı ile ekseriyeti ihraz edilecek olan Türk mebusları doğrudan doğruya Türk unsurlarının hakiki vekilleri addolunamayacağı gibi Türk ekseriyeti tarafından seçilecek Musevi mebuslar da hiçbir surette Musevi milletinin mümessilleri addolunamazlar.”¹⁷⁵

Diğer mektup ise seçime iştirak konusunun cemaatin iç sorunu olduğundan bahsetmektedir:

¹⁷² A.y.

¹⁷³ A.y.

¹⁷⁴ “İntihabat İşleri”, **İkdam**, 15 Teşrinievvel 1919, s. 1.

¹⁷⁵ “Museviler ve İntihabat”, **Vakit**, 15 Teşrinievvel 1919, s. 2.

“Musevilerin intihabata katılma meselesi vatandaşlık ya da Osmanlığa telakki etmekten ziyade sırf bir cemaat meselesidir. Nahum Efendi’yi Musevi milleti nazarında müşkül mevkiye bulundurmak gibi siyasi bir manevra düşünülerek tam bir muvaffakiyetle tatbik edilmiştir. İşte Musevilerin seçime katılmama sebebi budur.”¹⁷⁶

Artık Ekim ayından sonra hâlâ Musevilerin seçime girmeyebilecekleri konuşulmasına rağmen genel kanaat Musevilerin çeşitli şartlar ileri sürseler de seçime girme niyetlerinin olduğu şeklindedir. En azından her Musevi’nin Osmanlı vatandaşı sıfatıyla oy kullanmasına karışılmayacaktır.¹⁷⁷ Musevilerin seçime katılmak için öne sürdüğü şartlar, belirtildiği gibi temsil-i nispi ve Musevi mebuslarının ancak Musevi seçmenlerce seçilmesidir. Yani Museviler Meclis-i Mebusanda seçtikleri mebusların yalnız Musevi milletini temsil edip meclis çalışmalarına bu şekilde destek olmalarını arzu etmektedirler. Bu şartlar İstanbul eski mebusu Emanuel Karasu Efendi tarafından da dile getirilmektedir. Karasu Efendi’nin açıklamasına göre bu hem Musevi hem de Türklerin menfaatinedir ve Kanun-i Esasi’ye aykırı bir tarafı yoktur. Karasu Efendi konuyla ilgili şu bilgiyi vermektedir:

“Kanun-i Esasi’de Mebusan usulü intihabatına dair bir kayıt yoktur. İntihabat-ı Umumiye, icabına göre hükümetçe neşredilen kararnamelere tevfikan yapılmaktadır. Nitekim bu defa hükümet intihabat-ı umumiye gördüğü lüzum üzerine bazı tadilat-ı mütezanın bir kararnameye ısdarı suretiyle icraya teşebbüs eylemiştir. Binaenaleyh millet-i amalane muvafık suretle ve beyan ettiği tarzda bir intihabat yapılmasında dahi bir mahzur olmamak lazım gelir.”¹⁷⁸

Karasu Efendi açıkça isteklerinin Kanun-i Esasi’ye aykırı olmadığını ve Musevi milletinin ileri sürdüğü şartların hükümetçe yapılabileceğini ifade etmektedir. Oysaki istekleri Kanun-i Esasi’ye aykırıdır. Kanun-i Esasi’ye göre her elli bin erkek kişinin bir mebus seçmesi gereklidir. Sadece bu şart bile anayasaya aykırılık yönünü ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca seçilen mebuslar sadece bu elli bin kişinin ya da seçildikleri bölgenin değil tüm yurdun mebuslarıdır. Oysaki Karasu Efendi’nin teklifine göre Meclis-i Mebusana her cemaat kendi mebuslarını ayrı ayrı seçecek ve bu mebuslar sadece o cemaatin temsilcileri olacaklardır. Bu da Meclis-i

¹⁷⁶ A.y.

¹⁷⁷ “Hahamhane İntihabata Karışmıyor”, **Tasvir-i Efkâr**, 26 Teşrinievvel 1919, s. 3.

¹⁷⁸ “İntihabatta Gayrimüslimler”, **İkdam**, 19 Teşrinievvel 1919, s.1.

Mebusanın bir federasyona dönüşmesine yol açacaktır.¹⁷⁹ Bu nedenlerle mevcut anayasa hükümlerine¹⁸⁰ göre Musevi mebusların Musevilerce seçilmesine imkân yoktur.

O zamana kadar İstanbul'da yaşayan bir kaç yabancı Musevi, İstanbul işgal kuvvetlerinin İstanbul yönetimi üzerindeki baskılarından yararlanarak siyonizmin propagandasına başlamış ve bir komite oluşturmuşlardır. Yabancı ve yerli Musevilerden meydana gelen bu komitedekiler, İstanbul'un en fakir, en cahil ve en zavallılarını alet olarak kullanmış ve Hahambaşı Nahum Efendi'nin kendi planlarına engel olduğunu düşündükleri için onu düşürmeyi tasarlamış ve Balat'ın fakir Yahudilerinden seçtikleri bir kafileyi hahamhaneye göndererek Nahum Efendi aleyhine bir gösteri yaptırmışlardır. Altı kişilik komite, asıl olarak cemaatin işlerine el koymak istiyordu. Özellikle de El Tiempo ve El Telegrafo gazetelerinin sahiplerini kendi taraflarına çekmek istemişlerse de başarılı olamamışlardır. Komite ateşkes sırasında yapılan Mebusan Meclisi seçimlerinde, Balat sinagoglarında seçimler hakkında bir nutuk vermek için iki Musevi hatibin konuşmalarına, o bölgenin Yahudi kadınlarını sinagog içinde "*İstemeyiz.*" diye bağırarak engel olmuşlardır. Hatiplerden biri, kadınlara ne istediklerini sordukları zaman şu dikkate değer cevabı almışlardır:

"Ne bilelim biz, bize böyle bağırın diye söylediler. Bağırmazsanız size ekmek ve çocuklarınıza elbise vermeyeceğiz dediler. Biz fakiriz, bağırıyoruz."¹⁸¹

Avram Galanti Efendi Musevi cemaati içindeki bu çalkantılardan dolayı 22 Ekim 1919'da "*Hahamhanenin Vazaiif-i Ahlakiyesi*" adlı yeni bir makale daha kaleme almıştır. Bu yazıda Osmanlı sınırları içinde yaşayan tüm Musevilerin Osmanlı olduğunu vurguladıktan sonra tüm bu olaylara sebebiyet verenlerin sadece beş veya altı kişi olduğunu söylemiştir. Galanti Efendi bu kişilerin, biri eski biri yeni iki gayri memnun ile iki yabancı Yahudi ve iki reklâm peşinde koşan kişi olduğunu ileri sürmektedir. Tüm bu olaylardan hahamhanenin kesinlikle sorumlu olmadığını

¹⁷⁹ A.y.

¹⁸⁰ Heyet-i Mebusan miktarı azası tebaai Osmaniyeden her ellibin nüfus zükûrda bir nefer olmak itibariyle tertip olunur (Madde 65). Heyeti Mebusan azasının her biri kendini intihap eden dairenin ayrıca vekili olmayıp umum Osmanlıların vekili hükmündedir (Madde 71). [Kemal Gözler, **Türk Anayasaları**, Bursa, Ekin Kitapevi, 1999, s. 42.]

¹⁸¹ "Musevilerin İntihabata İştiraki Meselesi", **Tasvir-i Efkar**, 16 Teşrinisani 1919, s. 2. Galanti, a.g.e., s. 57-58.

da memnuniyetle belirtmektedir. Galanti Efendi'ye göre tüm bunların sebebi hahamhaneyi bir ihtilal ocağı haline getirmek ve seçimler sayesinde Musevi cemaatini hükümete karşı tavır aldırmaya çalışmaktır.¹⁸² Bu kişiler İstanbul Yahudilerinin kayıtsızlığından istifade ederek Yahudilerin seçime katılımını engellemeye çalışmışlar fakat yaptıkları her türlü propagandaya rağmen Galata, Beyoğlu, Şişli Musevilerinden pek çok kişi seçimlerde oy kullanmıştır. Galanti'ye göre bu durum Musevilerin memleket işlerine olan ilgisini göstermeye yeterlidir.¹⁸³

O sırada Milli Kongre Kâtibi Umumiyeğinden Rum ve Ermeni Katolik Patrikleri ve Musevi Hahambaşılığına bir tezkere gönderilmiştir. Bu tezkerede seçimlerin güvenli geçmesi için Cemiyet-i İlmiye, Hayriye, Sinaîye temsilcilerinden oluşan kongre ile mevcut siyasi fırkaların birlikte oluşturduğu İntihap Encümeninden söz edilmektedir. Bu encümen temsil-i nispi usulünün kabul edildiğini ve bu esas dairesinde azınlık unsurları ile görüşmek istediklerini ve azınlıklar tarafından gösterilecek olan adayların kendi listelerine ekleneceklerini de bildirmektedir. Tüm bunların görüşülmesi için bir temsilcinin 23 Ekimde toplanacak olan encümene gelmesi istenmiştir.¹⁸⁴

Bu tarihte tüm siyasi fırkalar Milli Kongre binasında toplanırlar; buna rağmen patrikhaneden ve hahamhaneden hiçbir temsilci gelmez ve aday listelerini de göndermezler. Sadece hahamhane kendilerine gönderilen davete karşı bir cevap yazısı gönderir. Bu cevap yazısında hahamhane “*İntihabat-ı Mebusan meselesine hahamhane meclislerinin müdahalesinin gayri haiz bulunduğu*” gerekçesi ile temsilci göndermeyeceğini bildirmiştir. Bu cevaba karşılık Milli Kongre de, gönderilen tezkerenin bilgi amaçlı olduğunu, hahamhaneden sadece bir aracılık edilmesi istendiğini ve seçimlere iştirakle hiçbir alakası bulunmadığını bildirecektir. Hahamhane kendi adaylarını 23 Ekimde bildirmemesine rağmen diğer siyasi fırkalar tarafından aday gösterilen kişilerin listesi 25 Ekim günü açılacağından o tarihe kadar hahamhaneden gelecek liste de beklenecektir.¹⁸⁵

¹⁸² Avram Galanti, “Hahamhanenin Vazaif-i Ahlakiyesi”, **İkdam**, 22 Teşrinievvel 1919, s. 2.

¹⁸³ Avram Galanti, “Türkiye Gayrimüstahlas Yahudilerin İltica Yeri”, **Vakit**, 21 Mart 1921, s. 3.

¹⁸⁴ “Anasır-ı Gayrimüslime ve İntihabat”, **İkdam**, 23 Teşrinievvel 1919, s. 1.

¹⁸⁵ “Milli Kongrede Fırkaların Dünkü İçtimai”, **İkdam**, 24 Teşrinievvel 1919, s. 1.

Bazı Musevi aydınları tarafından hahamhanenin seçim işlerine müdahale etmesine ve seçime katılmama kararına karşı Adliye ve Mezahip Nezaretine [Adalet ve Mezhep İşleri Bakanlığı] şikâyetle bulunulur. Bunun üzerine Mezahip Müdürü Baha Bey bir açıklama yaparak konuyla ilgili şikâyeti ciddiye aldıklarını ve bunun üzerine hahamhaneye bir tezkere yazdıklarını söylemiştir. Adliye Nezaretinin, Ruhani Meclislerinin mebusan seçimlerine müdahale yetkisi olmadığı uyarısı üzerine hahamhane Milli Kongrenin 23 Ekim tarihli tezkeresine cevap yazmış ve böyle bir karar almadıklarını bildirmiştir. Fakat hahamhanenin yazdığı cevaptan anlaşıldığına göre bu karar Meclis-i Cismani tarafından alınmıştır. Buna karşılık esas olan hahamhanenin resmi söylemidir.¹⁸⁶ Hahambaşı vekili Isak Aziyel tarafından Milli Kongre Kâtibi Umumiliğine yazılan cevapta hahamhane kurumunun kesinlikle seçimlere müdahale etmediği ancak bazı kişilerin kendileri ile teşrik-i mesai ettiği doğrulanır. Ayrıca her fert gibi Museviler de Osmanlı vatandaşı olduklarından seçimlere katılmakta serbest oldukları belirtilmiştir.¹⁸⁷

1919 Ekim ayının sonunda Fatih belediye seçimleri tamamlanmıştır. Fatih'te 2.200 seçmen olup bunların 208'i Rum, 90'ı Ermeni ve 40'ı da Musevi'dir. Fakat seçimlere 1.500 Müslüman, 200'e yakın Rum, Ermeni ve Musevi gayrimüslim katılmıştır. Seçime katılan gayrimüslimlerin tamamı Müslümanlara oy vermiştir.¹⁸⁸

Musevi cemaatinin seçimlere katılıp katılmayacağına hala tartışılmasının en önemli sebebi Hahambaşı Efendi'nin bu esnada yurt dışında olmasıdır. Hatta Musevi cemaatinin içinde de bu hususta birlik sağlanamaması hahamhaneyi güç durumda bırakmıştır. Özellikle genç Museviler başta olmak üzere bazı Museviler seçime katılma lehinde fikir beyan ederken bir kısmı da seçimlere katılmak istememektedir. Hahamhane ise kesin bir tutum sergilememektedir. Hahambaşı'nın yurt dışında olduğu sırada hahamhane işlerini vekili Isak Aziyel üstlenmiştir. Isak Aziyel bu sıralarda Journal d'Orient gazetesine bir beyanatta bulunmuş ve tartışılan konuların pek çoğuna açıklık getirmiştir. Isak Aziyel, Hahambaşı Efendi'nin yurt dışına çıkmasından kısa bir süre önce seçimlere katılıp katılmama hususunda Musevi aydınları ile istişare etmek için toplantı yaptığını söylemiştir. Bu toplantıya

¹⁸⁶ “İstanbul'daki İntihabat Mücadelesi”, **İkdam**, 26 Teşrinievvel 1919, s. 2.

¹⁸⁷ “İntihabat Faaliyeti: Mübadele”, **İkdam**, 28 Teşrinievvel 1919, s. 2.

¹⁸⁸ “İntihabat-ı Umumiye”, **İkdam**, 27 Teşrinievvel 1919, s. 1.

katılanların büyük çoğunluğu seçimlere katılma niyetinde olduklarını bildirmiş ve seçimleri engelleme niyetinde olmadıklarını göstermişlerdir. Musevi unsuru seçimlere katılmayı iki şarta bağlamıştır. Bu şartlardan birisi azınlıkların hukukunun tasdiki, diğeri ise Osmanlı Mebuslar Meclisinde Musevi milletin doğrudan doğruya temsil edilmesidir. Yine hahambaşı vekilinin gazeteye vermiş olduğu beyanattan bu şartların hahambaşının bizzat kendisi tarafından yetkili bakanlarla görüşüldüğü ve hükümetçe de bu şartların kabul edildiği anlaşılmaktadır. Hatta hükümetçe gerekenlerin yapılacağı hahambaşının kendisine söylenmiştir. Fakat gelinen noktada hahambaşı vekili bunun bazı sebeplerden dolayı şimdilik yapılamayacağını farkındadır. Hahambaşı vekilinin hükümetin kendilerine karşı göstermiş olduğu tavırdan ve özellikle Adliye Nezaretinin en son gönderdiği tezkereden oldukça rahatsız olduğu bilinmektedir. Hahambaşı vekiline göre bu, aynı zamanda bir Osmanlı vatandaşı olarak seçimlere girme hakkı olan Musevilerin bu hakkı kullanmasına bir engel teşkil etmektedir. Journal d'Orient'e göre Adliye Nezaretinin göndermiş olduğu en son tezkere zaten karışık olan durumu daha da karıştırmaktan başka bir işe yaramamıştır.¹⁸⁹ Musevi Cemaati ise seçimlerin Osmanlı hükümetini azınlık haklarına riayet ettirmek için bir fırsat olduğunu düşünmektedir. Bu durum, şehrin Musevi Federasyonunun hahamhaneye yazdığı mektuptan da anlaşılmaktadır. Bu mektupta federasyon, hükümeti azınlık haklarına riayet ettirmek için seçimler hususunda hahamhanenin yapacağı faaliyetlere yardım edeceğini yazmaktadır.¹⁹⁰

Kasım ayının başına gelindiğinde Darülfünun muallimlerinden Mişon Ventura Efendi İstanbul'dan, Avram Galanti İzmir'den adaylıklarını açıklamasına rağmen hâlâ Musevilerin seçime katılıp katılmayacakları tartışılmaktadır.¹⁹¹ İzmir'de seçimin yapılamayacağı ya da tehir edileceği Kasım ayının başından itibaren İzmir gazetelerinde yer almaktadır. Buna rağmen Kasım ayının başında tüm Türkiye'de olduğu gibi İzmir ve özellikle Aydın çevresinde konuşulan en önemli konu seçimdir. İzmir gazetelerinin yazdığına göre Türklerden başka seçime katılan olmadığı söylenmesine rağmen Musevilerin henüz bu konu hakkında hiçbir karar almadığı bilinmektedir. Kesin olmamasına rağmen İstanbul hahamhanesinden gelecek cevaba göre bir karar alınacaktır. İstanbul'da çıkan hahamhane bildirimlerine göre ise bu

¹⁸⁹ "Museviler ve İntihabat", **İkdam**, 31 Teşrinievvel 1919, s. 3.

¹⁹⁰ "Museviler ve İntihabat", **İkdam**, 4 Teşrinisani 1919, s. 3.

¹⁹¹ "İntihabat", **Tasvir-i Efkâr**, 25 Teşrinievvel 1919, s. 2. "İntihabat Haberleri", **İkdam**, 6 Teşrinisani 1919, s. 2.

hususla kendilerini serbest addederek, gelececek olaylara göre karar alacakları söylenmektedir.¹⁹² Sonuç olarak İzmir’de seçimlerin yapılması için Musevi cemaatinin hiç bir çabası olmamıştır. İzmir’i işgal eden Yunanlılar da seçimlerin yapılmasına izin vermemişlerdir.¹⁹³ İstanbul ve İzmir’de Musevi cemaatinden en azından aday çıkmasına rağmen, örneğın Edirne’deki Rum, Ermeni ve Musevi cemaatleri seçimlere katılmama kararı almışlardır.¹⁹⁴

Kasım ayının tam ortasında seçimlere katılma taraftarı olan Museviler Balat’ta toplanarak burada oturan Musevileri seçimlere katılmaya davet etmişlerdir. Balat Musevileri bu seçimlerde önemli rol oynamış ve seçimlere katılmayı özellikle istemiştir.¹⁹⁵ Journal d’Orient bu toplantının arzu edilen neticeleri vermediğini ve pek çok Musevi’nin seçimler aleyhinde kendilerine protesto mektubu gönderdiklerini yazmıştır.¹⁹⁶ Buna rağmen seçimlere katılma taraftarı olanlar ise 16 Kasım 1919 günü Milli Kongreye giderek ikinci seçmenleri tespite başladıklarını ve Darülfünun muallimlerinden Mişon Ventura Efendi’yi aday olarak gösterdiklerini bildirmişlerdir. İki grup arasındaki sürtüşmeler sonucunda bazı olaylar da çıkmıştır. Osmanlı Musevileri İntihabat Cemiyetinin aday gösterdiği Ventura Efendi Musevi gazeteleri aracılığıyla havrada beyanatta bulunup Musevileri de bu toplantıya çağırmıştır. Diğer taraftan David Elkanefe Efendi, El-Judio gazetesi aracılığıyla seçimler aleyhinde neşriyatta bulunduğu gibi toplantının yapılacağı gün olay yerine giderek seçimler aleyhinde telkinlerde bulunmuştur. Bu iki muhalif grup arasında çıkan karışıklık sonucunda polis olaylara müdahale etmiştir. Yaşanan gelişmelerin ardından bundan sonra bu tür toplantıların yapılmaması ve seçimlere müdahale edilmemesi için polis müdürü tarafından hahamhaneye bir yazı gönderilecektir.¹⁹⁷

Bu olaylara karşılık Hahambaşı Efendi Paris’ten çektiği bir telgrafta Musevilerin seçimlere iştirak etmelerini tavsiye etmiştir.¹⁹⁸ Hayim Nahum Efendi

¹⁹² “İzmir Ahvalı”, **İkdam**, 9 Teşrinisani 1919, s. 2.

¹⁹³ Siren, **a.g.e.**, s.206.

¹⁹⁴ “Anasır-ı Gayrimüslime”, **İkdam**, 8 Teşrinisani 1919, s. 3.

¹⁹⁵ Tunaya, **a.g.e.**, s. 502.

¹⁹⁶ “İntihabat, Fırkalar ve Mebusan Namzetleri”, **İkdam**, 17 Teşrinisani 1919, s. 3. “Mebus Namzetleri”, **İkdam**, 10 Teşrinievvel 1919, s. 3. Yeni Meclis-i Mebusan Küşadına Doğru”, **İkdam**, 16 Teşrinievvel 1919, s. 2.

¹⁹⁷ **A.y.** “İntihabatta Museviler”, **Vakit**, 17 Teşrinisani 1919, s. 3.

¹⁹⁸ Celal Nuri, **a.y.**, s. 1.

Paris'te bulunduğu sırada Journal d'Orient gazetesine verdiği demecinde şöyle diyordu:

“Türk hükümetine karşı eski tutumumuzu devam ettireceğiz. Yani doğruluk ve sadakat. İsteklerimizin çoğunu elde ettik. Seçimlere katılacağız. Üç mebus çıkaracağımızı umuyorum.”¹⁹⁹

Nahum Efendi Paris'te Monitör gazetesine verdiği demecinde ise seçimlere katılımları yönündeki bir soruya şu yanıtı veriyordu:

“Şüphesiz. Taleplerimizin bazı noktaları kabul edildi. Üç mebusumuzun olacağını zannediyorum. Ventura Efendi ile Galanti Efendi namzetliklerini [adaylıklarını] vaaz ettiler.”²⁰⁰

Nitekim Mişon Ventura Efendi'nin adaylığı o dönemde çıkan neredeyse tüm gazetelerden de takip edilebilmektedir.²⁰¹ Aralık ayı geldiğinde hahamhane ve siyonist grup hükümete karşı seçimler hususunda gösterecekleri tavır kesin olarak belirlenmiştir. Bosfor gazetesi bu ihtilaf ile ilgili bilgi almak üzere Siyonist Federasyonu Başkanı Nesim Ruso Efendi ile mülakat yapmış ve her iki tarafın da geldiği noktayı kendisine sormuştur. Nesim Ruso Efendi bu mülakatta mütarekeden hemen sonra Meclis-i Milliye kurduklarını ve Wilson prensiplerinden aldıkları güçle serbest bir millet olarak hayatlarını tekrar tanzim etmek istediklerini ifade etmektedir. Bunun için de Musevi milletinin özerklik kazanmasını sağlamak amacıyla yeni bir nizamname yapılması gerektiğini ileri sürmektedir. Ancak yapılacak yeni bir nizamname ile Musevi milleti kendi işlerini tam bir hürriyet içinde gerçekleştirebilecektir. Dolayısıyla Musevi cemaati tam bir siyasi hürriyet arayışı içindedir. Bunun yanı sıra hahambaşının seçilmesinde, hahamhane meclislerinin teşkilinde hükümetin Musevi milletinin arzusuna kesinlikle muhalefet etme yetkisine sahip olmaması yani cemaatin tam bir bağımsızlığa sahip olması da talepler arasında

¹⁹⁹ “Hayim Nahum Efendi'nin Monitor D'Orient'e Demeci”, **Sabah**, 27 Teşrinisani 1919, s. 1.

²⁰⁰ “Hayim Nahum Efendi'nin Pek Mühim Beyanâtı”, **Tasvir-i Efkâr**, 27 Teşrinisani 1919, s. 1. “Hayim Nahum Efendi'nin Paris'teki Faaliyeti”, **İkdam**, 27 Teşrinisani 1919, s. 1.

²⁰¹ “Hahamhane Haberleri”, **Tasvir-i Efkâr**, 28 Teşrinisani 1919, s. 2. “Milli Kongrenin Mebus Adayları”, **İkdam**, 28 Teşrinisani 1919, s. 1. “İstanbul'da Mebus İntihabatı”, **İkdam**, 30 Teşrinisani 1919, s. 1. “İstanbul'un Mebus Adayları”, **İkdam**, 10 Kânunuevvel 1919, s. 1. “Tavsiye Ettiğimiz Aday Listesi”, **Vakit**, 18 Kânunuevvel 1919, s. 2.

yer alıyordu. Aynı zamanda azınlık cemaatleri hukukuna göre Osmanlı Meclis-i Mebusandaki mebusların bizzat Museviler tarafından seçilmesi isteniyordu. Eski nizamname Museviler de dâhil olmak üzere tüm azınlıklara sadece dini bir kimlik yükleyerek hiçbir suretle siyasi olmayan bir mahiyet vermekteydi. Nesim Ruso Efendi'ye göre cemaat ne zaman seçimlere katılma hususunda karar almaya çalıştıysa her defasında hükümet hahamhaneye bir yazı yazarak seçimlerle ilgilenmesini yasaklamıştır. Nesim Ruso Efendi'nin bir diğer suçlaması ise hükümetin hahamhaneyi siyasetten ve özellikle seçim işlerinden men etmesine rağmen hahamhanenin hâlâ hükümetin emirlerine itaat etmesidir. Hayim Nahum Efendi'nin Musevi cemaatinin kendi mebuslarını kendi arasından seçmesi ve umumi seçimlere katılmama hususundaki görüşleri kabul etmemesinden dolayı Siyonist Federasyon tarafından hahambaşılık görevinin düştüğü de iddia edilmektedir. Diğer taraftan yaşanan kritik süreçte Osmanlı adına yurtdışında olması ve Paris gazetelerinde çıkan Osmanlı hukukunu müdafaa yolundaki beyanatları dolayısıyla da hahambaşılığı eleştirmişlerdir.²⁰² Tüm bu iddialar bir gün sonra hahamhane tarafından yalanlanacak ve hahamhane konu ile ilgili açıklamalarda bulunacaktır. Hahamhane tüm bu kararları alan Musevi milleti tarafından seçilmiş bir Meclis-i Millinin olmadığını söyleyecektir.²⁰³ Mütareke döneminde Musevi cemaatinde ilk kez siyonizm konusunda bir ayrılık çıkmış ve bu da kendisini seçim çalışmalarında göstermiştir. Tüm bu kritik zamanda siyonist grubun başını Nesim Ruso ve ekibi çekmiş ve Hayim Nahum Efendi'ye karşı cephe almışlardır.²⁰⁴ Nesim Ruso Efendi'nin karşı çıkmasından da anlaşıldığı üzere hahamhanenin seçimlere katılacağına artık kesin gözü ile bakılmaktadır.

Basında yer alan bir yorumda Mişon Ventura Efendi'nin adaylığı ile ilgili şöyle denilmektedir:

“Mişon Ventura Efendi bütün fırkaların namzedi: Mişon Ventura Efendi bugün Darülfünun muallimi olan genç bir Musevi vatandaşı, gazetemizde ve muhtelif payitaht gazetelerinde yayınlarıyla Osmanlı toplumuna bağlılık derecesini göstermiştir.”²⁰⁵

²⁰² “Musevi Cemaatinde Buhran-ı Dâhili”, **İkdam**, 6 Kânunuevvel 1919, s. 2.

²⁰³ “Hahamhanenin Tekzibi”, **İkdam**, 7 Kânunuevvel 1919, s. 3.

²⁰⁴ Tunaya, **a.g.e.**, s. 502.

²⁰⁵ “Mişon Ventura Efendi Bütün Fırkaların Namzedi”, **İkdam**, 20 Kânunuevvel 1919, s. 1.

Tüm bu tartışmaların etrafında gerçekleşen seçimlere pek büyük bir katılım olmadığı görülmektedir. Beyoğlu, Fatih, Kadıköy ve Beyazıt'ta seçime katılım oranları %15–20 arasındadır. Hristiyan ve Musevilerden çok az bir kısmı seçimlere katılmıştır. Beyoğlu'nda seçime katılım oranı %7'dir. Bu bölgede Hristiyanlardan seçime katılım hiç olmazken Musevilerden birkaç kişinin oy kullandığı görülmüştür. Kadıköy'de ise katılım daha fazladır ve bu bölgede Musevilerin yanı sıra Hristiyanlardan da seçime katılım olmuştur. Fatih ve Beyazıt bölgesinde gerçekleşen seçimlerde Rum, Ermeni ve Musevilerin de seçime katıldıkları gözlenmiştir.²⁰⁶ Seçim sonuçlarının 1919 Aralık ayının ortasından itibaren gazetelerde açıklandığı görülmektedir. Musevi cemaatinin aday olarak göstermiş olduğu Mişon Ventura Efendi 190 oy alarak Mebusan Meclisine girmeye hak kazanmıştır.²⁰⁷

Fakat çoğu zaman basında gayrimüslimlerin seçimleri boykot ettikleri yazılacaktır. Musevi cemaatinin seçimlere katılıp katılmadıkları tartışılan bir konudur.²⁰⁸ Siyonist grup seçimlere katılmama kararı almalarına rağmen hahamhane değil seçimlere katılmamayı, seçimlerin yürümesi için seçim komitesi kurarak kendi açılarından seçimi örgütlemişlerdir. Darülfünun müderrislerinden Avram Galanti Efendi ve Mişon Ventura Efendi'nin bu komite içindeki çalışmaları çok önemlidir.²⁰⁹ Başta hahambaşı olmak üzere bu kişiler seçime katılmayı açıkça desteklemişlerdir. 1919 yılının Ekim ayında “*Osmanlı Musevileri İntihabat Cemiyeti*” [Ek-1] kurulmuştur. Kuruluş yeri İstanbul olan bu cemiyetin kurucuları şu şekildedir: Bohor Ebu İshak, Selim Gürcü, Jozef Pardo, Aron Kafe, Samuel Lui, Dr. Jak Aman, Refik Habib Beyler. Cemiyetin amacı sadece seçimleri örgütlemek olduğu için kısa bir süre sonra kapanacaktır.²¹⁰

Milli Kongre seçim çalışmalarını sürdürmüş ve bu konuda “*Teshil-i İntihabat Heyetini*” [Seçimleri Kolaylaştırma Kurulu] kurmuştur. Bu arada patrikhaneden ve hahamhaneden temsilciler istenmiştir. Patrikhane temsilci göndermemiştir.

²⁰⁶ “Beyoğlu, Fatih, Kadıköy, Bayezid İntihabat Nispetleri”, **İkdam**, 13 Kânunuevvel 1919, s. 1.

²⁰⁷ “İntihabat Netayici ve Meclis-i Mebusanın Küşadı”, **İkdam**, 27 Kânunuevvel 1919, s. 1. “İstanbul Mebusluğuna İntihap Olunanlar”, **İkdam**, 19 Kânunuevvel 1919, s. 1.

²⁰⁸ “Anasır-ı Gayrimüslimenin Cevabı”, **İkdam**, 1 Teşrinisani 1919, s. 3.

²⁰⁹ Yetkin, **a.g.e.**, s. 195.

²¹⁰ Siren, **a.g.e.**, s. 206.

Hahamhane de kendilerinin seçimlere karıştırılmaması gerekçesiyle temsilci göndermeyeceğini bildirmiştir.²¹¹

Tarik Zafer Tunaya tüm bu tartışmalardan sonra bile hala Musevilerin seçimlere katılmadıklarını iddia edenler olduğunu söyleyerek Alemdar gazetesi gibi gazeteleri örnek göstermektedir. Seçimlere katıldıklarını iddia edenler ise Mişon Ventura Efendi'nin²¹² seçimlere katılıp mebus olarak seçilmesini kanıt olarak ileri sürmektedir.²¹³ Yine Musevi tarihçi Yusuf Besalel de Rumların ve Ermenilerin aksine Musevilerin bu seçime katıldıklarını söylemektedir.²¹⁴ Ahmet Emin Yalman ise Ermenilerin, Rumların yanı sıra Musevilerin de seçime katılmadıklarını ve barışı beklediklerini iddia etmiş buna kanıt olarak da basında Moiz imzalı çıkan bir yazıyı örnek göstermiştir. Bu yazıda eski Yedek Subay Moiz, Osmanlılığından şüphe edilmeyecek Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın da seçimlere katılmadığı söyleyerek Musevilerin seçimi boykot etmelerini haklı göstermeye çalışmıştır.²¹⁵ Hatta Rum ve Ermeniler birlikte hareket etmek amacıyla Rum-Ermeni Birliği Komitesi kurarak Yahudileri de kendi yanlarına çekmeye çalışırlar. Bu amaçla Rum patriği birkaç kez hahamhaneye de gitmiş fakat herhangi bir sonuç alamamıştır.²¹⁶ Tüm bu

²¹¹ A.e., s. 168.

²¹² İstanbul'da doğan Mişon Ventura Efendi ilk ve orta öğrenimini yine bu şehirde yaptı. Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra devlet tarafından Fransa'ya eğitimini sürdürmek amacıyla gönderildi. Dönüşünde Hukuk Fakültesinde hocalığa başladı. 1919 Son Osmanlı Mebuslar Meclisi için yapılan seçimlerde Milli Kongre adayı oldu. Karşısında yer alan adayların içerisinde Refii Cevat [Ulunay] gibi Mili Mücadelenin kazanılması sonrasında yurt dışına çıkarılan kimseler de yer almaktaydı. Alemdar gazetesinde sık sık mandacılığı savunmuş olan Refi Cevat "Mebuslarımız!" başlıklı yazısında Ventura'nın içinde bulunduğu gruba hücum etmiştir. [Refi Cevat, "Mebuslarımız", **Alemdar**, 29 Teşrinisani 1919, s. 2.] Bir diğer yazısında ise bu kişilerin İttihat ve Terakki üyesi olduğunu iddia etmiştir. [Refi Cevat, "İntihabat", **Alemdar**, 18 Kânunuevvel 1919, s. 2.] Ventura Efendi iki arkadaşıyla beraber Filistin Musevi Devleti Mandasının Türkiye'ye geri verilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisine bir mektup yazmıştır. Ventura Efendi Türkiye'nin Filistin ile bağlarının sürdürülebilmesi için uğraşmaktadır. Mektubunun gereği yapılmak üzere Hariciye Nezaretine gönderilmiştir. [Siren, **a.g.e.**, s. 196.] Milli Mücadele sırasında İstanbul şehrinin Amerika mandasına girmesi hakkında eğilimlerini yerinde araştırmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri, azınlık cemaatleri nezdinde soruşturma yapmak üzere bir komisyon göndermeye karar vermiştir. Komisyon cemaatlerden Amerikan mandası hakkında görüş ve isteklerini bildirmeleri için bir delegasyon istemiştir. Musevi delegasyonu içinde Ventura Efendi de görev almıştır. [Galanti, **a.g.e.**, s. 228.] Türk sınırları içinde kalan azınlıklara hak ve imtiyazlar tanıyan Lozan Antlaşması, azınlıklara değişik haklar vermiş; Yahudiler ise bu haklarından resmen vazgeçtiklerini bildirmişlerdir. Hatta önemli imtiyazlara sahip yabancı uyruklu pek çok Yahudi Türk uyruğuna geçmiştir. Ventura, Avukat Kalev Gabay ile beraber bu karar alınırken meselenin hukuki yanlarını araştırmışlardır. [Sevilla-Sharon, **a.g.e.**, s. 84.] Ventura Efendi Cumhuriyet döneminde de Türk devleti yararına çalışmaya devam etmiştir.

²¹³ A.e., s. 502.

²¹⁴ Besalel, **a.g.e.**, s. 54.

²¹⁵ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerin ve Geçirdiklerin 1918-1922**, Cilt II, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970, s. 46.

²¹⁶ Yetkin, **a.g.e.**, s. 194.

sürtüşmelerden hahamhane zarar görmüş ve seçimler sonundaki hahambaşının istifasında bu tartışmaların da etkisi olmuştur.²¹⁷

I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın safında savaşa katılıp savaştan yenik çıkan Türkiye'nin imajının çok kötü olmasının da etkisiyle Hristiyan cemaatler mütareke döneminde İstanbul'da yapılan mebus seçimlerine katılmaktan çekinmişlerdir. Tüm bunlara rağmen Musevi Cemaati Avram Galanti ve Mişon Ventura Efendi'nin dâhil oldukları bir komisyon kurarak genel seçimlere katılmışlar ve kendilerinin Türklerin yanında olduklarını göstermişlerdir.²¹⁸

Mişon Ventura 1919 yılında Mebuslar Meclisi için yapılan seçimler sonucunda milletvekili seçilmiştir. 20 Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi ilan eden mecliste görev yaparak tarihi bir görevi de yerine getirmiştir.²¹⁹ Kısa süre sonra ise bazı sebeplerden dolayı istifa etmek zorunda kalmıştır.²²⁰

3. Hahamhane Seçimleri ve Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin İstifası

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra gayrimüslim cemaatin hükümete karşı tutumu değişmiştir. Rum ve Ermeni cemaatleri hükümet ile olan ilişkilerini kesmişler, bu olağan dışı durum hükümet ile cemaatler arasında birtakım yeni meselelerin ve ihtilafların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hükümet ile ilişkileri korumaya istekli görünen Musevi cemaati bile cemaat seçimleri nedeniyle hükümetle ihtilafa düşmüştür. Hahamhane Umumi Meclisi için yapılmakta olan seçimlere yabancı uyruklu Musevilerin iştirak etmesi Hükümetle Musevi cemaat arasında ayrılığa neden olmuştur. O zamana kadar uygulanan nizamnameler ve teamüllere göre yabancı uyruklu olanların cemaat seçimlerine iştiraklerine izin verilmemiştir.²²¹ Seçimlerin bu şekilde yapılmasına Adliye Nezaretinin itiraz etmesi üzerine hahamhane, İstanbul'da bulunan tüm Musevilerin, dini kurumlara ve hayır kuruluşlarına maddi yardımda bulduklarından seçimlere katılmalarının da meşru olduğunu belirtmiştir. Adliye Nezareti hahamhaneye bu konu ile ilgili bir tezkere

²¹⁷ Tunaya, **a.g.e.**, s. 503.

²¹⁸ Galanti, **Türkler ve Yahudiler: Tarihi, Siyasi Araştırma**, İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 1995, s. 228.

²¹⁹ Besalel, **a.g.e.**, s. 54.

²²⁰ Siren, **a.g.e.**, s. 206.

²²¹ "Cemiyeti Gayrimüslime", **İkdam**, 10 Mayıs 1920, s. 2.

göndermiştir. Bu tezkerede yabancı uyruklu Musevilerin dini ve hayır kuruluşları için hahamhaneye yardım etmelerinin seçimlere katılma konusunda bir sebep teşkil etmeyeceği, hahamhanenin bu konudaki görüşünün kabul edilmeyeceği ve bu durumun ilerisi için de örnek oluşturmayacağı bildirilmiştir. Hükümete göre böyle bir uygulamanın geçmişte de örneği yoktur.²²² Hükümetin bu tavrından sonra 1919 yılından itibaren Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin istifa edeceği dedikoduları devamlı konuşulmuş; bazı Musevi ileri gelenleri Nahum Efendi'nin istifasını istemiştir. Bununla beraber hahamhane bu konuda hiçbir açıklama yapmayarak Nahum Efendi istifa edinceye kadar bu haberleri sürekli yalanlamıştır.²²³

Basında Musevi cemaati içinde ortaya çıkan ihtilafın kısa sürede düzeltilebileceği, cemaat nezdinde Hayim Nahum Efendi'yi istifaya sevk edecek hiçbir sorunun olmadığı iddia edilmiştir. Ayrıca Hahambaşı Efendi'nin istifa nedeninin on seneden beri sarf ettiği çalışmaları ve sürekli olarak geçirdiği kapalı hayatın sağlığına zarar vermesi olabileceği yazılmıştır. Hayim Nahum Efendi pek çok kez istifa etmek istemiş ancak vazifesine olan bağlılığından dolayı bu fikrinden vazgeçmiştir.²²⁴ Hayim Nahum Efendi 24 Eylül günü istifa edeceği söylentilerini bizzat kendisi yalanlamış, gazetecileri kabul ederek kendilerine sağlık sebeplerinden dolayı uzun zamandan beri istifayı düşündüğünü ve bununla beraber şu anda vazifesinden çekilmeyi uygun görmediğini söylemiştir. İstifası ihtimalinin cemaat içi sorunlarla ilgili olmadığını ve Musevi cemaati içinde siyasetine muhalif olanların küçük bir grup olduğunu da sözlerine eklemiştir.²²⁵

Hayim Nahum Efendi basına verdiği bir demeçte “*Resmi vazife dolayısıyla Adliye ve Mezahip Nezareti hükümet kanunları ve nizamnameleri esasına tevfiқан bana verilen talimatın icrasına uymak mecburiyetinde isem de bu meselede ne kanuna muhalefete ne de bunu tatbik maktadır değilim.*” demiştir. Musevi vatandaşlardan oluşan seçim komisyonu yabancı uyruklu Musevilerden maddi ve

²²² “Hahamhane İntihabı”, **Alemdar**, 24 Nisan 1920, s. 2. “Hahamhane İntihabı”, **İkdam**, 24 Mart 1920, s. 3.

²²³ “Hahambaşı Efendi'nin İstifası”, **İkdam**, 20 Eylül 1919, s. 2.

²²⁴ “Hahambaşı Efendi'nin İstifası Şayiası”, **İkdam**, 21 Eylül 1919, s. 2.

²²⁵ “Hahambaşı Efendi'nin İstifası”, **İkdam**, 24 Eylül 1919, s. 3.

manevi yardım almakta hiçbir sakınca görmemiştir. Bu kararı Nahum Efendi de onaylamış ve bu kararından kesinlikle dönmeyeceğini bildirmiştir.²²⁶

27 Mart 1920 günü Hahamhane Meclis-i Cismanisine üye seçimi için hahamhanede toplanılmış ise de hükümet ile hahamhane arasında ihtilaf konusu olan yabancı uyruklu Musevilerin bu meclise üye seçilmesi hakkında karara varılamamıştır.²²⁷ Hahambaşı Efendi 29 Mart 1920 günü Musevi Meclis-i Umumiye seçimlerini görüşmek üzere sadrazamı ziyaret etmiştir. Her iki taraf da seçimlere katılım konusunda görüşlerinde ısrar ettikleri için bu görüşmeden de bir sonuç çıkmamış²²⁸ ve Hahambaşı Efendi sonunda istifa etmiştir.²²⁹

Mütareke'nin yapılmasını da fırsat bilerek bütün dünyada mevcut olan fikir akımlarının tesiri ile doğuda yaşayan Musevilerin de batı dünyasında olduğu gibi demokrat bir şekilde idare edilen bir hahamhane istemeleri yıllardır nizamnamelerle idare edilen hahamhane içinde de ayrılıklara neden olmuştur. Artık Musevilere göre var olan nizamnamenin ve bu nizamname ile idare edilen hahamhane kuruluşlarının yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Bu amaçla bazı projeler hazırlanmıştır. Fakat bunların tatbikinden önce bütün Şark Musevileri doğrudan doğruya kendi milletinden oluşan bir Milli Meclis oluşturmayı düşünmüştür. Bütün Museviler hiç ayırım gözetmeksizin buna katılmışlardır. Adliye Nezareti ve hahamhane arasında cereyan eden görüşmelerden sonra her iki tarafın buldukları noktanın doğruluğunu iddia etmeleri sonucunda Hahambaşı Efendi istifayı zorunlu görmüştür. Hahambaşı Hayim Nahum Efendi istifasını geri almak niyetinde olmadığını ve hastalığı sebebiyle de istirahat muhtaç olduğunu söylemiştir.²³⁰

Nezaret makamı tarafından kabul edilerek Babiâli aracılığıyla padişaha sunulan Hahambaşı Efendi'nin istifasında sağlık durumundan başka hiçbir sebep belirtilmemiş ve hükümetin seçimler konusundaki görüşünü koruduğu söylenmiştir.

²²⁶ "Hahambaşı Efendi'nin Beyanati", **İkdam**, 26 Eylül 1920, s. 3.

²²⁷ "Hahamhane İntihabı", **İkdam**, 29 Mart 1920, s. 2.

²²⁸ "Musevi Meclis-i Millisi İntihabı", **İkdam**, 31 Mart 1920, s. 2. Hahambaşının bu konu ile ilgili başka ziyaretleri de olmuş fakat bir sonuç alınamamıştır. [Hahambaşı Efendi'nin Ziyareti", **İkdam**, 12 Mart 1920, s.]

²²⁹ "Hahambaşı", **İkdam**, 2 Nisan 1920, s. 3. "Hahamhane İntihabı", **İkdam**, 24 Mart 1920, s. 3. "Hahamhane İntihabatı Hakkında", **İkdam**, 26 Mart 1920, s. 3.

²³⁰ "Hayim Nahum Efendi'nin İstifası", **İkdam**, 1 Nisan 1920, s. 2. "Hahambaşı Efendi'nin İstifası", **İkdam**, 16 Nisan 1920, s. 1. "Hahambaşı Efendi'nin İstifası", **İkdam**, 20 Nisan 1920, s. 2.

Nezarete göre cemaatleri idare eden emirnamelerin uygulanmasıyla görevli unsurların temsilcilerinin herkesten önce kanuna uyma zorunlulukları vardır. Adliye Nezareti Vekili Celal Bey, Musevi milletinin saf duygularına ve özellikle kanunlara uymaya gösterdikleri özene inandıklarını ve seçimde bir yenilik yapmak isteyenlerin bundan pişman olacağını söylemiştir. Ayrıca konunun düşünüldüğü kadar vahim bulunmadığını, hükümet için seçimin bu şekilde yapılmasına izin verilmesi mümkün olsaydı bunun yapılabileceğini fakat nizamnamelerin buna imkân vermediğini söyleyerek sorunun çözülmesinin gecikmeyeceğini de vurgulamıştır.²³¹

Sadece Osmanlı Musevilerini ilgilendiren seçim kampanyası bir şekilde sakin geçmemiştir. İstanbul'da sayıları gittikçe artan Rus Yahudilerinin oylarına göz diken Siyonistler onların da seçimlere katılmasını istemiştir. Osmanlı Hükümeti buna karşı çıkarak bu seçimlerin sonucunu onaylamayacağını bildirmiştir. Fakat bu baskılardan bunalan Nahum Efendi bu konuda hükümete destek vermemiştir. Cemaatin ileri gelenlerinin desteğine rağmen, Nahum Efendi önemli sağlık nedenlerini ileri sürerek, 1920 yılının Mart ayında görevinden istifa etmiştir. İstifası 5 Şubat 1338/24 Nisan 1920 tarihli irade-i seniyye ile kabul edilmiştir. Nisan ayı içinde Nahum Efendi yerine önce Ruhani ve Cismani Meclisler tarafından²³² hahambaşı vekili, sonra da hahambaşı olarak Hayim Becerano Efendi atanmıştır.²³³

Hahambaşı Efendi basına verdiği bir mülakatta seçim dolayısıyla Musevi cemaati içinde ortaya çıkan zorlukların üstesinden gelmek mümkün olmadığı için istifasını vermeye mecbur kaldığını dile getirmiştir. Bu istifadan sonra Meclis-i Cismani ve Diniye yeni hahambaşığı tayin etmiştir. Meclis-i Cismani üyesi dokuz ve Meclis-i Ruhani üyesi de yedi kişiden ibarettir. Daha sonra yüz yirmi üyeden oluşan bir meclis teşkil edilerek yeni hahambaşının kesin tayini bu mecliste gerçekleşmiştir. Yüz yirmi kişiden altmış Meclis-i Cismani, yirmisi Meclis-i Ruhani ve kırkı da vilayet ahalisi tarafından atanmıştır.²³⁴

Siyonist Federasyon Başkanı Nesim Ruso Efendi'nin Nahum Efendi'nin istifası meselesi hakkındaki görüşü açıktır. Ruso Efendi, Yabancı uyruklu

²³¹ "Hahambaşı Efendi'nin İstifası", **İkdam**, 5 Nisan 1920, s. 3.

²³² Tunaya, **a.g.e.**, s. 502. "Hahambaşı Efendi'nin Kabulü İstifası", **İkdam**, 27 Nisan 1920, s.

²³³ Güler, **a.g.e.**, s.239-241.

²³⁴ "Hahambaşı", **İkdam**, 2 Nisan 1920, s. 2.

Musevilerin seçime katılmasına hükümetin karşı çıkmasının doğal olduğunu fakat kendi milli işlerini görmek isteyen gayrimüslim unsurların milliyet ilkesine uymayan bu şartlara razı olmalarının mümkün olmadığını söylemiştir. Ayrıca Musevi seçimlerine yönelik kanunun esasının Mütareke'den sonra değiştiğini iddia eden Nesim Ruso, Hahambaşı Efendi'nin hükümetin görüşünü kabul etmeyeceğini, eğer kabul ederse milletin arzusuna muhalefet etmiş olacağını ve Mütareke Antlaşması'nın kendilerine bahsettiği hukuk için sonuna kadar mücadele edeceklerini ifade etmiştir.²³⁵

Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin istifasına sebep olan Hahamhane Meclis-i Milli seçimlerini siyonistler çoğunlukla kazanmıştır. Siyonist Fırkası hahamhanede köklü bazı yenilikler düşünmektedir. Bu fırkayı temsil eden Nesim Ruso Efendi hahamhanenin hükümete karşı olan tavrında da birtakım değişiklikler planlamıştır. Bu değişiklikler gereğince siyonistler, Musevilerin de azınlıkların hukukundan istifade etmesine taraftar bulunmuşlardır. Bunun yanında mektep programlarının Maarif Nezaretine tasdik ettirilmemesini, Musevi cemaatini idare edecek kimselerin tayininin hükümete arz olunmamasını ve Musevi mebusların Musevi cemaati tarafından ayrıca seçilmesini arzu etmişlerdir.²³⁶

Nesim Ruso'nun Musevi milletinin seçimlere katılmadığını söylemesi üzerine Musevi millete yakın Journal d'Orient gazetesi Nesim Ruso Efendi'yi bu beyanatından dolayı kınadığı gibi hahamhane de aşağıdaki tezkibi yayınlamıştır:

1. Musevi milleti tarafından seçilmiş bir Meclis-i Milli mevcut olmamıştır.
2. Meclis-i Milli adı altında çalışan komisyon hahamhane dâhilinde ve Meclis-i Cismani tarafından geçici bir süre için teşkil edilmiştir.
3. Hahambaşı, hahamhane meclisleri ile Osmanlı'daki bütün Musevi cemaatlerinin milletleri tarafından teşkil edilen bir Meclis-i Milli tarafından seçilmiştir.
4. Hayim Nahum Efendi Türkiye Musevilerinin her zaman dini reisidir. Bu sebeple Musevi milletinin haysiyetine ve cemaat azasından her birisinin şahsına darbe vuran bu yolda beyanati da reddeder. Jurnal D'Oreint'te Nesim Ruso Efendi tarafından müdafaa edilen görüşün bir kısmı doğudaki Museviler için her zaman zararlıdır.²³⁷

²³⁵ "Hahambaşı Efendi'nin İstifası", **İkdam**, 4 Nisan 1920, s. 2.

²³⁶ "Museviler ve Osmanlı Hükümeti", **İkdam**, 30 Nisan 1920, s. 2.

²³⁷ "Hahambaşı Efendi'nin İstifası", **İkdam**, 9 Nisan 1920, s. 2.

Devletle hahambaşılık arasında var olan ihtilaf üzerine istifasını veren Nahum Efendi'ye vekâleten göreve başlayan Hayim Becerano Efendi, 5 Mayıs 1920'de Edirne'den İstanbul'a gelmiştir. Gazetelere verdiği mülakatta Türk milletinin iyiliklerinden bahsetmiştir. Adliye Nezareti ile aralarındaki ihtilafın çözülmesinden ümitli olduğunu söyledikten sonra “*Bize öteden beri kendi öz evlatları derecesinde bir iyilikle muamele eden bu devlete karşı ne diyebiliriz?*” demiştir.²³⁸

Basında çıkan bir mülakatında Hayim Becerano Efendi'ye hahamhane seçimleri ile ilgili fikri sorulmuş ve kendisi şu cevabı vermiştir.

“Okuduğum neşriyat ve vesikalara nazaran ihtilafın dostane bir suretle çözümünün mümkün bulunduğunu zannedirim. Selefim Hayim Nahum Efendi'nin ne gibi bir sebepten dolayı yabancı Musevilerin cemaat seçimlerine iştiraklerini gerekli gördüğünü biliyorsunuz. Osmanlı tebaasından olmayan Musevilerin cemaatimizin refahı namına eğitim ve hayır kurumlarının tekemmülüne vasi bir surette yardım ettiklerini de biliyorsunuz. Bunların cemaat seçimlerine iştirak etmek sureti ile manen hoşnut edilmeleri muhakkaktır. Binaenaleyh hükümetin bu kadar alicenab bir surette icra ettikleri fedakârlıklar dolayısıyla bu meşru tasarrufatı kendilerinden isteyemeyeceği ümidini muhafaza ediyorum. Türkler arasında geçirdiğim uzun seneler ile elde ettiğim tecrübe Türklerin bütün kıymetler faziletlerini layıkıyla takdir etmeme imkân verdi. Türkler kendilerine arz edilen bir cümle meşru bir talebi daima isaf etmeyi bir şeref addediyorlar. İhtilafın yakın bir zamanda tasfiye edileceğine kesin kanaatim mevcut olduğunu tekrar ediyorum. Arzularımız pek sadedir. Bu toprağın çocukları olduğumuzun diğer vatandaşlarımız gibi tasdik edilmesini ve burada sulh ve sükûn içinde yaşamamızı talep ediyoruz. İnkırazın hass-ı mümeyyizesinden biri kendilerinden bir iyilik gördüğümüz kimselere karşı reddine imkân olmayan bir zeval, bir minnet ve şükran beslememizdir. Devlet tarafından kendi çocuklarına müsavi bir derecede refik ve halim ile muamele görürsen ne gibi şikâyetin olabilir?”²³⁹

Adliye Nazırı artık Musevi cemaati ile hükümet arasında hiçbir ihtilafın ortaya çıkmaması temennisinde bulunmuştur. Mezahip Müdürü Baha Bey şimdiki Meclis-i Cismaninin vazifesini sınırlandırmanın mümkün olup olmadığını sormuş ve

²³⁸ “Türkler ve Museviler”, **İkdam**, 7 Mayıs 1920, s. 3.

²³⁹ “Türklerin ve Musevilerin Münasebeti”, **İkdam**, 7 Mayıs 1920, s. 2.

Hahambaşı Efendi olumsuz bir surette cevap verdiğiinden karşılıklı görüşme bundan ibaret kalmıştır.²⁴⁰

Hahamhanenin Musevi Meclis-i Milliyesi seçimine 30 Ekim günü başlanmış ve iki gün devam etmiştir. Yirmi yaşında olan her Musevi seçimlere katılma hakkına sahiptir.²⁴¹ Hahambaşı Becerano Efendi 15 Aralık 1921 günü Adliye Nazırı Kamil Bey'i ziyaret ederek görüşmelerde bulunmuştur.²⁴²

1922 yılının Temmuz ayı itibariyle hahamhanenin hukuki durumunun geçerliliği Hahamhane Nizamnamesi'ne her noktada uygundur. O tarihte ne bir Meclis-i Umumi ne de bir Meclis-i Cismani vardır. Buna karşın, hükümetin izni olmaksızın bir Meclis-i Müessesan kurulmuş bulunmaktadır. Mezahip Müdürü Baha Bey bu durumu Becerano Efendi ile görüşmüş ve bu hususa dikkatini çekmiştir. İkisi arasında geçen görüşmeler sonrasında Becerano Efendi Adliye Nazırı Mustafa Bey ile de görüşmüştür. Mustafa Bey de aynı görüşleri hahambaşına tekrar ettikten sonra şahsına saygıdan ve memlekete olan bağlılığından dolayı kendilerine bir ihtarname göndermediğini söylemiş ve şöyle devam etmiştir:

“Hükümet kanunlara hürmet olunmasını talep eder. Ve usul-u mevzuaya muhalif harekete müsaade edemez. Meclis-i Müessesan hükümet tarafından tasdik olunamaz. Hahamhane Nizamnamesi'nde tadilat icrası kabul ve teslim edildiği takdirde hükümet, hahamhane ile bi'l itilaf lazım gelen ıslahatı icra eder. Fakat iş'ar-ı ahire değin Nezaret Meclis-i Müessesandan çıkan İdare Komisyonunu hiçbir suretle tanıyamaz. İşin kanuni bir şekilde cereyan etmesini beklerken Hahambaşı Efendi sekiz ile on azadan oluşan bir idare komisyonu teşkil ederek onu hükümetin onayına sunabilir. Musevi cemaatinin diğer teşkilatın tavır ve hareketini takip eylemeyeceği ve hükümetle daima hüsn-u münasebet idame edeceği muhakkaktır.”²⁴³

Görüldüğü gibi hahamhane ile Adliye Nezareti arasında pek çok sorun bulunmaktadır. Hükümet Meclis-i Umumi seçiminin yabancı uyruklu olan Musevilerin iştirakiyle yapılmasına izin vermemektedir. Bunun dışında vekâletleri

²⁴⁰ “Hahambaşı Efendi'nin Ziyaretleri”, **İkdam**, 19 Mayıs 1920, s. 2.

²⁴¹ “Musevi İntihabı”, **İkdam**, 29 Teşrinievvel 1920, s. 1.

²⁴² “Hahambaşı Efendi'nin Adliye Nezaretini Ziyareti”, **İkdam**, 16 Kânunuevvel 1921, s. 2.

²⁴³ “Hahamhane ve Hükümet”, **İkdam**, 21 Temmuz 1922, s. 3.

son bulmayan eski meclis üyesi yenisinden ihraç olunmuştur. Bunlar hükümetin bilgisi olmaksızın Hahambaşı Efendi'nin şahsi yetkisi altında kurula aykırı olarak yapılan önemli olaylardır. Hahambaşı, takip olunacak usul hakkında zor durumda kalmış ve hükümetin uyarıları sonucunda görevini bırakmak zorunda kalarak sorunların çözülmesini halka bırakmıştır.²⁴⁴

Adliye Nezareti, Hahamhane Geçici İdare Komisyonunu 20 Temmuz'da fesh etmiş ve bu komisyonun basına vereceği tebliğlerin geçersiz olduğunu bildirmiştir.²⁴⁵ Becerano Efendi de basına verdiği beyanatlarda hahamhanede usule aykırı olarak teşkil eden Meclis-i Umumi hakkında hükümet tarafından verilen ihtarlar dâhilinde var olan sorunların çözülmeye çalışıldığını belirtmiştir.²⁴⁶ Hahamhane ile hükümet arasındaki ihtilaf dolayısıyla Becerano Efendi bir gazete ile yaptığı mülakatta ise şöyle demiştir:

“Bazılarının göstermek istediği gibi hükümet ile hahamhane arasında hiçbir ihtilaf yoktur. Adliye Nezareti Mezahip Müdürü Baha Bey'in söylediği gibi evvelce her nasılsa idareye gelen ve kanunen cemaat işlerine hakkı olmayan beş zatın, nezaretin emriyle değiştirilmesi gerekmiş ve yerlerine kanunların gerektirdiği vasıflara uygun olan dokuz zat tayin olunmuştur. Hahamhanede meydana gelen değişim bundan ibarettir. Ben nezaretin emri ile o beş zata meclisimizde hiçbir mevkileri olmadığını yazdım ve diğerlerini de tayin ettim. Bunu da bugün Adliye Nezaretine bildirdim. Asırlardan beri kemal-i cenahları altında yaşadığımız Osmanlı Hükümetine karşı müşteki değil, bilakis minnettarız. Biz Museviler Osmanlı kanunlarına ve nizamnamelerine tamamıyla tabi ve riayetkâr olmakla müftehîrîz. İşte Osmanlı tabiiyetine sahip olmayanların meclisimizde bulunması kanunen mümkün olmadığı gibi o beş zata meclisimizden uzaklaştırdık. Ben ve benimle beraber bütün Museviler bu vatanın saadeti ve bahtiyar olmasını görmek ister ve temenni eyeriz. Ben isterim ki bütün millet saadet ve selametle yaşasın.”²⁴⁷

C- Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin TBMM ile İlişkileri

İtilaf Devletleri Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen ardından harekete geçmişler, ülkenin en zengin ve stratejik yerlerini işgale başlamışlardır. İtilaf

²⁴⁴ “Hahamhane ile hükümetin ihtilafı”, **İkdam**, 23 Temmuz 1922, s. 2.

²⁴⁵ “Hahamhane'nin Bir Tebliği”, **Tasvir-i Efkâr**, 26 Temmuz 1922, s. 3.

²⁴⁶ “Hahamhane Kaymakamı”, **Tasvir-i Efkâr**, 26 Temmuz 1922, s. 2.

²⁴⁷ “Hahamhane ve Hükümet: Becerano Efendi'nin Beyanatı”, **İkdam**, 27 Temmuz 1922, s. 2.

Devletlerinin bu aceleci davranışı ateşkesi, barışın ilk adımı olarak değil paylaşma projesinin uygulanmasını kolaylaştıran bir işgal belgesi olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. İngilizler 3 Kasım 1918’de Musul’u, ardından Urfa, Maraş ve Antep’i, Fransızlar Dörtyol, Mersin, Adana ve Pozantı’yı, Yunan gemilerinin de bulunduğu İtilaf Donanması ise 13 Kasım 1918 günü İstanbul’u fiilen işgal etmiştir.²⁴⁸ Bu işgalleri 15 Mayıs 1919 günü İzmir’in işgali izlemiştir. Türk milleti bu işgale büyük tepki göstermiştir. Bu olayların ardından Mustafa Kemal Paşa Samsun’a çıkmış, Erzurum ve Sivas Kongreleri’nin gerçekleştirilmesiyle de Milli Mücadele’nin temelleri atılmıştır. İtilaf Devletleri ise tüm bu gelişmelerden rahatsızdır. Milli Mücadele taraftarı bazı kişilerin de Amerikan mandası yanlısı olduğu bilinmektedir. Hayim Nahum Efendi’nin bu şartlar altında 27 Eylül 1919 günü Avrupa’ya gittiği ve Paris’te çeşitli temaslarda bulunarak 10 Aralık 1919 günü İstanbul’a geri döndüğü bilinmektedir. Bu seyahatin amacı Amerika’nın Osmanlı İmparatorluğu eski büyükelçisi Henry Morgenthau ile Doğu Yahudiliğine ilişkin meseleler üzerine yapılacak görüşmedir. Diğer taraftan Nahum Efendi Osmanlı Devleti’nin sona erdiğini düşünmektedir. Ayrıca Anadolu hareketi hakkında da bilgi sahibidir. Bu gezisinde kendisine Kemalistler tarafından yarı resmi görev verildiği söylenebilir ki Fransa’da Türk hareketi hakkında bilgi vermesi, bu tezi kanıtlayan unsurlardan birisidir. Buna karşın tüm çalışmalar gizli şekilde yürütülmektedir. Kendisinin en büyük işlevlerinden biri de Fransız basınında Mustafa Kemal Paşa’nın görüntüsünü değiştirmeye çalışmasıdır.²⁴⁹ 9 Kasım 1919 günü Paris’te Le Maten gazetesindeki demecinde Nahum, Mustafa Kemal Paşa hakkında “*Kemalistler maceracı olmaktan uzaktırlar ve Mustafa Kemal bir fanatik değildir.*” diyerek görüşlerini bildirmiştir. İtilaf Devletlerini Türk milliyetçiliği ile geçici uzlaşma yapmaya çağırılmış, Fransa ile Türk milliyetçiliği hakkında bir ittifaktan söz etmiştir.²⁵⁰ Bu demeç İstanbul basınına da yansımıştır. Gazetelere göre Hahambaşı Türkiye ile ilgili olarak şu beyanatı vermiştir:

“Pek yüksek bir zekâsı olan Padişah’ın hüküm ve nüfuzu altında Türkiye yeniden refahını kazanarak doğrudan bir düzen etmeni olabilir. Anadolu ve Türk halkı Mustafa

²⁴⁸ Sabahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**, İstanbul, Der Yayınları, 2001, s. 78.

²⁴⁹ Benbassa, **a.g.e.**, s. 50. “Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 16 Teşrinievvel 1919, s. 2.

²⁵⁰ **A.e.**, s. 49.

Kemal ile beraberdir. Mustafa Kemal'den korkmaya gerek yoktur. Türkiye'nin Fransız yardımına ve tavsiyelerine ihtiyacı vardır.”²⁵¹

Yine İkdam gazetesindeki Ahmet Cevdet imzalı habere göre Le Maten gazetesinde Nahum Efendi Türkiye'deki Milli Hareketin İtilaf Devletleri aleyhinde olduğunu beyan ederek Fransa'nın Türkler üzerinde etkili olabileceğini söylemiştir.²⁵² İki gün sonra ise Le Maten gazetesinde Nahum Efendi'nin tüm mülakatı çıkmıştır. Bu mülakatta Nahum Efendi Mustafa Kemal Paşa ve Milli Hareket hakkındaki görüşlerini, Milli Hareketin amacını, Türkiye'nin isteklerini, ülkenin manevi ve ekonomik durumunu ve Türkiye-Fransa ilişkileri ile Fransa'nın Türkiye siyaseti hakkındaki görüşlerini ifade etmiştir. Nahum Efendi Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele hakkında şöyle demiştir:

“Mustafa Kemal Paşa tarafından icra edilen Hareket-i Milliye bir hakikattir. Bütün Anadolu Türk ahali kendisi ile beraberdir. Mustafa Kemal Paşa'nın rivayet edildiğinden daha az kuvvetli ve eski ordunun geri kalanı ile gönüllerden mürekkep bir ordusu vardır. Ordu mühimmatça gayet fakir bulunduğu gibi mühimmat alacak imkânı da yoktur. Bu hareketin müttefikler ve özellikle Suriye ve Adana'nın büyük bir kısmında sayısız Türk vilayetlerinde hareket etmek imkânına sahip olan Fransa için tehlikeli olup olmadığını soruyorsunuz. Hakikati söylemek için zannedirim ki hayır denmelidir. Bunun sebepleri de şöyledir. Hareket-i Milliye hemen resmi bir mahiyet iktisap edince daha ziyade akıl ve sükûn peyda etmiştir. Damat Ferit Paşa kabinesi zamanında Mustafa Kemal Paşa bir asi olarak telakki ediliyordu. Bugün Mustafa Kemal Paşa Ali Rıza Paşa'nın başkanlığındaki hükümetin bir mesai arkadaşıdır. Mustafa Kemal Paşa ne sergüzeşt [macera] arkasında koşar ne de mutaassıptır. O, Türkiye'nin devletlerarası durumunun ne kadar kararsız olduğunu biliyor. Bundan dolayı bunu daha vahim bir hale getirecek hiçbir şey yapmayacaktır. Mustafa Kemal Paşa hükümdarına sadıktır ve hiçbir zaman padişah emirlerine karşı hareket etmez. Bütün Türkiye'nin de programı olan Mustafa Kemal Paşa'nın programı kısa bir cümleden ibarettir: Wilson ilkelerinin tamamen tatbiki yani Osmanlı olan yerlerin Osmanlı kalmasıdır. Program daha ileri gitmez. Bazı Arap milleti Fransa ve İngiltere aleyhine bir hareket gerçekleştirmek için Mustafa Kemal Paşa'dan yardım göreceklarını söylerlerse bunlara inanmayınız. Bunlar ya kendi kendilerini aldatıyorlar veya sizi iğfal etmek istiyorlar. Sırf Türk havali için bir sureti tesviye olunacak olursa Türk milleti perverlerinden hiçbir tehlike mevcut değildir. Diplomatların icraatından evvel bazı keşifyatta bulunmakla beraber herkesin menfaatini

²⁵¹ “Hahambaşı'nın Hakkımızdaki Fikri”, **İkdam**, 17 Teşrinisani 1919, s. 1.

²⁵² “Nahum Efendi'nin Beyanatı”, **İkdam**, 15 Teşrinisani 1919, s. 1.

koruyacak bazı anlaşmaların mümkün olduğunu zannederim. Çünkü Anadolu’da masraflı ve kuvvetli birtakım işgal orduları bulundurmayı hangi devlet arzu eder.”²⁵³

Nahum Efendi burada açıkça Anadolu’daki orduların işgal orduları olduğunu söylemiştir. Mülakatın devamında Türkiye’nin ekonomik ve manevi durumunu soran gazeteciye ise Nahum Efendi memlekette mevcut olan rahatsızlığın kararsızlıktan meydana geldiğini belirtmiştir. Nahum Efendi’ye göre eğer Türkiye’nin geleceği çok süratli ve iyi bir şekilde düzeltilirse Avrupa’nın şartlarına uyum sağlayacak ve tekrar sükûn bulacaktır. Hahambaşı Efendi daha sonra İstanbul’daki ekonomik durumun harp öncesine göre çok kötü olduğunu, enflasyonun yükseldiğini, buna rağmen Türk halkının kanaatkâr olduğundan dolayı fazla üzgün gözükmediklerini söylemiştir. Buna rağmen bu hal ve vaziyette üzülecek hiçbir şey yoktur. Barışın gerçekleşmesi ve İtilaf Devletlerinin yardımı ile Türkiye yeniden refahını kazanacak ve taahhütlerini gerçekleştirebilecektir. Bunu gerçekleştirmede padişahın hüküm ve nüfuzu altında doğuda bir düzen gerçekleşebilir. Nahum Efendi mülakatı şu sözleriyle bitirmiştir:

“Türklerin sizlerin nasihatine ihtiyaçları vardır. Bilhassa siz Fransızların Türkler üzerinde azim ve selameti bahş bir nüfuz icra edebilirsiniz. Bunu düşündüğüm gibi memleketinizin bir dostu sıfatı ile söylüyorum. Türkiye’nin size hiçbir sıkıntı vermemesi kendi elinizdedir. Fransa hükümeti ile şarktaki muktedir mümessillerinin bu vaziyetini takdir ettiklerini kemali meserret ile görüyorum.”²⁵⁴

Aynı konu ile ilgili olarak Nahum Efendi’ye 26 Kasım 1919 günü basında çıkan bir mülakatında Hareket-i Milliye hakkında fikri sorulmuş; Nahum Efendi “*Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan hiçbir hareket hiçbir zaman ihtilal cereyanına haiz olmadı.*”²⁵⁵ diyerek Mustafa Kemal Paşa’nın bugün hükümet ile beraber çalıştığını söylemiş²⁵⁶ ve gazeteye şu demeci vermiştir:

²⁵³ “Hayim Nahum Efendi’nin Beyanatı”, **Tasvir-i Efkâr**, 17 Teşrinievvel 1919, s. 1. “Hahambaşı’nın Hakkımızdaki Fikri”, **İkdam**, 17 Teşrinievvel 1919, s. 1.

²⁵⁴ **A.y.**

²⁵⁵ “Hayim Nahum Efendi’nin Pek Mühim Beyanatı”, **Tasvir-i Efkâr**, 27 Teşrinisani 1919, s. 1. “Hayim Nahum Efendi’nin Paris’teki Faaliyeti”, **İkdam**, 27 Teşrinisani 1919, s. 1.

²⁵⁶ **A.y.**

“Türk hükümetine karşı eski tutumumuzu devam ettireceğiz. Yani doğruluk ve sadakat... Mustafa Kemal ihtilalci değildir. Hükümetle işbirliği yapmaktadır.”²⁵⁷

18 Kasım 1919’da İleri gazetesinde Celal Nuri, Hayim Nahum Efendi’nin gazetelerde yer alan demecini över. Celal Nuri “*Aferin Hayim Nahum Efendi’ye*” diyecek ve Nahum Efendi’nin Mustafa Kemal ve Milli Mücadele ile ilgili söyledikleri hakkında şöyle yazacaktır:

“Hayim Nahum Efendi Milli Hareketin ve Mustafa Kemal Paşa’nın icraatının bir gerçek olduğunu uygun bir dil ile söylüyor. Doğrusu bu hareket ne küçük görmeli ne de başka bir mahiyette gösterilmelidir. Gerek bütün âleme gerek Türklere edilecek hizmet her iki tarafa Milli Hareketi olduğu gibi göstermektir. Eğer Avrupa’nın noktayı nazarını layık-ı vecih ile bilmez ve bildirmesek belki Osmanlı kuvvetlerini falso ederler. Kezalik Kuvayımilliye-i Osmaniye’yi Avrupa ve Amerika’ya yanlış gösterirsek bundan da çok kötü neticeler elde etmek mümkündür.”²⁵⁸

Celal Nuri, Hahambaşı’nın bu noktayı iyi idrak ettiğini ve Milli Hareket hakkında uygun bilgiler verdiğini söylemiştir. Bundan dolayı da kendisine “*Türkler olarak müteşekkir olmalıyız.*” demiştir. Celal Nuri’nin yazısından öğrendiğimize göre gazetenin yazarı Kuvayımilliyenin Fransa’ya karşı zararlı olup olmadığını hahambaşıya sormuş ve hahambaşı da tereddütsüz hayır cevabını vermiştir. Celal Nuri, Hayim Nahum Efendi’nin gazetelerde yer alan demecini yazılanların aksine bilinçli ve planlı sözler olduğunu belirtip övdükten sonra Museviler hakkında çıkan olumsuz haberlerle ilgili bu cemaati şöyle korumuştur:

“Bazı mantık dışı açıklamalar yapan ya da geri kafalı kişilerin söyledikleri Museviler menfaatlerini müdrük bir kavimdirler. Leb demeden leblebiyi anlarlar. Pek ileri zekâlıdırlar. Hahambaşı keskin bir zattır. Hahambaşı Paris’te bulunuyor. Paris, siyasi araştırma ve inceleme açısından şu günlerde mühim bir merkezdir... Fransız hikmiyatı bizim için muteber olmak şöyle dursun hatta mukadderdir. Bir büyük millet vardı ki 1789’da zulüm ve itisafa karşı geldi. Hukuk-u beşer beyannamesini neşretti. Fütuhât-ı siyasiye ve muzafferiyet-i hukukiyenin yalnız kendilerine değil her millete ait olduğunu küre-i arz üzerinde ilk defa olmak üzere ilan etmek cesaretini gösterdi. Bu üstün milletin nesebi Fransız’dır. Beşeriyeti

²⁵⁷ “Hayim Nahum Efendi’nin Monitor D’Orient’e Demeci”, **Sabah**, 27 Teşrinisani 1919, s. 1.

²⁵⁸ Celal Nuri, **a.y.**, s. 1-2.

ala ve arka edecek hiçbir hareket yoktur ki Fransa onun önderi ya da önderlerinden olmasın, bulunmasın. Cihanın böyle karıştığı bir hengâmda terettüp eden en cemil yol beşeri düşüncenin Fransa toprağında izhar ettiği şu esasat-ı hukukiyenin şark memleketlerinde tatbikidir. Fransa denizlerin öbür tarafına Lafayet ile Roşanbo'yu göndermiştir. Biz Fransa'dan daima böyle işaretler ve böyle hareketler bekleriz.”²⁵⁹

Mütareke yıllarında İstanbul'un Amerikan mandasına girmesi eğilimlerini yerinde araştırmak amacıyla Amerika Birleşik Devletleri azınlık cemaatleri nezdinde soruşturma yapmak üzere bir komisyon göndermeye karar vermiştir. Komisyon daha sonra İstanbul'a gelerek Amerikan Büyükelçiliğinde çalışmaya başlamıştır. Amerika İnceleme Kurulu adı verilen bu komisyon cemaatlerden, Osmanlı Devleti altında yaşayan etnik gruplardan, parti, dernek ve basın temsilcilerinden Amerikan mandası hakkında görüş ve isteklerini bildirmeleri için bir delegasyon istemiştir. Komisyon, azınlıkların hangi mandayı tercih edeceklerini öğrenmek istiyordu. Musevi delegasyonu, dönemin hahambaşısı Nahum Efendi, Mebus Emanuel Karasu, Eşkanazi Cemaati Başkanı Mösyö Raihsner ile hukukçu Mişon Ventura'dan meydana gelmişti. Delegasyonun sözcülüğünü yapan Mişon Ventura, Musevi cemaatinin Amerikan mandasıyla ilgili görüşlerini açıklarken, diğer azınlık delegasyonlarının aykırı beyanlarına rağmen Musevilerin İstanbul üzerinde Türk egemenliğinin mutlak olarak sürdürülmesini ve Türk yönetiminden başka hiçbir yönetimi istemediklerini kesin bir dille ifade etmiştir. Bu açıklama üzerine Amerikan komisyonu İstanbul'da daha fazla kalmayarak bir gün sonra Amerika'ya dönmüştür.²⁶⁰ Bu mütareke döneminde Rumların, Ermenilerin, Kürtlerin ve diğer etnik grupların Anadolu'yu parçalayarak ayrı bir devlet kurma peşinde olmaları bir yana, Türk aydınlarının ve devlet adamlarının birçoğunun da manda yönetiminden yana oldukları bilinmektedir.²⁶¹ Dönemin gazetelerinde çıkan haberlere göre Hahambaşı Hayim Nahum Efendi, komisyonun, “*Musevi Cemaati hangi devleti tercih ediyor?*” sorusuna “*Musevi unsuru kimseyi tercih etmiyor.*” cevabını vermiştir. Bu delegasyon Amerikan Komisyonu'ndan Wilson İlkeleri'nin 12.

²⁵⁹ A.y.

²⁶⁰ Galanti, a.g.e., s. 228.

²⁶¹ Yetkin, a.g.e., s. 183–184.

maddesi gereği sadece mezhep, dil, milli ve örfi haklarının müdafaasını ve teminini istemişlerdir.²⁶²

Aynı olaya 5 Ağustos 1919 günlü İkdam gazetesinde de geniş bir yer verilmiştir. Gazeteye göre Hahambaşı Hayim Nahum Efendi başkanlığında Meclis-i Umumi Başkanı, Meclis-i Cismani Başkanı Karasu, Hastane ve Yetimhaneler Başkanı Dava Vekili Taranto ve Hukuk Fakültesi muallimlerinden Mişon Ventura Efendi'den oluşan bir heyet 4 Ağustos günü Amerika Büyükelçiliğine giderek Amerika Araştırma heyeti ile kırk dakika görüşmüşlerdir. Araştırma heyeti Musevi heyetine Türkiye'deki Musevilerin arzuları ve Türkiye'de hangi mandayı kabul edecekleri hakkında iki soru sormuştur. Hahambaşı ve yanındakiler ise birinci soruya cevaben dini teşkilatlarının siyasi, mezhebi ve millet hukuku tarafından korunmasından başka bir arzularının olmadığını söylemişlerdir. İkinci soruya cevaben ise Türkiye'ye manda tatbiki meselesinin Musevi cemaatini alakadar etmediğini, bu konu hakkında herhangi bir beyanatta bulunmayacaklarını belirtmişlerdir. Türkiye'ye her ne şekil verilirse verilsin Türkiye'de yaşayan Musevilerin var olan haklarının garanti altına alınmasını Sulh Konferansı'ndan istirham ettiklerini de beyan etmişlerdir.²⁶³

Mütareke döneminde hahambaşılık yapan Hayim Nahum Efendi işgalcilere ve onlarla işbirliği yapanlara da karşı çıkmıştır. Buldukları memleketin ana unsuru ile bir arada bulunma, aynı kaderi paylaşma söz konusudur. Tabii Museviler arasında "*Hristiyan ile işbirliği yapılmaz.*" türünden de dini bir tavır etkili olmuştur. Yakın tarihimize bakıldığında da Musevi unsurun tutarlı bir çizgi izlediği söylenebilir.²⁶⁴

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıktıktan sonra yenilen devletler safında yer alan Almanya gibi, tüm dünyada itibar kaybetti ve savaşın sorumlusu olarak görüldü. Savaşta yenilen ve en acı çeken tarafın Türkler olmasına rağmen Avrupa'nın nefretini maruz kalan taraf yine Türkler oldu. Bu dönemde Almanya da

²⁶² "Amerika Sefarethanesi'nde İstima Olunanlar", **Tasvir- i Efkâr**, 5 Ağustos 1919, s. 1. "Hahambaşı Hayim Nahum Efendi", **İstifam**, 4 Ağustos 1919, s.1. "Hahambaşı Efendi Vekilini Ziyaret", **Tasvir- i Efkâr**, 4 Ağustos 1919, s. 4. Yüksek komiser vekili Webb'in İstanbul'daki mandacı akımlar hakkında yazdığı rapora göre dönemin İttihatçıları, Selanikliler ve Yahudiler Amerikan mandasını istemişlerdir. [Sarihan, **a.g.e.**, s. 94.]

²⁶³ "Heyet-i Tahkikiye", **İkdam**, 5 Ağustos 1919, s. 1.

²⁶⁴ Ortaylı, **a.y.**, s. 10.

suçlanmış tüm felaketlerin Almanya'dan kaynaklandığı söylenmiştir. Bu zor günlerde gazeteler Avrupa'nın Türkler hakkındaki düşüncesini Türklerin lehine çevirmeye çalışan bir kişiden övünçle bahsetmiştir. Avrupa basınında ilk defa Türklerin haklı davasını savunan bu kişi hakkında İstanbul basınında şu ifadeler kullanılacaktır:

“Muhterem Nahum Efendi şimdi büyük bir cesaret ve talâkatla bu gaip olmuş davayı üzerine almak civanmertliğini gösteriyor. Kendisine ne kadar teşekkür etsek azdır. Vakıa bu muhterem zat bu suretle hareket etmekle bu cihetten de vatani ve vicdani bir vaziyeti ifa ediyor, fakat biz öyle vatandaşlar gördük ki bizi yedi kat yabancıdan ziyade taan ve düşmana reva gördüler.”²⁶⁵

Vakit Gazetesi de Hayim Nahum Efendi hakkında “*Amerika’da Türklerin ilk savunucusu*” diyerek hahambaşığı övmüştür.²⁶⁶ Tüm bu demeçlerden anlaşılıyor ki Nahum Efendi baştan beri Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde Anadolu'da gelişen Milli Mücadele hareketine destek vermiştir. Paris'te Amerika'nın eski Osmanlı büyükelçisi Morgenthau ve çok sayıda kişi ile görüşen Nahum Efendi adeta Türkiye'nin geleceği ile ilgili görüşmelerin muhtemel bir muhatabı imiş gibi açıklamalarda bulunup milliyetçi akımın aşağı yukarı tümüyle resmi boyutunu vurgulamış ve sonunda İtilaf Devletleri ve Türk milliyetçileri arasında geçici uzlaşma yapmaya çalışmıştır. Ayrıca Fransa ile Türk milliyetçi hareketi arasında doğabilecek bir ittifaktan da söz etmiştir. Nahum Efendi bu Milli Mücadele yanlısı tavrını sonra da devam ettirmiştir. Hahambaşılık görevinden ayrıldıktan iki sene sonra Ankara Hükümeti adına girişimlerde bulunmak üzere kamuoyu oluşturmak ve siyasi ilişkilerde bulunmak amacıyla tekrar Paris'e gitmiştir.²⁶⁷

1922 yılında Nahum Efendi beşinci defa Ankara hükümeti adına Fransa'da görev aldığı iddia edilmiştir. Hayim Nahum Efendi'nin artık resmi bir görevi olmamasına rağmen kendisi Paris'te Türk milli davasının müdafaası için faaliyetler yürütmüştür.²⁶⁸ 21 Temmuz 1922 günü Hayim Nahum Efendi uzun süredir

²⁶⁵ “Nahum Efendi'nin Beyanâtı”, **İkdâm**, 29 Teşrinisani 1919, s. 1. “Hahambaşının Beyanâtı”, **İleri**, 23 Kânunuevvel 1919, s. 3.

²⁶⁶ “Amerika’da Türklerin İlk Savunucusu: Hahambaşı Hayim Nahum Efendi”, **Vakit**, 13 Nisan 1921, s. 2.

²⁶⁷ Güler, **a.g.e.**, s. 241–243.

²⁶⁸ “Sabık Hahambaşı'nın Faaliyeti”, **İkdâm**, 1 Haziran 1922, s. 2.

bulunduğu Avrupa ve Amerika'dan İstanbul'a dönmüştür. Hayim Nahum Efendi bu ziyaretini istifasından sonra gerçekleştirmiştir. Sadık ve hayırlı bir Türk vatandaşı gibi milli davamızı Türkiye lehine çevirmeye çalışmıştır. Fakat istifasından sonra gerçekleştiğinden, herhangi bir resmiyeti yoktur; tamamen kendi özel çabalarıdır. İki defa Amerika'ya giden eski hahambaşı diğer zamanlarda hep Paris'te ve Avrupa'da ikamet etmiştir. Bu süre zarfında toplantılara, konferanslara, mülakatlara katılmış ve çeşitli kişilerle görüşerek Türk davasını savunmuştur. Özellikle Amerika'da iken Ermenilerin Türk milleti aleyhine yaptıkları propagandalara karşı Türk milletini korumuş ve Amerika toplumunu kısmen de olsa lehimize çevirmeyi başarmıştır. Nahum Efendi açıkça Ermenilerin aleyhteki bu faaliyetlerinden rahatsız olduğunu söylemektedir. Üstelik kendisi mütevazı bir şekilde bu hususta herhangi bir teşekkürü hak etmediğini, dürüst bir vatandaş olarak sadece vazifesini yerine getirdiğini söylemiştir. İkdâm gazetesi yazarının Avrupa'nın hakkımızdaki fikrine ve barışın yakın olup olmadığı sorusuna ise yine “*Amerika'daki gibi efkâr-ı umumiye yavaş yavaş da olsa lehimize dönüyor.*” demiş ve özellikle Fransa'da Türklere karşı oluşan olumlu cereyanlardan bahsetmiştir. Barışın ise yakın olup olmadığı hakkında herhangi bir fikri yoktur; sadece müzakereler öncesinde olduğumuzu düşünmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Hayim Nahum Efendi'ye sık sık Milli Hareket ve Türk halkı hakkında görüşleri sorulmaktadır. Kendisi de her defasında genellikle aynı şeyleri söylemiştir. Bu mülakatında da bunları vurgulamıştır:

“Türkler hakkında evvelce ne düşünüyorsam aynı düşünceleri bugün de muhafaza ediyorum. Türk milletini severim. Hareket-i Milliye hakkında bir şey söyleyemeyeceğim için beni maruz görün. Ben Türklerin haklarında hayırlı bir sulha yakında kavuşmalarını temenni ederim.”²⁶⁹

Bu mülakatta Nahum Efendi Milli Mücadele ve Mustafa Kemal hakkında herhangi bir şey söylememiştir. Fakat birkaç güne kadar Ankara'ya gideceğini belirtmiştir. Tabii ki herhangi bir resmi görevi olmadan özel bir ziyaret gerçekleştirecektir.²⁷⁰ Basında “*Hayim Nahum Efendi Ankara'da verilecek hizmeti kabule hazır*” başlığı altında çıkan haberde hahambaşının şu sözlerine yer verilmiştir:

²⁶⁹ “Samimi ve Hayırsever Bir Musevi Vatandaşı”, **İkdâm**, 22 Temmuz 1922, s. 1.

²⁷⁰ “Hayim Nahum Efendi”, **Tasvirî Efkar**, 22 Temmuz 1922, s. 1.

“Biz hepimiz milletin evlatlarıyız. Bu sıfatla hangi şerait altında olursa olsun memlekete hizmet etmeye çalışmalıyız. Şayet Ankara’ya ulaşmamdan sonra şahsıma herhangi bir görev verilecek olursa o vazifeyi vatanını seven herhangi biri gibi gerçekleştirmeye gayret ederim. Milli davaya [Anadolu Davasına] hizmet etmek fırsatına nail olacağımı ümit etmekteyim. Bu konuda fazla tafsilat veremeyeceğimden dolayı üzgünüm. Bundan üç sene evvel size ilk defa Anadolu’da vuku bulan mücadele hakkında görüşlerimi açıklamıştım. Size o zaman söylediğimi şimdi tekrara gerek yoktur. Hem tüm olayları başından beri takip edenler tahminlerimizin büyük bir kısmının gerçekleştiğini kabul edeceklerdir. Şurası inkâr edilmez ki tüm dünyanın efkâr-ı umumiyesi Türkiye ile ilgili hususlarda tam bir değişime uğramıştır. Türk milletinin isteklerinin hak ve meşru olduğu bugün her tarafta tasdik ediliyor.”²⁷¹

Nahum Efendi, Türkler hakkında, yurt dışındaki yanlış izlenimlerle ilgili kendi fikrini de belirtmiştir. Türkler o sıralarda yurtdışında savaş yanlısı bir millet olarak görülür ve savaşın da müsebbibi sayılırdı. Bu hususla ilgili olarak Nahum Efendi her milletin kendine has bazı özellikleri olduğu gibi Türklerin de kendine has özelliklerinden birisinin savaş sanatı olduğunu söylemiştir. Türklerin askeri kabiliyetleri olduğunu vurgulamıştır. Buna rağmen son iki asırda hiçbir savaşın öncüsü olmadığı üstünde durarak “*Savaşların sebebi olarak Türklerin gösterilmesi yanlıştır.*” demiştir.²⁷² Nahum Efendi’ye göre Türk-Musevi ilişkileri tam olması gerektiği gibidir. Her iki taraf da birbirlerinden memnundur. Aralarındaki dostluk her an görülmeye değerdir.²⁷³ Üstelik bu fikirler sadece Nahum Efendi’ye ya da hahamhaneye mahsus görüşler değil, tüm Türkiye Musevilerini temsil eden bir görüştür. Eski hahambaşı, Musevi halkının hislerine tercüman olmuştur. Nahum Efendi’nin verdiği beyanat Musevi unsurunun üzerinde derin etki yaratmıştır.²⁷⁴

Bu demeci veren Hayim Nahum Efendi 26 Temmuz 1922 tarihinde Ankara’ya gitmek üzere Haydarpaşa’dan hareket etti. Hayim Nahum Efendi Ankara’ya gelirken yol üstünde kendisini maliye, askeriye ve mülkiye memurları karşılamıştır. Türk halkı kendisine büyük bir ilgi göstermiştir. Okul talebeleri yurtdışında verdiği demeçlerden ötürü ellerinde bayraklarla kendisini şehrin dışında

²⁷¹ “Hayim Nahum Efendi”, **Tasviri Efkâr**, 22 Temmuz 1922, s. 1. “Türkler ve Museviler”, **İkdam**, 23 Temmuz 1922, s. 2. “Türklerde Musevilik”, **İkdam**, 23 Temmuz 1921, s. 4,

²⁷² “Hayim Nahum Efendi”, **Tasviri Efkâr**, 23 Temmuz 1922, s. 1.

²⁷³ “Samimi ve Hayırsever Bir Musevi Vatandaşı”, **İkdam**, 22 Temmuz 1922, s. 1.

²⁷⁴ “Hayim Nahum Efendi’nin Beyanati”, **İkdam**, 23 Temmuz 1922, s. 2.

karşılamlıdır. 2 Ağustos günü Ankara’da törenle karşılanmıştır. Kendisi de bu ilgiden çok memnundur ve bu vatanın bir evladı olmaktan da çok mutlu olduğunu söylemiştir. Bu törene polis müdürü ve belediye tarafından gönderilen bir heyet ile Musevi cemaati de katılmıştır. Daha sonra kalmak için gittiği Musevi havrası karşısındaki konak Türk bayrakları ile donatılmıştır. Bu karşılama ile ilgili olarak kendisi “*İstikbalim için yapılan tezahürattan memnunum.*” demiştir. Aynı zamanda “*Müşterek davamızın zaferle neticeleneceğine eminim.*” şeklindeki sözleriyle düşüncelerini açıklamıştır. Nahum Efendi’nin Heyet-i Vükela Reisi Rauf Bey ve TBMM Birinci Reisi Vekili Adnan Bey ile görüşeceği söylenmektedir.²⁷⁵ Yine kendisinin Mustafa Kemal ile bir mülakat ve bazı Heyet-i Vükela azaları ve mebuslarla çeşitli görüşmeler yapacağı belirtilmiştir.²⁷⁶ Nahum Efendi Ankara’ya gelişinde gazetecilerin de sorularına cevaben Amerika’nın Türkiye hakkında iyi fikirler beslemekte olduğunu ve bir an evvel sulhun gerçekleşmesi ile ilişkilerin başlamasını arzu ettiklerini söylemiştir.²⁷⁷ Daha önceki haberlere göre de Nahum Efendi Ankara’ya dostlarını görmeye geldiği ifade etmiş ve General Townsend ile görüşmek istediğini, fakat kendisinin şehirden ayrılması dolayısıyla görüşemediğini belirtmiştir. Yine burada da Anadolu Milli Hareketi hakkında fikrini şöyle beyan etmiştir:

“Anadolu Hareket-i Milliyesini takdir etmemek mümkün değildir. Türk azim ve idaresinin hayranı olmamak gayri kabildir.”²⁷⁸

Hayim Nahum Efendi Türklerin milli davası hakkında da şöyle demiştir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisinin davası pek meşrudur. Bu davanın meşrutiyeti birçok delillerle ortaya çıkmıştır. Aslında Fransa ve bu gibi medeniyette ileri gitmiş memleketlerin bu hakkı tanınması bile davanın meşruiyetinin büyük delilidir. Milli dava muvaffakiyetle neticelenecektir.”²⁷⁹

²⁷⁵ “Hayim Nahum Efendi’nin Ankara’daki Beyanati”, **Tasviri Efkar**, 3 Ağustos 1922, s. 1.

²⁷⁶ “Hayim Nahum Efendi”, **Tasviri Efkar**, 28 Temmuz 1922, s. 3.

²⁷⁷ “Sabık Hahambaşı Ankara’da”, **İkdam**, 4 Ağustos 1922, s. 3.

²⁷⁸ “Hayim Nahum Efendi Ankara’da”, **İkdam**, 3 Ağustos 1922, s. 3. “Museviler”, **İkdam**, 2 Ağustos 1922, s. 2.

²⁷⁹ “Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 10 Ağustos 1922, s. 2.

Hayim Nahum Efendi Ankara’da on beş gün kalmıştır. 3 Ağustos 1922 günü Ankara Hükümeti tarafından kamuoyu oluşturmak ve gelecekte imzalanacak bir barış anlaşması için ortam hazırlamak amacıyla görevlendirildiği iddia edilmektedir. Nahum Efendi Ankara’dan ayrıldıktan sonra Paris’e gidecek ve orada büyük bir siyasi deha olan Mustafa Kemal Paşa’nın hiçbir hatada bulunmayacağını söyleyecektir. Amacı genel bir barış yapılıncaya kadar Paris’te kalmaktır.²⁸⁰ Nahum Efendi Türklerin büyük devletlerle barış istediği üzerinde durmaktadır. Fransız dostluğundan bahseden Nahum Efendi’nin artık “*Ankara’nın adamı*” olduğu söylenebilir. Ankara ile açık irtibat kuran Nahum Efendi yine de Osmanlı’da olduğu gibi görevleri gizli gerçekleştirir. Nitekim Lozan görüşmelerine katıldığı halde ismi kayıtlarda bulunmamaktadır. Dolayısıyla kendisi 1919 yılından sonra Türk Ulusal Hareketi ile bir yakınlık kurmuştur.²⁸¹

Bu dönemde Nahum Efendi’nin Kemal Paşa hakkında söylediği sözler İstanbul basınına da yansımıştır. Nahum Efendi büyük bir siyaset adamı olan Mustafa Kemal Paşa’nın hiçbir hatada bulunmayacağını ileri sürmektedir. Türklerin Fransızlara karşı sevgisinden bahsettikten sonra da doğuda uygulanan bu siyasetin hesapsız faydalarının yakında Fransa tarafından da anlaşılacağını dile getirmektedir.²⁸²

12 Eylül 1922 günü Hayim Nahum Efendi sürekli ikamet ettiği Paris’e hareket etmiş, bu hareketinden önce de önemli açıklamalarda bulunmuştur:

“Anadolu iyi çalışıyor. Bu sene mahsulât pek bereketlidir. Zirai işlere hükümet bir dikkat-i mahsusa atf eylemektedir. Ankara oldukça kalabalık bir şehir olmuştur. Orada hayat şartları nispeten daha ucuzdur. Her gün Millet Meclisi müzakeratında hazır bulunuyordum. Mecliste birçok ahabım vardır. Bu defa Mustafa Kemal Paşa tarafından yemeğe davet edildim. Ankara’yı zafer şenlikleri arasında terk ettim. Matem alameti olarak bayrağın üzerinde bulunan siyah örtü bir genç zabıt namzeti tarafından kaldırılarak kırmızı bayrak görülmüştür. Bu, gayet sevinçli merasim ile icra edilmiştir. Anadolu’nun her tarafından gençler gelmekte derin uyuyanlar uyanmaktadır. Her şey sakin ve vakurane cereyan

²⁸⁰ Güler, **a.g.e.**, s. 241–243.

²⁸¹ Benbassa, **a.g.e.**, s. 50–51.

²⁸² “Hayim Nahum Efendi Ne Demiş”, **Tasviri Efkâr**, 28 Eylül 1922, s. 3.

etmektedir. Ankara’da gayet sakin bir hayat geçiren Musevi cemaati vardır. Anadolu’dan çok iyi bir izlenim elde ettim. Şimdi Paris’e ailemin yanına dönüyorum.”²⁸³

Bahor Habif, eski Hahambaşı Hayim Nahum Efendi hakkında bir yazı yazmıştır. Bu makalede Bahor Habif, Hayim Nahum Efendi hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“İki buçuk senedir muhterem Hayim Nahum Efendi Hazretleri gibi selahiyetdar ve maruf şahsiyetlerin pek çok diplomatlarla vaki olan temasları ve Türkiye lehinde müteaddit konferansları ve ecnebi matbuatında vatanperverane beyanatları Musevilerin bu memleketten ne derece memnun olduklarını ve onların Türklere karşı ne mertebe sadık bulduklarını kanaati eski ve yeni dünyada kökleştiği bir zamanda, Yunan diplomatın bu mesnetsiz iftiraları [Musevilerin Türkler tarafından zulme uğradığı] her tarafta nazar-ı lakaydı ile karşılanacağına şüphe yoktur.”²⁸⁴

Bu süre zarfında Nahum Efendi sivil bir şahsiyet olduğundan resmi herhangi bir görevi olmamıştır. Sadece vakit buldukça konferans vermek amacıyla bazı önemli gazetecilere ve yüksek dereceli şahsiyetlere Türk davasını anlatmaya çalışmıştır. İki buçuk sene boyunca Hayim Nahum Efendi Türkiye’ye hiç gelmemiş, hep Avrupa’da kalmıştır. İki defa Amerika’ya gitmiştir. Birincisinde beş ay, ikincisinde yedi ay orada kalmıştır. Kuzey Amerika’nın bütün büyük şehirlerinde sayısız konferanslar vermiştir. Yapılan bu konferanslar sayesinde artık Amerika basını son bir senedir düşman propagandalarına alet olmamaya dikkat etmektedir. Amerika’nın zenginleri ve tüccarları Türkler hakkında iyi fikirler beslemekte ve bir an önce barışın gerçekleşip ikili ilişkilere geçilmesini temenni etmektedirler. Fransa’nın efkâr-ı umumiyesi ise tamamen Türkler lehindedir.²⁸⁵ Hayim Nahum Efendi üç sene önce de aynı şekilde Paris’te Türk davasını savunmuş ve tüm söyledikleri aynen çıkmıştır. Nahum Efendi üç sene evvel şunları söylüyordu:

“Milliyetperver hareket bir gerçektir. Bütün Anadolu ve Türk milleti Mustafa Kemal Paşa ile beraberdir. Fakat zannetmeyiniz ki bu hareket Avrupa’nın aleyhine tevcih edilmiştir. Türklerin sizin nasihatlerinize ihtiyacı vardır. Bilhassa siz Fransızlar onlar üzerinde büyük ve

²⁸³ “Hayim Nahum Efendi’nin Azimeti”, **İkdam**, 13 Eylül 1922, s. 3.

²⁸⁴ Bahor Habif, “Türkler-Museviler”, **İkdam**, 12 Nisan 1922, s. 3.

²⁸⁵ “Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, a.y., s. 2.

necat bahş bir tesir ve nüfus icra edebilirsiniz. Türkiye'nin sizin için hiçbir gaile çıkarmaması ve Osmanlı İmparatorluğu'nu felakete sürükleyen meşum siyasetin bir daha baş göstermemesi sizin elinizdedir.”²⁸⁶

Nahum Efendi Mayıs 1923'de Müdafaa-i Hukuk merkezine bir mektup göndermiştir. Bu mektupta hizmetlerinden bahsettikten sonra Müdafaa-i Hukukun dokuz umdesini kabul ve bunların tamamının tatbikini taahhüt ettiğini beyan etmiştir. Aynı zamanda kendisi uygun bir usulle adaylığını teftiş heyetine ulaştırdığını bildirmiştir.²⁸⁷ Sonuç olarak Müdafaa-i Hukuk kazanmıştır. I. Grup'un İstanbul için ilan ettiği adaylar haricinde kazanan adaylar da vardır. Hayim Nahum Efendi 1 oy alır. Kendisi Müdafaa-i Hukuk grubu tarafından aday gösterilmez ve kazanamaz.²⁸⁸

İzmit mebusu Sırrı Bey mütareke zamanında Türklere nankörlük eden milletleri sayarken bir milletvekilinin Filistin'de yapılanları hatırlatarak buna Musevileri de dâhil etmesi üzerine Sırrı Bey itiraz ederek Museviler ve Hayim Nahum Efendi hakkında şunları söyleyecektir:

“Biz Kale'den Büyük Britanya adasına geçerken bir kamaraya girdik. Orada birkaç kadın oturuyordu. Bize tahsil edilen bu kamaradan bu kadınların çıkarılması için Türkçe konuşuyorduk. Zannederim ki, yanımızdaki kadınlar anlamıyorlar. Çünkü orada bir şapkaklı kadının Türkçe bilmesine imkân tasavvur etmedik. Sonra yanımıza birisi geldi, kemal-i hürmetle bize çikolata verdi. ‘Sizin Türk olduğunuzu anladım, siz İzmir’i kurtarmak için gidiyorsunuz. Ben de İzmirliyim, size şunu şükranle olmak üzere takdim ediyorum.’ dedi. Orada söylenen sözlerin Büyük Britanya’ya giden bir vapurda ortaya çıkan samimi niyetinden şüphe etmek doğru değildir. Sonra arkadaşlar, hakperest olalım. Hakperestlik ve hakikatperestlik her türlü hissiyatın üzerindedir. Sonra Hahambaşı Nahum Efendi'nin memleketimize ettiği hizmetleri unutmayalım. Sonra biz de aynı veçhile kadirşinaslık zümresine gireriz.”²⁸⁹

Hayim Nahum Efendi İttihat ve Terakki günlerinden başlayarak Milli Mücadele'nin sonuna kadar hep Türk davasına bağlı kalmıştır. Onun bu davranışı tüm Yahudi cemaatini de etkilemiştir. Esther Benbassa tarafından yazılan ve Paris'te

²⁸⁶ “Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 1 Teşrinievvel 1922, s. 2.

²⁸⁷ “Hayim Nahum Efendi'nin Namzetliği”, **İkdam**, 21 Mayıs 1923, s. 2.

²⁸⁸ “Son Haber: Netice: Müdafaa-i Hukuk Kazandı”, **İkdam**, 29 Haziran 1923, s. 3.

²⁸⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, C. XI, 9 Temmuz 1921, s. 20.

yayınlanan Nahum Efendi hakkındaki kitabın kapağında yer alan hahambaşının resminin Türk bayrağı ile çerçevelenmiş olması da bunun kanıtı olarak görülebilir.²⁹⁰

Ramazan Bayramı münasebetiyle Paris Büyükelçiliğinde gerçekleştirilen törenden dolayı Dışişleri Bakanlığı tarafından meclise bir tezkere gönderilmiş, bu tezkerede, ilk defa kutlanan bayramdan, bu bayramdaki resmi kabullerden, kutlamaya katılan Hayim Nahum Efendi'nin tebrikinden ve hahambaşının hükümete başarı temennisinden söz edilmiştir.²⁹¹

Eski Hahambaşı Nahum Efendi, vekilleri Haham İshak Aryel ve sonradan hahambaşı olan Hayim Becerano Efendi, Musevi cemaatini temsilen memlekete bağımlılıklarından ayrılmayarak devletin bütün kabul törenlerine katılmışlardır.²⁹²

Berlin'deki güçlü Yahudi lobisinin etkisinde kalan Almanya Dışişleri Bakanı Zimmermann doğuda Alman varlığını yerleştirmek için İsrail'de bir Yahudi Devleti'nin kurulmasına dair planlar yapmıştır. Ancak Hayim Nahum Efendi ve Osmanlı Yahudilerinin çoğu bunun Osmanlı Devleti'nin menfaatlerine ters düştüğü ve kendilerine zararlı olabileceği düşüncesiyle bu plana karşı çıkmıştır.²⁹³

Avner Levi'ye göre Hayim Nahum Efendi Milli Mücadele esnasında Almanya'dan silah satın alarak Rusya kanalı ile Anadolu'ya göndermiştir.²⁹⁴

İstifasından sonra yurtdışında yaşamaya başlayan Nahum Efendi ara sıra Türkiye'ye gelmiş hatta 1 Aralık 1923 günü yaklaşık bir hafta kalmak üzere Ankara'ya gitmiştir.²⁹⁵ Bu süre zarfında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir.²⁹⁶ [Ek-2]

²⁹⁰ Yetkin, **a.g.e.**, s. 187.

²⁹¹ **TBMM Zabıt Cerideleri**, Devre I, C. XX, 7 Haziran 1922, s. 213.

²⁹² Galanti, **a.g.e.**, s. 58.

²⁹³ Naim Gülerüz, "I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Yahudileri" **Şalom**, 21 Kasım 1990, s. 2. [Stanford Show'un 5-8 Eylül 1990'da Türk Tarih Kurumu Kongresi'nde sunduğu bildiri de vardır.]

²⁹⁴ Siren, **a.g.e.**, s. 251.

²⁹⁵ "Hayim Nahum Efendi", **İkdam**, 30 Teşrinisani 1923, s. 3. "Hayim Nahum Efendi, **İkdam**, 15 Kânunuevvel 1923, s. 3. Yurt dışında bulunduğu zamanlarda da Ankara'ya gideceği söylentileri çıkmıştır. ["Hayim Nahum Efendi", **İkdam**, 15 Nisan 1923, s. 2.]

²⁹⁶ Eski Hahambaşı Hayim Nahum Efendi elinde bir mektup olduğu halde Ankara Gitmek için 1923 Haziran ayında izin talebinde bulunduğu Osmanlı arşivinde görülmektedir. [T.C. **Başbakanlık**

Sonuç olarak imparatorluğun son hahambaşısı olan Hayim Nahum Efendi 1920–1926 yılları arasında Avrupa basınında Türkiye'nin davasını savunan yazılar yazmıştır.²⁹⁷ Milli Mücadele başarılı oluncaya dek Türk davasına bağlı kalmıştır.²⁹⁸ Alliance, Osmanlılar ve Yahudi Cemaati arasında bir arabulucu olmuştur.²⁹⁹

D- Hahambaşı Hayim Becerano Efendi'nin Milli Mücadele Strasındaki Görüşleri

Yeni Hahambaşı Hayim Becerano Efendi³⁰⁰ göreve başlar başlamaz selefi Hayim Nahum Efendi'nin çizgisinden gideceğinin sinyallerini verdi. Hahambaşı Mabeyni Hümayun başkâtibi tarafından kabul edildi. Kendisi aynı zamanda Sadrazam ve Dâhiliye Nazırını da ziyaret etmiştir. Önceki Hahambaşı'nın istifasına sebep olan görevinin sınırlandırılmasının mümkün olup olmayacağını soran Mezahip müdürü Baha Bey'e olumsuz bir cevap vermiştir.³⁰¹ Diğer taraftan Mayıs ayı içinde İkdam gazetesinde yayımlanan makalesinde Nesim Ruso ve arkadaşlarının savlarını çürüttü. Bu makalesinde Türkler ile Musevilerin tarih boyunca iyi ilişkiler içinde olduğunu belirtti. Bu nedenle Hayim Nahum Efendi'yi eleştirenler ona karşı da cephe almakta gecikmediler.³⁰²

Hahambaşının göreve başlamasıyla İstanbul basınında “*Türkler ve Museviler*” adlı bir başyazı kaleme alınmıştır. Bu makalede Museviler ve Hahambaşı hakkında şu satırlar yer alacaktır:

Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı, Dosya No:19, Gömlek No:168, Fon Kodu:HR.İM., 26 Haziran 1923.]

²⁹⁷ Yetkin, **a.g.e.**, s. 178.

²⁹⁸ Besalel, **a.g.e.**, s. 56.

²⁹⁹ Doğan, **a.g.e.**, s. 107.

³⁰⁰ Hayim Becerano Efendi Edirne'de Hahambaşı iken de Milli Mücadele açısından önemli görevler yerine getirmiştir. Edirne'nin işgalinde Hayim Becerano Bulgarları kınayan bir konuşma yapmıştır. 26 Mart 1913 tarihinde Bulgarların Edirne'yi işgal ettiği günlerde Bulgar Generali Vazoff'un topluca çağırıldığı, her toplumun dini önderlerine kendi yönetimlerinden mutlu olup olmadıkları sorulduğu zaman Bulgar, Rum ve Ermeni patrikleri hatta Edirne müftüsü dahi karşı çıkmazken Hayim Becerano Efendi şöyle söylemiştir: “Bizim durumumuz her şeyden önce sevdiği kocasını yitiren, ancak zaruret yüzünden evlenmek zorunda kalan bir kadının durumuna benziyor. O kadın, o [eski] sevgili eşini unutabilir mi hiç?” [Yetkin, **a.g.e.**, s. 188–191]

³⁰¹ “Hahambaşı Efendi'nin Ziyaretleri”, **İkdam**, 19 Mayıs 1920, s. 2. aynı konu ile ilgili daha sonra da görüşmeler devam edecektir. [“Hahambaşı Efendi”, **İkdam**, 13 Teşrinisani 1920, s. 2.]

³⁰² Yetkin, **a.g.e.**, s. 188–191.

“Osmanlı ülkesi asırlardan beri bütün Musevilere Arz-ı Mevut’tan daha mesut bir vatandır. Dünyanın en eski, en büyük, en bedbaht milleti olan Ben-i İsrail asırlardan beri rahat ve refahını ancak bizim aramızda ve bizim kanunlarımızın, adetlerimizin, dinimizin hüküm sürdüğü yerlerde bulabilirdi ve bulabiliyor. Burada yalnız Museviler huzur bulmadılar aynı zamanda Betras’ın Roma’daki yurdundan ayrılmış sait Hristiyanlar da bu toprağa sığınmıştır. Bu mübarek topraklarda asırlarca yaşadılar maddi ve manevi tekâmüllere, tealilere mazhar oldular. Şarkta Osmanlı hâkimiyeti teessüs etmemiş olsa idi bugün ortada muhtelif Ortodoks kimselerden kimse bulunmaz idi... Eğer vaktiyle eski Bizans örneğın Anadolu müstemlekeleri ile beraber garp devletlerinin birinin hâkimiyetine girmiş olsa idi şimdi dünya üzerinde Rumlar ve Ermenilerin Fenikelilerle Ninovalılar sırasında isimleri var; fakat cisimleri yok efsanevi milletlere karışıp giderlerdi. Vakıa biz demek istemiyoruz ki niçin böyle yapmadık? Neden yaptığımız gibi yaptık, ecdadımız bin kere rahat olsun onlar her şeyde büyük, muhterem ve hâkim idiler. Ne yaptılarsa iyi yaptılar. Bütün mechor, mağfur, yurtsuz milletlere kapılarını açtılar. Açları doyurdular çıplakları giydirdiler. Hatta bazılarına kendi derilerinden kendi lokmalarından çıkarıp verdiler. Ve hepsinin dinlerine hürmet ettiler çünkü bizde dört kitap haktı ve dört kitabın ehli bizde hakka nail oldu. Bu hususta kalbimiz her türlü nedametden beridir ve vicdanımız hâkimdir. Fakat gönül ne kadar isterdi ki dünyanın bütün kin ve gayzları bizim üzerimize çöktüğü sırada daha düne kadar aynı ocakta yan yana ısındığımız, daha düne kadar aynı çanaktan doyduğumuz, daha düne kadar zevklerimizde eğlencelerimizi de sükûn ve huzurumuzda yek lisan olduğumuz milletler içinden bir kişi çıkıp da bu tatlı birlik ve dostluk hatırlarını yâd etmek civan mertliğinde bulunsun. Bu civan mertliği evvelki gün ilk defa olarak Musevi milletinin içinden birisi gösterdi. Devletle hahambaşılık arasında mütehaddis ufak bir ihtilaf üzerine istifasını veren Nahum Efendi’ye vekâleten göreve başlayan Hayim Becerano Efendi evvelki gün Edirne’den şehrimize geldi. Dün Journal d’Orient gazetesinde bazı beyanatta bulundu. Bu beyanat devlet ve milletimize karşı haz ve samimi muhabbet ve irtibatın sarıh, necip bir ifadesidir. Kendisi gazeteci ile görüşmesinin birçok yerinde ‘Türk milletinin kıymettar iyiliklerinden’ bahsediyor. Adliye Nezareti ile aralarındaki ihtilafın çözülmesinden pek ümitli olduğunu söylüyor ve kısaca diyor ki ‘Bize öteden beri kendi öz evlatları derecesinde bir hayırhahlıkla muamele eden bu devlete karşı ne diyebiliriz.’ Bizi dini tasible ve sair milletlerin hukukuna tecavüzle itham edenlere karşı şarktaki bütün Musevi milletini temsil eden bu zatın ağzından çıkmış bu söz günün birinde tarihi bir kıymete haiz olacaktır. Diyebilirim ki düşman onları ülkemizi çiğnemeye başladığı günden beri toprakdaşlarımız tarafından ilk defa işittiğimiz yegâne ve tatlı söz budur bundan ibarettir. Vakıan Türklerle Museviler arasındaki rabita öteden beri hiç gevşemeyen sımsıkı bir düğüm halinde kalmıştır. Ne şan ve şevket devrimizde ne de nikbet ve idbar devrimizde onlara karşı ufacık bir serzenişe bile hakkımız yoktur. İptidadan ta nihayete kadar onlar bu vatana merbutiyetlerini

her surette ispattan hali kalmadılar; Museviler bizim harekâtımıza karıştılar. Museviler bizimle beraber inkılâpları yaptılar.”³⁰³

Hayim Becerano Efendi İstanbul’a geldikten kısa süre basına verdiği bir mülakatında selefinin istifasına yol açan hahamhane seçimleri ile ilgili fikri sorulmuş kendisi şu cevabı vermiştir.

“Türkler arasında geçirdiğim uzun seneler ile elde ettiğim tecrübe Türklerin bütün kıymettar faziletlerini layıkıyla takdir etmeme imkân verdi. Türkler kendilerine arz edilen bir cümle meşru bir talebi yerine getirmeyi bir şeref addediyorlar...”³⁰⁴

Türkiye’nin yeni esaslar üzerine teşekkülü esnasında Musevilerin taleplerinin ne olduğu sorusunu ise şöyle cevaplamıştır:

“Arzularımız pek sadedir. Bu toprağın çocukları olduğumuzun diğer vatandaşlarımız gibi tasdik edilmesini ve burada sulh ve sükûn içinde yaşamamızı talep ediyoruz. Irkımızın hass-ı mümeyyizesinden [iyiyi doğruyu ayırma] biri kendilerinden bir iyilik gördüğümüz kimselere karşı reddine imkân olmayan bir zeval, bir minnet ve şükran beslemekliğimizdir. Devlet tarafından kendi çocuklarına müsavi bir derecede refik ve halim ile muamele görürsen ne gibi şikâyetin olabilir.”³⁰⁵

24 Ocak 1921 yılında Kasımpaşa’da Hahambaşı Efendi’nin himayesi altında yapılan ilkokul mektebinin resmi açılışı yapıldı. Resmi açılışa Polis Teşkilatı Genel Müdürü Hasan Tahsin Bey, Hahambaşı Efendi, Mevlevihane hazreti şehriyari Recep, Kasımpaşa Polis Merkezi memuru Fuat, Ser komiser Ali Rıza, Komiser İsmail, Belediye zabiti Muris, Ebbaay-ı Bahriye ve mülkiyeden bazıları hazır bulunmuştur.³⁰⁶

Hahambaşı Efendi 1921 Mayıs ayının ortalarında Darülaceze’yi ziyaret etmiş ve gerek Musevi gerekse Müslüman ve gayrimüslim muhtaç kişiler hakkında gösterilen ihtimam ve şefkatten ve müessesedeki intizamdan son derece memnun

³⁰³ “Türkler ve Museviler”, **İkdâm**, 7 Mayıs 1920, s. 3.

³⁰⁴ **A.y.**

³⁰⁵ “Türkler ve Musevilerin Münasebeti”, **İkdâm**, 7 Mayıs 1920, s. 2.

³⁰⁶ “Kasımpaşa’da Musevi Mektebi Küşadı”, **İkdâm**, 25 Kânunusani 1921, s. 3.

olmuştur. Aynı zamanda fukaraya yardım edilmesi için Musevi cemaati ileri gelenleri nezdinde girişimlerde bulunacağını vaat ettiği gibi bir miktar para yardımında da bulunmuştur.³⁰⁷

Becerano Efendi 1921 Eylül ayının başında Saltanat Veliahdı Abdülmecit Efendi'yi ziyaret etmiştir. Ziyaretten sonra ise “*Vechi necabet penahilerindeki her hat bir fazilet-i irae ediyordu.*” demiştir. Görüşme, resmi bir mahiyette olmadığından iki muhatap dostane bir şekilde sohbet etmişlerdir. Bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türklerle Musevilerin karşılıklı ilişkilerinden bahsetmişlerdir. Veliaht Abdülmecit, konuşmasında şunları söylemiştir:

“Musevilere karşı ettiğim hissiyat dostane bana ecdadımdan müntakidir. İmparatorluk dâhilindeki bütün unsurların eşit addedilmesi lazım geleceğini ve bunun memleketin refahı için bir şart olduğunu söyleyen büyük pederim cennetmekân Sultan Mahmut Han'dır. Pederim cennetmekân Sultan Abdülaziz aynı hissiyatı tevarüs etmiştir. Çocukluğumda birçok defalar ağzından bütün milletlere büyük bir hürmet beslediğini, bilhassa Musevilerin fedakârlıkları, zekâları, ehliyet ve dirayetleri kendisini alakadar ettiğini söylediğini işittim. Filhakika Museviler memleket için birçok işlerde delalet ve hizmet edebilirler. Her iyi düşünen Osmanlı Musevilerinin imparatorluk dâhilinde bir sadık unsur ve bir amel-i esasi terakki teşkil ettiğine kaniyim.”³⁰⁸

Hahambaşı Efendi ise bu övgülere karşılık olarak “*Bu öyle iltifatkar bir lisandır ki milleti tebcil [yüceltme] ve tevkir [hürmetle anma] ediyorsa kailini [anlatan] daha ziyade tebcil ve tevkir ediyor.*” açıklamasını yapacaktır.³⁰⁹

Türkler ve Museviler arasında samimi ilişkilerin bir beyanı olarak Hahambaşı Hayim Becerano Efendi 29 Kasım günü basına şu açıklamada bulunmuştur:

“Resmi makamlarla olan münasebetlerimiz pek halisanedir. Biz hükümeti gücendirecek ve taciz edecek herhangi bir hareketten çekinmekteyiz. Cemaatimizin işlerine alakadar gösteren zevatın hüsn-ü niyeti sayesinde elimizden geldiği kadar işlerimizi düzeltmeye çalışıyoruz. Şimdi dâhili nizamnameyi tanzim ile meşgulüz. Bu milletin bütün

³⁰⁷ “Hahambaşı Kaymakamı Darülaceze'de”, **İkdam**, 18 Mayıs 1921, s. 2.

³⁰⁸ “Türkler ve Museviler”, **İkdam**, 2 Eylül 1921, s. 2.

³⁰⁹ **A.y.**

zeki ve faal unsurlarının yardımına ve zamana muhtaç bir iştir. Resmi makamlar hakkımızda pek ziyade güzel dileklerini göstermektedirler.”³¹⁰

Daha sonra Hahambaşı Efendi Musevi milleti sıfatıyla Türk milletinde gördüğü hararetli hüsn-ü kabulden bahsetmiştir. Hahambaşı Efendi Veliht Abdülmecit’i ziyaretinde gördüğü güzel duygularından dolayı kendilerini takdir etmek fırsatını bulmuştur. Hahambaşı Efendi “*Bunlar Türklerle Museviler arasında münasebetin samimiyetine en kuvvetli delillerdir.*” demiştir.³¹¹

1922 yılının başında Türkiye’nin geçirmekte olduğu zorlukları ve siyasi durumu hakkında fikirlerini almak üzere Hahambaşı Hayim Becerano Efendi ile bir mülakat yapılmıştır. Hahambaşı Efendi Türkiye’nin zor günler yaşadığını, bu günlerde kimsenin itidalini kaybetmemesi gerektiğini ve ilahi hakkaniyetin gelmesini beklemek gerektiğini beyan ederek bu zamanlardan daha kötü zamanlar gördüğünü ve gelecekte kesinlikle ümitli olduğunu söylemiştir. Hahambaşı Efendi demiştir ki:

“Hakikati söylerim ki son zamanlarda Türkler de her millet gibi bir içtima ve fikir inkılâbı geçirmektedir. Bugünkü Türkler ecdatlarına nazaran bazı özelliklerini kaybetmişlerdir. Lakin bilmukabele fikren pek çok terakkiye nail olmuşlardır. Bizim son zamanlarda bazı hatalarımız olduğunu kabul edelim. Lakin nedeni hassas ve vicdan sahibi olması gereken Avrupa, artık bizim hatalarımızda günahsız olduğumuzu idrak etmeye başlamıştır. Nitekim tedricen Avrupa’nın hakkımızdaki vaziyeti de bunu ispat etmektedir. Türkler yaradılış olarak medeni ve âlicenap insanlardır. Türklerin 430 sene evvel İspanya’dan çıkarılan Musevileri nasıl kabul ettiklerini tasavvur etmek ve bugün bana verilen fermanı okumak bunu ispata kâfidir. Museviler bunu pekiyi hissetmektedirler. Romanya’da büyüyen kızlarımızın Türk topraklarına kavuştukları bir sırada döktükleri gözyaşları bu hiss-i şükranın ne celi bir halidir. Ecnebiler arasında Türklerden şikâyet edenler ancak Türkleri tanımaya muvaffak olmayanlardır. Onlar bir amanın renkten bahsettikleri gibi Türklerden bahsediyorlar. Türkleri tanıyanlar ise bittabi meclup meziyetleri olmaktadır.”³¹²

Hahambaşı Efendi ayrıca “*Türklerden şikâyet edecek Musevi, Musevi milletinden değildir.*” demiştir. Anadolu’daki azınlıkların hukuku için Musevilerin ne

³¹⁰ “Türkler ve Museviler”, **İkdam**, 29 Teşrinisani 1921, s. 1.

³¹¹ **A.y.**

³¹² “Hahambaşı Efendi’nin Beyanatı”, **İkdam**, 31 Kânunusani 1922, s. 3.

düşündüğü hakkında muhabirin sorduğu soruya Hahambaşı Efendi bu gibi meselelerin sonradan ortaya çıkmasının sebebini şimdiye kadar anlayamadıklarını beyan ederek Anadolu'daki ve Yunan işgali altında bulunan diğer yerlerdeki Musevi cemaatleri ile yalnız dini meseleler için muhaberede bulunduğunu belirterek cevap vermiştir. İzmir'deki Musevilerin durumları hakkında Musevi kabristanı meselesinin şimdiye kadar çözülmediğini bilakis daha fena bir şekil aldığını belirtmiştir. Hahambaşı Efendi o gün Amerika'da bulunan eski Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin her Musevi gibi her fırsatta Osmanlı hukukunu ispat etmeye çalıştığını da söylemiştir.³¹³ Aynı zamanda Ankara hükümetine bağlılık telgrafi çekmiştir.³¹⁴

Hayim Becerano Efendi'nin bu demecinin asıl önemli yönünün, bu demeçte sayıları az da olsa Rumların ve Ermenilerin yolundan gitmek isteyen Yahudilere yapılan uyarı olduğu söylenmelidir. Hayim Becerano Efendi'nin söylediği "*Türklerden şikâyet edecek bir Musevi, Musevi milletinden değildir.*" sözleri kendi milletine yaptığı bir uyarıdır.³¹⁵

Hahambaşı Efendi memleketimizdeki diğer azınlıklar ile ilişkileri hakkında "*Kuvvetli ve zengin Türkiye cins ve mezhep ayırmaksızın bütün tebaanın saadetine yardımdan başka bir şey yapmaz.*" demiştir. Hahambaşı Efendi mutlu bir gelecek için sarsılmaz itimadını ortaya koyarak bütün vatan evladının ortak saadetlerine kavuşması için bütün iyi niyetlerin birleşmesini görmek temennisinde bulunmuş ve "*Bu milli ilerleme yolunda herkes hüsn-ü niyet ve fedakârlık göstermelidir.*" dedikten sonra söyle devam etmiştir:

"Türkler bilumum dinlere karşı gösterdikleri hüsn-ü müsamaha uzun asırlar zarfında vasi bir mukayesede dinlerin serbestliğini ve her unsurun amal-i milliyesinin mesudane inkişafını temin etmiştir. Sultan II. Bayezid devrinde hüsn-ü kabul gören Museviler bu misafirperver memlekete karşı daima bağlılıklarını ispat etmiş olup Osmanlı'ya karşı sadakatten başka bir arzu beslemezler."³¹⁶

³¹³ A.y.

³¹⁴ Besalel, a.g.e., s. 57.

³¹⁵ Yetkin, a.g.e., s. 189-190.

³¹⁶ "Hahambaşı'ya Göre", **İkdam**, 14 Şubat 1922, s. 2.

Bahor Habif “*Türkler ve Museviler*” adlı makalesinde Yunanlıların entrikalarından, Yunanistan’daki Musevi azınlığından bahsettikten sonra, Becerano Efendi’nin basına verdiği demeçte Kürt ve Musevi vatandaşlarımızı himayeye kalkışan Yunan diplomatına iyi bir ders vermiş olduğunu yazmıştır. Hahambaşı Efendi’nin İkdam, Vakıf ve Tevhid-i Efkâr gazetelerinde çıkan ve bütün dünya Musevilerinin hislerine tercüman olan demeçlerinin Türkiye Musevilerini pek duygulandırdığını da sözlerine eklemiştir.³¹⁷

Hahamhane ile hükümet arasında çıkan ihtilaf dolayısıyla Hahambaşı Hayim Becerano Efendi yaptığı mülakatta hahamhane ve hükümet arasındaki ihtilaftan bahsettikten sonra “*Ben ve benimle beraber bütün Musevîdaşlarım bu vatanın saadeti ve bahtiyar olmasını görmek ister ve temenni eyleriz, ben isterim ki bütün millet saadet ve selametle yaşasın.*” demiştir.³¹⁸

Basında 11 Ekim 1922 günü yani Kurtuluş Savaşı sonrası imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması’nın imzalandığı tarihte Behçet Kami’nin Hahambaşı Hayim Becerano Efendi ile yapmış olduğu bir mülakat yer alır. Bu mülakatta Hahambaşı Behçet Kami’yi iyi karşılar ve mütarekenin imzalanıp imzalanmadığını sorar. Behçet Kami bu sabah imzalandığını söyleyerek kendisine ne hissettiğini sormuş ve sevincinin zaten yüzünden belli olduğunu da söylemiştir. Hahambaşı ise “*Sevindiniz?... Bu doğru değil... Sevindik diyebilirsiniz.*” demiştir. Hahambaşı Efendi sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Beşeri hadiseleri aynı anlayışla idrak etmek insanoğlunun vazifelerindedir. Çünkü onlar bir babanın evlatlarıdır. Hele biz Museviler sizin kederlerinizi, sevinçlerinizi, kendilerimizinkilerden ayırmayız. Vallahi billahi herkes korkuyordu. Benim kalbim çelik gibiydi. Biliyordum ki Cenab-ı Hak’ın dediği olacaktır. Cenab-ı Hak ise adildir. Birkaç gündün beri gazete okumuyorum. Fakat rabbani bir ilhamla her şeyi öğrenmiş gibi seviniyordum. Bu ilhamın esasını da söyleyeyim. Bilirsiniz ki dünya bir çarh-ı felektir. Çarh-ı felek döner, dönerken bir defa aşağı gelen tarafı bir defa da yukarı çıkar. Türklerin hakkı da anlaşılmalıdır. Avrupa anlamıştır. Dünya da anlamıştır.”³¹⁹

³¹⁷ Bahor Habif, “Türkler-Museviler”, **İkdam**, 12 Nisan 1922, s. 3.

³¹⁸ “Hükümet ve Hahamhane”, **İkdam**, 27 Temmuz 1922, s. 1.

³¹⁹ Behçet Kami, “Hahambaşı Becerano Efendi ile Mülakat”, **İleri**, 14 Teşrinievvel 1922, s. 1.

Daha sonra azınlıklar meselesi hakkında şunları söyleyecektir:

“Azınlıklar meselesi... Böyle bir şey söylüyorlar. Fakat rica ederim, siz anladınız mı? Ben bu kelimeleri anlayıp manasına vücut veremedim. Siyasi ve hukuki salâhiyetler kimselerle görüştüğüm vakit sordum, onlar da anlamamışlar. Türkiye’de Ben-i İsrail evlatlarına ait bir cemaat var. Fakat biz neden bu kelimeleri kullanmıyoruz? Biz kendi cemaatimiz hususi ve dini işleri için kararımızı veririz. Hükümet de tasdik eder. Mesela mektep açmak istedik, Türk hükümeti buna itiraz mı etti? İbadethane açmak istedik, bir şey mi denildi? O halde azınlıkların manası ne oluyor? Bunu kullananlar ne demek istiyorlar?”
320

Gazeteci son olarak azınlıkların kendi arasındaki ilişkilerle ilgili bir soru sormuş, Becerano Efendi ise şöyle cevap vermiştir:

“Geçmişten ders almak lazımdır. Pek büyük bir Musevi şairi demiştir ki: ‘Allah’ım sana yakın olursam mevt [ölüm] bana hayattır. Eğer senden uzak olursam hayat bana mevttir.’ Azınlıklar için de böyle derim. Onlar birbirine yakın oldukça hayat vardır. İyi yaşamalı.”³²¹

Milli Mücadelenin başarısından sonra Ankara’nın ilk İstanbul temsilcisi Refet Paşa, ziyaretine gelen İstanbul hahambaşısı Becerano Efendi’ye şunu söylemiştir:

“Bütün Anadolu, Türkiye Yahudilerinin Türk davasına bağlılığına ve içten sadakatine inanmıştır. Memleketin bütün unsurları davada o kadar samimi olsalardı, dava çoktan beri kazanılmış olurdu. Fakat bütün unsurlar içinde görevlerinde kusur etmiş olan Ermeniler ve Rumlar ve hatta tek olarak bazı Müslümanlar ve Yahudiler bulunmuştur. Bunlar kural dışıdır.”³²²

1 Kasım 1922’de saltanat kaldırıldıktan sonra Ermeni patriği Zevan Efendi’den hemen sonra Hahambaşı Hayim Becerano Efendi Refet Bey ile ikinci defa olarak görüşmüş, bu ziyareti hakkında basına şu beyanatı vermiştir:

³²⁰ A.y.

³²¹ A.y.

³²² Galanti, a.g.e., s. 99.

“Bugün Büyük Millet Meclisi Hükümetinin İstanbul’da teessüs ve takarrürünü tebrik için ve Musevi halkının biat ve ubudiyetini Paşa hazretlerine arz için geliyorum. Mesut günlerin geldiğini söylemişim. Yine tekrar ediyorum. İyi oldu ve iyi olacaktır. Ziyaretim hiçbir siyasi sebebe mesnet değildir.”³²³

Bunun karşılığında Refet Bey ise şöyle söylemiştir:

“İstanbul’un durumundan çok memnunum. İntifal devresi çok güzel geçmiştir. Şehirde sükûnet devam ediyor. Her tarafta inzibat mevcuttur. Bu intifalin bu kadar medeni ve sakin bir tarzda cereyanı cidden takdire ve teşekkürle şayandır. Halkın vatanı, milleti ve medeni hissi bu hususta en büyük amil olmuştur.”³²⁴

Hahambaşı Becerano Efendi İslamiyet’i de çok iyi bilen bir din adamıdır. Tevrat ve Kuran ayetlerinin bazılarında anlam çıkararak gelecekle ilgili bazı görüşlerde bulunur ve bu manevi gücü tüm Edirneliler tarafından bilinirdi. Kendisine savaş ve işgalle ilgili görüşleri sorulduğunda Hahambaşı, Ahd-i Atik’i açarak parmağını üzerinde gezdirdiği bir fıkranın tercümesini okudu. Aşağıdaki sözleri ile Hahambaşı Efendi felaket ve acı günlerinde Edirnelilere teselli vermiştir:

“Düşman geldiği yerden oraya dönecektir. Bu şehri kurtarmak için himaye edeceğim.”³²⁵

Hayim Becerano Efendi, Trakya’nın geri alınması ile Refet Bey’in ismi arasında ebcet hesabına göre bir bağ kurmuştur. Nahum Efendi “*Refet*” ile “*Trakya bizim*” kelimelerinin ebcet hesabına göre değerini “681” bulmuş Trakya’nın geri alınmasının tesadüf olmadığını bunun Allah’ın emri ile gerçekleştiğini iddia etmiştir. Ayrıca “*Hacı Anesti*” ile “*Mükemmel ricat ederim*” kelimelerinin ebcet hesabındaki değerini de “2628” ve “2587” olarak hesaplamıştır. İki sayı arasındaki 41 günlük farkı Yunan başkumandanının 41 gün içinde geri çekilmesiyle açıklamıştır.³²⁶

³²³ “Ermeni ve Museviler Namına Biat”, **İkdam**, 9 Teşrinisani 1922, s. 2. Aynı ziyaret diğer basın organlarında da şöyle yer bulmuştur: “Bu günler mukadderdi. Bunu Cenabı Hakk’ın böyle takdir ettiğini evvelce de söylemişim. Zulüm ve zulmet yerine nur ve adalet kaim olacaktı, oldu. Vaziyetten çok memnunum. Daima tekrar ediyorum. Bu memleketin saadet ve selametinde müşterekiz, saadetiyle mesut, elemeleriyle muzdarip oluyoruz.” [“Hayim Becerano Efendi”, **Akşam**, 9 Teşrinisani 1922, s. 1.]

³²⁴ “Ermeni ve Museviler Namına Biat”, **a.y.**, s. 2.

³²⁵ Oral, **a.g.e.**, s. 161.

³²⁶ “Hahambaşı Becerano Efendi Refet Paşa’ya Bir Tarih Tefeül etmiş”, **Akşam**, 28 Teşrinievvel 1922, s. 3.

Becerano Efendi bu görüşünü 1921’de belirttiğinde henüz Sakarya Meydan Muharebesi kazanılmamıştır. Hahambaşı ilk önce İsmet Paşa’nın, Kazım Karabekir Paşa’nın, Refet Paşa’nın ve Mustafa Kemal Paşa’nın adlarını ebcede göre hesaplamış fakat 1338 çıkmamıştır. Sakarya zaferini kazanan Mustafa Kemal’e Gazi ve Mareşallik rütbesi verilince Hahambaşı bu defa bu hesabı “Gazi” kelimesi ile yapmış ve başarılı olmuştur.³²⁷

Lozan Antlaşması’ndan sonra Türkiye’de azınlıkların durumunu inceleyen Amerika Senatosu temsilcisi, Hahambaşı Becerano’yu ziyaret etmiş ve hahambaşı ona Yahudi cemaatinin durumunu olumlu bir şekilde anlatmıştır. Bu sırada basında Yahudi cemaatinin Lozan’ın azınlık haklarını içeren 42. maddesinden feragat ettiği haberleri çıkmış ve Becerano Efendi bunu doğrulayan girişimlerde bulunmuştur.³²⁸

1922 yılının sonuna doğru sonunda Halife Abdülmecit Efendi’nin Hahambaşı Hayim Becerano Efendi hakkında basına yansıyan sözleri şöyledir:

“Soylu Musevi ulusunun sadakati ve memlekete bağlılığı hükümetçe bilinmiş ve takdir edilmiştir. Yahudiler hiçbir vakit devlete karşı yapılan hareketlere katılmamıştır. Bunlar daima barışsever ve yararlı yurttaşlar olmuşlardır.”³²⁹

Musevi cemaati de 24 Temmuzdaki Barış Bayramı’na Türkler gibi iştirak etmişler ve hahamhanenin emriyle şehrin havralarında da ayinler yapmışlardır. Hahambaşı Hayim Becerano Efendi, diğer hahamlar ve Meclis-i Cismani üyeleri ile Beyoğlu’ndaki büyük ibadethaneye giderek bizzat ayini idare etmiştir. Hahamhane 23 ve 24 Temmuz günü için tatil edilmiştir.³³⁰

Atatürk Becerano Efendi’yi iyi tanır ve ona her zaman iltifatta bulunurdu. İkiisi arasındaki yakınlık ise Balkan Savaşlarına kadar dayanır. Balkan Savaşı’nın bitiminde Mustafa Kemal Sofya askeri ataşeliğine atanmıştı. Selanik-Sofya gidiş dönüşlerinde Edirne’ye uğrar, Hahambaşı Becerano’nun evinde kalırdı. Birlikte

³²⁷ Oral, **a.g.e.**, s. 139–140.

³²⁸ Doğan, **a.g.e.**, s.107–108.

³²⁹ Galanti, **a.g.e.**, s. 96.

³³⁰ “Sulh Bayramı ve Museviler”, **İkdam**, 24 Temmuz 1923, s. 3.

yemek yerler ve uzun uzun konuşturlardı. Türkiye hahambaşısı olduktan sonra İstanbul'da oturan Becerano Efendi'nin hastalığı sırasında, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa kendisinin sağlık durumunu öğrenmek için başyaverini hahambaşıya yollamış, tedavisi için para göndermiş ve hatırını sormuştur.³³¹

Mustafa Kemal Paşa Çanakkale dönüşünde Edirne'de kırk beş gün kalmış ve kolordunun kuruluşu ile ilgili gerekli girişimlerde bulunmuştur. Bu hazırlıklar içinde Mustafa Kemal kent halkı ile güzel ilişkiler kurmuş ve üst kademede ilginç görüşmeler yapmıştır. Bu kişiler arasında Edirne Öğretmen Okulu Müdürü Rıdvan Nafiz Bey, mevlevi şeyhi Selahaddin Bey ve Musevi hahambaşısı Hayim Becerano Efendi de vardır. Mustafa Kemal'in Edirne'de çalışma yeri şimdiki Tümen binasının [eski Daire-i Münşire] üst katında güneye bakan bir odaydı. Akşamları ise Ayşekadın semtinde Mahmut Ağa'nın konağında kalırdı. Bu yol üzerinde bulunan ve şimdiki Saray Oteli'nin karşısındaki hahamhaneye uğrar ve Becerano Efendi ile memleket meseleleri üzerine konuşturlardı. Becerano Efendi Mustafa Kemal'i gelecekte güzel işler başaracak, ileri görüşlü, akıllı bir kişi olarak nitelendirmiştir.³³²

1923 yılı Ekim ayının başında Mustafa Kemal Paşa bekleme salonunda tebrikleri sunmak için beklemekte olan, gayrimüslim cemaat reislerinin ziyaretini kabul etmiştir. Paşa'ya Musevi cemaatinin tebriklerini arz etmek ve iyi dileklerini sunmak için gelmiş olan Hahambaşı Becerano Efendi yanında başkâtibi olduğu halde yavaş yavaş Paşa'nın yanına doğru ilerlemiştir. Öteden beri yıldız bilimi ile ilgilenen ve onda büyük bir mahareti olduğunu defalarca ispat eden Becerano Efendi, paşanın elini sıktıktan sonra evvelce yazmış olduğu tefeül nameyi paşaya uzatmıştır. Mündericat itibariyle Paşa tarafından kabul edilen bu kâğıtta ebcet hesabıyla “*Şükri Naili*’ Allaha çok şükür ki bu mesut güne nail olduk; [*şükri*=530+*naili*=101]=631, [*saadet*=535+*elvatan*=96]=631” yazılıdır. Becerano Efendi bu yazıları izah eder. “*Şükri*” ve “*Naili*” kelimelerinin ebcet hesabıyla oluşturduğu 631 sayısı ile “*saadet*” ve “*elvatan*” kelimelerinin oluşturduğu 631 sayısının birbirine eşit olması, “*saadet elvatan*” ile “*Şükri Naili*” kelimelerinin eşit olduğunu gösterir. Buna müteakip Musevi cemaatinin başkâtibi devamlı şöyle demiştir:

³³¹ Grosman, a.g.e., s. 233.

³³² Oral, a.g.e., s. 139–140.

“Sevgili İstanbul’umuzun istiladan kurtularak şanlı ve muzaffer ordumuzun galebelere has, azimet ve şevketle şehrimize duhulü, cemaatin umumu efradının sadık kalplerini müstağrik, [aşk dolu] neşat ve sürur eylediğini ve bu münasebet-i mübeccel [saygı gösterilen] ile tebrikat-ı amikamızı ve şan ve şevket-i milliyemizin terakki ve tealisi temenniyet-i halisemiz cümlesinden olduğunu arz ve kesb-i mefharet eyleriz.”³³³

Mustafa Kemal Paşa Becerano Efendi’ye teşekkür etmiş ve milli arzuların ortaya çıktığı zamanda Musevi milletinin göstermiş olduğu vatansever tavır ve hareketinden bahsetmiş ve Musevi cemaatine selamlarının tebliğini söylemiştir.³³⁴

Hahambaşı Hayim Becerano Efendi bütün Türkiye Musevileri adına Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya annelerinin vefatından dolayı bir telgraf çekerek taziyede bulunmuştur.³³⁵ Ayrıca evlenmelerinden dolayı da bir telgraf çekerek Musevi milletinin iyi dileklerini sunmuştur. Mustafa Kemal Paşa da bu tebrik telgrafından dolayı teşekkürlerini yine bir telgrafla bildirmiştir.³³⁶

Daha sonra ise kendisinin uzmanlık alanı olan ebcet hesabıyla “*İnna Fetahna*” ayetinden bu imzalanan mütarekeyi nasıl çıkardığını anlatmıştır. “*İnna fetahna*” ayetinin ebcet hesabındaki değeri 1338’dir yani miladi olarak 1922 yılına düşmektedir. Hemen arkasından ebcet hesabıyla yeni çıkardığı bir kelimedden bahsetmiştir. “*Gazi Mustafa Kemal*” kelimelerinin ebcet hesabıyla 1338 olduğunu söylemiş ve “*İlahi sırların ne gibi tecellileri var?*” diyerek sözünü bitirmiştir. Sonra da Gazi Mustafa Kemal Paşa hakkında şu sözleri söylemiştir:

“Gelelim Gazi Paşa’mıza. Biliyorsunuz. O hepimizin Gazi Paşa’sıdır. Gazi Paşa ile bizim hukukumuz çok eskidir ve ben onunla samimi bir dost olmak şerefine nailim. Edirne’de iken evimize 20 defadan fazla gelmiştir. Ben Gazi Paşa’nın üç sıfatını tanırım: 1- Mütevazıdır. 2-Cesurdur. 3-Müdebbirdir [tedbirlidir]. Bu üç meziyet bir adamda cem olduktan behemehal ondan cemiyete bir hayır çıkacaktır.”³³⁷

³³³ “Paşa ve Cemaat-i Gayrimüslimler”, **İkdam**, 7 Teşrinievvel 1923, s. 3.

³³⁴ A.y.

³³⁵ “Hahambaşı Efendi’nin Taziyesi”, **İkdam**, 21 Kânunusani 1923, s. 3.

³³⁶ “Hahambaşı’ya Gazi’nin Teşekkürü”, **İkdam**, 12 Mart 1923, s. 2.

³³⁷ A.y.

Cumhuriyetin ilan edilmesinin Museviler tarafından nasıl karşılandığı sorulan Hahambaşı Hayim Becerano Efendi cemaatin fikrini şöyle açıklamıştır:

“Büyük millet bugün layık olduğu mevki-i dereceyi buldu. Cenab-ı Hak bile bu memleketi bir şahıs için değil bütün efrat-ı millet için yarattığını söylüyor. Hükümetin cumhuriyet olarak kabulü ve riyaset-i cumhura Gazi Paşa'nın müttefikan seçilmesi bütün milleti mesrur ve bahtiyar etmiştir. Şüphesiz Türkiye ailesinin sadık bir tebaa ve unsuru olan Museviler de bir sürur ve bahtiyarlıktan en geniş mana ve hududuyla hissemend olmuşlardır. Bana gelince, bütün kalbimle ve en har bir samimiyetle cumhuriyetin memleketimizin terakki, inkişaf ve tealisini mucip olmasını temenni ederim. Gerek şahsım ve hahamhane ve gerek Musevi unsuru namına Gazi Paşa'ya ve Meclis Riyasetine çektiğimiz telgraf namerde de bu sadık ve halisane temennilerimizi iblağa müsaraat [acele] ettik.”³³⁸

Hahambaşı Efendi cumhuriyetin ilanından bir gün sonra vilayet makamında yapılan tebrik merasimine bu merasimden haberdar olmadığından gelememiştir.³³⁹ Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra Sofya'da yayınlanan 18 Şubat 1924 günlü bir Bulgar gazetesinin Türkiye Yahudilerinin yeni rejime karşı olduklarını belirten yazısı üzerine Becerano Efendi bu iddiaları yalanlayan beyanatlar vermiştir. Journal d'Orient gazetesinde Türklerin hoşgörüsünü vurgulayan Hahambaşı vekili, Yahudileri vatanlarına karşı bütün görevleri yerine getirmeye davet etmiş ve bunun Yahudi dininin farzlarından olduğunu iddia etmiştir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra dış basında Türkiye'de Hristiyan azınlıkların zulme uğradığını iddia eden haberler yayınlanmaya başlamış ve bu haberlerde Yahudilere de aynı uygulamanın yapıldığı iddia edilmiştir. Bunun üzerine Hayim Becerano Efendi iddiaları yalanlayarak Türk-Yahudi ilişkilerinin gayet dostane olduğunu söylemiştir.³⁴⁰ Yahudilerin dini inançları yaşadıkları topluma bağlı olmayı gerektiriyordu. Bu bağlılığı sadece dini inançlarla açıklamak mümkün değildir. Ermenilerin tehciri ve Rumların mübadelesi de Yahudileri Türklerin yanında yer alması konusunda zorlamıştır. Türk Yahudilerini aydınlık bir geleceğin beklediğini, Türklerle Yahudilerin arasında kardeşlik havasının oluşacağını ve vatanın yükselmesi için el birliği ile çalışılması gerektiğini söyleyerek Türk önderlerini övmüştür.³⁴¹

³³⁸ “Hahambaşı Efendi”, **İkdam**, 1 Teşrinisani 1923, s. 2.

³³⁹ **A.y.**

³⁴⁰ Doğan, **a.g.e.**, s. 107–108.

³⁴¹ Levi, **a.g.e.**, s.21.

Patrik Meletios İstanbul'a geldikten sonra Musevilerin tekrar Hristiyanlarla işbirliği yapmalarını sağlama girişiminde bulunmuşsa da başarılı olamamıştır. Meletios Hahambaşı Becerano Efendi'yi ziyarete geldiği zaman “*İnşallah üç ruhani reis [Rum Patriği, Ermedi Patriği, Hahambaş] el ele verip hak ve çıkarlarımızı korumaya çalışırız.*” demiştir. Becerano Efendi cevaben şöyle söyleyecektir:

“Biz ruhani reisleriz; vazifemiz dinin emrettiği şeyleri yapmaktır. Ermiye Peygamber şöyle diyor: Siz sürgün ettiğim memleketin esenliği için çalışınız, o memleketin iyiliği için dua ediniz; çünkü o memleket esenlik içinde yaşarsa, siz de esenlik içinde yaşarsınız!”³⁴²

27 Kasım 1923 günü Musevi cemaatinden banker, avukat, tüccar ve komisyonculardan oluşan yaklaşık iki yüz kişi hahamhanede toplanmıştır. Toplantıda Hahambaşı Hayim Becerano Efendi açılış konuşmasını yaptıktan sonra Meclis-i Cismani Başkanı Ablar Hazan Efendi tarafından mübadele edilecek Müslüman göçmenlere yardım istenmesi için bildiri okunmuş ve Musevi milleti bu göçmenlere para yardımında bulunmaya davet edilmiştir. Toplanacak bu paranın organizasyonu için değişik komisyonlar kurulmasına ve bunlar için üye seçilmesine karar verilmiştir.³⁴³

Hahambaşı Hayim Becerano Efendi, selefi Nahum Efendi gibi Musevi cemaatini temsilen memlekete karşı olan bağlılıklarından ayrılmayarak devletin bütün kabul törenlerine katılmıştır.³⁴⁴

Hayim Becerano Efendi Nahum Efendi ile sürekli kıyaslanmış, hangisinin daha büyük bir hahambaşı olduğu tartışılmıştır. Fransız raporlarında onun için “*En nihayet politikadan anlamayan bir adam, hahambaşı oldu.*” denilmektedir. Becerano Efendi 74 yaşında iken hahambaşı olmuştur. Bazıları Becerano'yı büyük bir hahambaşı olarak kabul ederken Moşe Grosman'a göre Hayim Nahum Efendi daha büyük bir hahambaşıdır.³⁴⁵

³⁴² Galanti, **a.g.e.**, s. 59.

³⁴³ “Hahamhanede İctima”, **İkdam**, 27 Teşrinisani 1923, s. 3.

³⁴⁴ Galanti, **a.g.e.**, s. 58.

³⁴⁵ Grosman, **a.g.e.**, s. 199.

II. BÖLÜM

TÜRK MUSEVİLERİNİN MİLLİ MÜCADELE'YE YÖNELİK FAALİYETLERİ

20. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti tümünden parçalanmaya başladı. I. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin yenilgi ile çıkması ve işgal edilmesi, Yahudilerin ülkeden ülkeye kovulurken sığındıkları toprakları yitirmeleri anlamına geliyordu. Hristiyan bayrağının yüzyıllardır kurbanı olan Yahudilerin bundan ancak Türklerin koruması ile kurtuldukları da dikkate alınırca, Yahudilerin kaygılarının boyutu daha iyi anlaşılacaktır. Mondros Mütarekesi yapıldıktan sonra Yahudiler bu karamsar ortamdan kendilerini çabuk kurtarmış, taşkınlıklar yapan diğer azınlıklara katılmamış, Milli Mücadele'de Türklerin yanında yer almış ve bazı yerlerde kahramanlık göstermişlerdir.³⁴⁶ Yahudiler genel olarak Türk tarafında yer almışlar ve savaşlar sonucunda oluşan ayrılıkçı hareketlere katılmamışlardır. Hatta 1897'den itibaren büyük hız kazanan ayrılıkçı hareketlerde rol oynamamaya dikkat etmişlerdir.³⁴⁷

A- Türk Musevilerinin Milli Mücadele'ye Yönelik Genel Tutumları

Milli Mücadele yıllarında diğer azınlık gruplarından farklı olarak Yahudi cemaatinin savaş süresince Anadolu ve Trakya'da yaşayan Müslüman halkla ortak acıları paylaştıkları söylenebilir. Galanti'ye göre Türk Musevileri, Türk olmaya başlayarak diğer ülkelerdeki Musevi cemaatlerinin izlerini takip etmişler; buldukları memleketlerin gerçek evlatları olduklarını, dini ve sosyal bakımdan ise Yahudilik âlemine bağlı olduklarını göstermişlerdir.³⁴⁸

³⁴⁶ Yetkin, **a.g.e.**, s. 83.

³⁴⁷ Sevilla-Sharon, **a.g.e.**, s. 84.

³⁴⁸ Galanti, **Türk Harsı ve Türk Yahudisi: Tarihi, Siyasi, İctimai Tetkik**, s. 4.

Rauf Bey Paris'te basına verdiği bir demeçte patrik meselesi sorusuna cevaben Museviler hakkında “*Museviler, memleketimizde azınlıklar arasında dürüst hareket etmiş olmak bakımından bir örnek teşkil ederler.*” demiştir.³⁴⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisinde Edirne Mebusu Mehmet Şeref Bey'in Musevi milleti hakkındaki sözleri de şöyledir:

“Türk ulusu şu son yıllarda ne kadar acı, keder görmüştür. Hepiniz biliyorsunuz. Bizi bütün dünya terk etti. Dün ekmeğimizi yiyenler bize silah çekti, evimizde beslediğimiz çocuklar bile kadınlarımızı kesti. Artık Türk ulusu nefsinden başka kimseden bir ufacak yardım görmüyordu. İşte Musevi vatandaşlarımız, bizi hiç unutmadılar. İstanbul sokaklarında Türk bayrakları aşağılanırken kutsal tanıdığımız şeylere saldırılırken biz Musevi yurttaşlarımızın gözlerinde bize acıyan, ağlayan bir ifade görüyorduk; gerçek dost zindan kapısında belli olur. Türkiye Musevileri cidden zindan kapısında bize dost oldular. Aziz Türkiye de kendi varlığını kudretiyle kurtarıncaya, şimdi bu acı gün dostlarını hiç unutmayacaktır. Türkiye Büyük Millet Meclisi bir Rum, bir Ermeni için artık yurttaşlık haklarını resmen tanımaya mecbur değildir. Çünkü ihanet görmüştür. Hâlbuki biz Musevilerden dostluk gördük, Türk ulusu bundan sonra da Musevi yurttaşları ile daha sıkı, daha samimi yaşamak ister. Arada hiçbir anlaşmazlık, gizli kalmış düşünce yoktur. Her şey açıktır. Hür Türkiye devletinde her şey samimidir. Dostluğumuz kuvvetlidir. Bu nedenden ötürü Musevi vatandaşlarımız Türk kardeşleri ile el ele vererek Musevi ulusuna özgü zekâ ve yeteneğin, iş görmekteki becerinin verimli çalışmalarından memleketi yararlandırmak isteriz. İşte her Türk böyle düşünür.”³⁵⁰

Museviler, İttihat Terakki Cemiyetinin ve Jön Türklerin de içinde yer almışlardır. Avrupa'daki diğer Musevi topluluklarına bakıldığında, içinde yaşadıkları devlet ya da imparatorluğun ana unsuru ile ideolojik bir beraberlik görülemez. Bu sadece Osmanlı İmparatorluğu'nda görülmüştür. Türk ulusçuluğunun içinde bile Musevi unsuru vardır. Türkiye'de birçok ülkeden farklı olarak antisemitizm hiç olmamıştır. Bu durum Musevilere de yansımıştır. Bütün Musevi tarihçilerin kitaplarına bakıldığında anti Türk ya da Türklere karşı nefretin olmadığı görülmektedir. İsrail Müzesinde görevli İzmirli Musevi Miriyon Katz ve araştırmacı arkadaşlarının düzenlediği sergilerde görülmektedir ki Museviler kadar Osmanlı

³⁴⁹ Galanti, **a.g.e.**, s. 96.

³⁵⁰ **A.e.**, s. 96–98.

kültürünü özümseyen bir başka topluluk olmamıştır. Kendi hayatlarına ve dini uygulamalarına Osmanlı kültürünü bir bütün olarak eklemeyi başarmışlardır. Aslında Osmanlı Musevileri kendi içlerinde bir bütün oluşturmamışlardır. Örneğin İstanbul Musevilerinin dili Judeo-İspanyolcadır ancak Mezopotamya Musevileri Arapça konuşmaktadırlar. Kürtçe konuşan Museviler de vardır. Buna rağmen hepsi günlük yaşamlarında, sanatsal faaliyetlerinde Osmanlı kültürünü gayet iyi özümsemişlerdir.³⁵¹

Milli Mücadele'nin Türkler lehine bitmesi Yahudiler tarafından sevinçle karşılanmıştır. Savaş zamanında devletin sadık vatandaşları olarak görevlerini yerine getiren Yahudilere karşı Türklerin de geleneksel olarak tutumları hoşgörülü olmuştur. Türkler, Yahudileri Rum ve Ermenilerin baskılarından da korumuşlardır. David Fresco, Musevi gazetesi El Tiempo'da "*Yeni Dönemin Eşiğinde*" adlı yazdığı bir makalede şöyle demiştir:

"Yahudiler dört yüzyıldır Türkiye'de yaşıyorlar. Bu uzun yıllar içinde din özgürlüğü, adalet ve hoşgörü buldular. Bütün arzumuz kutsal ve sevgili vatanımızın her alanda ilerlemesini görmektir. Vatanımıza içtenlikle bağlıyız. Hiçbir art düşüncemiz yoktur. Bunu dinimiz emreder. Yalnız bu değil, ayrıca adalet duygusu da bunu gerektirir... Biz yeni açılan bu dönemdeki gelişmelerle ilgilenmeliyiz ki görevimizi yerine getirelim. Çünkü bu vatanın çocuklarıyız..."³⁵²

Bu yazdıklarından sonra Fresco bütün Yahudileri görev ve haklarını bilmeye, devletin sosyal ve siyasi hayatında etkin bir tutum almaya çağırmıştır. Fresco'nun yazdıklarından Yahudilerin geleceklerini Türkiye'de gördükleri, sosyal ve siyasi açıdan Türk toplumu ile kaynaşmak istedikleri açıktır.³⁵³

Kurtuluş savaşı boyunca özellikle kıyı bölgelerinde azınlıklar, kışkırtmalara alet olmuş, Rumlar Yunan ordusunda gönüllü askerlik yapmış, buna karşılık daha çok Museviler ve İç Anadolu Bölgesindeki Hristiyanlar, Türklerle birlikte yaşamak

³⁵¹ Ortaylı, a.y., s. 10.

³⁵² Levi, a.g.e., s. 20-21.

³⁵³ A.e.

istediklerini bildirmişlerdir. İşgalden sonra İstanbul'daki ve İzmir'deki bazı binalara İtilaf Devletlerinin bayrakları çekilmiştir.³⁵⁴

Milli Mücadele dönemindeki konulardan birisi de askerlik meselesidir. Rum ve Ermeni patrikhaneleri ile Musevi hahamhanesi, yaptıkları müzakereler neticesinde gayrimüslimlerin askerlikten çektikleri sefaletten dolayı hemen ve tamamen terhisleri hususunda görüşmelerde bulunmuşlardır.³⁵⁵ Gayrimüslimlerin kendilerine güvenilmemesinden dolayı askerde gördükleri farkı muamele, muharip sınıfa alınmamaları ve amele taburlarında çalıştırılmaları askerliği benimsememelerine sebep olmuştur. Hristiyanların askere çağrılması devam ettiğinden Rum ve Ermeni patrikhaneleri ve hahamhane temsilcilerinden oluşan bir heyet, Amiral Calthorpe'ye müracaat ederek gayrimüslimlerin askere alınmasından feragat edilmesini ve silâh altında bulunanların da hızlı bir şekilde terhisini rica etmişlerdir.³⁵⁶ Buna karşılık gayrimüslimlerin askere alınması usulünün büsbütün ortadan kalkması söylentileri doğru değildir. Bu kişilerin geçici süre silâh altına alınmaması Harbiye Nezaretince karara bağlanmış ve silâh altında bulunanların da peyderpey uygun zamanlarda terhisine karar verilmiştir.³⁵⁷ Yalnız silâh altındakilerden firarda bulunan ve bakaya kalanların takibinden geçici olarak vazgeçilmiştir. Aynı zamanda bu karar yalnız Rum ve Ermenilere mahsus olup Museviler hariç tutulmuş, onlara Müslüman kişilerle aynı muamele uygulanmıştır. Bunun sebebi Musevilerin sayılarının Rum ve Ermenilere göre daha az olması ve kendilerine yurt olarak düşündükleri toprakların Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında kalmasıdır. Kanun-i Esasi, Osmanlı uyruğundan her ferdin askerlik hizmeti ile sorumlu tutulacağını öngördüğünden bu özel madde Meclis-i Mebusan kararı ile değiştirilmedikçe bu kanun yürürlükte olduğundan gayrimüslim mükelleflerin bu göreve icabet etmeleri zorunludur.³⁵⁸ Bu konuda Hahambaşı Nahum Efendi ile hükümet arasında görüşmeler gerçekleşmiş,³⁵⁹ Hahambaşı Nahum Efendi Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa ile görüşerek Musevilerin diğer gayrimüslimler gibi eşitlik dairesinde mecburi askerlik hizmetinden istisnalarını rica etmiştir. Bu görüşme neticesinde Harbiye Nazırı,

³⁵⁴ Sarıhan, **a.g.e.**, s. 4.

³⁵⁵ "Gayrimüslimlerin Askerliği", **İkdam**, 31 Kânunusani 1919, s.1.

³⁵⁶ "Gayrimüslimlerin Askerliği Meselesi", **İkdam**, 8 Şubat 1919, s. 2.

³⁵⁷ "Gayrimüslimlerin Askerliği", **İkdam**, 4 Mayıs 1919, s. 2.

³⁵⁸ "310 Tevellütülerin Terhisi", **İkdam**, 8 Mayıs 1919, s. 2.

³⁵⁹ "Musevilerin Askerlikten İstisnası", **İkdam**, 19 Mayıs 1919, s. 2. "Musevilerin Askerlikten İstisnası", **İkdam**, 23 Mayıs 1919, s. 2.

Musevilerin askerlik hizmetinden istisnası konusunun Musevilerin taleplerine uygun bir şekilde halledileceğini söylemiştir.³⁶⁰ Bakanlar Kurulu tarafından yapılan önceki düzenlemede gayrimüslim tabiri yerine Hristiyan kelimesi kullanılarak Museviler bundan hariç tutulmuş fakat daha sonra bu konu Musevilerin ve Yüksek Komiserliği'nin isteğine uygun olarak çözülmüştür.³⁶¹ Sorunun çözülmesinden sonra Rumlar, Ermeniler ve Museviler aynı askerlik muafiyetinden faydalanmışlar ve askerlikten muaf tutulmuşlardır.³⁶² [Ek-3] Diğer taraftan silâhındaki Yahudilerin sayısı ise çok azdır.³⁶³

Gayrimüslimlerin başka konularda da ortak hareket ettikleri olmuştur. Musevi Milli Meclisi heyeti temsilcisi yılbaşı münasebeti ile Ermeni ve Rum patrikhanelerine gerçekleşen ziyaretleri sırasında ortaklaşa yapılabilecek faaliyetler hakkında görüşmüşler; evlenme, vasiyet, eğitim ve gayrimüslim unsurlar hakkında istatistikler ile uğraşacak bir heyet kurmaya karar vermişlerdir.³⁶⁴

³⁶⁰ "Musevilerin Hizmet-i Askeriyeden İstisnası", **İkdam**, 14 Haziran 1919, s. 1. "Hahambaşı Efendi Dün Dâhiliye ve Hariciye Nazırı ile Görüştü", **İkdam**, 12 Haziran 1919, s. 1. "Hahambaşı", **İkdam**, 23 Haziran 1919, s. 2.

³⁶¹ "Musevilerin Askerlikten İstisnası", **İkdam**, 25 Haziran 1919, s. 1. "Gayrimüslimlerin Askerliği", **İkdam**, 21 Temmuz 1919, s. 1.

³⁶² "Gayrimüslimlerin Askerliği", **Vakit**, 17 Teşrinievvel 1919, s. 2. "Anasır- Gayrimüslimlerin Askerliği", **İkdam**, 4 Ağustos 1919, s. 1. "Gayrimüslimlerden Asker Alınmayacak", **İkdam**, 1 Mayıs 1919, s. 1. [T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 453, Dosya No:56-5, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:2.24..10., 12 Kanunuevvel 1920, Sayı: 657, Dosya No:95-8, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:2.35.3., 9 Şubat 1921, Sayı: 853, Dosya No:-, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No3.20..1., 15 Mayıs 1921, Sayı: 856, Dosya No:56-6, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:3.20..4., 15 Mayıs 1921.]

³⁶³ "Hükümet Yahudilerin Askerlik Yapma Yükümlülüğünü Kaldırdı", **İstiklal**, 4 Ağustos 1919, s. 3. Yahudi basınında ve yayın organlarında Türklerin sempatisi kazanmak için pek çok yazı yazılmıştır. Bu yazılarda Yahudilerin daima devlete sadık kaldıkları ve son savaşlarda görevlerini yerine getirdikleri belirtilmiştir. Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde Yahudiler askerlik yapmayı bunun yerine vergi vermişlerdir. II. Meşrutiyetle beraber artık Yahudiler ve azınlıklar da askerliğe alınmışlardır. Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Savaşı sırasında Yahudiler askerlik görevlerini yerine getirmişlerdir. Kaç kişinin savaşlarda öldüğü, yaralandığı ya da kaybolduğu hususunda yeterince bilgi yoktur. Tek bilinen askere alınmada yasalar ne gerektiriyorsa hiçbir ayrımcılık yapılmadan askere alındıklarıdır. İstanbul Haydarpaşa Mahallesi'ndeki Yahudi mezarlığında I. Dünya Savaşı'nda ölmüş yetmiş kadar Yahudi gömülüdür. Bu yetmiş genç için küçük bir anıt da yapılmıştır. Sadece İstanbul'da Yahudiler arasında 1500 yetim ve 4000 aguna [kocası savaşta ölmüş dul kadın] vardır.³⁶³ Diğer taraftan İzmir'de oturan Hayim Biton'nun oğlu Joseph Biton askere alındığı ve babasının oğlu hakkında devletten bilgi istediği bilinmektedir. [T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Siyasi, Dosya No:2263, Gömlek No:73, Fon Kodu:HR.SYS., 4 Teşrinievvel 1919.]

³⁶⁴ "Ermeniler Rumlar ve Museviler Arasında", **İkdam**, 18 Kânunusani 1920, s. 3.

Hayim Nahum Efendi basına verdiği bir mülakatta kendisine sorulan Musevi milletinin savaş yıllarında kötü muameleye maruz kalıp kalmadığına dair soruya birkaç istisna dışında Musevi milletinin bir şikâyeti olmadığını belirtmiştir.³⁶⁵

Bu dönemde Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Milletvekili Doktor Fuad Bey ABD'ye gitmiş ve her tarafta iltifat görmüştür. Michigan Üniversitesi'nde onuruna verilen bir ziyafette kendisine sorulan Türkiye azınlıkları ile ilgili bir soruya şöyle cevap vermiştir:

“Ne zaman bu meseleden bahsetmezseniz, o zaman azınlıklar Türkiye’de rahat edecektir. Sizin onların koruyucusu olmadığımızı anladıkları gün, Türkler ile hoş geçinmeye başlayacaklar ve her iki taraf rahat edecektir. Museviler bunun örneğidir.”³⁶⁶

Mütareke ve Milli Mücadele yıllarında Yahudiler, Türkiye genelinde hahambaşılardan çizdiği yolu izlemişlerdir. İstanbul, İzmir ve çevresinde Yahudilerin Türk yenilgisi karşısında tutum ve davranışları Rumlar ve Ermenilerden farklı olmuştur. Mondros Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Rumlar ve Ermenilerde Türk düşmanlığının belirgin bir şekilde kendini göstermesi, Ermeni ve Rumlarla Yahudiler arasındaki farkı ortaya çıkarmıştır. 31 Ekimden hemen sonra Rumlar ve Ermeniler çeşitli yerlere İtilaf Devletlerinin bayraklarını asmaya başlamışlar; cadde ve sokaklarda taşkınlık yapmışlardır. İlk göze çarpan nokta bu bayrak asanların ve taşkınlık yapanların arasında Yahudilerin bulunmamasıdır. İstanbul'da Yahudilerin bir kısmının Rumlarla işbirliği içine girdiği, hahambaşılığın patrikhane ile beraber çalıştığı ve ikisinin birlikte Barış Konferansı'na verilmek üzere bir muhtıra hazırladıkları iddia edilmiş fakat muhtıranın varlığı kanıtlanamamıştır. Diğer taraftan sayıları az da olsa bazı Yahudiler, Rumlar ve Ermeniler ile işbirliği içinde olmuşlardır. Yerel Yahudilerden işgalcilerle işbirliği yapanlar da çıkmıştır. Ancak, Yahudi toplumu bu gibileri onaylamamıştır. Sonraki günlerde Rumlar ve Ermenilerin okullarında okutulmakta olan Türkçe derslerinin kaldırılmasına karşın Yahudi okullarında Türkçe derslerinin okutulması sürdürülmüştür. Rumlar ve Ermenilerin bu tür davranışları sadece bir başlangıçtır. Kısa zaman içerisinde Türklere son darbeyi

³⁶⁵ “Hahambaşı Efendi'nin Beyanatı”, **İkdam**, 26 Eylül 1919, s. 2.

³⁶⁶ Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, s. 98.

indirmek için örgütlenmeye koyulmuşlardır. Atatürk, Nutuk'ta bu konuda Yahudilerden söz etmeyerek sadece Hristiyan azınlıktan bahsetmiştir:

“...Memleketin her tarafında, anasır-ı Hristiyanıye hafi, celi, hususi emel ve maksatların temini istihsaline, devletin bir an evvel, çökmesine sarf-ı mesai ediyorlar... İstanbul Rum Patrikhanesinde teşekkül eden Mavri Mira heyeti vilayetler dâhilinde çeteler teşkil ve idare etmek, mitingler ve propagandalar yaptırmakta meşgul... Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavri Mira heyeti ile hemfikir olarak çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tamamen Rum hazırlığı gibi ilerliyor.”³⁶⁷

Mütareke yıllarında yapılan Mebusan Meclisi seçimlerine Türkiye Musevilerinin katılmasıyla “gayrimüslimler” deyimini “Hristiyanlar” deyimine çevrilmiştir. İtilaf Devletleri orduları ve donanmaları İstanbul'a geldikten sonra İtilaf Devletleri temsilcileri ve İtilaf Devletleri muhabirleri, Türkiye'de yaşayan bütün unsurların Türk yönetiminden memnun olmadıklarını Avrupa'ya göstermek ve bu suretle kurtuluşlarının çaresini aramak için Avrupa Devletlerine raporlar sunmuşlardır. Bu raporlarda “gayrimüslimler” tabirini kullanırlarken, Museviler Mebusan Meclisi seçimlerine katılınca “gayrimüslimler” deyimini yerine “Hristiyanlar” deyimini kullanılmaya başlanmıştır.³⁶⁸

Yahudilerin kendilerini ilk günlerde büsbütün bir boşluk içinde görmüş olmalarını doğal karşılamak gerekir. Ancak Yahudiler kendilerini çabuk toparlayarak Türklerin yanında yer almakta gecikmemişlerdir. Mütareke günlerinden Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasına kadar geçen dönem boyunca Yahudilerin Türk Devleti'nin bağımsızlığına kavuşmasına katkıları az değildir. Toplum olarak kararlı bir tutum içinde olmuşlardır. Ayrıca yer ve zamana göre edilgen bir direnişten eylemli mücadeleye kadar çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Gerek birey olarak gerekse örgütsel düzeyde Yahudiler birer vatandaş olarak üzerlerine düşeni yapmışlardır.³⁶⁹

³⁶⁷ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, 6 Basım, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, Türk Devrim tarihi Enstitüsü, 1963, s. 2.

³⁶⁸ Galanti, **a.g.e.**, s. 59.

³⁶⁹ Yetkin, **a.g.e.**, s. 176.

Devlet yöneticileri de I. Dünya Savaşı sırasında Yahudilerin ordudaki görevlerini yerine getirdiklerini, sadık ve cesur birer asker olduklarını belirtmişlerdir.³⁷⁰ Nahum Efendi'nin Almanya'dan silah alıp Rusya üzerinden Anadolu'ya getirdiği söylenmektedir. Hatta Kemalist kuvvetler arasında sayıları az da olsa Yahudi gönüllülerin varlığı hakkında söylentiler de vardır.³⁷¹

Eski bir sahafta ortaya çıkan bir pasaport o dönem Yahudilerin ne tür faaliyetler içinde olduğunu göstermektedir. Müteveffa Arslan Efendi oğlu Jacques Fresco adlı bir Yahudi'ye pasaportun Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına verildiği anlaşılmaktadır. Meslek hanesinin karşısında “*hükümet müteahhidi*” yazılı pasaportta birçok ülkenin vizesi vardır. Jacques Fresco'nun Büyük Millet Meclisi Hükümeti için gerekli olan malzemeyi Avrupa'dan sağlamakla görevlendirildiği anlaşılmaktadır.³⁷²

Dünya Yahudileri, buldukları memleketin yükselmesi için cumartesi ve bayram günlerinde dua ederlerdi. Türkiye Musevileri de diğer Yahudiler gibi, aynı dini görevi yerine getirmişlerdir. Kurtuluş Savaşı sırasında İstanbul Musevi sinagoglarında aynı dua okunmuştur. Bu duanın çevirisi basında yayınlanmış, bir gün sonra da İngiliz karargâhından hahamhaneye bir görevli gelerek duanın ne amaçla okunduğunu, Türklerin bir zaferi olup olmadığını, zafer olmuşsa haberin ne suretle alındığını sert bir tavırla sormuştur. Hahambaşı böyle bir duanın Musevilerin kutsal günlerinde okunmasının dünya Musevilerince adet olduğu cevabını vermiştir.³⁷³ Gufran Günü dolayısıyla 2 Ekim 1922 günü tüm işyerlerini ve kurumlarını kapatarak Türkiye'nin saadet ve selameti için Musevilerin yaptıkları dua şöyledir:³⁷⁴

“Saltanatı Allahın cihan saltanatı olup hükümdarlara istediğine ulaşma ve emirlere nüfuz bahşeden, Davut kölesini fena kılıçtan kurtaran, sultanı [sultanın ismi okunur] kutsasın, korusun, ona üstünlük versin, onu yüceltsin, büyütsün. Hükümdarların hükümdarı, iyilikleriyle yıldızını yüceltsin ve ömrünü uzatsın. Hükümdarların hükümdarı! İyilikleriyle

³⁷⁰ Levi, **a.g.e.**, s. 23.

³⁷¹ Siren, **a.g.e.**, s. 251.

³⁷² Yetkin, **a.g.e.**, s. 177.

³⁷³ Galanti, **a.g.e.**, s. 89.

³⁷⁴ Orijinal metin için bkz. “Musevi Vatandaşlarımızın Duası”, **İkdam**, 3 Teşrinievvel 1922, s. 2.

bize ve İsrail kardeşlerimize iyilik etmeleri için kalbine [sultanın] ve danışmanlarının kalplerine merhamet doldursun Âmin.”³⁷⁵

İstanbul basınında Museviler hakkında “*Museviler bizi mahva çalışmadılar, aleyhimize ağızlarını açmadılar, biz de onlara iyi davranmalıyız.*” şeklinde değerlendirmeler çıkmıştır.³⁷⁶

Matbuat Genel Müdür Vekili Zekeriya Bey, ayrı ayrı görüştüğü gazetecilere Türkiye’yi yönetenlerin Museviler hakkında iyi niyetleri olduğunu söylemiştir. İki unsurun öteden beri dost geçindiğini ve daima dost kalacaklarını, bir tenkit ya da itiraz sesi duyulursa bu sesin yankı bulmayacağını belirtmiştir.³⁷⁷

Celal Nuri, Musevi milletinin savaş yıllarındaki tutumu hakkında şöyle yazıyordu:

“İtilaf ihtilafından daha çok istenir. Musevi milleti kavgadan iğrenmiş durumdadır. Asayiş ister ki huzur ortamında kazancına ve karına baksın. Bu nokta-ı nazar belki bilcümle büyük küçük emperyalistlerin isteklerinden daha iyidir. Çünkü herkes harpten ziyade barışa muhtaçtır. Şu gazetede müzakereden beri hep bu itilaf nokta-ı nazarını okşadık. Bizim tüm mülk ve milliyemizle Avrupa’nın büyük menfaatleri ve yeni çıkan hukuk ve insani esaslar tamamıyla birdir. Bin kere iddia ettik ve yazdık ki Türkiye iyi idare sayesinde âlemin maruz kaldığı ve maalesef ardı kesilmeyen mesaipler arasında iki deniz ve iki kıtanın mültekasında bir cezire-i muvazene [denge] ve salah olabilir. Şarkta savaş sona ermelidir.”³⁷⁸

Mütareke zamanında, Türkiye’yi parçalamak fikriyle Paris’te toplanan konferansa İslam dünyasından büyük tepkiler gelmiştir. O zaman Londra’da bulunan Hint Hilafet Komitesi temsilcileri, Türkiye’nin durumunu görüşmek üzere Londra’da yaşayan Müslümanları, gazeteler aracılığıyla davet etmişler; ilk davete on beş Müslüman, senelerden beri Londra’da yaşayan Selanikli bir Türk Yahudisi ve o sırada İngiliz başkentinde bulunan Yusef Krieger’in oğlu Marius Krieger adında

³⁷⁵ Galanti, **a.g.e.**, s. 89. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da sultan kelimesiyle sultanın adı yerine, cumhurbaşkanının adı geçmiştir. Bundan başka Türkiye Cumhuriyeti’nin yücelmesi için ayrıca bir cümle eklenmiştir. [A.e.]

³⁷⁶ “Museviler Bizi Mahva Çalışmadılar”, **İkdam**, 19 Temmuz 1921, s. 1.

³⁷⁷ “Türkiye ve Museviler”, **İkdam**, 6 Teşrinievvel 1923, s. 2.

³⁷⁸ Celal Nuri, **a.y.**, s. 3.

başka bir Türk Yahudi'si gitmişlerdir. Bu iki Musevi Müslümanlar ile beraber Türkiye'nin durumunu konuşmuşlardır.³⁷⁹

Milli Mücadele yıllarında Amsterdam'da Sosyalist Kongre düzenlenmiştir. Kongrenin genel sekreteri Mösyö Hosmann, Selanik'te Ticaret Mahkemesinin üyesi iken İttihat ve Terakki Cemiyetine giren Nissim Masliyah'ın dostudur. Masliyah bu dostluktan faydalanarak o sıralar Berlin'de bulunan Talat Paşa'yı Türkiye'nin durumunu ve geleceğini görüşmek, Mösyö Hasmann'a bilgi vermek ve açıklamalarda bulunmak üzere Amsterdam'a davet etmiştir. Talat Paşa Amsterdam'a gelmiş ve Türkiye'nin istekleri hakkında Mösyö Hasmann'a bir rapor sunmuştur. Ancak Versay Antlaşması bu kongreyi sonuçsuz bırakmış ve hiçbir netice alınamamıştır.³⁸⁰

Milli Mücadele sırasında basında çıkan bir makalede İngiltere'deki iktisadi servetin ve ticaretin gelişmesinde Musevilerin ne büyük amil oldukları anlatılmıştır. Türkiye'nin de İngiltere'nin yaptığı gibi Musevileri ticaret hayatında kullanması tavsiye edilmiştir:

“Mademki Türkiye, gelecekteki imarı için iktisadi teşebbüslere muhtaçtır, bu hizmetin kimlere gördürüleceği belirsizdir. Açıkça söylemeliyiz ki, Türkler iktisadın bir önemli bölümü olan ticarete başarılı olmaktan daha çok uzaktır. Türkler öyle bir dereceye gelebilmek için yeniden bir eğitime, hocalara, üstatlara hizmet etmeye muhtaçtır. Bu yalnız mekteple olmaz. Ticaret mektebinde bazı noktalar bu eğitimi almaya kâfi değildir. Biz kendimiz elimizden geleni yapmaya çalışmakla beraber bizden daha ehil olanlardan fiilen yararlanmaya muhtacız. İşte onun için düşünüyorum ki, bize Musevi unsuru mutlaka gereklidir. Bu unsurun yerine koyacak diğer unsurlara artık sahip değiliz. Siyasi olaylar böyle gerektirdi. Memleketin ahengine zarar verdi fakat ne yapalım öyle oldu diye gözümüzü kapatıp oturmak akıl kârı değildir. Devletin iktisadi teşkilatında Musevi unsuru mecburdur. Bunu biz kendimiz yaparız demek bir hayal olur. Çünkü Türkler gibi okuyup yazanları memurlardan ibaret, memuriyet zihniyetiyle yetişmiş olan bir millet ticari ilişkilere şimdiden ne madden ne manen girişebilir. Maalesef işin gerçeği böyledir. Avrupa'nın bazı taraflarında Musevilerden pek korkmuşlardır. Diğer milletler zekâca onlara yetişememiştir. Museviler yalnız ticarete değil neye başlamışlar ise onun hakkından gelmişlerdir.

³⁷⁹ Galanti, **a.g.e.**, s. 76–77.

³⁸⁰ Galanti, **a.g.e.**, s. 102–103.

Başarılarının derecesinden hakikaten korkulur. Avrupa'da genel olarak Musevilere hak tanınalı çok olmadı. Şimdi Musevilerin tam olarak haklarını kazanmadıkları yerler vardır. ... İngiltere'de parlamentoya Musevilerin kabul edilmeleri yeni bir şeydir. Fakat Museviler son mertebeye çalışarak oraya dahi girmeye muvaffak olmuşlardır. Israrları takdir edilecek düzeydedir. Biz ise Musevilerimizden böyle bir hakkı hiçbir zaman istemiş değiliz. Onun için şurada burada Museviler hakkında ortaya çıkan cefalar bizde görülmüş değildir. Binaenaleyh, Musevilerin bize karşı samimi harekette bulunmaları lazım gelir. Şurasını unutamayız ki, bizim Musevilerimiz kendilerinden şikâyet edilen diğer Musevilere hiç benzemezler. Örnek olarak Galiçya'dan Filistin'e göç eden Musevilerden bihak korkuluyor. Papalık makamı bundan korkutmaya mecbur kaldı. Zannedirim ki, bizde böyle şikâyete sebep olacak Musevilere rastlanmaz. Musevilerimizden pek çoğu bugün Cenova'da ticaret yapıyorlar. Bunlardan İsviçre Hükümeti hiç şikâyet etmiyor. Hâlbuki tamamı da namuslarını koruyarak memleketlerin ahengini bozmuyorlar. Musevilerimizin bu hal ve hareketleri memnuniyet gerektirir. Şüphe yok ki, buna sebep bizde Museviler hakkında edilen eşitlik ve hukuk taraftarlığı malumdur. Bu muamele onları eğri yollara sevk etmemiştir. Esaret ahlakı bozar. Eğer biz de başka yerlerde olduğu gibi onları esir etmiş olsa idik ahlaken çöküntüye uğrarlardı. Buna şüphe yoktur. Museviler bizi mahva çalışmadılar. Bizim aleyhimizde ağızlarını açmadılar. Memleketimizde kazandıkları serveti bizim aleyhimize kullanmadılar. Vakıan biz de onlara ta eskiden iyi muamele ettik. Kendilerini engizisyon zulmünden kurtarıp kendi memleketimize kabul ettik. Fakat bizim iyilik ettiğimiz diğer milletler de olmadı değil. Onlar ise bize Musevilerin yaptıkları gibi iyilikle mukabelede bulunmadılar. Binaenaleyh biz de Musevilere aynı iyilikle karşılık vermeliyiz. Şüphe yok ki biz Museviler için şark kapısında faydalı bir milletiz. Museviler bizim memleketimiz kadar halis ve said faaliyet zemini bulamazlar. İşte Selanik'in ne kadar Musevi'si varsa Yunanlıların nezdinde yaşadıkları için vatanlarını terk etmeye mecbur oldular. Asırlarca bizimle geçinmiş olan Museviler Yunanlılar ile üç beş sene bile yaşayamadılar. Demek ki Türkiye Museviler için hayırlı bir memlekettir. Musevilerden olan memurlarımız da bize sadıkane hizmet etmişlerdir. Bunların hiçbir şeyinden bir kötülük görmedik. Vakıan memuriyetlerde çok Musevi yoktur. Ancak bunların içinde fenasını görmedik. Musevilerin dini reisleri de bize ellerinden gelebilen iyiliği sarf etmekte kusur etmediler. Türkiye İngiltere'den bir ibret dersi almalıdır. İngiltere'ye o büyük iktisadi hizmetleri ifa eden milletin bizdeki cüzisinden biz de pek büyük hizmetler görürüz inancındayım. Yine tekrar ediyorum, biz zeki, fatin, ezelden beri ticaret zihniyetini kazanmış bir iktisadi unsurdan yararlanmaya muhtacız. Her işi kendimiz görüp beceremeyiz. Zaten o yolda melekemiz de yoktur. Bu melekenin bizde husulü için nesillerin geçmesi gerekir. Museviler aleyhinde Avrupa'da müthiş yayımlar vardır. Güya Musevilerin maksadı dünyayı ellerine almakmış. 15 milyon nüfusun dünyayı ellerine almasını iddiada bir ciddiyet göremiyoruz. Evet, inkâr edemeyiz ki Museviler neye

teşebbüs ediyorlarsa başarılı oluyorlar. Bugün zamanın en büyük filozofu da Musevi'dir. Zaten şimdi değil, çok eskiden de öyle idi. Endülüs'te de Araplara yardımcı oldular. Arap hars ve medeniyetini Avrupa'ya yayan da Musevilerdir. Kezalik daha eskiden İran medeniyetine de Asya'da böyle hizmetleri oldu. Hatta eskiden Yunan medeniyeti bile ortaya çıkmasını Musevilere borçludur. Eğer Hristiyanlık gibi dini ihtilaflar olmasa Museviler Avrupa'da şimdikinden pek ziyade güçlü olurlardı.”³⁸¹

Paris'teki Musevi İttihat Cemiyetinin Paris hahambaşısı Levi, Profesör Mösyö Silvan Levi ve adı geçen cemiyetin umumi kâtibinden oluşan özel bir heyet Paris'te bulunan Rum Patrik kaymakamını ziyaret ederek İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgalinden dolayı kendilerini tebrik etmişlerdir. Patrik kaymakamı cevaben bu cemiyetin çalışması hakkında gönül alıcı cümleler sarf etmiş ve kısaca doğudaki Alliance mekteplerinin hizmetini övmüş, bu mekteplerde pek çok Yunan çocuklarının da eğitildiklerini söylemiş ve son olarak da Yunanlılar ile Musevilerin ilişkilerinin bundan sonra daha samimi bir şekilde gerçekleşeceği dileğinde bulunmuştur.³⁸²

Milli Mücadele döneminde Avram Galanti başta olmak üzere birkaç Musevi yazar, yazılarıyla Türkiye'yi savunmuşlardır. Galanti Mütareke'nin başlangıcında memlekete büyük yararı dokunmuş ve Milli Kongre'nin çeşitli komisyonlarında çalışmıştır. Hilal-i Ahmer merkezinde Batı Dilleri çevirmeni ve sekreteri ve Hilal-i Ahmer dergisi yazarı sıfatıyla çalışırken, Milli Mücadele'ye de çok yardımı dokunmuştur. Her gün Yunan Olağanüstü Komiserliği yayın aracı olan Proiya gazetesini inceleyerek Türkiye'ye ait haberleri ve yine her sabah İtalyan telgraf ajansının Türkiye'ye ait telgraflarını, Hindistan'dan ve Mısır'dan gelen İngilizce ve Arapça gazetelerin Türkiye'ye ait bölümlerini ve İngiliz Olağanüstü Komiserliği'nden Milli Hükümetin İstanbul temsilciliğine gelen İngilizce haberleşmeyi tercüme etmiştir. Bütün bu tercümelerin içeriğiyle ve temsilcilik

³⁸¹ “Bizde Museviler”, **İkdam**, 19 Temmuz 1921, s. 1. Ulusal ekonomi amaçlanarak yapılan bir girişim üzerine İngiliz Morning Post gazetesi “Orta Doğu Ticareti Sürprizi: Türk-Yahudi İşbirliği” başlığını koyduğu yazısında şöyle demiştir: “Yabancı şirketlerin Türkiye'den giderek çekilmelerini sağlamak düşüncesiyle, bir Türk Ticaret Birliği'nin kurulmak üzere olduğuna inanmak için her çeşit neden vardır. Bu bütün ülke çapında ticaret, banka ve sigortacılığın bütün kollarında çalışmayı amaçlayan milli bir tasarıdır. Kısaca buna, Dünya Savaşı döneminde hükümetin desteğiyle gelişen ve ülkenin ticaretini elinde bulunduran Türk-Yahudi işbirliğinin yeniden örgütlenmesi olarak bakılabilir...” [Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi:1838'den 1995'e**, C. IV, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2000, s. 1373.]

³⁸² “Museviler Yunanlılar Münasebet”, **İkdam**, 2 Haziran 1919, s. 2.

tarafından toplanan diğerk günlük haberlerle kaleme alınan rapor, her akşam, Ankara Hükümeti Hariciye Vekleti İstanbul Temsilcisi Hamid Bey tarafından bu veklete gönderiliyordu. Aynı zamanda mütareke esnasında İtilaf sansürünün kontrolü altında İstanbul'da yayınlanan Türkçe, Fransızca, İspanyolca gazetelerinde Türklüğün onurunu yceltmekten çekinmemiş ve bunu bir vicdan borcu, bir yurt görevi saymıştır.³⁸³ Mütareke sırasında Milli Direniş yanlısı gizli örgütlere girdiği, İstanbul Yunan Fevkalade Yüksek Komiserliğine tercüman olarak atanması ile Anadolu'da başlayan Kemalist ihtilal hareketine büyük istihbarat hizmeti gerçekleştirdiği ve TBMM açıldığında meclis içinde tercüman olarak hizmet verdiği söylenmektedir. Yeni Mecmua, Büyük Mecmua, Türk Tarihi Mecmuası, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Hilal-i Ahmer Mecmuası; Tanin, Vatan, Vakit ve Akşam gazetelerinde yazı yazmayı sürdürdü. Darülfünunun niversiteye vrilmesini de içeren 1933 niversite reformu sırasında ğretim yeleri arasında yapılan tasfiyede Galanti'nin de görevine son verildi. Daha sonra milletvekilli olan Galanti bu görevinin sona ermesiyle Kınalıada'daki evinde bilimsel çalışmalarını sürdürdü. 1961'de Balat Or-Ahayim Musevi Hastanesinde lmştır. Galanti, hemen hemen tüm yapıtlarında Yahudilerin Türk topraklarında hep zgr yaşamış olduklarını, devlet tarafından korunduklarını, buna karşılık devlete ve devletin Türk unsuruna tarih boyunca sadık kaldıklarını kanıtlamaya çalışmıştır.³⁸⁴ Velit Abdülmecit Efendi, Galanti'nin yazılarını takip etmiş ve 12 Haziran 1923'te kendisine, kendi imzası ile bir fotoğrafını göndermiştir. Fotoğrafın altında el yazısıyla Fransızca bir ibare yazar. Bu yazının tercümesi şudur:

“A. Abraham Galante Efendi. Tarihi hakikatin ve meşru Osmanlı davasının hararetili ve sebatlı savunmasının takdir ve sayđı belirtisi olarak Avram Galanti Efendi'ye.”³⁸⁵

Galanti “*Türk Harsı ve Türk Yahudisi*” adlı kitabında kendinden bahsederek şöyle demiştir:

“İştirak ettiğimiz 1912–1918 Birinci Umumi Harp esnasında üniversitede profesör olmakla beraber, akşamüstü Hilal-i Ahmere [Kızılaya] gidip İngilizce, Almanca ve sair lisanlarda gelen muhabereyi tercüme ederdim. Bu harp münasebetiyle esir düşen

³⁸³ Galanti, **a.g.e.**, s. 108–109.

³⁸⁴ Yetkin, **a.g.e.**, s. 211–217.

³⁸⁵ Galanti, **a.g.e.**, s. 94–95.

askerlerimizin evlerine gönderdikleri mektupları da çevirir, bunlar meyanında, ahali Arap vilayetlerine mensup olan Araplar ile Yahudi Arapların ailelerine yazdıkları mektupları da tercüme ederdim...»³⁸⁶

Galanti ile beraber Türk davasını savunan yazılar yazan Avram Benaroya Paris'te eğitim gördükten sonra Şam Türk Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği görevinde bulunmuş ve I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar orada kaldıktan sonra aynı görevle İstanbul'un Mercan Lisesi'ne nakl olunmuştur. Benaroya, Türk stenografisini icat etmiş, Büyük Millet Meclisinin ilk stenografi öğrencilerini yetiştirmiştir. Yüksek Ticaret Mektebiyle bazı liselerde stenografi öğretmeni olarak çalışmıştır. Benaroya Kurtuluş Savaşı zamanında Presse de Soir adlı Fransızca gazetede Türkiye'nin menfaatlerini savunmuştur. Bir diğer yazar olan Bahor Habif, henüz Tıp Fakültesinde iken İkdam gazetesine yazılar yazmıştır. Genç yaşta tahsilini bitirdikten sonra hastalanmış ve bir süre sonra da ölmüştür. Üçüncüsü, Eliya Eskenazi olup, Fransızca Entente gazetesinde yazmıştır. Haham olan Eliya Avrupa'ya gittikten sonra oralarda da Türk milletini savunmaya devam etmiştir.³⁸⁷

I. Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul ve Türkiye'nin bir kısmının İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi ile İstanbul'da çıkan Türkçe, Musevice-İspanyolca gazeteler hariç diğer gazeteler, Türkiye'de yaşayan kurtarılmamış azınlıklardan ve onların kurtuluşu gereğinden söz ederken bu azınlıklar arasına Musevileri de dâhil etmişlerdir. Bu yayından amaç, işgalin gereğini doğrulamak ve haklı göstermektir. Avram Galanti "*Türkiye Kurtulmamış Yahudilerin İltica Yeri*" başlıklı makalesinde Musevilerin Türkiye'de tamamıyla rahat yaşadıklarını ve Türkiye dışında bulunan Musevilerin de, Türkiye'yi bir sığınak³⁸⁸ olarak gördüklerini tarihten on iki örnek ile anlatmıştır. Bu önemli makalede şu görüşler dile getirilmiştir:

"Son günler zarfında gazetelerde '*gayrimuhtahas* [kurtarılmamış] diye yeni bir tabire tesadüf edilmeye başlandı. Beyoğlu'nda çıkan gazeteler siyasi makaleleri terbiye

³⁸⁶ Avram Galanti, Türk Harsı ve Türk Yahudisi: Tarihi, Siyasi, İçtimai Tetkik, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1953, s. 10.

³⁸⁷ Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, s. 199.

³⁸⁸ Hahambaşı ile yapılan bir mülakatta aynı konuya değinilmiş ve Musevilerin İspanya'dan çıkarılıp Osmanlı Devletine kabul edilmesini Avrupa'daki Museviler tarafından minnettarlıkla ve şükranla karşıladığını söylemiştir. ["Hahambaşı ile Mülakat", **Vakit**, 18 Eylül 1919, s.1.]

etmek için, yemeklere katılan salçalar gibi 'kurtarılmamış' tabirini her vesile ile kullanıyorlar. Birkaç gün evvel Edirne'de çıkan Fransızca gazete Türkiye'deki kurtarılmamış unsurlardan bahsettiği bir makalede Türkiye Yahudilerini dahi bunlar arasına ithal etmiştir. Bu makaleyi okuyan Edirneli Avram Benaroya Efendi şehrimizde yayınlanan La Press Desuar gazetesine yazdığı bir makalede Türkiye'de kurtarılmamış Yahudilerin olmadığını ispat etmiştir. Benaroya Efendi Türk irfanına Türkçe Histografya eseriyle hizmet etmiş ve vatanperver bir Osmanlı Musevi'sidir. Benaroya Efendi'nin sözlerine ilaveten '*Türkiye'de kurtarılmamış Yahudilerin olmadığından başka, Türkiye kurtarılmamış Yahudilerin sığınacağı bir yerdir.*' der ve sözlerini aşağıdaki tarihi olaylarla ispat eder: '1-1492'de İspanya'dan çıkarılmış Musevilerin büyük bir kısmı kiraladıkları gemilerle Türkiye'ye sığınmış ve bir kısmı zulüm gören Araplarla beraber Osmanlı donanması marifetiyle Kuzey Afrika'ya ve Türkiye'ye nakledilerek zamanımıza kadar rahat yaşamışlardır. 2- İspanya'dan yurtlarından çıkarılan Yahudilerin bir kafilesini Sakız Adası'na çıkararak yeni muhacirlere iyi muamele edilmesini Sultan II. Beyazıt Han henüz Türkiye'nin elinde bulunmayan bu adanın yöneticisinden talep etmiştir. 3- Kanuni Sultan Süleyman zamanında İtalya'da bulunan Ankona şehrinde Osmanlı Musevileri ticaret ile uğraşırlardı. Papa IV. Paul değişik sebeplerden dolayı bunları hapsetmiş ve mallarına el koymuş, fakat olaydan haberdar olan zamanın sultanı 1556 tarihinde Papa'ya bir mektup göndererek tebaasının hür bırakılmasını ve mallarının iade edilmesini istemişti. Papa vaki olan talep gereğince hareket etmiştir. 4- Kanuni Sultan zamanında Türkiye'ye iltica eden Yusuf Nasi adında Yahudi vaktiyle Fransa'ya ödünç verdiği 150 bin tahsilinde güclük çektiklerinden Kanuni'ye müracaat eder. Kanuni 1565 ve halefi II. Selim 1568'de IX. Şarl'a mektup göndererek paranın geri verilmesini talep eder. Fakat adı geçen memleket bu mektuba olumlu cevap vermeyince bu memleketin sancağı altında sefer yapan gemilerin mallarına el konularak Yusuf Nasi'nin alacağı tahsil edilmiştir. 5- Lehistan'da ticaretle uğraşan Osmanlı Musevilerine zorluk çıkarıldığını haber alan II. Selim 1568 yılında Leh kralı II. Sigismund'a yazdığı mektupla bu sorunu ortadan kaldırmıştır. 6- 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'na ticaret işlerine ait bazı maddeler konulmuştur. Avusturya Hükümeti Osmanlı Musevilerine karşı ticaret ahkâmına mugayir bazı tedbirler almasına karşın Musevilerin Dersaadete müracaatı üzerine, Osmanlı Hükümeti Avusturya Antlaşması'nın hükümlerinin uygulanmasına davet edilmiştir. 7- Avusturya İmparatoriçesi Maria Tereza zamanında, Viyana'da ve Avusturya'nın bazı şehirlerinde bulunan Musevilerin ve bu meyanda Osmanlı Musevilerinin çıkarılmasına karar verilmişti. Bu durumdan haberdar olan zamanın sultanı Osmanlı Musevileri hakkında alınan kararı iptal ettirmiştir. 8- 1886'dan itibaren Rusya'dan kaçan Yahudilerin ilk sığındıkları yer payitaht-ı hilafet ve saltanattır. Zamanın sultanı II. Abdülhamit Han zamanında firar eden Musevilerin Osmanlı memleketinde hüsn-ü kabullerine ve istirahatlarının temin edileceğine dair irad-ı seniyye yayınlanmıştır. 9- Son yirmi otuz sene içerisinde zulümden kaçan

Museviler Türkiye'ye gelmiştir. 10- 1908 yılında ilan olunan meşrutiyetten sonra Yemen vilayetine dâhil bir muhtariyet verilmiştir. Osmanlı Hükümeti bu muhtariyeti veren iken orada sakin Yemen Musevilerinin siyasi durumlarının garanti altına alınması için idare kanununa bir özel madde ilave ettiği unutulmamalıdır. 11- Büyük Harp zamanında Romanya ile imzalanan antlaşmada Babiâli, Berlin Antlaşması'nın 44. maddesinin riayetini Romanya Hükümetinden talep etmiştir. Bu madde Romanya Musevilerinin diğer Romanyalılar gibi kanun tarafından tutulmalarına dairdir. 12- Büyük Harp'ten sonra ve geçirmekte olduğumuz mütareke esnasında Balkan hükümetlerinde bahseden siyasi durumdan memnun olmayan pek çok Musevi eski analarına kavuşmak üzere İstanbul'a gelerek burada işleri ile güçleri ile meşgul oldular. Yukarıda anlatılan olayların hepsi tarihi gerçektir. Ben ilim adamı, tarihçi, Osmanlı Musevilerinin tarihi uzmanı sıfatıyla diyorum ki dünyada Türkiye kadar Yahudilere karşı iyi muamele ve bunları himaye eden hiçbir devlet yoktur. Bu hususta yalnız şu kadarını söyleyebiliyorum ki 175 senesinde Avrupa'nın en büyük ve en münevver, en medeni devletlerinden hepsinin kapıları Yahudilere kapalı iken 1494'ten itibaren Osmanlı Devleti'nin kapıları açık ve burada Yahudiler salimen, sakinen, daiben, şakiren, otururlar idi. Türkiye'de basılan İbranice kitapların ilk sayfasında 'zehb-i takva perver, merhametli, kudretli, falan Sultan Efendimiz Hazretleri zamanı saltanatlarında basılmıştır' cümlesi vardır. İspanya'dan çıkarılmış Yahudiler muhtelif memleketlere iltica etmiş ise de bilahare değişik sebeplerden dolayı oradan da çıkartılarak birçoğu Türkiye'ye sığınmıştır. Yahudilerin Türkiye'ye olan bu bağlılıkları samimidir. Özet olarak diyebilirim ki, Türkiye'nin Musevilere ettiği iyiliği babaları bile etmemiştir. Bunu hiçbir kimsenin tesiri altında yazmıyorum. Yukarıda dediğim gibi ben ilim adamıyım ve o sıfatla daima hakikati ararım, isterse o hakikat aleyhime çıksın. Yazdığım şeylerde hakikate aykırı hiçbir şey yoktur. Zaten böyle mühim meseleler bir makale ile araştırılmaz. Şartlar elverdiği zaman 'Türkler ve Yahudiler' adıyla bir eser yazıp bu iki milletin karşılıklı hizmetlerini ve bunları tarihleri ile göstereceğim. Museviler bu memleketin yükselmesi için gayet faydalı bir unsurdur. Türklerin bu ilerleme ve yükselme hizmetlerine Museviler de katılmışlardır. Hedef alınan amaç da geleceğe yardım etmektir."³⁸⁹

Avram Galanti 15 Ocak 1922 günlü Yeni Mecmua'da "*Türkler İki Tarihi Devre Açmışlardır*" başlıklı bir yazı yazar. Bu yazıda Türklerin İtilaf Devletlerinin ülkeyi parçalamalarına nasıl direndikleri anlatılır. Galanti şöyle demiştir:

"Tali'-i Harb, muhasımlar saflarında estiği için, hemen hemen muharebe kadar uzayan mütareke başlamıştır. Türkiye, kendisine verilen söze inanarak Mondros

³⁸⁹ Galanti, "Türkiye Gayrimüstahlas Yahudilerin İltica Yeri", **Vakit**, 21 Mart 1921, s. 3.

Muahedenamesi'ne, hulus-u niyet ile, vaz'-ı imza etmiştir. Fakat bu muahedename bir tuzak idi.

Küçük milletlerin hukuku için çalışanların fikrinde, İslamiyet'in en büyük bekçisi olan Türkiye, ortadan kalkmalı idi. Bu ameliye beynince yahud bu muameleyi bitirince, İslam âlemini boğmak kolay bir iş idi. Anadolu'nun ve Trakya'nın temdin vazifesi Yunanistan'a havale edilmişti. Sahte medeniyetçiler akıllarınca, iş yoluna girmiş idi. Fakat bunların ne kadar yanıldıklarını vekayi bilahare ispat etti.

Yunanlıların İzmir'e ayak bastıkları gün, Türklük ve İslamlık titredi. Bir serdar lazım idi. Türk milletinin sinesinden Mustafa Kemal çıktı. Sivas, Erzurum ve Ankara Kongreleri Türk milletinin şuurunu yeniden ihya etti. Bu şuur aynı tehdide maruz kalmış olan Memalik-i İslamiye'ye ve kezalik bilcümle mazlum memleketlere sirayet etti.

Bu mucizeyi meydana getiren kimdir? Başlarında Mustafa Kemal ve arkadaşları bulunan Türk milleti ile ordusu. Türklerin gayreti ve himmeti sayesinde ki mazlum milletler:

1. Bir avuç gayyur ve fedakâr adamların delaleti ve himmetiyle, memleketleri için büyük ve faideli işler görülebileceğini.
2. Bu suretle hakk-i hürriyet ve tam istiklal elde edilebileceğini.
3. Ve bunun için çalışmak lazım geldiğini anlamışlardır.

İstibdat, zulüm, sefalet altında inleyen bir milyar halkı böyle düşündüren, istikballerine daha büyük bir emniyetle baktıran, bu inkılâbı yapan Türklerdir...

Tarihin beş devresinin ikisini açan, fikrin terakkisine ve dolayısıyla hürriyete ve medeniyet-i kezebeye değil, medeniyet-i hakikiye hizmet eden, mazlum milletlere yeni ruh üfleyen, Türklerdir.

Tarih, Çanakkale'yi kapatmak ve Yunanlıları denize atmak suretiyle, Türkler kadar vas'ı miyasta 'Fikir'in terakkisine hizmet eden hiçbir milletin hizmetlerini kayd etmemiştir. İşte bu ulvi ve mukaddes hizmetlerinden dolayı, Türklerin 'Medeniyet Tarihi'ndeki mevkileri pek yüksek ve şerefli dir.³⁹⁰

Avram Galanti yazdığı başka bir yazıda da Türklerin din konusunda pek ziyade hoşgörülü olduklarını şu satırlarla anlatmıştır:

“Türklerin mutaassıp oldukları söyleniyor. Bu doğru değildir. Tarih bize bunun tamamen aksini ispat etmektedir. Dünyanın hangi memleketinde azınlıklar Türkiye'dekinden daha iyi muamele görmektedir? Ben Musevi'yim ve olayı daha iyi mukayese edebilirim.

³⁹⁰ Avram Galanti, “Türkler İki Tarih-i Devre Açmışlardır”, **Yeni Mecmua**, 15 Kânunuevvel 1922, s. 3.

İspanya'dan çıkartılan Museviler 1494 tarihinden beri Türkiye'de tam bir hürriyet içinde yaşamaktadırlar. Hâlbuki Avrupa'daki Museviler bu hürriyete ancak 1789 tarihinde kavuşmuştur. Hatta bugün bile dini noktadan bakarsak Türkiye'deki Museviler medeni denilen birçok memleketteki Musevilerden daha ziyade serbesttirler. Hiçbir Türk Hükümetinin, Musevileri cumartesi günü çalışmaya zorlamak hatırlarına gelmemiştir. Türklerin hoşgörüsü sahibi olması Musevilere özgü değildir. Memleketteki tüm Hristiyanları da kapsar. Bu hoşgörünün ruhu Türk'ün tînetindeki iyiliktir. Evet, Türk'ün kalbi iyidir. Hatta haddinden fazla iyidir ve bu ifrattır ki onu taziyle itham ettirmektedir. Türkiye'deki Hristiyanlar, her türlü gelişmeye engelsiz ulaşmışlardır. Hâlbuki Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ve Hristiyanların eline geçen memleketteki Müslümanların hali bu merkezde değildir. Onlar daha öyle fevkalade kanuni tedbirlere tabi kalmaktadırlar ki bu suretle kendileri doğrudan doğruya habire sevk edilmektedir. Azınlıkların hukukundan bahsolunuyor; bu hukuk, Türkiye'de çoktan mevcuttur ve pek geniş bir mukayesede mevcuttur. Hukuki anlaşmalarla hakları garanti altına alınan diğer memleketlerdeki Musevilere ve Müslümanlara halleri sorulsun. Şikâyetleri bile dikkate alınmıyor. Kilisenin haricinde selamet yoktur desturu dini sahadan siyasi sahaya intikal ediyor.”³⁹¹

Musevilerin sadakati konusunda Avram Benaroya imzasıyla “*Türkler ve Museviler*” başlığı altında yayınlanan başmakalede şöyle denilmiştir:

“Rumların ve Ermenilerin Türklerle görece hesapları varsa, bu kendilerine ait bir şeydir. Bir gayrimüstahlas Rumluk ve bir gayrimüstahlas Ermenilik vardır. Gayrimüstahlas bir Musevilik yoktur ve olamaz. Museviler Türkler tarafından boyunduruk altında tutulmadılar. Museviler tarihlerinin en feci bir anında İstanbul'un kapısını çaldılar. İspanya'dan ihraç edilen kavmin mensupları Sultan II. Beyazıt'ın tavır ve hareketini unutmazlar. Museviler Müslüman vatandaşların muamelesini takdirden başka bir şey yapamazlar. İdadi ve âli mekteplerin kapıları daima onlara açık bulundurulmuştur. En iyi avukatlar ve doktorlar tahsillerini İstanbul Darülfünunda tamamlamışlardır. Alliance İsrailiyet tarafından tesis edilen bütün mektepler geniş bir istiklalden istifade etmişler ve hükümetin resmi idaresine ancak şeklen bağlı tutulmuşlardır. Bu çeşitli sebeplerden dolayı Şark Musevileri kendileri için bu kadar iyilik yapan Türklere karşı minnettarlıktan başka bir his beslerlerse vicdani görevlerini yapmamış olurlar. Musevi ibadethanesi cami ile kilise

³⁹¹ Bu makalenin altında bir Musevi vatandaşının şahadeti haberi de vardır. [Avram Galanti, “Türkler ve Ekalliyetler”, **İkdam**, 9 Haziran 1922, s. 3.]

arasındaki ihtilafın haricinde kalmak ve camiye karşı sadık, kiliseye karşı da dürüst bir tavır takınmak zorundadır.”³⁹²

Avram Galanti Milli Mücadele sonrası yazdığı “*Türkleşmek Yolu*” adlı makalesinde Osmanlı Devleti’nde yaşayan Musevi milletinin Milli Mücadele içerisinde aldıkları tavra ve Milli Mücadele’ye ve Türk Milletine nasıl baktıklarına dair ipuçları vermiştir. Makalesinde Osmanlı tebaası olan Musevilerin bu devletin vatandaşı olmayı hak edip etmediklerini sorgulamıştır. Galanti’ye göre bir devletin vatandaşı sayılabilmenin şartı sadece vergi vermek ya da askerlik değildir. Mütareke yıllarında İstanbul işgal edildiği zaman Türk halkının işgale karşı gösterdiği tepkiyi hatırlatarak Türk milletinin vergisini vermiş, askerliğini yapmış olmasıyla birlikte bu işgale sessiz kalmadığını söylemiş, memleketi kurtarmanın yolu sadece vergi vermek ya da askere gitmek değildir diyerek asıl olması gereken vatandaşın özelliklerini yazmıştır. “*Bir memleketi kurtaran o memlekete karşı hissedilen ve gönülden çarpan ruh bağlılığıdır, Türk milletini kurtaran Türk milletinin bu hissiyatıdır.*” dedikten sonra azınlıkların böyle bir bağlılığı göstermediğini söylemiş ve bunun nedenlerini sorgulamıştır. Galanti açıkça azınlıkların hiçbir mitinge katılmadığını, bir kısmının bizzat düşmana yardım ettiğini, bir kısmının Hristiyan saldırıların başarıyla gerçekleşmesi için uğraştığını ve bir kısmının da kendi işleri ile meşgul olduğunu anlatmıştır. Galanti’ye göre I. İnönü Savaşı’ndan sonra yani Kuvayımilliyenin Yunanlılara karşı kazandığı büyük zaferden sonra Hilal-i Ahmer savaş esnasında yaralanan askerlere ilaç ve malzeme almak için gazetelere ilan vermiş; İstanbul halkı para, ilaç ve malzeme temini için 200 lira topladıkları halde azınlıklardan tek kuruş para toplanmamıştır. Bunun sebebi azınlıkların kendilerini bu vatana karşı bağlı hissetmemeleridir. Bu iki örnek, azınlıkların neden savaş esnasında bu memlekete yardım etmediklerini göstermesi açısından çok önemlidir. Galanti, Osmanlı Devleti homojen olmayan azınlıkları zamanında birbirleri ile uyumlu hale getirip bu vatana karşı bağlılık ruhlarını geliştirebilseydi bu sonuçların gerçekleşmeyeceğini düşünmektedir.³⁹³

³⁹² “Musevilerin Sadakati”, **İkdam**, 24 Şubat 1921, s. 3.

³⁹³ Avram Galanti, “Türkleşmek Yolu”, **Akşam**, 1 Mayıs 1925, s. 2. Bu çerçevede dil birliğine Galanti çok önem vermiştir. Azınlıkları bir memlekete bağlamanın yolunun dil birliği olduğunu düşünmektedir. Bu şekilde azınlıklar artık azınlık olmayacak ve bu vatanın bir milleti olacaktır. Türkiye’de yaşayan azınlıklar, eğer kendi menfaatlerini düşünüyorlarsa Türkleşmeli, bu işe tam bir samimiyetle tabi olmalıdırlar. Türkleşmenin de bir tek yolu vardır. Türk mektepleri yahut tüm eğitimlerini Türkçe yapan okullar açılmalıdır. Her ne kadar azınlıklar Milli Mücadele’de Türk

Benaroya Efendi'nin Türkler hakkındaki duygularını açıkladığı makalesi üzerine İleri gazetesinde “*Arz-ı Mevud Arz-ı Halaskar*” başlıklı bir makale yayınlanmıştır. Bu makalede Musevi milletinin Türk vatandaşlarının zor zamanlarında ortaya koymuş oldukları samimiyet ve vefa sebebiyle gerek Avram Benaroya gerekse Musevi milleti takdir edilmiştir.³⁹⁴

Sevr Antlaşması hakkında Benaroya Efendi yazdığı bir makalede şöyle demiştir:

“Doğu meselesinin bugün dahi olduğu safha Türkiye Musevilerini kayıtsız bırakamaz. Londra'dan gelip Türklere cesaret veren haberler Osmanlı Musevilerine fena görünemez. Sevr Muahedenamesi Yunanistan'a İzmir ilini ve Trakya'yı bahşetmekte İstanbul'dan sonra en ehemmiyetli olan iki Musevilik âlemini Yunan kanunu altına veriyordu: İzmir ve Edirne Musevi Cemaati. Vakıan Yunanistan'da oturan Musevilerin her türlü dini muassıbdan arı olan Yunan idaresinden bir şikâyetleri yoktur. Fakat haşmetli Yunan kralının tebaası arasına geçmek ve kendisini batılı ilan eden bir idarenin menfaatlerini tatmak ne kadar cazip bir şey görünürse görünsün Museviler uyruklarını değiştirmekten doğacak mahsurları elbette kendi zararlarına olarak görecektir. Tıpkı Türkler gibi Museviler de bir sınır değişikliğinden sonra kendilerini yabancı bir toprakta addedeceklerdir. Museviler yabancı dil olarak Fransızca ve Türkçeden başka bir lisan bilmezler. Yunan idaresine geçtikleri takdirde Yunanlılar bu halden istifade ile iktisadi işlerden behemehal onların yerlerini işgal edeceklerdir. Selanik Musevilerinin hali, bu hususta bir örnek kâfi teşkil eylemektedir. Türklerin Selanik'ten çekilmelerinden sonra Musevilerin ikbali sönüştür. İktisadi durumlarını korumak maksadıyla birçok Musevi doğdukları toprakları terke mecbur oldular. Bu surette mühim bir göç başladı. Bugün İstanbul ve İzmir'de pek çok Selanikli Musevi vardır. Bu maddi sebebe manevi sebepler de eklenirse Musevilerin iki

Milletini desteklemese dahi Galanti bir Musevi olarak bunun yanlışlığını vurgulayıp sebeplerini söylemiş ve kendi cemaatini de eleştirmiştir. Azınlıkların İşgal Devletlerinin elinde maşa gibi olduğunu vurgulamış ve bu durumdan çok üzgün olduğunu belirtmiştir. Galanti, böyle bir makaleyi Türkiye'nin yükselmesi ve bunun yolunun da ancak homojen bir kitle ile mümkün olduğunu belirtmek için yazdığını belirtmektedir. Galanti azınlıkların bu ülkede hiçbir zaman kendilerini Türk hissetmediğini vurgulamış, Romanya'da yaşayan Yahudilerin vergisini verip askerlik yaptıkları hatta dillerini bildikleri halde Romanya devleti tarafından vatandaş olarak görülmediklerini Türkiye'de ise kendi haklarına sahip olmalarına rağmen Türkçe öğrenmemekte ısrar ettiklerini ve kendilerini bu ülkeden görmediklerini söyleyip eleştirmiştir. Galanti'ye göre bunun tek bir sebebi vardır o da eğitimidir. Okullarda azınlıklara bu memleketin vatandaşlığı öğretilmemiştir. Tamamen yabancı bir millet olarak yetiştirilmişlerdir. Eğer bir millet Türkçe eğitim değil de kendi dilinde eğitim yapsa buradan mezun olanlar Türkiye'de kendilerini Türk gibi hissetmeyecek aksine yabancı hissedeceklerdir. [A.y.]

³⁹⁴ Avram Galanti, “Arz-ı Mevud Arz-ı Halaskar”, *İleri*, 3 Mart 1921, s. 1.

idareden hangisine daha ziyade yönecekleri anlaşılıyor. Kısaca Osmanlı İmparatorluğu Musevilerinin maddi ve manevi menfaatleri kendilerine mihmennevazlığını arz eden millete karşı medyun buldukları vazifeyi tamamen tevafuk etmektedir.”³⁹⁵

İstanbul basınında da Türkiye lehinde konferanslar veren iki Musevi diplomattan bahsedilmiş ve Musevilerin her zaman Türklere karşı iyi hisler beslediği yazılmıştır.³⁹⁶ Tıp Öğrencisi Bahor Babif, Türkler ve Museviler hakkında yazdığı bir makalede şöyle demektedir:

“Şimdiye kadar geçmiş olan İslam hükümetlerinin hangisi olursa olsun Musevilere daima geniş müsaade ve imtiyazlar bahşetmişlerdir... Umumi Harp esnasında askerliğim münasebetiyle Galiçya cephesine gittiğim zaman orada bir Musevi aydını ile görüştüm. Türkiye Musevilerini pek bahtiyar addediyorlardı. Filhakika pek doğrudur. İngiltere, Fransa, İtalya ve bunların müttefikleri gibi medeniyetin üç balasına suud etmiş milletler kadar geniş ölçüde Musevilere ibraz-ı müsaade bulunan bir memleket varsa o da Türkiye’dir. Türklerle Osmanlı Musevilerinin menfaatleri aynıdır. Birine arız olan zarar ötekine demektir.

Museviler, her vakit Türklerin saadetiyle mesut, elemeleri ile üzüntülü olmuşlardır. Yabancıların telkinleri ile fikirleri zehirlenmiş olanlar müstesna olarak Cenabıhakk’a bin şükür ki bu gibiler milletimizde azdır. Bütün Museviler Türklere sadık kaldılar ve kalacaklardır.”³⁹⁷

Anadolu Musevi Cemaati Başkanı Yusuf Ruso, basında Musevilere karşı çıkan haberleri beş asırdır Türkiye’de tüm unsurlar gibi Musevi cemaatinin de cins ve mezhep ayırmaksızın kanun ve nizam altında tam bir refah ve huzur içinde yaşadığını söyleyerek yalanlamış ve şöyle devam etmiştir:

“Ticaret ve zanaatımızı icraya müsait bulduğumuz ve ticaret sebeplerimizi temin eden seyahatimizi serbest yaptığımız gibi ırzımız, namusumuz, emlak ve akarlarımızın korunması Türklerin zaten tabii ve çok eski özelliklerinden olduğu için bu açıdan da emindik. Eskiden olduğu gibi şu anda da büyük milli hükümetimiz maddi manevi hukuki meşruluğumuzu himaye ve muhafaza etmiştir. Türkiye’nin geçirmekte olduğu gayet nazik zamanlarda bizleri şefkatinden ayrı tutmayarak hiçbirimizin tırnağının bile zedelenmediğini iftiharla söylüyorum. Kısaca çok eskilerden beri görmüş olduğumuz sayılmasına imkân

³⁹⁵ Avram Benaroya, “Museviler ve Muahedemiz”, **İkdam**, 14 Mart 1921, s. 3.

³⁹⁶ Bahor Habif, “İslamiyet: Türkler-Museviler”, **İkdam**, 24 Mart 1921, s. 2.

³⁹⁷ **A.y.**

olmayan iyilik ve lütuflarıyla ve ondan dolayı da ortaya çıkan mesut yıllarımızı Musevi cemaati unutmayacaktır. Daha sonra Amerikan Yardım Cemiyeti azasından Bavel tarafından dahi güya Anadolu'daki azınlıkların hukuku yerine getirilmediğine ve bunların mezalime maruz kaldıklarına dair olarak ileri sürülen iftiraları ve yalanları bütün mevcudiyetimizle ret ve tekzip ederiz.”³⁹⁸

İstanbul basınında büyük tarihi şahısların faaliyet ve hizmetlerini tasvir ve tespit edecek tarihi ve edebi eserler için kullanılmak üzere 1000 liralık yardım yapan bir Musevi vatandaşından bahsedilirken “*Samimi ve hakiki Türk dostu olan Musevi hemşerimizin bin lira yardımında bulunduğu...*” şeklinde bir ifade kullanılmıştır.³⁹⁹

Atatürk'ün Yahudilere karşı yakınlığı I. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. Ankara'da Kurtuluş Savaşı'nın işlerini yönetmek ve düzenlemek amacıyla içki satışı tamamen yasaklanmıştı. Şarabın bazı dini törenlerde kullanılması Yahudilerce zorunlu bir adet olduğundan Ankara Musevi Cemaati cumartesi günlerine ve bayramlara mahsus olmak üzere şarabın kullanılmasına izin verilmesini rica etmiştir. İzin hemen verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu hareketi Türk Musevileri arasında çok iyi bir etki yaratmış ve bu milleti kendisine bağlamıştır.⁴⁰⁰

Avram Galanti 1 Kasım 1923 tarihinde “*Tarih-i Medeniyette Mustafa Kemal ve Kumanda Ettiği Türk Ordusu*” adlı bir makale yazmıştır. Bu makalede Galanti, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının medeniyet tarihinde yer almalarının sebeplerini yazmış ve şöyle demiştir:

“Mustafa Kemal ve ordusunun, yalnız Türkiye'yi kurtardıkları için, tarih-i medeniyette yerleri yoktur. O halde, milli serdara ve milli orduya bu büyük şeref kazandıran esvap ve avamil nedir? Bu esvap ve avamili Türkiye'nin haricinde Âlem-i İslam ile Asya ve Afrika'nın mazlum milletlerinde aramak lazımdır... Ahval bu şekle girdikten ve Yunan askerleri İzmir'e çıktıktan sonra, dünyanın en büyük devletlerinin ordularını Anafarta'dan kovan Mustafa Kemal, dünyanın en büyük ve en şiddetli imparatorluklarından birini teşkil etmiş olan Türkiye'nin batmasına ve 350 milyon İslam'ın köle olmasına tahammül edemezdi. Harb-i Umumi'de, İstanbul'u kurtaran bu müstesna kahraman, İstanbul'dan çıkıp

³⁹⁸ “Anadolu Musevi Cemaati Reisi de İftiraları Ret ve Tekzip Etti”, **İkdam**, 5 Haziran 1922, s. 3.

³⁹⁹ “Musevi Bir Hemşerimizin Teberruati”, **İkdam**, 31 Teşrinievvel 1923, s. 3.

⁴⁰⁰ **A.e.**, s. 212–213.

Anadolu'ya ayak bastığı gün, Türkiye bitap, yorgun, askersiz, silahsız, cephanesiz, parasız, ekmezsiz, ilaçsız adeta bir kemik yığını idi.

Mustafa Kemal, dürbün nazarıyla uzak görmüş, elim vaziyeti anlamış, milletin nabzını yoklamış, kalbini dinlemiş, Türkiye'nin ihyasına iman etmiş ve Erzurum Kongresi'ni toplamıştır.

Mustafa Kemal'in hareketinin başlangıcı, bütün başlangıçlar gibi müşkülata maruz kalmıştır. Hezekiyel'in peygamberliğinde olduğu gibi, Türk milletinin şuuru, yavaş yavaş tekvin etmiş ve kendisine emniyet gelmeye başlamış ve vekayinin inkişafıyla istiklal ve hürriyet ruhu kendisinde kök salmıştır.

Türkiye, Anadolu'yu temdin etmek için İngiltere, Fransa ve İtalya'nın vekaletini, almış olan Yunan ordularını mağlup kılar iken, tabirüssah ile, Yunanistan'ın müvekkillerine meydan okur iken cihan, gözlerini Mustafa Kemal üzerine dikmiş ve mazlum Asya ve Afrika, Mustafa Kemal'e ümit bağlamıştır. Mazlum milletlerden bazıları, Türklerin mukavemet, celadet ve şecaat ruhuna güvenerek sahte medeniyetçilerin boyunduruğundan kurtulmaya koyulmuşlardır...

9 Eylül 1922 günü medeniyet tarihinin en büyük günlerinden ma'duddur. O gün, sahte medeniyetçilerin lügat kitabında kan ve ateş manasını ifade eden medeniyeti Anadolu'yu ithal etmeye memur edilen Yunan ordusunu kovan Türk ordusunun gaziyen, fatihen İzmir'e girdiği gündür. Medeniyet-i hakika dünyası, İzmir'e çok medyundur. Türk şuuru, İzmir'in Yunan tarafından işgali üzerine tekevvün etmiştir. İzmir işgal edilmese idi, belki Mustafa Kemal'in hareketi olmaz idi.

İzmir'in istirdadı günü, Rodos adasında bulunuyordum. Bir cumartesi günü idi. Sabahleyin saat on buçukta limana henüz gelmiş olan Mesajeri'nin 'Lamartin' vapurunun telsiz telgrafı, atideki telgrafı almış idi: 'Bu dakika, Mustafa Kemal'in süvarileri İzmir'in rıhtımındadır.' Bu haber-i beşaret ve saadet-i evrakın sıhhatini anlamak için, vapura koştum ve telgrafın aslını gördüm. Ben, İzmir'de dört sene oturduğum için, dört kilometre tavilinde bulunan rıhtımı biliyorum. Hayalimde süvarilerin atlarının ayak patırtıları ve süvarilerin kılıçlarının şakırtılarını tasvir ederek adeta kendimi İzmir rıhtımında, bulunduğumu zannediyor idim.

Havanın dalgaları bu telgrafın o mesut havadisini dünyanın her tarafına isal ederken, nice melun planlar ziru zeber olmuş, nice itilafnameler yırtılmış, nice mazlumin derin ohlar çekmişler, nice zalimler beht ve hayret içinde kalmışlardır! O gün, Mustafa Kemal'in kumanda ettiği Türk ordusu, İzmir rıhtımında, Asya ve Afrika mazlumlarının hürriyet ve istiklal devrinin yaklaşmakta olduğunu tebşir ediyor idi.

...Mustafa Kemal, yalnız Türk ordusunun kumandanı değil, belki medeniyeti hakikiye ordusu kumandanıdır. Milli ordu, yalnız Türk ordusu değil, hatta Ceyşül İslam ordusu değil, belki medeniyet-i hakikiye ordusudur. Mustafa Kemal ve ordusu, istila ve

istiale ve istibat kumandanı ve ordusu değil, köle milletlerinin esaret zincirlerini kırarak, kendilerine yeni hayat yolunu göstermek için, Türk milleti sinesinde doğmuş bir kumandan ve bir ordudur...

Evet! Mustafa Kemal ve ordusunun muzafferiyeti, bir milyar nüfustan ibaret olan Asya ve Afrika mazlumini için bir kurtuluş düsturu oluyor. Bu düstur ittihat, gayret, sabır, tahammül ve metanet esaslarına müsteniddir. Evet, mazlumlar, hürriyet ve istiklallerini kazanmak için, yollarında bin müşkülata maruz kalacaklar ve geriye doğru itilecekler, tekrar ilerleyecekler, tekrar itilecekler, nihayet gayelerine vasıl olmakla hürriyete nail olacaklardır. Bu, böyledir. Çünkü içtimaiyat, etnografya, coğrafya tamamıyla bu mazlumların lehindedir. Yalnız iş, zaman işidir. Bu mazlum milletlerin hürriyet ve istiklal uğrunda sarf edecekleri gayrette ve çekecekleri müşkülatta onlara, Mustafa Kemal ve Türk ordusunun ruhu rehber olacak ve muzafferiyetlerinde de Mustafa Kemal ile Türk ordusunu kemal-i minnettarı ile yâd edeceklerdir.

Tarihin cilvesine bakınız ki, bu emr-i azimin husul pezir olmasına ön ayak olan, dünyada hakir, kabiliyetsiz, beceriksiz sayılan Türk milletidir. Sahib-i Mezamirin [Zebur Sahibi] ‘Duvarcıların beğenmeyip attıkları taş, köşe taşı oldu.’ sözleri Türk milletine pek belîğ bir surette tatbik olunur.

Mustafa Kemal ve kumanda ettiği Türk ordusu dünyaya ettikleri azim hidemattan dolayı, tarih-i medeniyette pek parlak bir mevki ihraz etmişlerdir. Bence bu mevki, tarih-i medeniyete girmeye müstahak olanların mevkilerinden daha yüksektir. Çünkü hiçbir millet, hiçbir fert, hiç denilecek bir zaman zarfında, Mustafa Kemal ve kumanda ettiği Türk ordusu kadar medeniyet-i hakikiyeye bir cümlede bu kadar vasi ve bu kadar şümüllü hizmetler ifa etmemişlerdir!!

İşte bu itibar ile ve aciz bir medeniyet-i hakikiye hadimi sıfatıyla, medeniyet-i hakikiye kumandan olan Mustafa Kemal ve kumanda etmiş olduğu medeniyet-i hakikiye ordusuna kemal-i tazim ve tekrim ile secde ederim.”⁴⁰¹

Cumhuriyetin ilk yıllarında karşılıklı açıklamalarla savaş sonrası yaşanan kısmi güven ve huzur duygusu Türkiye halkı ve bu halkın bir parçası olan Yahudi cemaati tarafından korunmaya çalışılmıştır. 2 Şubat 1923 günü İzmir’de gerçekleşen bir toplantıda Avukat M. Rafael Amato’nun “*Paşa Hazretleri, Türkiye’nin*

⁴⁰¹ Avram Galanti, “Tarih-i Medeniyette Mustafa Kemal ve Kumanda Ettiği Türk Ordusu”, **Yeni Mecmua**, 1 Teşrinisani 1923, s. 3.

felaketlerine ortak, saadetleriyle mesut olan Museviler hakkında fikriniz nedir?”⁴⁰²

sorusuna Mustafa Kemal Paşa şu karşılığı vermiştir:

“Bu devleti, yeni Türkiye devletini tesis eden bir asli unsur vardır. Ve bu asli unsur ile işbirliği yapmış, talihini birleştirmiş unsurlar dahi vardır, başka başka din ve mezhepte bulunanlar da vardır. Bu memlekete ve bu memleketin hakiki dayanağına daima iyi, alicenabane hislerle mütehasıs olmuş ve bu fikirleri ve hareketleri daima bu hissiyat dahilinde geçmiş bulunan ırkların aynı dinden olması şart değildir; mesela Musevi vatandaşlarımız gibi. Şüphe yok ki, Musevi vatandaşlarımız hiçbir vakitte olduğundan daha çok refah ve saadete sahip olamazlar. Şimdiye kadar böyle olmuştur. Yeni Türkiye bu surette kendilerine daha çok güven verici olur.”⁴⁰³

Bu iyimser sözlerin yanı sıra Mustafa Kemal Paşa endişelerini de açıklamıştır:

“Diğer unsurlar dahi, gayrimüslim dahi, mübadeleden sonra memleketimizde kalmış olacaklar dahi emin olabilirler ki şimdiye kadar kapıldıkları teşviklerin ve kıskırtmaların artık bundan sonra hiçbir faydası, tesiri, hükmü olmadığını takdir eder ve tam bir saadete bu milletin içinde yaşamaya karar verirlerse, hiçbir vakitte bu millet tarafından kötü muameleye maruz kalmayacaklardır.”⁴⁰⁴

Mustafa Kemal Paşa 22 Ocak 1923 günü Bursa Şark Sinemasında yaptığı bir konuşmada Ermeni, Asuri, Geldani adına hareket eden bazı kişilerin milli yurt istediklerini ancak bunları ciddiye bile almayacaklarını söylemiş ve örnek vatandaşlar olarak Musevileri göstererek Musevilerin hakiki bir vatandaş gibi

⁴⁰² Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C. 14, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2005, 56.

⁴⁰³ Atatürk, **a.g.e.**, C. 15, s. 103. Sonraki yıllarda gerçekleşecek olan İzmir suikastı Türk Yahudilerini son derece üzümüştür. Bu suikast üzerine Türk Yahudileri Keneset Yisrael Sinagogu'nda özel bir dua okumuşlardır. Duanın bitiminde Avukat Makro Nahum Efendi bir konuşma yapmış ve konuşmasını “Bütün dünya seninle beraberdir. O, senin ona göstermek istediğin yolda yürüyecektir.” sözleri ile bitirmiştir: Hemen sonra Aşkenaz topluluğu hahambaşısı Dr. Markus İbranice bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın birçok yerinde gözyaşlarını tutamayan Dr. Markus sözlerini şöyle tamamlamıştır: “Atatürk, bu ülkede yaşayanlarla bayrağı altına sığınanlara öz bir baba gibi davranır. Kalbi, vatandaşları arasında ayırım yapmaz. Beni, huzuruna kabul etmekle ödüllendirmiştir. O gün, bana Türkiye'de yaşayan Türk Yahudilerine beslediği muhabbeti ve dünya Yahudilerine beslediği teveccühü anlattı.” [Grosman, **a.g.e.**, s. 589.]

⁴⁰⁴ Atatürk, **a.g.e.**, C. 15, s. 103.

yaşamakta olduklarını ve bundan sonra da aynı emniyet ve rahatlıkla yaşayacaklarını belirtmiştir.⁴⁰⁵

Türkiye konusunda Yunanlılarla Ermeniler arasında fikir birliği vardı. İmparatorluğun parçalanmasından sağlayacakları fayda, birinin batıda diğersinin doğuda toprak elde etmek istemesiydi. Sadece Pontus meselesinde fikir ayrılıkları yaşamışlardır. Anlaşmazlığa Pontuslu Rumlar sebep olmuştur. Yunan-Ermeni işbirliğinin ilk teşebbüsü 1918'de Cenevre'de "*Türklerin zulmüne uğramış Milletler Birliği*" kurmalarıyla olmuştur. Bu birliktelikte daha çok Rumlar ve Ermeniler olmasına rağmen Museviler ve Araplar da görülmüştür.⁴⁰⁶

⁴⁰⁵ Atatürk, **a.g.e.**, C. 14, s. 366. 1925 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın heykelinin İstanbul'un neresinde yapılacağı tartışıldığı bir sırada Avram Galanti "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Heykeli" başlıklı bir yazı yazmıştır. Bu yazıda geçmişe dönük olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele yıllarından bahsederek şöyle demiştir: "Mustafa Kemal kimdir? Genel ve basit cevabı şudur: Mustafa Kemal Türkiye'yi ölümden kurtaran ve kendisine taze bir hayat üfleyen büyük bir kahramandır. Bu genel ve basit cevap, Mustafa Kemal'in gerçek tarihi şahsiyetini resmetmek ve tasvir etmekten pek uzaktır. Çünkü Mustafa Kemal yalnız milli bir kahraman değildir. İsmi Türkiye'nin hududundan çıkıp Asya'nın dağları ile steplerini ve Afrika'nın çöllerini aşarak esir milletlere hürriyet ruhunu estirmiş ve kendilerinde istiklal aşkı ikaz eden âlemşumul bir şöhret kazandırmış ender bir kahraman ve şüphesiz gerçek medeniyetin emsalsiz bir hizmetçisidir. Mustafa Kemal'in imkânsızlıklar içinde vücuda getirdiği eseri dünyada hiçbir fert vücuda getirmemiştir. Mustafa Kemal Türkiye'yi madden kurtardığı ve ruhen yükselttiği gibi, bir milyar halktan ibaret olan Asya ve Afrika'yı ruhen ileri götürdüğü ve istiklal imkânı ümidini kendilerinde canlandırmıştı. Mütareke esnasında Mustafa Kemal, tarihin şimdiye kadar kaydettiği o büyük mücadelenin başarısına çalışırken bütün mazlum cihan, başarısını candan ve gönülden temenni ediyordu. Çünkü mazlum cihan biliyordu ki, Mustafa Kemal'in yani Türkiye'nin davası mazlum cihanın davası idi. Kahraman Mustafa Kemal, bütün kahramanlar gibi, eserinin büyüklüğünü ölçemez. Bunlar, yaptıkları harikaları adi şeyler zannederler. Lakin bitaraf tarih ve bilhassa en yüksek, en parlak olan hakiki medeniyet tarihi Mustafa Kemal'in ismini, hakiki medeniyete en ziyade hizmet etmiş olan ekâbirin sırasına, takdir-i azim ile kaydedecektir. Bence yani tarihçi ve Asya ve Afrika müstemleke mesail-i mütehasası sıfatıyla Mustafa Kemal'in tarihi şahsiyetini tetkik ettiğim ve az bir zaman zarfında yaptığım eserini ölçtüğüm vakit, Mustafa Kemal'in şimdiye kadar dünyaya hizmet edenlerin en büyüğü olduğuna hükmederim. Kılıcına ve kahraman Türk ordusuna dayanarak bu kadar parlak, güzel, medeni ve insani bir eser meydana getiren kahramanların heykeli, sivil ve çiftçi kıyafetinde olamaz. Onun tabii, tarihi kıyafeti medeniyet düşmanlarını yıldırان, ancak ve ancak askeri kıyafetidir. Çünkü medeniyet düşmanları kuvvetten başka bir kuvvetten korkmazlar ve bu kuvvet de ancak ve ancak kılıçtır. Mustafa Kemal'in heykeli nerede yapılmalı? Mustafa Kemal'in mümtaz şahsiyeti, başka mümtaz şahsiyetlere benzemez. Herhangi mümtaz ve mesela büyük bir şair, büyük bir âlim, büyük bir generalin heykeli istenildiği bir yere konulabilir. Bunlar milli birer büyük simadır. Fakat Mustafa Kemal'in heykeli için böyle değildir. Zira Mustafa Kemal, beşer olduğu halde fevkalbeşer bir şahsiyettir. Bu fevkalbeşer şahsiyetin yüksekliğini tarih tasvir ettiği gibi şahsiyet-i âliye etrafında örülen binlerce tarihi masallar dahi şiirin ve hayalin bütün güzellikleriyle tasvir ederler. Mustafa Kemal'in fevkaladeliliği, heykelin yerinin seçimi hususunda dikkate alınmaya değer...Eminönü Meydanı İstanbul'un en büyük geçit yeri olduğu için, heykelin buraya konulması hem münasip hem de faydalıdır." [Avram Galanti, "Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Heykeli Nerede Rüknedilmeli ve Niçin", **Akşam**, 23 Haziran 1925, s. 3.]

⁴⁰⁶ Ahmet Kıymaz, **Romanda Milli Mücadele [1918 1928 Arası]**, Ankara, Akçağ, 19191, s. 159.

Milli Mücadele sırasında Türk basını Museviler aleyhinde pek sık yazmasa da bazı aykırı sesler çıkmıştır. Bu yazılar özellikle cumhuriyetin ilanına kadar memleketin sanayi ve ticaretinin önemli bir kısmının Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin elinde olmasından kaynaklanmaktadır. Ermenilerin ve Rumların göç etmesiyle Yahudiler sanayi ve ticarete daha önemli bir paya sahip olmuşlardır. Bazılarına göre Yahudiler, meydanı boş bularak kendi yararlarını sağlamışlardır. Galanti'ye göre Yahudiler zengin olmamakla beraber, bankalarda itibar kazanmayı başardıkları için bu müesseselerden borç aldıkları paraları tarım, sanayi ve ticaretle uğraşanlara ve iş sahiplerine borç olarak vermişler ve bu suretle memleketin ekonomik kalkınmasına hizmet etmişlerdir. Bu hizmetleri yaparken kendileri de kazanmışlardır.⁴⁰⁷ Bununla birlikte ticarete hâkim olmanın sağladığı servet, savaş sırası ve sonrasında ekonomik anlamda durumları oldukça kötüleşen Müslümanları rahatsız etmiştir. Milli Mücadelenin sonlarına doğru başlayan bu saldırının ilk adımı da Tasvir-i Efkâr gazetesinin sahibi Ebuzziya Tefik tarafından atılmıştır. Bu kişi İzmir hahambaşısı Ribî Moşe Melamed ile yaptığı mülakatta küçük düşürücü ifadeler kullanmıştır. Bu mülakatta Yahudilerin Yunanistan'a bağlılığından ya da ateşkes esnasında şapka giyen Yahudilerden bahsetmiştir. Hahambaşı Efendi de Yahudilerin Yunanlılardan çektiklerini ve Türklere bağlılıklarını göstermeye çalışmıştır. 1922 yılının sonunda gerçekleşen bu olayı, İleri gazetesinde yayınlanan bir makale izlemiştir. İleri'deki bu saldırı Yahudilere karşı başlatılan ilk açık saldırıdır. “*Kanımızı Emenler*” başlıklı bir makalede simsar, kan emici, karga gibi sıfatlarla aşağılanan Yahudiler ikiyüzlülükle suçlanmıştır. Yahudiler, kaçan Rum ve Ermenilerin mallarını sahiplenmekle ve köylüleri sömürmekle suçlanmıştır. Türkiye'ye karşı sadakat beyanında bulunmuş olan Edirne hahambaşısı hakkında Yunanlılara sadakat beyanında bulunduğu söylenmiştir. Dün “*Yaşasın Rumlar!*” diyenlerin bugün Kızılay için para topladığını söylendikten sonra “*Yazık ki Rumlar ve Ermeniler giderken onları da götürmediler.*” diye eklenmiştir. Bu tür yazılar Yahudi toplumunda derin izler bırakmıştır. İstanbul Yahudi Toplumu İdare Heyeti, Edirne ve Trakya'nın birçok Yahudi toplumunun temsilcileri ile bir araya gelerek Hayim Becerano Efendi'den bu makaleyi yalanlamasını istemişlerdir. Hayim Becerano Efendi İstanbul Askeri valisi Refet Paşa'dan bu tür olaylara müdahale etmesini istemiştir. Bunun dışında Edirne'deki Paşaeli gazetesi Yahudileri, köylüleri

⁴⁰⁷ Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, s. 118–119.

devamlı sömürmekle, Müslüman tüccarlara hile yapmakla ve sömürgeci olmakla suçlamıştır. Üstelik Rum ve Ermenilerin savaşlarda cezalandırıldığı imajı vardır ve bu milletlere Hristiyan Avrupa da destek çıkmaktadır. Yahudilerin arkasında ise kimse yoktur.⁴⁰⁸ Ayrıca çeşitli gruplar her şeyin Yahudilere yaradığını, Rumların ve Ermenilerin iktisadi mirasına Yahudilerin konduğunu savunmuş, azınlıkların iktisadi gücünü kırmayı amaçlamışlardır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁸ Levi, **a.g.e.**, s. 24-29. Besalel, **a.g.e.**, s. 58-62.

⁴⁰⁹ Yahudilere karşı saldırıların sebepleri uluslararası Yahudi tehlikesi, Yahudilerin Türkiye'nin iktisadını eline geçirmesi, Türklerin sömürülmesi, mütareke döneminde Türklere ihanetleri olarak söylenebilir. Bu konuları basın sürekli gündemde tutmaktadır. İzmir'de Türk Sesi Selanik Yahudilerinin Türklere karşı yaptığı faaliyetleri anlatmakta, Edirne ve İzmir Yahudilerinin Türklere nefret ettiklerini söylemektedir. Yunan işgali sırasında Türklerin mallarını ele geçirip Anadolu ticaretine hâkim olduklarından ve Türkiye için yok edilmesi gereken bir unsur olduklarından bahsedilmektedir. Bursa'da Arkadaş gazetesi Türklerin savaşçı vatani kurtarıldıktan sonra ekonomik bakımdan Yahudilerin esareti altına girdiklerinden şikâyet etmektedir. Samsun'da Piyasa vatani Yahudilerden kurtarmaya çağırmıştır. İzmir gazeteleri Yahudilerin Rumlarla işbirliği yaptıklarını, şapka giydiklerini, evlerine Yunan bayrakları astıklarını, başkalarının sırtından zengin olduklarını ve refah içinde yaşadıklarını yazmıştır. Bu saldırılar Yahudilerin korkmasına sebep olmuş ve Becerano Efendi Galata'da Kneset İsrail Sinagogu'nda verdiği yıllık Daruş'da Yahudileri dikkatli olmaya çağırarak göze batmamalarını, süslü ve gösterişli bir hayat yerine sade yaşamalarını, kıskançlık yaratmamalarını tavsiye etmiştir. Yahudilerin Rumlarla beraber olduğu, Yahudi kızlarının Edirne'de Rumların balolarına, partilerine gittikleri ve Rumlarla dans ettikleri veya başka dillerde şarkılar söyledikleri iddia edilmiştir. Tüm bu suçlamalar Bahor Habif tarafından gazetelerde yazılan yazılarla reddedilmiştir. David Fresko'ya göre bu saldırıların arkasında Yahudileri rakip gören Müslüman tüccarlar ve özellikle Almanya ve Rusya olmak üzere yabancı devletler vardır. El Mundo gazetesi bu yazılarda örtülü bir şekilde Bolşevik propagandası olduğu iddiasındadır. Türkiye'de Ruslar da olduğu gibi bir komünist ihtilal yaratmak düşüncesi vardır. İkdam gazetesinin bir başyazısında Yahudilerin yasalara hürmet eden, sükûnet ve barışsever kişiler oldukları, siyasete hiç karışmadıkları ve asla isyan etmedikleri belirtilmiştir. İkdam, Yahudilere karşı iyi davranılması ve onlara karşı saldırıların durdurulması çağrısında bulunmuştur. Türkiye'nin İspanya'dan kovulan Yahudileri iyi karşıladığını, Yahudilerin de buna karşı Türkiye'ye borçlu olduklarını bununla beraber Yahudilerin yüzyıllar boyunca Türkiye'ye karşı bir fayda sağlamadıklarını da yazmıştır. Her değişiklik, her fırsat onlara yaramıştır. İkdam'a göre Yahudilerin sık sık söyledikleri vatana sadakat boş sözlerdir. İkdam göçmenlere yardım için bir komite kurarak yardım toplamalarını, böylece vatana sadakatlerini ispatlamalarını istemiş, David Fresko, İkdam'ın yazısında gerçek payının olduğunu kabul ederek Yahudilerin büyük işlerinin ve karlarının çoğunun kâğıt üzerinde olduğunu anlatmış, Yahudi kurumlarının gelirsizlikten iflas durumunda olduğunu hatırlatmıştır. Fresko'ya göre Yahudiler kamu bütçesinden yardım almayı diğer ülkelerdeki Yahudilere el açmaktadırlar. Bütün Yahudiler zengindir anlayışı çok yanlıştır. Bahor Habif bu konu ile ilgili gazetelerde pek çok yazı yazmıştır. Tercüman-ı Ahval savaş zamanında vergi vermeksizin kolayca zenginleşme, Hristiyanların mirasına konma ve halkı sömürme iddialarını yenilemiş, ayrıca bu gazete Yahudi okulları ile ilgili de yazılar yayınlamıştır. Kamu bütçesinin Yahudi okullara yardım etmemesi gerektiği savunularak Türk öğretmenlerin maaşlarının Yahudiler tarafından ödenmesi savunulmuş; eğer bu mümkün değilse okulların kapatılması söylenmiş ve çocukların da devlet okullarına gönderilmeleri istenmiştir. La Boz de la Verdad gazetesinde "*Rum ve Ermenilerden sonra sıra size geldi.*" şeklinde tehditler olduğu yazılmıştır. İlimli ve liberal bir gazete olarak bilinen Tanin gazetesinde bile milliyetçi yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Hüseyin Cahit, yayınladığı bir tasarının ilk maddesinde mütareke döneminde düşmanla işbirliği yapanların cezalandırılmasını, düşmanı desteklemiş olan gazetelerin kapatılmasını, yabancı dillerin kullanılmasının yasaklanmasını, bütün devlet bürokrasisinden ve bağlı iktisadi kurumlardan yabancıların azillerini ve yurtdışı edilmelerini ve yabancı ve azınlık okullarının sıkı denetlenmesini istemiştir. Tüm bu basın saldırılarının yanı sıra nadir de olsa fiziki saldırılar da olmuştur. Özellikle bu saldırılar Edirne ve Tekirdağ'da görülmüştür. Yahudiler bu kentlerden kovulmaya çalışılmıştır. Uzunköprü'de önce Yahudi malları boykot edilmiş sonra da Yahudilerin çıkarılması için gösteriler düzenlenmiştir. Edirne'de yayımlanan Paşaeli gazetesi ise bu gösterileri

Gazeteler Aşir Efendi adlı bir kişinin Hayim Nahum Efendi'nin Avrupa'ya gitmek için bindiği vapurda hazır bulunduğunu ve bu esnada bazı gizli evrakların İsviçre'ye götürüldüğünü iddia etmiştir. Mütareke öncesinde Hahambaşı Efendi Avrupa'ya giderken Köstence'ye gitmek için Galata yatı kendisinin emrine verilmiştir. O sıralar kurye göndermek pek nadirdir. Nahum Efendi veda için Hariciye Nazırının yanına gittiğinde, Nabi Bey kendisinden tarafsız devletlerde bulunan Osmanlı Elçiliklerine bazı evraklar göndermek üzere Aşir Efendi'yi refakatine almasını istemiştir. Bu teklif Hahambaşı tarafından kabul edilmiştir. Hayim Nahum Efendi Köstence'ye kadar Aşir Efendi ile beraber gitmiş, Köstence'den sonra Aşir Efendi önce Viyana'ya sonra Stokholm'e ve Kopenhag'a gitmiştir. Hayim Nahum Efendi bu kişiyle bir daha görüşmemiştir.⁴¹⁰

1. Yunan Güçlerinin Musevilere Yönelik Olumsuz Davranışları

Bahor Habif "*Türkler ve Museviler*" başlıklı makalesinde Yunanlıların entrikalarından, Yunanistan'daki Musevi azınlığından bahsettikten sonra, Becerano Efendi'nin basına verdiği demeçte Kürt ve Musevi vatandaşları korumaya kalkışan Yunan diplomatına iyi bir ders verdiğini belirtmektedir. Hahambaşı Efendi'nin basında çıkan ve bütün dünya Musevilerinin hislerine tercüman olan sözlerinin Türkiye Musevilerini çok duygulandırdığını, Hahambaşı Efendi'nin beyanatının bu diplomata bir cevap teşkil ettiğini söyleyerek sözlerine şöyle devam etmiştir:

kışkırtmış, kaymakamın devreye girmesi ile olaylar burada yatıştırılmıştır. Kırklareli ve diğer Trakya kentlerinde Yahudilerle ticaret yapılmamasını talep eden yazılar kentlerin her tarafına, hatta sinagog kapılarına asılmıştır. Trakya'daki tüm Alliance okulları kapatılmıştır. Babaeski'de de Yahudiler kenti terk edip İstanbul'a göç etmek zorunda bırakılmışlardır. İstanbul yakınlarındaki Çatalca'da, Çatalca'nın Balkan göçmenlerine ayrılmış olması nedeniyle tüm Yahudi evlerine el konmuş, evlerine el konan Yahudi cemaati topluca Filistin'e göç etmiştir. Yahudilere karşı basındaki bu saldırılar sonraki yıllarda da sürerek Yahudiler askerlikten kaçmaya çalışmakla suçlanmışlardır. Ender de olsa Yahudilerin dini geleneklerine yönelik kısıtlamalara da rastlanmıştır. [Levi, a.g.e., s. 29-44.] Basında Yahudilere yönelik eleştirilerden birisi de Arkadaşlık Yurdu Derneği Umumi Kâtibi Elie Nathan'dan gelmiştir: "Siz Yahudiler öyle nankörsünüz ki dört buçuk asırdan beri bizim topraklarımızda bulunuyorsunuz, geniş ve aşağı yukarı sınırsız bir şekilde bizim cömert misafirperverliğimizden istifade ediyorsunuz... İbadetlerinizi serbestçe yaptınız, cemaat işlerinizi tarafımızdan hiçbir müdahaleye uğramadan yürüttünüz... Dört buçuk asırlık hoşgörülü ve huzurlu bir yaşam size zulüm etmiş insanların dili olan İspanyolca'yı ve İspanya'daki yaşamınızdan dolayı süregelen geleneklerinizi unutmanız için fazlasıyla yeterli bir süreydi..." [Bali, a.g.e., s. 105.]

⁴¹⁰ "Hahambaşı Hakkında", **İkdam**, 14 Kânunusani.1920, s. 3.

“Paris Konferansındaki mukarrerat gereğince güzel İzmir’imiz korunuyor ve sevgili Edirne’mize de pek yakında kavuşacağımıza katiyen eminim. Yalnız Balkan göçlerinden sonra Yunanistan’a bırakılmış arazide bulunan Türkler hakkında Babiâli ve Ankara Hükümeti tarafından alınacak her türlü teminatta Musevilerin unutulmamasını hassetsen temenni ederim”⁴¹¹.

Yunanistan propaganda yaparken Musevilerin Türkler tarafından boğazlanacağını da iddia etmiştir. O sırada pek çok Musevi eşraf ve aydın tutuklanmış, Türklerin hükümler olduğu zamanlarda etkili olan kişiler Türk casusu olarak görülüp zincirlere vurulmuştur. Kendi ülkelerindeki Museviler esaret içinde yaşıyorlarken rahat ve huzur içinde hayatlarını devam ettiren Türkiye’deki Musevileri müdafaa ve himayeye kalkışmaktadırlar.⁴¹² İşgal esnasında Yunan Hükümeti Rumların dışındaki milletlerin kültür, fikir, sosyal ve ticaret hayatını mahvetmek için uğraşmıştır. Yunanlar, iktisadi sahada Musevileri rakip olarak gördüklerinden Musevilerin pasaport almasında ve gümrük aktarmalarında zorluk çıkarmışlardır. Türklerin idaresi altında iken sorunsuz yaşayan Selanik Musevileri on yıl Yunan idaresinde büyük acılar çekmişlerdir. İşgalin başlangıcından itibaren Selanik’ten 40 bini aşan Musevi başka memleketlere göç etmeye mecbur kalmıştır.⁴¹³ Yunanlılar, sık sık Musevilerin aleyhine saldırı başlatmak için kan meselesini⁴¹⁴ alevlendirmiş, bu meseleyi hep canlı tutarak pek çok Musevi’nin ırzına ve mallarına tecavüz etmişlerdir. Yunanistan’da yaşayan Museviler bu batıl itikadın kurbanı

⁴¹¹ Bahor Habif, “Türkler Museviler”, **İkdam**, 12 Nisan 1922, s. 3.

⁴¹² A.y.

⁴¹³ Selanik Musevileri önemli bir bildiri yayınlamışlar gerek Lehistan’da gerekse diğer yerlerdeki Musevilere yapılan kötü muamelelere itiraz etmişlerdir. Lehistan’da yapılan kötü muamelelerin cezalandırılmasını ve doğu memleketlerinde yaşayan milyonlarca Musevi’nin hayatı, malları ve namuslarını korumanın Cemiyet-i Akvamın garanti altında olmasını isteyerek Musevilere kötü muamele yapanların bu cemiyete alınmamasını istemişlerdir. Bu alınan kararlar Sulh Konferansına ve Paris’teki Musevi temsilcisine telgraf ile bildirilmiştir. [“Selanik Musevileri”, **İkdam**, 24 Temmuz 1919, s. 1]

⁴¹⁴ Yahudilerin Hristiyan ve Müslüman çocuklarının kaçırılarak gizli odalarda kurban edilerek kanlarının ekmeksiz hamurlarına katılıp yedikleri iddia edilmiştir. Bu olaya “İğneli Fıçı” da denilmektedir. Osmanlı’nın son zamanlarında alevlenen bu konu gerçek olmayıp Yahudilere atılan bir iftira olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Devleti zamanında kan meselesi zaman zaman sorun olmuş fakat devlet Musevileri himaye etmiştir. 1894’te Karfu Musevilerinin ticaretlerine darbe indirmek amacıyla da kan efsanesi Yunanlılar tarafından ortaya atılmış, Karfu Musevileri göçe mecbur olmuşlardır. 1545 tarihinde Amasya ve Tokat’ta meydana gelen iki kan meselesi sebebiyle Sultan Süleyman Kanuni tarafından çıkarılan bir fermanla bu gibi meselelerin sarayda kendi huzurlarında görüleceğini ilan etmiştir. 1840’da Şam ve Rodos’taki kan meselesi meydana geldiğinde de Sultan Abdülmecit çıkardığı bir fermanla bu efsaneyi iptal etmiştir. 1683’te Hahambaşının isteği üzerine Sultan Abdülaziz tarafından da yine bir ferman yayınlanmıştır. [Bahor Habif, “Türkler, Ekalliyetler ve Yahudilerin Sıyaneti”, **İkdam**, 28 Ağustos 1922, s. 2. “Museviler ve Yunanlılar”, **İkdam**, 5 Teşrinisani 1922, s. 3]

olmuştur. Bu kan meselesi Hristiyan din reislerinin elinde dini bir koz olduğu gibi iktisat sahasında rekabetten aciz kalan Yunanlıların siyasi bir kozu olmuştur. 1921 yılında da kan efsanesi Selanik, Edirne, İzmir ve Çorlu'da alevlendirilerek Yunan jandarmaları tarafından pek çok Musevi işkence görmüştür. Tüm dünya Musevileri Yunanlıların bu kötülüklerine lanet etmişlerdir. Aynı iftirayı Beyoğlu, Balat ve Maltepe'de de ortaya koymuşlardır. Maltepe olayının araştırılmasında Bahor Habif görevlendirilmiş, yapılan inceleme sonucu olayın uydurma olduğu ortaya çıkmıştır. Yunan Hükümeti ise saldırgan Yunanlıları cezalandırmamış hatta Anadolu'da Rumlar, bu kan meselesini birçok defa alevlendirdikleri halde Rum patrikhanesi bu efsanenin batıl olduğu ilan etmemiştir. Hayim Nahum Efendi'nin hahambaşılığı zamanında Rum Patriği III. Yevakin Efendi'ye kan efsanesinin iptali için yapılan istekler neticesiz kalmıştır.⁴¹⁵

Yunanistan, Osmanlı uyruğunu kazanmış olan Musevilerin isteseler dahi Yunan uyruğuna kabul edilmemesi konusunda karar almıştır. Bu durumdaki Musevilerin Yunan arazisini terk etmeleri mecbur tutulmuştur.⁴¹⁶

Yunan Hükümeti tarafından Yahudilere, Müslümanlara ve diğer milletlere karşı yapılan kötü muamele, tarafsız birçok İsviçre gazetelerinde yer almıştır. Yunanistan'ın Musevilere bu kötü muameleyi göstermelerinin sebepleri arasında Selanik'teki ticaretin büyük çoğunluğunun Musevilerin elinde olması, I. Balkan Savaşı'nda Musevilerin Balkan Devletlerine katılmayı reddetmeleri ve Yunanlıların Selanik'e girişi için yapılan gösterilere katılmamaları, I. Dünya Savaşı sırasında birçok Musevi'nin büyük miktarda ticaret faaliyetlerine girişerek bundan büyük kazançlar elde etmesi, bu durumun vaktiyle iyi geçinen bazı tüccarlara zarar vermesi ve Selanik'teki Musevi cemaatinin birçok emlağa, geniş mezarlıklara, eğitim kurumlarına, yetimhanelere sahip olmaları sayılabilir.⁴¹⁷ Yunanistan, Türklerin asırlar boyu uyguladığı dini hoşgörüyü de asla uygulamamış, İspanya'dan kovulduktan sonra yüz binlerce Yahudi, Selanik'te barış içinde yaşamışlarken, Yunanlıların işgalinden sonra kan dökülmüştür.

⁴¹⁵ "Museviler ve Yunanlılar", **İkdam**, 5 Teşrinisani 1922, s. 3.

⁴¹⁶ "Selanik Musevileri", **İkdam**, 14 Ağustos 1920, s. 2.

⁴¹⁷ "Yunanlılar ve Musevileri", **İkdam**, 2 Teşrinievvel 1919, s. 3.

1918–1922 yıllarında Yunanistan’da Rum basını sürekli bir şekilde Yahudilere saldırarak onları Türklere bağlılıkla suçlamıştır. Rumlar Yahudilerin Türklere sadakatlerini ihanet olarak görmüşlerdir. Türk zaferinden sonra da Rum basını her fırsatta Yahudilerden küçük düşürücü bir dille söz etmiştir. Ribî Moşe ve Becerano Efendi’yi hiçbir sıfat kullanmadan sadece adı ile çağırılmışlardır.⁴¹⁸

Bu olayların ardından Yunanistan düşmüş olduğu yıkıntıdan kurtulmak için her türlü çareye başvurmuştur. Musevilerin sempatisini kazanmak için Yunan meclisinde Selanik Mebusu olan Mösyö Mallah ismindeki bir Musevi’ye bakanlık teklif edilmiştir. Fakat adı geçen şahıs Rumca’yı bilmediğini ileri sürerek bunu reddetmiştir. Bu defa aynı şahsa Yunan devleti temsilciliği görevi verilmiştir. Yunanistan bu tavrıyla Avrupa’ya karşı liberal bir idarenin olduğunu göstermeyi amaçlamıştır.⁴¹⁹

2. İstanbul’da Milli Mücadele ve Türk Musevileri

Çanakkale Boğazı’nın açılması ve İtilaf Devletlerinin donanmalarının İstanbul’a gelmesiyle İstanbul 1919–1922 yılları arasında işgal altında kalmıştır. Bu bölgeleri Yunanistan’a ilhak olunmasını isteyen Rumlar Yahudilere çeşitli baskılarda bulunmuş, onları Yunanistan çıkarlarına göre davranmaya zorlamış, Yunan işgalini gerçekleştirmek için birçok adım atmışlardır. Tüm bu çabalara rağmen ilke olarak Yahudiler Türklere sadık kalmışlardır. Yahudi kurumları ve temsilcileri, Türk çıkarlarına göre hareket ederek Yunanlılarla işbirliği yapmaktan kaçınmışlardır. Bu durum Yahudiler için çok tehlikeli olmuştur. Diğer taraftan Yahudiler bazı yerel Türk kuvvet ve milislerinden zarar görmüşlerdir. Bu açıdan Yahudilerin iki taraf arasında kalarak çeşitli sıkıntılar yaşadıkları söylenebilir.⁴²⁰ İşgalden sonra İstanbul Hristiyan basını da şiddeti günden güne artıran bir Türklük aleyhtarlığı göstermeye başlamıştır. Türk basını gibi öteden beri Türkiye Museviliğini temsil etmiş olan El Tiempo ve El Telegrafo gazeteleri ile bir mizah gazetesi olan El Cugeton, vatana karşı olan görevlerini yerine getirmişlerdir.⁴²¹

⁴¹⁸ Levi, **a.g.e.**, s. 29.

⁴¹⁹ Bahor Habif, “Türkler Museviler”, **a.y.**, s. 3.

⁴²⁰ Levi, **a.g.e.**, s.14.

⁴²¹ Galanti, **a.g.e.**, s. 57–58.

İtilaf Devletleri kendi hizmetlerinde çalıştırmak için tercüman ve telgraf memuru olarak Yunanlıları ve Ermenileri almış, Türklerle aynı davayı savundukları için Yahudileri reddetmişlerdir. Yunan ve Ermeni tüccarların seyahat etmelerine izin verildiği halde Yahudilerin seyahat etmesini yasaklamışlardır. Birkaç gösteri yürüyüşünden sonra bu yasaklamalar son bularak Yahudiler serbestçe dolaşmaya başlamışlardır.⁴²²

Yunan ordusu 18 Haziran 1920 günü Marmara Adası'nı işgal etmiştir. Yunanlılardan destek alan yerel Rumlar, uzun yıllar beraber yaşadıkları Müslüman halkın yanında, onlara yardım eden Yahudileri de taciz etmeye başlayınca Yahudilerin çoğu İstanbul'a göç etmiştir. O günlerde, Mordohay adlı bir Musevi silahlanarak işgale karşı koymaya çalışan ada halkına mermi sağlamıştır.⁴²³

İstanbul'un işgal altında olduğu günlerde, Sirkeci Musevi cemaatinin başında "La Boz de Türkiye" dergisinin sahibi ve müdürü olan Alber Kohen bulunmaktadır. Sirkeci Sinagogunun açılış töreni için cemaat üyelerinden Doktor Jak Bahar ile Doktor Robert Bahar, davet mektubunu merkez komiseri Tahsin Bey'e vermişlerdir. Komiser davet mektubunu okuduktan sonra "... daha bizi düşünen var demektir." karşılığını vermiştir. Sinagoga giden komiser, oranın Türk bayrakları ile donanmış olduğunu görünce, Becerano Efendi'ye şöyle demiştir:

"Vatanımın geçirdiği bu korkulu günlerde sadık Musevi unsurun yurtseverce gösterisi bizi çok teselli eder. Gerek hükümet adına, gerek şahsım adına en hararetle teşekkürlerimi sunmaya söz bulamıyorum."⁴²⁴

Hahambaşı ise karşılık olarak şöyle demiştir:

"Yahudi unsuru yaşadığı vatanına her zaman bağlı kalmış ve daima o memleketin mutluluğuna ve üzüntüsüne ortak olmuştur. Memleketin geçirmekte olduğu acılı günlerde biz Yahudiler kalben ve ruhen Türk milleti ve hükümetiyle beraberiz."⁴²⁵

⁴²² Yahudi orijinlerinden istifade etmek isteyen birkaç dönme seyahat müsaadesi istedi. Talepleri kabul edilmedi.[Galanti, a.g.e., s. 89-90.]

⁴²³ Güteryüz, a.y.,s. 2.

⁴²⁴ Galanti, a.g.e., s. 58-60.

⁴²⁵ A.e.

İstanbul'da yaşayan Yahudilerin bu sıkıntılı günlerde Türk davasının başarıya ulaşması için gösterdikleri çabaların bir boyutu da Milli Hükümete istihbarat ve silah-malzeme sağlamaktır. Bu kişilerden bir tanesi sıradan bir Yahudi olan, Mercan semtinde Yıldız İş Hanında köselecilik yapan Nesim Danon'dur. Baş Vekâlete T.C. Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliğinden 29 Ocak 1934 gün Şube 11, Kısım 4, 55188 sayılı bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul'da faaliyete geçirdiği gizli teşkilatları örgütlediği belirtilen Milli Mücadele Grubu Başkanı Albay Hüsametdin Ertürk, bilinen grupların yanında kişisel teşebbüslerle de Milli Hükümete yapılan mühim hizmetlerin mevcut olduğunu söylemiş ve Mercan semtinde Yıldız hanında İtalyan uyruklu kösele tüccarı Nesim Danon Efendi isminde bir Musevi'den bahsetmiştir. Bu Musevi ile Divrikli Bekir Efendi ve oğlu Mehmet Ali'nin silah ve cephane sevkinde yararlılıkları görülmüştür. Nesim Efendi'nin hanı depo olarak kullanılmış ve maiyetinde çalışan Bekir Efendi ve oğlu Mehmet Ali manifatura sandıklarının içine koydukları silah ve cephane üstüne ticaret eşyası doldurarak gümrüklerden gizlice gemilere yüklemişlerdir. Fakat İngilizler gerek Nesim Danon'dan gerek arkadaşlarından şüphe etmişler; bir akşam Mercan'daki hanın bahçesinde iskambil oynayan bir vatandaşın üzerine iki el silah atmışlar ise de Nesim Efendi bundan kurtulmuştur. Bir başka zaman da han basılıp şüphelenilen silahlar aranmış, Bekir Efendi ve oğlu hanın avlusunda yatan Mercan babanın sandukasını kaldırarak silahları buraya sakladıklarından İngilizler işin farkına varamamışlardır.⁴²⁶ Kadıköy İskelesi'nde emanetçilik yapan Emanetçi Sultana adlı bir Musevi de cepheye sandıklarca cephane, silah ve asker sevk etmiştir.⁴²⁷

Üzeyir Garip'in anlattıklarına göre babası 1919 yılından başlayarak Milli Mücadele yıllarında Anadolu'ya adam kaçırmış ve istihbarat sağlamıştır. Sonraki yıllarda Viyana ve Paris büyükelçiliği görevini yapacak olan Miralay Behiç Bey [Erkin] ile birlikte çalışmıştır. İlişkili olduğu bir başka kişi de Kara Kemal'dir.⁴²⁸

Bu dönemde Galata'da Hacı Muhyi ve Camcı Ali Mahallelerinin Gülhan ve Dibek Sokaklarında bulunan ve Musevi mektebi olarak kabul edilen hanelerin

⁴²⁶ Samih Nazif Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul, Pınar Yayınevi, 1964, s. 508.

⁴²⁷ Besalel, **a.g.e.**, s. 55.

⁴²⁸ Yetkin, **a.g.e.**, s. 197.

mektepler geri alınıncaya kadar birikmiş olan vergilerden istisnası kararı alınmıştır.⁴²⁹

Yunanistan'ın İstanbul Olağanüstü Komiseri Kanelopulos, kurulmuş olan Rum-Ermeni Birliğine Yahudileri de almak istemişse de Yahudilerin verdikleri ret cevabı üzerine amacında başarılı olamamıştır.⁴³⁰

17 Ağustos 1921 günü bir grup Musevi öksüz, Sultan Mehmet Reşat'ın türbesini ziyaret ederek bazı tezahüratlarda bulunmuşlar ve basına da bir mektup göndermişlerdir. Bu mektup şöyledir:

“Müdür Efendi, başlarında büyük biraderleri olduğu halde cumartesi akşamı Piri Paşa Hasköy harp öksüzleri olup da cennetmekân Sultan Mehmet Reşat Hazretleri'nin kabrini ziyaret etmişlerdir. Kabri başına gelince vatan sevgisi ve kendisine gösterilen hürmetin hatırası ve dolu bir his ile öksüzler bir ağızdan Türk Milleti marşını terennüm ettiler. Daha sonra büyük birader küçük öksüzlere bir nutuk irade ederek uğruna pederlerinin hayatlarını verdikleri merhum hakanın hayatını şu şekilde anlatmıştır: ‘Padişahımız idi. Musevi olmamız lütfü pederanesinden istifade etmeye mani teşkil etmedi. Ruhunu şad eyleyelim.’”⁴³¹

İstanbul'da bulunan Yunanlılar ve yerli Rumlar Balat, Maltepe ve Beyoğlu gibi yerlerde tertip ettikleri bazı olaylarla Musevilerin milli ve dini hislerini rencide etmişlerdir.⁴³² Diğer taraftan İstanbul'a göç etmiş fakat bazı sebepler yüzünden Doğu Trakya'ya giden pek çok Musevi aydını Türk casusudur denilerek aylarca zindanlarda çürütülmüşlerdir. Sevr Antlaşması İtilaf Devletleri parlamentolarınca tasdik olunmadığı için, bu antlaşmanın bir hukuki kıymeti kalmadığından Yunanistan'ın Doğu Trakya'daki işgali geçicidir. Doğu Trakyalılardan elde kalan son memleketlerini almak zulmün en fecisi olmuştur. Bursa'da, İzmir'de, Edirne'de Yunanlıların telaş ile bir takım protestolar ve mazbatalar imza ettirmesinden Yunanlıların buralardaki hâkimiyetinden emin olmadıkları anlaşılmaktadır.⁴³³

⁴²⁹ “Musevi Mekteplerinin Vergiden İstisnası”, **İkdam**, 12 Mayıs 1921, s. 2.

⁴³⁰ Galanti, **a.g.e.**, s. 58.

⁴³¹ “Musevi Öksüzlerinin Tezahüratı”, **İkdam**, 19 Ağustos 1921, s. 2.

⁴³² “Türkiye’de Museviler”, **İkdam**, 25 Mayıs 1922, s. 4.

⁴³³ **A.y.**

Hahambaşı Bacerano Efendi'nin kızları ile Musevi tüccar David Ras Efendi 21 Mart 1922 günü Müslüman göçmen misafirhanelerini ziyaret etmiş ve göçmenlerin genel durumları hakkında incelemelerde bulunmuşlardır. David Ras bu ziyaretten pek duygulanmış ve göçmenlere bazı ihtiyaçları için 75 lira vermiştir.⁴³⁴ Hahambaşı Efendi'nin kızları Museviler arasında yardım komitesi teşkil ederek gerek barakalarla misafirhaneler gerekse cami ve medrese köşelerinde ikamet etmekte bulunan göçmenlere yardımda bulunacaklarını ve bu suretle sefalet içindeki Müslüman vatandaşlarına vatani vazifelerini yerine getirmeye çalışacaklarına söz vermişlerdir.⁴³⁵

Musevi basını Büyük Taarruz'un kazanılmasını Türk ordusunun kazandığı şanlı bir zafer olarak nitelendirmiş, *"İstanbul şehri dört gün boyunca büyük bir mutluluk içindedir."* diye yazmıştır. Türk ve Musevi mağazaları Türk sancakları ile süslenmiştir. Birkaç gün önce de Balat Musevileri tarafından zafer dolayısıyla büyük bir tören düzenlenmiş, özel olarak seçilen yerlerde zafer takları kurulmuş, ince saz takımları Türk milli marşlarını çalmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile hahambaşının resimleri elden ele dolaşmış ve mutluluklar dile getirilmiştir.⁴³⁶

Milli Mücadele boyunca Hilal-i Ahmer Cemiyeti Milli Mücadele'ye önemli katkılarda bulunmuştur. Bu cemiyette Musevi aydınlarının önemli şahsiyetleri de görev almıştır. Türkiye'de Hilali Ahmer ilk defa 1869'da, ikinci defa 1911'de kurulmuştur. İkinci Hilal-i Ahmerde dikkat çeken Musevilerin isimleri şunlardır:

- Hahambaşı Hayim Nahum Efendi: Cemiyetin kurucularından.
- Vitali Kamhi: Genel Merkez üyelerinden
- Avukat Avram Nom: Genel Merkez üyelerinden
- Avrom Amato: Genel Merkez Muhasebe Müdürü

⁴³⁴ "Müslüman Muhacirler", **İkdam**, 22 Mart 1922, s. 2.

⁴³⁵ "Musevi Vatandaşlarımız ve Müslüman Muhacirler", **İkdam**, 24 Mart 1922, s. 2.

⁴³⁶ Atatürk İstanbul Yahudi Eskinazi Cemaati Hahamı ve Yahudi Lisesi Müdürü Doktor Marküs'ü tanımak istemiştir. Marküs, Diş Hekimi Günsberg ile beraber 7 Eylül 1935'de Atatürk'ün Florya yaz köşküne gitmiştir. Günsberg, Doktor Marküs'ü Atatürk'e tanıtmıştır. Cumhurbaşkanı Marküs'e iltifat etmiş; felsefe, filoloji, Eski Ahit'in bilimsel bölümleri hakkında beş saat konuştuktan sonra söz Yahudilik ve Yahudiler konusuna gelmiştir. Atatürk, Yahudilerin Cumhuriyet Hükümetine ve kendisine karşı gösterdikleri bağlılığı takdir ettiğini söylemiştir. Daha sonra Atatürk Heybeliada'ya Başbakan İsmet İnönü'yü ziyarete gitmiş, büyük bir kalabalığın kendisini özel ve gayet heyecanlı bir şekilde alkışladığını görünce "Bu kalabalığı oluşturan bireyler kimlerdir?" diye sormuş "Bunlar Yahudilerdir." diye cevap almıştır. Bunun üzerine Atatürk şu karşılığı vermiştir: "Bu alkışlardan niçin duyulduğumu anladım: Zira alkışlar samimi idiler ve hakikaten kalpten geliyorlardı. Çünkü Yahudiler bizim gibidir, yani Türkler ile Yahudiler arasında fark yoktur" [Galanti, **a.g.e.**, s. 214.]

- Avran Galanti: Genel Merkez, Batı Dilleri çevirmeni ve sekreteri ve Hilal-i Ahmer Mecmuası yazarı. Galanti iki yıl boyunca bütün dergilerin Türkçe, Fransızca ve İngilizce bölümlerini sonraki yıllarda yalnız Fransızca ve İngilizce bölümlerinin tercümesini yapmıştır.
- Doktor Jak Suhami: Balkan Savaşı'nda Kadirga ve Birinci Dünya Savaşı'nda Galatasaray Hilal-i Ahmer Hastanesi Başhekimi.
- Matmazel Raşel Becerano ve Matmazel Diyamanti Becerano: Hahambaşı Hayim Becerano Efendi'nin kızlarıdır. Matmazel Raşel Becerano I. Dünya Savaşı'nda Edirne'de açılmış olan Hilal-i Ahmerin müdürlüğünü yapmıştır.⁴³⁷

Hilal-i Ahmer Mecmuası'nın 1921 yılına ait dördüncü sayısında çıkan yazıdan yurtdışına göç eden Musevilerin de Hilal-i Ahmer için yardım topladığı anlaşılmaktadır. Arjantin'in başkenti Buenos Aires'te oturan Türkiye Musevileri orada bulunan Türk, Arap ve sair Müslümanlarla bir Hilal-i Ahmer komitesi kurmuşlar ve Hilal-i Ahmer'e parasal yardımda bulunmuşlardır.⁴³⁸

Hilal-i Ahmer Hastanesi Baştabibi Fuad Bey ve Musevi cemaati aralarında 2500 kuruş toplamışlardır. Musevi cemaati adına Musevi cemaati azaları ve Musevi mektebi müdürü bu parayla düşkün, yaralı ve Darül Hilal-i Aliye medresesi talebeleri ile hastane yaralı ve düşkünlerine sigaralar ve pastalar alıp ikram etmişlerdir.⁴³⁹

Musevi ve Bulgar vatandaşlar Anadolu gazilerine yardım etmek için Hilal-i Ahmere yardımda bulunmak üzere aralarında bir teşkilat kurmuşlardır.⁴⁴⁰ Diğer taraftan mütareke sırasında Arjantin'de bulunan Matmazel Cordovero adında bir İstanbullu Musevi kız birçok konferans vererek kamuoyunu Türkiye lehine kazanmaya çalışmıştır.⁴⁴¹

1923 yılının Kasım ayı ortalarına doğru Musevi ileri gelenlerinden bazı kişiler Hahambaşı Efendi'yi ziyaret ederek Makedonyalı Türklere yardım için bir

⁴³⁷ A.e., s. 159.

⁴³⁸ A.e., s. 77.

⁴³⁹ "Musevilere Teşekkür", **İkdam**, 23 Nisan 1921, s. 3.

⁴⁴⁰ "Musevi ve Bulgarların Hilali Ahmere Yardımı", **İkdam**, 24 Nisan 1921, s. 2.

⁴⁴¹ A.e., s. 77.

komisyon kurulmasını teklif etmişlerdir. Meclis-i Cismaniye ait bu görev için Meclis-i Cismani üyeleri toplanarak yardım meselesi tartışılmış ve hahamhanede Meclis-i Umumi olağanüstü toplanmıştır.⁴⁴² 12 Kasım 1923 günü İkdâm gazetesinde Musevi cemaatinin Makedonya'dan gelecek olan göçmenlere ve Anadolu felaketzedelerine vatani, milli ve aynı zamanda insani yardım için yapılan çalışmaları takdir eden bir yazı çıkmıştır.⁴⁴³ 27 Kasım günü Musevi cemaatinin önde gelenleri banker, avukat, tüccar ve komisyonculardan oluşan yaklaşık 200 kişi hahamhanede toplanmışlardır. Toplantıda öncelikle Hahambaşı Hayim Becerano Efendi açılış konuşmasını yaptıktan sonra Meclis-i Cismani Başkanı Ablar Hazan Efendi tarafından Hilal-i Ahmer'in mübadele edilecek Müslüman göçmenlere yardım istenmesi için beyannamesi okunmuş ve Musevi milleti bu göçmenlere para yardımı yapmaya davet edilmiştir. Toplanacak bu paranın organizasyonu için değişik komisyonlar kurulmuş ve bunlar için üyeler seçilmiştir.⁴⁴⁴ Hahambaşı Efendi'nin teklifi üzerine bu ilk toplantıda ittifak ile olağanüstü gerçekleştirilecek bir toplantıya Musevi dava vekillerinin, tüccarların, matbaanın, komisyoncuların ve Musevilerin arasında mühim mevkiye sahip olanlarla Musevi aydınlarının davet edilmesine karar verilmiştir.⁴⁴⁵

Bu yardım kampanyası ile ilgili olarak Bahor Habif 2 Ekim 1923 günü İkdâm gazetesine “*Türk Musevilerine Bir Hitap*” başlıklı bir yazı yazmış ve Musevi milletine şöyle seslenmiştir:

“Makedonyalı Müslüman göçmenlere yardım, Museviler için bir borçtur. Mübadele suretiyle gelecek Türk milliyetdaşlarımıza yardım edilmesi için Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Müslüman vatandaşlara hitaben, Türk gazetelerinde yayınlanan beyannamesi, cidden merhamet ve şefkat hislerimizi tahrik etti. Gazi Paşa Hazretleri'nin bu beyannamesiyle Milli Mücadele'deki fedakârlığından hizmet ve vatanperverliğinden dolayı başarılarımızın sebeplerinden biri olan Hilal-i Ahmerimize mühim ve vatani bir vazife vermiştir. Yaptığı yardım ve doğruluğuyla şöhrat olmuş bu hayır ve şefkat müessesesinin, iyiliksever vatandaşlarımız tarafından yapılacak olan teşvik ve cesaret, milli hükümetimizin de katılmasıyla yapılacak yardımla, nazik ve zor olan vazifesinde başarılı olacağı şüphesizdir. Malları, eşya ve nakitleri Yunanlılar tarafından gasp edilmiş olan yarım milyon

⁴⁴² Kemal Levi, “Bursa Musevilerinin Fikri”, **İkdâm**, 12 Teşrinisani 1923, s. 3.

⁴⁴³ **A.y.**

⁴⁴⁴ “Hahamhanede İçtima”, **İkdâm**, 27 Teşrinisani 1923, s. 3.

⁴⁴⁵ “Hahamhanede İçtima”, **İkdâm**, 30 Teşrinisani 1923, s. 3.

vatandaşının, Anadolu'da iskânı meselesi mühim bir tarihi hadisedir. İşte bu tarihi anlarda da Türkiye Musevilerinin hamiyetlerine düşen vazife, bu mazlum vatandaşlarımıza karşı lazım gelen fedakârlığı esirgememektir. Musevi vatandaşlarımız, sizlere 430 sene evvel Kastilya ve Aragonya'da iken geçirdiğimiz felaketli anları hatırlatırım. Musevilerin o zamanlarda maruz kaldıkları gasp ve garet, darp ve işkence yirminci asırda Yunanlılar tarafından Makedonya'daki Türk kardeşlerimize reva görülmektedir. Bizler, İspanya'dan hangi tesir ve şartlar altında hicret ettik ve kovuldu isek aynı suretle Makedonya'daki Türk vatandaşlarımız dahi aziz yurtlarını terk etmek mecburiyetindedirler. 909 senesi İspanya Musevi faciasını 1339 Yunan-Makedonyalı Türk faciasına pek ziyade benzetmekteyim. Museviler İspanya'dan çekilirken atalarının mezarlarını ve mukaddesatını terk etmekten mütevellit bir yeis ile ağlamışlar ise Makedonyalı vatandaşlarımız dahi ecdat yurtlarından ve ocaklarından ebediyen ayrılırken aynı tesir altında kanlı yaşlar dökecektir. İspanya'dan kovulan dedelerimize, bütün Avrupa hükümetleri kapılarını kapatırken, yalnız bu defa Makedonya'dan hicret edecek olan Türk vatandaşlarımız, şefkatli kollarını açarak bizleri memleketlerine kabul etmişlerdi. O zamanlarda Türkler kendi memleketlerine hicret eden binlerce Musevi'nin mesken ve ihtiyaçlarını temin etmişlerdi. Bu memlekete ilk geldiğimizde rahat edebilmek için gerekli bütün şartları temin için, hiçbir yardımı esirgemeyen Makedonyalı Türk vatandaşlarımızın feleğin elim bir darbesine uğrayarak pek yakında hicrete başlayacaklardır. Türk'ün saadetiyle mesut olduğumuz gibi elemiyle dahi üzüntülü olduğumuzu açıkça ispat etmeliyiz. Binaenaleyh Türkiye Musevileri Türkiye vatandaşlarına imtisalen, hicretzedelerin elem ve ıstıraplarını hafifletmek zaruri ihtiyaçlarının teminini kolaylaştırmak, azami fedakârlık yapmak mecburiyetindedirler. Çünkü bu husus biz Museviler için dini, vatani, milli ve insani bir borçtur. 430 seneden beri mesut ve müreffeh yaşayan hâkim unsura karşı olan bu yardımımız ancak küçük ölçüde bir vicdanı borcumuz olacaktır. Biz Museviler, mezalim, itisafat ve fecayîğ tesiri altındaki hicretin bütün elim saflarına vakıfız. Kışın şiddetli şartları karşısında hayatları tehlikede olan bu kardeşlerimizin kurtuluşunun neye karşı geldiğini bizler anlar ve takdir ederiz. Binaenaleyh İstanbul, Edirne, İzmir, Bursa, Ankara, Antep, Gelibolu, Tekirdağ, Kırklareli, Çorlu, Lüleburgaz, Silivri, Uzunköprü, Babaeski kasabalarında bulunan Musevi aydınların hemen faaliyete geçerek yardımın şekli ve nasıl tahsil edileceği hakkında talimat almak üzere görevli kişilerle ve mahalli Hilal-i Ahmer reisleriyle temas etmeleri lazımdır. Diğer taraftan İstanbul'da bulunan Musevi Umur-ı Hayriye Cemiyetleri, Türkiye'den hicret edip Viyana'da, Paris'te ve Amerika'nın değişik kasabalarında bulunan Musevileri yardım toplamaya davet etmelidir. Türklerin bu nice iyiliklere karşı Türkiye Museviliğinin bu yardımı dört asırdan beri iki unsur arasında güzel uyuşmanın ve birliğin ve samimiyetin bir

kat daha artmasına sebep olacaktır. Özetle, Türkiye Musevilerinin minnettarlık hislerini göstermek için ortaya çıkan bu tarihi fırsatın istifadeye imkân vereceği şüphesizdir.”⁴⁴⁶

30 Kasım 1923 günü yapılan toplantıdan sonra Türk Musevilerinin Türk muhacirlerine yardımı için hahamhanede yapılan toplantıda Becerano Efendi şöyle konuşacaktır:

“Türk muhacirleri ve hahamhaneden aldığım davetname üzerine 30 Kasım 1923 Cuma günü hahamhanede olağan üstü bir toplantıya katıldım. Büyük salon tamamen dolu idi. Hahambaşı Becerano Efendi toplantıya katılan kişilere teşekkür eyledikten sonra orada bulunanlara şöyle hitap eder: ‘Makedonyalı Türk vatandaşlarından binlercesi mesken ve mevkilerini ve eşyalarını terk etmek suretiyle gayet elim vaziyettedirler. Bu malum hicretzedeler aç ve çıplak olarak memleketimize geleceklerdir. Bu biçarelerin elim durumları hakkında Meclis-i Cismani ve reisi tarafından bahsedilecektir. Ben burada iki kelime ilave ederek derim ki kardeşler, bu vatandaşlarımıza bütün mevcudiyetimizle yardım edelim. Avram, İsak ve Yakup kardeşlerimizin şakik [öz kardeş, diğer yarısı] ve merhametkar evlatları olduğunuzu ispat etmek üzere bu husus bize bir fırsat veriyor. Türkiye’ye karşı minnettar hislerimiz ile mütehasıs olan biz Museviler, göç eden kardeşlerimize yardım etmek suretiyle vatanın öz evlatları olduğumuzu ispat etmiş olacağız... Kardeşler! İrat eylediğim bu nasihatler gereğince uygun hareket ediniz. Yardıma muhtaç olan ihtiyar, çocuk, erkek ve kadın Müslüman kardeşimize şefkatli elinizi uzatınız, yardım ediniz. Cenab-ı Hak da sizi takdis etsin. Âmin.”⁴⁴⁷

Hahambaşı Efendi’nin devam eden bu konuşmasını müteakip Meclis-i Cismani reisi Albret Hazan Efendi aşağıdaki konuşmayı yapmıştır:

“Sevgili kardeşlerim! Davet kâğıtlarında toplantı maksadını kısaca arz eylemiştik. Malum olduğu üzere hükümetimizin mübadele edilen halk hakkındaki meşguliyeti şayan-ı dikkattir. Binlerce Türk ailesi hicret ederek öz vatanımızda bir melce [sığınak] bulmak üzere gelmektedir. Bu aileler mallarını ve meskenlerini terk ederek yardım isteklerini buradaki vatandaşlarından beklemektedir. Kış mevsiminin gelmiş olmasına rağmen, binlerce erkek ve kadın vatandaşlarımız sefalet altında hicret yolunu tutarak yardım elini uzatmasını beklemektedirler. Malları, ticaret malları ve paraları düşman tarafından gasp edilmiş olan bu masumların yaralarını tedavi etmek için hükümet bütün mevcudiyetiyle çalışmaktadır.

⁴⁴⁶ Bahor Habif, “Türkiye Musevilerine Bir Hitap”, **İkdam**, 2 Teşrinievvel 1923, s. 2.

⁴⁴⁷ Bahor Habif, “Hahamhanede Mühim Bir İçtima”, **İkdam**, 1 Kanunuevvel 1923, s. 2.

İhtiyaçların teminini kolaylaştırmak için önemli bir meblağ tahsis eylemektedir. Binaenaleyh aç ve çıplak olan binlerce hicret mağduru kişilerin isteklerini kolaylaştırmak üzere yardım etmeliyiz. Binlerce kardeşi teselli etmeliyiz. Hilal-i Ahmere bu husus için tahsis edilen meblağın hicret mağdurlarının adedini nazar-ı dikkate almak suretiyle yetmeyeceğini anlarız. Hicret mağdurlarına tamamıyla iskân, iaşe ve elbise almak ve hastaları tedavi etmek, istiklal mücadelesini başarı ile gerçekleştiren hükümetimizin mali gücü dışındadır. Harp zamanında hizmet-ı meşküresi [övülen hizmetleri] sabık eden Hilal-i Ahmer mukaddes olan bu vatani ve vazifesini ifa etmek için ahaliyi yardıma davet yollu hararetli bir beyanatname yayınlamıştır. Biz Museviler bu davete bigâne kalmamalıyız. Bizler hicretin bütün üzüntü verici safhalarına vakıfız. Herkese karşı olan merhamet ve şefkat hislerimiz Musevilerin bir mümeyyiz vasfını teşkil eder. Vatana karşı olan nimetşinaslık hissi kalbimizde o kadar kök salmıştır ki bu felaketin kolaylaştırılmasına büyük miktarda iştirak etmemiz bizim için vatani bir vazife teşkil edilmiştir. Efendiler! Milletimiz vatana karşı olan sadakatiyle şöhret kazanmıştır. Bizler daima yakında bulunanlara karşı samimiyetperver eylemişiz. Ümit ederiz ki milletimiz Hilal-i Ahmer tarafından vukuu bulan bu vatani ve milli davete büyük miktarda icabet etmek suretiyle sadık hislerimizi ortaya koyacaktır. Sevgili kardeşlerim! Geliniz el ele verelim ki fakir ve zengin büyük küçük hepimiz hicret mağduru Müslüman ve Türk kardeşlerimiz için yardım edelim.”⁴⁴⁸

Meclis-i Cismani Başkanının bu konuşması orada bulunanlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Daha sonra müzakere programına geçilerek değişik kişiler söz almış ve bu yardımın zorunlu olduğuna dair konuşmalar yapılmıştır. Yardımın şekli hususunda birçok tartışma yapıldıktan sonra Meclis-i Cismani Başkanı Albret Hazan Efendi, El Tiempo gazetesi Müdürü David Karasko Efendi, Osmanlı Bankası Müdürü, dava vekillerinden İsak Taranto, Şekip Adat, Makro Nahum, Vişali Kamhi Efendi, Bank Commersiyal Müdürü Muris Ben Gıbat Efendi, Meclis-i Cismani azasından Rayisner Efendi, tüccar Muiz Kohen Efendi’den oluşan komisyonun kurulmasıyla toplantıya son verilmiştir. Komisyonu oluşturan bu kişiler cidden Türkiye Museviliğinin övülecek şahsiyetleridir. Bu komisyon göçmenlere toplanacak yardımlar için Türkiye Museviliğine hitaben Hahambaşı Becerano Efendi imzası altında bir beyanname yayınlamıştır.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ A.y.

⁴⁴⁹ A.y.

Bahor Habif yardım kampanyası için 30 Kasım'da yapılan toplantı hakkında Türk Musevilerine hitaben şöyle demiştir:

“Türk ve Musevi gazetelerinde Hilal-i Ahmer cemiyetinin Makedonyalı Türk hicretzedeleri için İstanbul halkını yardıma davet yollu yayınlanan beyannamesini gördünüz. İkdam, Akşam ve El Tiempo gazetelerinin Türkiye Museviliğine hitaben vaki olan teşvikkâr yayınlarını takip ediniz. 30 Kasım 1923 tarihine tesadüf eden Cuma gününde hahamhanede gerçekleşen olağan üstü toplantının saflarını ve hahambaşı ve Meclis-i Cismani Reisi Efendilerin yumuşak yürekli konuşmalarını mütalaa ediniz. Hilal-i Ahmerimizin vatani ve insani olan hizmetlerini çabuklaştırmak biz Türkiye Musevileri için artık vatan ve namus borcu olmuştur. Şefkatli olan bu hayır ocağının ulvi ve muazzam olan yardım meselesini başarmak için, dayanmaya mecbur olduğu zorlukları sizlere söyleyeyim: Hahamhanenin dosdoğru yoluna devam eden ve ülkesini korumaya çalışan hareketine iktifaen Türkiye’de mevcut olan tüm yardım kuruluşlarının, bütün mevcudiyeti ile faaliyete geçerek, Türk vatandaşlarıyla birlikte bu insani ve vatani işin gerçekleşmesine çalışmalıdır... Komisyon Hahambaşı Becerano Efendi’nin imzası altında Türkiye Museviliğine hitaben bir beyanname yayınlamalıdır. Ehemmiyetine binaen tekrar ediyorum ki komisyon bu beyannameden binlercesini Paris, Viyana, Birleşik Amerika ve Güney Amerika’da bulunan Türkiye Musevileri arasında dağıtarak oralardaki vatandaşların büyük miktarlarda yardımları temin olunmalıdır. Diğer taraftan bir şefkat müessesesi olan ve Türkiye aydınları ve büyüklerinden oluşan ‘Bene Berith’ cemiyeti bu uğurda mümkün olan fedakârlığı göstermelidir: Merkezi Paris’te olan ve cihanşümül bir nüfuza sahip bulunan ‘Alliance İsrailiyet’ cemiyetinin İstanbul’daki şubesi ‘Comite Regional de L’alliance Israelite Universalle Culture’, elli seneden beri Türkiye’de Fransız kültürünü, lisanını ve ilim ve irfanını yayınlamak için memleket tarafından ibraz olunan kolaylıkları dikkate alarak, dışarıdaki Musevilerden bu insani iş için yardım temin eylemelidir. Türkiye’imizin her kasabasında bulunan Musevi cemaatlerinin idari heyetleri kısa bir müddet için asıl görevlerini bırakarak bütün maddi ve manevi kuvvetlerini bu hayırlı işe sarf etmelidir. Her cemaat, bir yardım komisyonu teşkil ederek İstanbul’da bulunan merkezi büyük komisyonla haberleşmelidir. Komisyonlar sinagoglarda ve büyük toplantı yerlerinde, Musevileri yardıma teşvik için konferanslar düzenlemelidir. Ey Türkiyeli Musevi vatandaşlarım! Yunan gasp ve gartına duçar olan saldırıya uğramış yarım milyon Makedonyalı Türk vatandaşlarının ilk bölümü vatana gelmek üzere bulunuyorlar. Feleğin elim bir darbesine uğramış olan bu mazlum kardeşler memleketimize vasıl oldukları zaman misafirperverliğinizi esirgemeyiniz. Türk vatandaşlarımızla adeta müsabakaya girişiniz. Bu kardeşleri mesken ve mevanızın bir köşesinde iskân eyleyiniz ve Hilal-i Ahmer birilerini izhar edinceye kadar her suretle

istirahatlarını sağlayınız. Düşününüz ki 430 sene evvel İspanya'daki faciaya maruz kalarak hicret ettiğiniz zaman bu Makedonyalı Türk vatandaşlarımız bizleri memleketlerine kabul eyleyerek zaruri ihtiyaçlarımızı bize vermişlerdi. Avrupa ve Amerika'da bulunan akraba ve yakınlarınıza Makedonya'dan yağmur ve kar altında göç edecek olan yüz binlerce vatandaşın perişan durumlarını gösteren mektuplar gönderiniz ve bu suretle acil ve seri yardımlar temin ediniz. Şiddetli kış şartlarında hayatları tehlikede olan bu vatandaşlara yardım elini uzatmak bizim için insani ve vatani olduğu kadar dini ve milli bir borçtur. Türk Musevi tarihi Türk âlicenap hareketinden bahseden şanlı ve şerefli sayfalarla doludur. Binaenaleyh minnet ve sadakat hislerini göstermek için ortaya çıkan bu tarihi fırsattan istifadeye çalışmalıyız. Bu felaketzedelere vaki olan yardımlarımızın büyüklüğü nispetinde hakkımızda öteden beri vaki olmakta olan sanılar düzeltilmiş olacaktır. Adalet ve hakkaniyet üzerine hareket edecek olan komisyonlara mali durumunuzun elverdiği ölçüde tayin edilen yardımı teslim ediniz. Bulunacağımız bu fedakârlıkla Türk'ün saadetiyle mesut olduğumuz gibi, elemine dahi bütün manasıyla iştirak eylediğimizi ispat etmiş olacağız. Bu acil ve önemli olan hayır işi için veriniz ve daima veriniz.”⁴⁵⁰

Eylül ayı geldiğinde Musevi vatandaşları Hilal-i Ahmere büyük bir miktarda para yardımında bulunmak için cemaatçe kampanya başlatmışlardır.⁴⁵¹ Bu kampanya için Türk ve Musevi tüccarlarından oluşan çeşitli komisyonlar kurulmuştur. İstanbul'da Türk ve Musevi tüccar ve esnafından oluşan sayısız gruplar teşkil edilmiştir. Türk ve Musevi ticarethaneleri bu hayırlı iş için azami fedakârlık göstermişlerdir. Toplanan yardımlar yüklü bir miktara ulaşmıştır. İstanbul'un sayısız yerlerinden ve Musevi evlerinden para toplamak için Musevilerden oluşan komisyonlar kurulmuştur.⁴⁵²

3. Trakya'da Milli Mücadele ve Türk Musevileri

Trakya Bölgesinde yaşayan Musevilerin Milli Mücadeleye yönelik tavırları genel anlamda olumlu olmuştur. Bunlar arasında parasal yardım, ateşkes sırasında Yunan bayrağı asmama en önemli örneklerdir. Trakya 1921 ve 1922 yıllarında yaklaşık bir buçuk yıl Yunan işgali altında kalmıştır. Yunan ordusu ve devleti sadece burada oturan Türklere değil aynı zamanda Yahudi, Ermeni ve Bulgarlara da çeşitli zulümler yapmıştır. Musevileri öteden beri yaşadıkları ve ticaret yaptıkları

⁴⁵⁰ Bahor Habif, “Türkiye Musevilere Bir Hitap”, **İkdam**, 2 Kânunuevvel 1923, s. 2.

⁴⁵¹ “Musevi Vatandaşlarımız”, **İkdam**, 6 Eylül 1922, s. 3.

⁴⁵² “Museviler ve Zaferimiz”, **İkdam**, 9 Eylül 1922, s. 4.

memleketlerinden göçe zorlamışlar; buna imkân bulamayınca Musevi ticarethanelerinin Pazar günü kapalı tutulmasını, ticaret defterlerinin Rumca tasnifini ve Musevi mekteplerinde eğitimin Rumca olması zorunluluğunu belirten bir yönetmelik yayınlamışlardır. Bununla Musevilerin eğitim ve kültür hayatının sonu hesaplanmıştır. Selanik'te olduğu gibi bir kısım Museviler Trakya'da da bu baskılar sonucunda ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. Yunanlılar Trakya'yı işgalden sonra da pek çok yerde Musevileri Türk ya da Bolşevik casusluğu ile suçlayarak cezalandırmışlardır.⁴⁵³

Trakya ve Edirne'den Yunan askerlerinin ve halkının boşaltılması esnasında herhangi bir olay çıkmaması için bölgeye Fransız askerleri yerleştirilmiştir. Fransız komutanı Jamba bu konuda dikkatli davranmıştır. 21 Kasım 1922'de şehir Yunan askerlerinden arındırılmıştır. Şehrin kurtuluşundan sonra halk dükkânlara, evlere ve özellikle Selimiye Camii'ne bayrak asmak istemiştir. Fakat bunun için elde ne bayrak ne de kırmızı kumaş mevcuttur. İstanbul'a sipariş verilip Edirne'ye trenle getirilmesi olanak dışıdır. Bunun için Edirne'de çalışma zorunluluğu vardır. Patiska, hasse ve kaput bezi satan bütün Türk ve Yahudi esnafları Cemaat-i İslamiye binasına davet edilerek biraz paralı biraz da teberru şeklinde bu bezlerden istenmiştir. Cemaat binasında toplanan bezler kesilmiş ve Türk ve Yahudi ailelerine dağıtılarak bunların kırmızı renge boyanmaları sağlanmıştır. Bayrakların üzerine konacak ay ve yıldız için kâğıttan örnekler yapılmış ve bunlar da aynı ailelere dağıtılarak bayrak yapımı böylece gerçekleştirilmiştir. Yapılan bayraklar ertesi günü bütün dükkânlara ve evlere dağıtılmış ve Edirne baştanbaşa kırmızı Türk bayrakları ile donatılmıştır. Edirne'nin Yunan işgalinden kurtuluşundan sonra şehri teslim almak üzere Vali Şakir [Kesebir] Bey İstanbul'dan hareket edip tren yolu ile Babaeski'ye gelerek orada gecelemiştir. Ertesi günü heyet Havsa'ya doğru bir kamyonete binerek yola çıkmış ve diğer gruplar kimi yaya, kimi araba ve atlara binerek Havsa'ya ulaşmış oradan Edirne istikametine devam etmişlerdir. 23 Kasım gecesini Vali Şakir Bey ve diğerlerinin Edirne'ye girişleri için büyük bir tören yapılmış ve fener alayları düzenlenmiştir. İstanbul Caddesi üzerinde bulunan hahamhane lüks lambalarıyla aydınlatılmış, cadde gündüz gibi ışıklandırılarak gelen heyet alkışlarla karşılanmıştır. 24 Kasım 1922 Cuma günü Türk heyeti Edirne'yi Fransız Birliğinden teslim almış ve

⁴⁵³ Oral, a.g.e., s. 162–163.

bu törende belediye heyeti ve Edirne eşrafı, hahambaşı, Rum-Ermeni ve Bulgar metropolitleri ve yabancı konsoloslar da hazır bulunmuşlardır. Yapılan konuşmalardan sonra Edirne hahambaşısı ilk sözü alarak Türk heyetine cemaat adına iyi dileklerini iletmiştir.⁴⁵⁴

Edirne hahambaşısının kentin geri alınmasının ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına çektiği telgraf şöyledir:

“İki seneyi aşkın bir süreden beri Yunan istilasında kalan Edirne ve havalisi Büyük Millet Meclisinin kudsi mücahedesini sayesinde kurtulmuş ve hükümet memurları Edirne’imize ayak basma şerefine nail olduklarından tam aciziye ve müstahlis mahallerin Musevi cemaati namına halisane takdim-i nimet ve şükran eder ve bilcümle hususatta tam bir muvafakate mazhar buyrulmaları dua-yı bi riyaseti takdim bargâh-ı ehadiyyet eylerim.”⁴⁵⁵

Edirne’nin geri alınması sırasında Musevi Cemaatinin nasıl davrandıkları İstanbul basınında şöyle anlatılmıştır:

“Herkes henüz hilale kavuşmamış Edirne’ye gelen bu gece yolcularını görmek için arabalara dikkatle bakıyor, çehrelerimizi sezmek istiyor. Köşe başlarında sürgülü Fransız askerleri nöbet bekliyor. Her taraf bayraklarımızla donanmış, büyük caddelerde zarif taklar yükseliyor. Yalnız hahamhane daha bu büyük geceden kırmızı beyazlı hava gazı lambaları ile donanmış... Cuma sabahı Edirne şimdiye kadar mislini görmediği bir şevk ve sürur içinde idi. Bütün halk İstanbul yoluna koşuyordu. Kahraman jandarmamızın ve heyetin geçeceği yollarda bütün kız ve erkek mektepleri sıralanmıştı. Saat on birde valiyi ve jandarmamızı istikbal edecek heyetler şehir haricinde İstanbul şosesi üzerinde toplanmıştı. Burada Edirne Cemaat-i İslamiye, belediye heyetlerinden başka eşraf, hahambaşı, Rum, Ermeni ve Bulgar metropolitleri şehri teslim alacak olan heyeti bekliyordu... Yunan çapulculuğunun bomboş bıraktığı hükümetin büyük salonunda eşraf ve ileri gelenler, hahambaşı ve metropolitler valiyi ziyaretle tebrik ettiler.”⁴⁵⁶

29 Kasım 1922 günü akşamı Edirne Musevi Sinagogunda Bahor Habif Efendi cemaatin Türkiye’deki üzüntüsünden ve azınlıklar meselesinin manasızlığından bahsettiği bir konferans verdi. Bu konferansta Vali Şakir Bey ile Edirne kumandanı

⁴⁵⁴ Oral, **a.g.e.**, s. 98–101.

⁴⁵⁵ “Edirne Hahamhanenin Tebriği”, **İkdam**, 1 Kânunuevvel 1922, s. 2.

⁴⁵⁶ Ali Sedat, “Edirne’ye Nasıl Girdik”, **Tanin**, 27 Teşrinisani 1922, s. 3.

Miralay Mümtaz Bey ve diğer devlet adamları hazır bulunmuştur. Bahor Habif Efendi'nin konuşmasından sonra Vali Şakir Bey kısa konuşmasında Büyük Millet Meclisi idaresinin herhangi bir cins ve mezhep ayrımı yapmadan bu memlekette yaşayan herkes hakkında adil ve şefkatli olduğunu söylemiş ve Musevilerin ortaya koydukları sadık hislerinden dolayı teşekkür etmiştir. Daha sonra da Musevi Okulu öğrencileri bir dua okumuşlar, Edirne Musevi Darüleytam mızıkası çeşitli parçalar çalmıştır. Hahambaşı Mayer Behmohares Efendi gözyaşlarıyla Tevrat elinde olduğu halde bir dua okumuş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin başarısı için dualar okuduktan sonra toplantı son bulmuştur.⁴⁵⁷

Edirne ve bütün Doğu Trakya Musevileri, Yunan işgalinin baskısına rağmen yurtlarına bağlılıklarını daima göstermişlerdir. Paris'te 25 Mart 1921 tarihinde çıkan en eski Musevi gazetelerinden Univers Israelite, Yunan askeri işgalinin baskısından söz ederek “*Nerede Yunan memuru görünürse, Musevilerin oradan uzaklaşmaya mecbur oldukları pek çok görülen durumlardandır.*” demiştir.⁴⁵⁸

Musevilerin Türklüğe olan bağlılıkları, Yunanlıları sinirlendirmişti. Edirne'de Yunan kolordusunun başından ayrılan General Zimbrakakis, ordusuna yazdığı veda bildirisinde Venizelos taraftarlarının büyüklüğünü küçük gören Musevilere ve Türklere karşı orduyu ve halkı adam öldürmeye ve iç savaşa teşvik ediyordu.⁴⁵⁹

Edirne'nin La Boz de la Verdad gazetesi, İstiklal Savaşı'na gönüllü olarak katılmış olup zaferden sonra evlerine dönen beş Yahudi gencinden söz etmektedir. Bu gençler, Kemalist kuvvetler arasında daha başka Yahudi gönüllülerinin bulunduğunu anlatmışlardır. Buldukları Samsun'da Yahudi karşıtı bir kaynaşma olmadığını belirtmişlerdir. Buna karşın bazı gazetelerde Yahudi düşmanlığının kışkırtılması için Yahudiler aleyhine yazılar da çıkmıştır.⁴⁶⁰

Yunan işgali altındaki topraklarda bulunmuş olan Museviler Yunanlılara güler yüz göstermemekte ısrar ettikleri için Yunanlılar, Musevileri korkutma amacıyla kan iftirasına başvurmuşlar ve 1921 yılının başlarında Edirne, İzmir ve

⁴⁵⁷ “Museviler ve Şarki Trakya”, **İkdam**, 30 Teşrinisani 1922, s. 2.

⁴⁵⁸ Galanti, **a.g.e.**, s. 60.

⁴⁵⁹ **A.e.**

⁴⁶⁰ Levi, **a.g.e.**, s. 40.

Selanik'te halkı Museviler aleyhine ayaklandırmak ve Musevilere baskı yapmak için bunu bir fırsat saymışlardır.⁴⁶¹ 25 Şubat 1921 günü Musevilere saldırı fırsatı ortaya çıkarmak amacıyla sekiz on yaşında bir Rum çocuğunu bir Hıristiyan evinde kasten saklayarak kan meselesini alevlendirmek istemişlerdir. Bu nedenle Edirne'de Musevilere Yunan jandarmaları tarafından her türlü kötü muamele uygulanmış, eşraftan elli altmış kişiye işkence yapılmıştır.⁴⁶² Daha sonra Edirne Musevi Cemaati Başkanı Mösyö Muis Maim bu hususta Yunanistan İçişleri Bakanlığına protesto mektubu göndermiştir. Mektupta “*Bazı cahil şahısların yaptıkları gürültüleri belki maruz görebilecek olan cemaatimiz Yunan resmi memurları tarafından duçar oldukları muameleyi nefislerine karşı büyük bir hakaret telakki etmektedir.*” dedikten sonra Yunanlıların bir cinayeti masum ailelere zorla kabul ettirmek için Yahudilere çok kötü muamele yaptıklarını yazmıştır. Bu meselede kanuna karşı hareket eden dördüncü mıntika zabıtasına mensup bir çavuş ve onbaşının şiddetli cezalandırmasını ve daha sonra iftiralarda bulunacaklara gereğinin yapılmasını rica etmiştir.⁴⁶³

Edirne Musevi cemaatinin protestosundan anlaşılacağı üzere Yunanlılar Musevilerin eğitim hayatına da saldırmışlardır. Alliance Erkek Mektebine susma hakkı olarak bir defaya mahsus olmak üzere verilen 25 bin dirheme karşılık, adı geçen bu mektebe beş Rum öğretmen atanmıştır. Selanik Musevi mektepleri gibi Edirne Musevi mektepleri de yavaş yavaş Yunanlılaştırılmaya çalışılmıştır.⁴⁶⁴

Yunan orduları Anadolu'da yenildikten sonra arta kalan askerleriyle Yunanistan'a ve Selanik'e döndükleri zaman Yunanlılar, Yahudilere saldırmaya başlamışlardır. Yunan gazeteleri, Trakya Yahudilerinin Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesinin ardından gösterdikleri sevinci, Hahambaşı Becerano Efendi ile Çorlu Yahudi Cemaati Başkanı tarafından Ankara Hükümetine olan bağlılık bildirimini saldırıların sebebi olarak yazmıştır.⁴⁶⁵

⁴⁶¹ Galanti, **a.g.e.**, s.60.

⁴⁶² Bahor Habif, “Türkiye’de Museviler”, **İkdam**, 25 Mayıs 1922, s. 4.

⁴⁶³ Bahor Habif, “Türkler-Museviler”, **İkdam**, 12 Nisan 1922, s. 3. “Edirne Musevilerinin Protestosu”, **İkdam**, 12 Nisan 1921, s. 3,

⁴⁶⁴ Bahor Habif, “Türkiye’de Museviler”, **a.y.**, s. 2. 1926 yılında gerçekleşecek Atatürk’e suikast girişiminde Edirne Musevi Cemaati adına Alguadiş, suikastı lanetleyerek Tanrı’dan Atatürk’ün uzun yaşamasını istemiştir. [Oral, **a.g.e.**, s. 143]

⁴⁶⁵ Galanti, **a.g.e.**, s. 89–90.

Şakir Bey Trakya'nın geri alınmasıyla görevlendirildiği ve halk ile beraber Çorlu'ya girdiği zaman Çorlu Musevi Cemaati Başkanı Yusef Bahor Efendi, Musevi cemaatinin bağlılık duygularını sunmuştur. Edirne Valisi Şakir Bey, Yusef Bahor Efendi'ye şöyle cevap vermiştir:

“Musevi halkı adına duygularını belirten arkadaşşıma teşekkür ederim. Musevilerin acı günlerde gösterdikleri dürüst tavırlar ve dostluk dolayısıyla tekrar edebilirim ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti zaten Museviler hakkında iyilik dileyen duygularını açığa vurmaktan geri kalmamıştır. İnşallah bundan sonra daha mutlu, daha refah dolu bir hayata kavuşmuş oluruz. Hepinize özellikle teşekkür ederim.”⁴⁶⁶

Türk Hükümetinin Çorlu'ya gelişi münasebetiyle Musevi Cemaati sevinç gösterisinde bulunmuştur. 3 Kasım günü Çorlu'da 600 kadar Musevi sinagogda toplanmış ve cemaat başkanı Bahor Efendi tarafından celsenin açılışının ardından Hilal-i Ahmere yapılacak yardım hakkında görüşülmüştür. Dersaadetten gelen Bahor Habif Efendi sinagogda şu konuşmayı yapmıştır:

“Maksada gelmezden evvel Türkiye Musevileri hakkında sizi biraz aydınlatmak isteriz. Biz Museviler Türk Hükümeti adaletinin bahşetmiş olduğu geniş siyaset ayrıcalığında dört buçuk asırdan beri mesut ve müreffeh bir hayat yaşadık. Türkiye Musevilerinin hiçbir gizli niyeti olmamış ve daima sevgili vatanımızın terakkisi ve tealisi [yücelmesi ve ileri gitmesi] hakkında Cenab-ı Hakk'a dua etmekte bulunmuşuzdur. Hepimiz biliyoruz ki Türkiye'nin zaafı ve memleketimizin sefalet ve perişanlığı Musevilere pek ziyade zarar vermiştir. Pek uzaklara gitmeyelim. Canlı misaller biz Türkiye Musevileriyiz. Bir hakikattir ki Türk vatandaşlarımızın tahliye ettikleri yerlerde Musevilerin hali günden güne fenalaşmıştır. Selanik'teki dindaşlarımızın binlercesi her gün Yunanlıların zulmünden bezerek hicret etmektedirler. On seneden beri Selanik'ten 50 bin Musevi hicret etmiştir. Adalet memleketi olan Türkiye'de namuslu bir Musevi'nin vazifesi vatana sadık kalmaktır. Bunu bize dinimiz ve adaletcüyane hissiyatımız emreder.”⁴⁶⁷

Bahor Efendi mütarekeden sonra birkaç Musevi'nin hareketini tenkit ettikten ve İstanbul Musevilerinin Hilal-i Ahmere olan yardımlarından bahsettikten sonra şunları ilave etmiştir:

⁴⁶⁶ Galanti, **a.g.e.**, s. 95.

⁴⁶⁷ Bahor Habif, “Türkiye'de Museviler”, **İkdam**, 4 Teşrinisani 1922, s. 2.

“Sevgili Millettaşlarım; bizim ufacık gördüğümüz yardımımız öyle adil ve âlicenap bir memlekete tahsis ediliyor ki bizi 450 seneden beri mesut yaşıyor. Osmanlı Musevi tarihi sayfalarını karıştıracak olursak Türk Hükümetinin Musevileri -dâhilde olduğu kadar hariçte de- himaye etmiş olduğunu ve bunun binlerce misalini görüyor, vaziyetinizi takdir ediyor ve çektiklerinizi biliyorum. Hiç olmazsa mevcut meblağınızdan bir kısmını bu insani ve vatani hayırlı işe tahsis ediniz. Bu hayırlı işe iştirak etmek ve sevgili vatanımızın ilerlemesi ve yükselmesi için çabalarınızda Cenab-ı Hak daima sizin yardımcınız olacaktır.”⁴⁶⁸

1922 Kasım ayının başlarında Mudanya Ateşkes Antlaşması’na göre Kırklareli dâhil Doğu Trakya’nın Türklere geri verilmesi kararlaştırılınca, Kırklarelili Rumlar Yunanistan’ın onayı ile kasabayı ateşe vermeye karar vermişlerdir. Yahudi cemaati bu planı öğrenince kasabayı kurtarmak için Türklerle el ele vermiş ve cemaat üyeleri kasabadaki gece devriyelerine katılmışlardır. Sonunda Yunanlılar sadece belediye binasını yakmayı başarmışlardır. Türk çeteleri kasabada yönetimi ele geçirerek birkaç günde gelmesi beklenen orduyu karşılamaya hazırlanmışlardır.⁴⁶⁹

Musevi Cemaati Yunan tarafından çok Türk tarafını tutmakla birlikte genelde tavrını belli etmemeye ve tarafsız kalmaya da çalışmıştır. Kırklareli’nin önemli ailesi olan Adato ailesi Musevi cemaatinin açıkça göze alamadıklarını göze alarak Türklerin tarafını tutmuştur. Bunun kanıtı ise Kırklarelili Musevilerin 1921 yılında Yunan işgaline karşı direnen Türk çetelerine yardım etmesidir. Adatolar bu ailelerden biridir. Adatolar’ın evinin karşı tarafında, konuşma dilinde Horofilaki denen, etrafa korku salan Rum askeri polisinin işgal ettiği polis istasyonu vardır. Bir yaz günü sabahı kapıya vurulmuş ve o sırada on iki yaşında olan Sultana kapıyı açmıştır. Kapıda yaklaşık 30 yaşında gösteren güçlü kuvvetli bir adam vardır. Adam uygar bir sesle ve Türk olduğunu gösteren bir Türkçe ile Sultana’ya, “*Kızım biz sizin büyük bir aile olduğunuzu biliyoruz. Sizlere günde bir somun ekmek yetmez. Eğer sizin için de uygunsa, evinizin önündeki çitin üstüne her gün büyük bir somun ekmek bırakır ve onun yerine bize su doldurmanız için bir testi koyarım.*” demiştir. Sultana yanıt veremeyecek kadar çekinmiş, adamı kapıda bırakarak Ester’in yemek

⁴⁶⁸ A.y.

⁴⁶⁹ Erol Haker, **Bir zamanlar Kırklareli’nde Yahudiler Yaşardı: Kırklarelili Adato Ailesinin Öyküsü**, Haz. Rıfat N. Bali, Çev. Natali Medina, İstanbul, İletişim, 2002, s. 182.

pişirmekte olduğu mutfağa koşmuş ve olanları anlatmıştır. Ester Sultana'ya “*Ona istediği kadar su vermeye hazırız, fakat karşılığında neden bize ekmek vermeyi öneriyor?*” diye sormuştur. Ester kapıya gitmiş ve adamın hala orada olduğunu görünce Sultana'nın söylediklerini tekrarlamıştır. Adam, Adatolar'ın karşılıksız asla bir şey almayacağını söyleyerek her testi su için bir somun ekmek vermekte ısrar etmiş, bu konuda kararlılığını gören Ester pes etmiştir. Bu ekmek ve içme suyu takası bir süre devam etmiştir.⁴⁷⁰

Kazanılmış hak sayılmamak kaydıyla 1923 yılının Temmuz ayında metropolit ve hahambaşlıkların vilayetlerin idare meclislerine katılmalarına izin verilmiştir. Buna karşın Kırklareli'nde Aralık ayına geldiğinde gayrimüslim dini liderlerin idare meclislerine katılmaması kararı alınmıştır.⁴⁷¹

Journal d'Orient ve Bosfour gibi Yunanistan'a yakın basında Edirne Musevi cemaatine de imzalatılan, Musevilerin Yunanistan'dan memnun olduğuna dair bir mazbata çıkmıştır. Aslında bu mazbata Yunanistan tarafından zorla imza ettirilmiş; bu durum Bahor Habif tarafından yine basında dile getirilmiştir. İzmir'in işgalinden birkaç gün önce Lüleburgaz'da Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Doğu Trakya'da yaşayan çeşitli milletlerin arzusunu anlamak üzere bir Amerika heyetinin geleceğine dair basında haberler çıkmıştır. Bunun üzerine Yunan Hükümeti Lüleburgaz'daki Musevilere de böyle bir mazbata imzalatmak istemiştir. O zaman Lüleburgaz ve Babaeski şimendifer istasyonları arasında bulunan Yunan fırkasının kumandanı Lüleburgaz Musevi eşrafını yanına çağırmış ve Yunan idaresini istediklerine dair bu mazbataya imza koymalarını istemiştir. Museviler Türkiye idaresinden son derece memnun olduklarını, Edirne ve İstanbul hahamhanelerinden emir almadan bu mazbatayı imzalamayacaklarını kesin bir dille belirtmişlerdir. Aynı gece, bir manga Yunan askeri, eşrafın evlerine baskın yaparak bu şahısları bulamayınca yağmadan sonra karargâhlarına dönmüşlerdir. Ertesi gün Museviler tarafından yapılan protestodan endişe eden Yunan komutanı, bu manganın Yunan askerlerinden oluşmadığını, Yunan askerlerinin elbisesini giymiş Türklerden ibaret olduğunu iddia etmiştir. İzmir'in işgalinden sonra cesaretlenen Yunan komutanı mazbatayı imza

⁴⁷⁰ Haker, a.g.e., s. 181–182.

⁴⁷¹ T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 2573, Dosya No:-, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:7.23..14., 1 Temmuz 1923. Sayı: 84, Dosya No:72-20, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:8.43..6., 16 Kanunuevvel 1923.

etmeyen Lüleburgaz Musevi eşraf ve hahamını hapsedirerek işkence uyguladıktan sonra Bolşevik lehinde propaganda yaptıkları gerekçesiyle bu kişileri tutuklayıp Selanik'e göndermeye kalkışmıştır. Bunun üzerine hahamhanenin ricasıyla Osmanlı Hükümetinin şiddetli protestosu sonucu yabancı hükümetlerin temsilcilerinin sayesinde bu kişilerin İstanbul'a getirilmesi sağlanmış, İstanbul Yunan Temsilciliğinde hapsedilmişlerdir. Bu suçlamalardan bir sonuç elde edemeyeceklerini anlayan Yunanlılar bu defa da Yunan askerine karşı silah kullandıkları gerekçesiyle yeniden işkenceye başlamışlardır. Bu vatandaşlar aylarca hapisanelerde kaldıktan sonra art arda yapılan müracaat ve teşebbüsler sayesinde kurtulmuşlardır. Sonuç olarak Yunan askerinin bu gibi mazbataları imza ettirme teşebbüsü başarıyla neticelenmemiştir. Fakat Lüleburgaz faciasını işiten binlerce Musevi o ondan itibaren İstanbul'a göç etmeye başlamıştır. Doğu Trakya, Yunan askerleri tarafından işgal edildiği zaman yerlilerle ortak olarak Musevilere her türlü zulüm yapılmıştır. Yerli Rumların teşvikleri ile pek çok Musevi eşraf ve aydını asılsız bahanelerle zincire bağlanmışlardır.⁴⁷²

4. Bursa'da Milli Mücadele ve Türk Musevileri

Bursa 9 Temmuz 1920–12 Eylül 1922 tarihleri arasında Yunan işgali altında kalmıştır. Bu süre içerisinde Bursa Yahudileri vatana bağlılıklarını göstermişler, tüm baskılara rağmen Yunan bayrağı asmamışlardır. Dönemin İngiliz Başbakanı Lloyd George'un "*Yunanlıların işgal ettikleri toprakların Türklere iade edilmeyeceği*" şeklinde bir demeci üzerine kendisine bir teşekkür telgrafi çekilmesi için Yunan işgal makamlarının Bursa binasında düzenledikleri toplantıya Yahudi cemaati temsilcileri katılmamışlardır.⁴⁷³

Bursa Musevileri Türk vatanına bağlılıklarını gösterdikleri için Yunanlıların kovuşturmasına uğramışlardır. O sırada yabancı bir siyonist Bursa'ya gelerek Yahudilerden yardım istemiştir. Bursa Yahudileri, Türk Musevilerinin siyonizm ile ilgilenmediklerini bildirmişlerdir. Yabancı siyonist, Bursa Yahudilerinin hala Türklerden korktuklarını ve Türklerin dönmelerini umduklarını Yunan işgal

⁴⁷² Bahor Habif, "Türkiye'de Museviler", a.y., s. 2.

⁴⁷³ Gülerüz, a.y., s. 2.

kumandanına söylemiştir. Bunun üzerine kumandan, siyoniste para vermelerini emretmiştir.⁴⁷⁴

Bursa'nın işgali devam ettiği sırada, Sular İdaresi binasında bir toplantı düzenlenmiştir. Şiddetli yağmurdan bozulan şehir su şebekesinin tamiri konusu görüşüleceğini sanarak⁴⁷⁵ Avukat Kemal Levi, Nesim Saban ve Palaçi toplantıya katılmışlardır. Bursa'ya özerk vilayet statüsü verilmesi hususunda müzakere açılması ve bir komisyon kurulması girişimlerine şiddetle itiraz ederek tutanakları imzalamaktan kaçınmışlardır.⁴⁷⁶ Bursa'nın Milli Kuvvetler tarafından geri alınması üzerine özeklik davası görülerek bu üç Musevi suçlanmış fakat mahkeme sonunda aklanmışlardır. Bursa'da yayınlanan Yoldaş gazetesinde olay şöyle anlatılmıştır:

“Dünkü Perşembe günü yedi defadır görülen özerklik davası sona ererek mahkemenin kararı aşağıdaki gibi verilmiştir.

- a. Kaçakların tümünün idamına,
- b. Feraizi Hacı Efendi'nin 3 yıla,
- c. Öğretmen Erturan Bey'in sorumsuzluğuna,
- d. Eski vaiz Nafiz, Müftü vekili İzzet, Hakikat Kardeş gazetesi sahibi Vasıf Necdet, Mısri Şeyhi Şemsettin, Avukat Hasan Ferit ve Kemal Levi, İntihabat Başyazarı Mümtaz Şükrü, Karakadi şeyhi Mehmet Ali, Musevi Cemaatinden Nisim Saban ve Hayim Palaçi Efendi ve Beylerin Aklanmasına,

Akılan kişiler: *‘Geçmiş olsun’ der kamu gözü önünde kendilerine yüklenen gereksiz suçlamalardan bu şekilde kurtuldukları için kendilerini kutlarız.*⁴⁷⁷

Türkiye'nin gerek sivil gerek askeri hizmetlerinde çalışmış ve çalışan Yahudiler, her zaman vatani görevlerini sağlam bir istekle yerine getirmişlerdir. Askeri hizmetlerde görev yapan iki Yahudi genç, Kurtuluş Savaşı'nda yararlık göstermiş ve ödüllendirilmiştir. Bunlardan birincisi Rumi 1314 doğumlu Yasef oğlu Salamon Baruh [Bursalı]'dur. Bursa Askerlik Şubesi'nden Beyoğlu Askerlik Şubesi'ne nakledilmiş olup alay numarası 174, tabur 2, bölük 7, takım kumandanı, çavuştur.⁴⁷⁸ Baruh, eşkiya takibinde yararlık gösterdiğinden kendisine İstiklal

⁴⁷⁴ Galanti, **a.g.e.**, s. 67.

⁴⁷⁵ Güteryüz, **a.y.**, s. 2.

⁴⁷⁶ **A.y.**

⁴⁷⁷ Galanti, **a.g.e.**, s. 67–68.

⁴⁷⁸ Yetkin, **a.g.e.**, s. 83.

Madalyası verilmiştir. Diğer bir Musevi askerinin de aynı madalya ile ödüllendirildiği Salamon Baruh'un ifadesinden anlaşılmaktadır.⁴⁷⁹

Bursa'nın kurtuluş günü ve sonrası Yahudiler tarafından bayram gibi kutlanmıştır. Her taraf donanmış, şehir baştan aşağı halılar, bayraklar ve yeşilliklerle süslenmiştir. Muradiye'den ilerleyince Musevi cemaatinin yaptırdığı süslü bir taktan sonra her cadde başında taklar yükselmektedir.⁴⁸⁰

Milli Mücadele'nin bitiminden sonra basında geçmişe yönelik olarak Bursa Musevilerini eleştiren yazılar kaleme alınmaya başlamıştır. Ahmet Cevdet, Bursa Musevilerinin davranışlarını eleştirdiği "*Türkiye'de Museviler*" başlıklı başyazısında şöyle demiştir:

"Türkiye'de Musevilerin bazı durumlardan şikâyetçi olduğunu işitiyoruz. Bunlardan bazıları bize mektup gönderdiler. Vilayetlerde haksız olarak uygulanan bazı davranışları protesto ediyorlar ve kendilerinin doğruluk ve samimiyetlerini ispat ediyorlar. Museviler hakkında evvelce birkaç makale yazdık. Onlara Müslümanların teveccühünü celbe çalıştık. Diğer taraftan da Yahudilerden bu vatana hizmet ifasını beklediğimizi söyledik. Türkiye Yahudileri doğrusu diğer yerlerde gördüğümüz Yahudilere benzemiyor. Yalnız işleri ile güçleri ile meşgul olurlar. Memleketin siyasetine el uzatmazlar. Mevcut bir şeyi düzeltmek için hareket etmezler. Özetle rahat oturmasını severler. İspanya'dan çıkartılan Musevilere Türkiye'nin vaktiyle ettiği iyilik unutulacak değildir. Yahudiler memlekete fenalık yapmayı hatırlarına getirmesinler. Fakat bu böyle olmakla beraber şimdi bir iki söz söyleyeceğiz. Musevi vatandaşlarımız buna gücenmesinler. Kalbimizden söylüyoruz. Şüphe yoktur ki bu memlekette her türlü hal ve mevkiden haksız yere istifade edenler Musevilerdir. Her değişimden muhakkak ki Museviler istifade etmişler, diğerleri ise az çok zarar görmüşlerdir. Son zamanlarda Yahudiler her kesimden kat kat daha çok istifade ettiler. Türklerde ne para ne işgüzarlık olmadığından ortaya çıkan arzu edilen ya da edilmeyene her durumdan yalnız Musevilerdir ki fevkalade istifade ettiler. Bunu inkâr etmek mümkün değildir. Bu böyle olmakla beraber Musevilerden memleketimizin ne gibi müstesna bir fayda görmüş olduğunu kendimize soruyoruz. Doğrusunu söyleyelim ki bunun cevabını veremiyoruz ve bulamıyoruz. Her millet kanını döktü. Museviler ise ne bir vazife yönünden ne de bir felaket cihetiyle kanını dökmek zorunda kalmadı. Binaenaleyh rahatça istifade etti ve ediyor. Yaşadı ve yaşıyor. Memleketimizin üretim merkezlerinde Hristiyanların ülkeden ayrılmalarıyla

⁴⁷⁹ Galanti, **a.g.e.**, s. 234.

⁴⁸⁰ Ali Sedat, "Bursa Mektubu", **Renin**, 22 Teşrinievvel 1922, s. 3.

meydan ve işler onlara kaldı. Dediğimiz gibi Müslümanlar ne istifade etmeyi bildiler ne de bileceklerdir. Zaten sermayeleri de yoktur. Demek ki menfaat hep Musevilere teveccüh ediyor. Museviler için meçhul değildir ki Bulgaristan Hükümeti bir kanun hazırlıyor. Oradaki Musevi tüccarların harpten evvelki zenginlikleri ile harpten sonraki servetleri hakkında belgeleri toplayacak ve orada zuhur eden farktan harp vergisi alacaktır. Daha sonra Yahudilerden 50 bin leva istenildi. Onlar bu kadar vermeyeceklerini beyan ve fakat 30, 40 milyon kadar yaklaşabileceklerini ima ettiler. Bizde nice Musevi tüccarı muharebeden beri büyük bir servet elde ettikleri halde bizde de hükümet bunlardan böyle bir talepte bulunmadı. Bulunmadı hani bunu uygun görelim. Fakat Museviler biraz düşünüp biraz insafli davranmalı idiler. Bizdeki Musevilerden yalnız Kamhi ticarethanesi muharebeden beri birkaç yüz milyon ticaret etti. Allah daha ziyade eylesin. Fakat ‘Ben de şu serveti şu memleketim yüzünden kazandım, bu memleketin fertleri bu kadar felaketlere uğradı.’ deyip de hiç olmasa evleri barkları yanan Türkler için acaba ne kadar yardım etmişlerdir. Yalnız Kamhi ticarethanesi değil diğer kaç zengin Musevi ticarethaneleri de vardır. Eğer hepsi bir araya gelseler idi, Anadolu’da felaketzede halk için az miktarda yardım toplanmazdı. Museviler biliniz ki on sene evvel birkaç yüz lira sermayeleri olduğu halde bugün sırf ama sırf Türklere sattıkları mallar yüzünden birkaç milyona sahip olmuşlardır. Bu servetler yalnız emekle hâsıl olmuş servetler değildir. Yahudiler yalnız Türklere karşı sadık hislerinden bahsediyorlar. Musevilerden beklenen yalnız kuru hissiyat değildir. O hissiyat ile beraber bu memlekete biraz da menfaat hissesi çıkarmak lazım gelir. İşte Musevilerde böyle bir cömertlik görülür ise memlekete faydalı bir millet olduklarına kanaat getirilir. Yoksa ‘Süleyman Kanuni İspanyollara karşı bizi himaye etti. Osmanlı mülküne kabul etti, biz de ona mukabil Türklere sadığız.’ demekten bir hayır bir menfaat hâsıl olmaz. Türkler, Musevilerin yalnız almayı bildiklerini ve bu memlekete hiçbir şey vermediklerini görünce tabii olarak onlardan alakayı keserler ve onların keselerine giren kârı kendilerine almak isterler. İşte vilayetlerde Museviler hakkında bazen ortaya çıkan hissiyatın sebebi budur. Ümit ederiz ki Musevi vatandaşlarımız bizim şu iyi niyetli hasbihallerimizi dikkate alarak bu memleketteki alakalarını maddeten ispat edip Türklere dostluklarını sağlam ve mahsus esaslar üzerine kurarlar. Ebul Suud Caddesi’nde birtakım Musevi aileler oturuyor. Ekonomik bakımdan refah içinde olmaları dolayısıyla bir ailenin dört, beş çocuk sahibi olduğu görülüyor. Sokaklar Musevi çocukları ile dolu. Zavallı Türk ailelerinde ise en fazla iki çocuk var. Onlar da zayıf, hasta ve kansız çünkü Türk aileleri fakir ve zaruret içinde yaşıyor. Baba, ana zor yiyecek buluyor. Nerde kaldı ki çocuk isterler. Türklerin zarureti sırf çalışmamak yüzünden değildir. Her Türk ailesi şüphesiz ki bir musibete uğramıştır. Fakat buna mukabil her Musevi ailesi de servet elde etmiştir. Vakıan Musevilerin servet elde etmeleri onlar için bir kusur değildir. Museviler ticaret ehli olduklarından sırası gelince istifade etmeyi bilir. Türk ise yalnız musibetten hissedar oluyor. Şu halde Yahudilere bir manevi ve ahlaki görev

düşer ki o da Türk vatandaşlara yardım elini uzatmaktır. Hiç yapamazlarsa Türk ziraatının mallarını değeriyle de mi alamazlar. Adana ve Edirne gazetelerinde epeyce şikâyetler okuduk. Eğer bu okuduklarımız doğru ise bu pek ayıptır.”⁴⁸¹

Basında çıkan “*Museviler Meselesi*” başlıklı bir makalede Bursa’daki Türk tüccarlarının Museviler hakkındaki şikâyeti anlatılmaktadır:

“Bendeniz zannediyorum ki, Türk’ün Avrupa’da mevcut iktisadi izin ve tedbirlerinden yararlanma hakkı özellikle bir Musevi vatandaş tarafından tecavüze maruz kalmış olmayacaktır. Her zaman rahat bir vaziyette yaşayan Rumlar ve Ermeniler en fazla ümitlerini Avrupa’dan gördüler. Türklerin barbarlığı, mukaddasane milliyete karşı hayali tecavüzleri Rum ve Ermeni tacirler ve propagandacılar vasıtasıyla Avrupa ve Amerika’nın en uzak köşelerine kadar yapılıyordu. En halis bir vatanperver olduğunu söyleyen Kemal Levi Efendi de itiraf eder ki oturdukları memleketimizde yaşayan Rum ve Ermeniler memleketin hakiki sahibi olan Türklerden çok müreffeh ve çok daha rahattılar. Fakat biz Kemal Levi Efendi’nin de aynı usulü cezalandırmak ve buna baş olmak istediğini tasarruf etmiyor ve Bursa’da yetişen mektubun sahibinin bundan dolayı ortaya çıkan sakıncaları idrak edecek mezeyana sahip olduğunu kuvvetle zannetmek istiyorum. Bundan dolayıdır ki dostumuzun meseleyi hak ve insaf dairesinde düşüneceğine itimadımız vardır. Ben Bursa’da ticaretle meşgulüm. Türk esnafının milli iktisada gece gündüz zihinlerini vakfettiklerini milli servetin milli tarikler vasıtasıyla kâr elde etmeleri ve böylece milli ihtiyaçlarımıza sarf edilmesini yeni bir şiar olarak kabul ettiklerini görüyorum. Esnafın milli ticaret sahasında gayri milli unsurlara karşı rekabetle ve medeni araçlarla mücadele etmeleri bugün bizden başka bütün medeni memleketlerde çoktan prensip olarak kabul olunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti de aynı medeni ihtiyaçlarla daha ilk kurulduğu anında bu gayeye istihdaf etmiş ve Lozan’da en mühim meseleler bu davayı müdafaa etmiştir. Maalesef hükümet bu serbesti hareketten istifadeye tamamen başlamamıştır. Hükümetin muazzam meseleler ile karşı karşıya olduğu bu sıralarda Bursa ve sair yerlerdeki halkın bu dakikaya zihinlerini yormaları ve iktisadi bir birlik için çalışmaları Türk kamuoyunca bilakis şükran ile karşılanacak bir keyfiyettir. Çünkü Türkiye ile Avrupa arasında var olan çeşitli çarpışmalardan en çok Türk serveti ve nüfusu yıkılmıştır. Buna karşın Musevilerin büyük dünya inkılâplarından sonra da var olan durumlarına en ufak zarar gelmemiştir. Bursa’da da tıpkı İzmir muhabirimizin yazdığı gibi köylü ve küçük esnaf tamamıyla Musevilerin esiridir. Gayet vahim bir durum ile rençperliğe mecbur kalan Bursa köylüsü her hususta Musevi simsarlarının elinde koyunluk kurban gibidir. En aciz bir Musevi Türk köylüsünün ensesine vurarak elinden malını çok

⁴⁸¹ Ahmet Cevdet, “Türkiye’de Museviler”, **İkdam**, 3 Teşrinisani 1923, s. 3.

düşük bir fiyat ile almakta ve 8 yaşındaki Yahudi çocukları bile köylüyü son derece hakir görerek ve aldatarak parasını çekmektedir. Köylüler bunlar vasıtasıyla hiçbir zaman hakiki piyasadan haberdar olamazlar. Bundan başka Türkleri sanat ve muntazam mesai arkadaşı olmaktan ziyade tefeciliğe esir etmek hususundaki tesirlerle bir milletin iktisadi mesai programını baltalamaktan başka bir şey değildir... Bundan başka milli camiaya müfit [faydalı] olmak hususundaki fitri Musevi cimriliğine de dikkat edilmelidir. Bursa'daki iki bin beş yüz haneli Musevi cemaati lokantaları, kahveleri, işçi ve hamallarıyla ayrı bir koloni halindedir. Türk esnaf ve işçilerine on para vermezler. Olağanüstü vukuattan sonra edilen birkaç bin liralık yardımın gazete sayfalarında derhal mevzuu bahis ve münakaşa olacak kadar abartılması Türkiye Musevileri için şerefli bir hareket olmaz. Bursa'nın işgal edilmesinden sonra binlerce Bursalının Kuvayimilliyeye geçmesi ve her Türk evinden mutlaka bir ferdin de Milli Mücadele için Anadolu'da bulunması, binlerce tutuklu bulunan Türk'ün akıbetleri belli olmaksızın Yunanistan'a sevki ve bilhassa Bursa civarında bir kül yığını halinde dumanları tüten birçok köy harabeleriyle çocuk ve kadın naaşları göz önünde dururken Bursa Türklerinin Milli Mücadele şerefinden mahrum kaldıklarını söylemek tamamen bir küstahlıktır. Bu şerefsizlik refahından, servet ve sermayesinden zerre feda etmeyen adi veya cimri bir millete ait olabileceğine Kemal Levi Efendi'nin dirayet ve anlama kabiliyeti herhalde çok müsait olsa gerek. Sırf Musevilerin aleyhinde bulunmak için sırf bu satırları yazmadığımızdan hemen itiraf edeyim ki kendi işleri ile uğraşmasını itiyat eden afif [temiz güzel] Museviler de vardır. Fakat bunların içinden Rum ve Ermeni propagandaları bilhassa Kudüs civarındaki eski müstağmerelerde bulunup bir yabancından ziyade aleyhimizde kin ile ortaya çıkan bazı genç Yahudileri çıkarmak lazımdır. İşgal esnasında diğerleri meyanında böyle kişiler de bulunmuştur. Bursa'da Musevilere hatta bazı vatansızlara karşı dahi hiçbir tecavüz olmamış ve olmayacaktır. Askerliğe gelince: Bir askerden icab-ı hal ve zamana göre her çeşit hizmet ve fedakârlık beklenmektedir. Bir asker yol yapar, lüzumunda taş kırar, silah ve cephane fabrikasında çalışır. İstihkâm kazar ve icabında ölür. Bu işgal dâhilinde Musevi vatandaşları da şüphesiz Türklerle daima bir derecede yortacaktır. Türk şefkat ve misafirperverliğinden azami istifade ettikleri halde zekâ ve faaliyetlerini Türk ticaretinin gelişmesi aleyhinde kullanan ve Türklere geldikleri günden beri boykot yapan Musevilere askerliğin pek cazip geldiğini zannedecek kadar safderun değiliz. Yalnız Musevi gençliğinin bu türlü askerlikten bir hoşnutsuzluk hissi duyduklarını Efkâr-ı Umumiye'ye ifşa etmek bir cemaat reisi için makul bir hareket değildir.”⁴⁸²

Hukuk Fakültesinden Bursalı Şevket Refet Museviler hakkında şöyle yazmıştır:

⁴⁸² “Museviler Meselesi”, **İkdam**, 24 Teşrinisani 1923, s. 4.

“Yazılan yazılar etkisiyle İstanbul Musevilerini biraz insafa getirmeye başlamışken, Bursa’dan gelen mektup bizi çok düşündürdü. Bu mektup bizim vatanımızdan Türkün ruhlu ve nurlu bir bölgesindeki Yahudi milleti temsilcisi tarafından yazılıyordu. Hiç ümit etmemiştim. Burada müteşebbisler heyetinin teşebbüsünü bekliyordum. Bursa Musevilerinin bir insani vazifeye koştuktan tereddüt etmeyeceklerini zannediyorduk. Fakat heyhat! Verdikleri birkaç kuruşu kafamıza çarpıyor, mukaddes vatana hizmeti ifşa için yolladıkları dört Musevi’nin askerlik icabı Türk gençleriyle beraber çalışmakta olduklarından şikâyet ediyorlar. Bu ne küstahlık. Münih, Bükreş ve daha birçok Avrupa Darülfünunlarının Yahudilere olan husumetlerini neden düşünmüyorlar? Türkler canıyla malıyla çoluğuyla çocuğuyla öküzüyle barkıyla arabasıyla memlekete ölürcesine hizmet ederken bunlar verdikleri üç beş kuruşu neden çok görüyorlar? Türk tüccarı memleketinden dışarı çıkamazken, Yunanlılarla uyuşarak para kazanan aktarı cihandan mal getiren, ticaret eden, beraberce yaşayan, danslar eden Museviler bugün kazandıkları servetin hiç olmazsa bir kısmını yanan yıkılan köylerin imarına verseler ne olur? Utanmadan bizi tehdit de ediyorlar. Geçenlerde El Tiempo denilen Musevi gazetesi bizim aleyhimizde propaganda yapacaklarından, şöyle olacağından böyle olacağından dem vuruyorlar. Dost zannettiğimiz beyler kimi korkutuyorsunuz? Zannediyor musunuz ki bütün husumet cihana karşı siyasi ve askeri büyük zaferler kazanan yeni Türkiye artık sizin yapacağınız propagandaya ehemmiyet verecektir? İyi biliniz ki bizim eski zayıf zamanlardaki düşmanlarımız sizin ebedi, ezeli ve en büyük düşmanlarınızdır. Zannediyor musun ki siyasetlerini menfaat üzerine kuran Batılılar ve Amerikalılar biz kuvvetli ve ilim ve irfan yollarında yükselirken adice yaptığımız propagandaya ehemmiyet verecektir? Bu hayaldir, aklınızdan çıkarmayınız. Bütün söylediklerinizden anlıyoruz ki dilinizin altında sakladığımız çok şey var. Fakat artık muzmeriniz [gizli] bizlerce malumdur. Sayemizde yapmadınız, köşklerinizde lord gibi yaşıyorsunuz. Sermayenizden bir şey kaybetmediniz. Bilakis milyonlara malik oldunuz. Sizi saklayan hatta müdafaa eden Türklere hizmetkâr olunuz. Veyahut beğendiğiniz yere gidiniz.”⁴⁸³

Bursa Musevi cemaati adına Kemal Levi ise 12 Kasım 1923 günü bu tür eleştirilere cevap olarak “*Bursa Musevilerinin Fikri*” başlıklı yazısında Bursa Musevilerinin mütareke döneminde yaptıklarını anlatmıştır:

“Muhterem İkdâm gazetesi imtiyaz sahibi ve başyazarı Ahmet Bey Efendi... Gazetenizin 4 Kasım 1923 nüshasında Musevi tüccarlarının Anadolu felaketzedeleri için bir

⁴⁸³ “Bursa Musevilerine”, **İkdâm**, 16 Teşrinisani 1923, s. 3.

komisyon teşkil etmelerini, yardım toplanmasına katılmaları hakkındaki değerlendirmeniz yerden göğe kadar haklıdır. Bu ana kadar İstanbul tüccarlarının bu konuda bir teşebbüste bulunmamaları büyük bir noksanlıktır... Makalenizde: 'Her millet kanını döktü. Musevi ise kanını dökmedi.' buyuruyorsunuz. Devletin şu andaki kanunlarına göre Musevilerin askerlik hizmetinden ve binaenaleyh kan vergisinden müstesna olduklarına dair bir kanun kaydı olmamakla beraber Balkan Harbi ve Harb-i Umumi esnasında Bursa Musevi cemaatinin verdiği kurbanlar, iki yüz elliden yani yüzde ondan aşağı değildir. Hatta acizleri Harb-i Umumi'de namzet sıfatı ile hizmet ettiğim gibi, aile efradından biri kolağası rütbesinde askeri doktor, diğeri nefer olmak üzere iki şehit vardır. İstiklal muharebesinde ise esasen Bursa işgal altında olduğu cihetle Bursa Türkleri gibi Yahudiler de bu mübarek kazada hizmet şerefinden mahrum kalmışlardır. Bursa'nın geri alınması akabinde silâh altına alınan Musevi efradına maalesef ayrıcalık yapılarak Karaman ovalarında taş kırmakla, yol yapmakla askerlik hizmeti yaptırılmaktadır ki askerliği yaklaşan Yahudi gençleri bundan korkmaktadırlar. Yardım hususuna gelince tam bir memnuniyetle beyan ederim ki cemaatimiz, İstanbul cemaati ile tüccarlarına uygun hareket etmektedirler. Bursa'nın geri alınmasının ardından Bursa'da faaliyete geçen Hilal-i Ahmer cemiyeti yardım toplamaya başlayarak toplanan paranın tamamı 30 bin lirayı geçmemiştir. 30 bin liranın tahminen 11 bin lirası Musevilerden oluşan komisyon tarafından toplanmıştır. Bursa'nın Türk nüfusu yaklaşık 100 bin ve çarşılardaki Türk tüccarların sayısı tahminen 600 civarındadır. Musevi nüfus yaklaşık 2500 ve tüccarların sayısı 38 olduğu dikkate alınırsa 30 bin liralık yardımın üçte birinden fazlasını Yahudilerin kendi cemiyetlerine aldıkları anlaşılıyor ki, bu miktara nazarı istifsar ile bakmamalıdır. Fazla olarak Bursa'nın geri alınmasında yaralanmış, Bursa hastanelerinde yatan gazilere cemaat namına acizleri Vali Vekili Bey'in huzuruyla parasal yardımda bulunduğumuz gibi jandarma dairesinin döşenmesi ve elektrikle aydınlanması masrafları dahi cemaat tarafından temin edilmiştir. Diğer yardımlarda cemaat bugüne kadar 5 bin liraya yakın para sarf etmiştir. Cemaat hükümetten hiç yardım almadığı gibi mekteplerin ve fukaranın iâşe ve elbise ve Balkan Savaşı ile Harb-i Umumi'de şehit ve kayıp olan kişilerin çocukları ve dulların iâşe ve tahsili masrafları dahi cemaat tarafından tesviye ve idare olduğundan yapılan fedakârlığın derecesi bir bakışta anlaşılır. Kısaca: 1. Türk kardeşlerimiz Balkan Harbinde ve Harb-i Umumi'de kanlarını akıtmışlar ise Yahudiler de geri kalmamıştır. 2. Bursa'nın geri alınmasından sonra Museviler yardım konusunda Türkler ile kıyaslanmayacak derecede yardım toplamada yarışmışlardır. 3. Bursa'nın geri alınmasından sonra askerlik hizmetindeki eşitlik Yahudiler aleyhine bozularak yol inşaatında istihdam edilmiştir. 4. İstiklal Harbi'nde Bursa Türkleri ile Museviler aynı şereften mahrum kalmışlardır. Burada şunu da arz edeyim ki işgal esnasında Bursa Yahudileri devlet ve millete sadakatlerini her zaman göstermişler ve Türkler gibi Yunanlılardan kötü muamele görmüşlerdir. [bu söylediklerim idari ve adli siciller ile sabit olduğu gibi bilcümle insafli

Türklerce dahi tasdik edilmektedir]. Hakikat bu merkezde iken gazetelerin ayrıntılarını müsaadenizle anlatayım: ‘Yahudiler kanımızı emiyorlar! Hain millet! Bu gavurlardan çektiğimiz yetişmiyor mu?!. Uyanın! Sıkı boykot tatbik edelim ki bu memleketten defolsunlar! Biz düşmanlarla kanımızı dökerken Yahudiler karılarının yanında şampanya içiyorlar idi! [Bunu yazan kalemlerin, Yunan zamanında aynı zamanda Bursa’da bulunduğunu ve o şampanyadan var ise kendileri de içmiş bulunacağını söylemek icap eder]. Sonra müsaadenizle çarşıdaki rezaletleri sayalım. ‘Türk mağazalarını görmüyor musunuz? Yahudilerden alışveriş yapılamayacağını duymadınız mı? Bu Yahudilerin Yunan işgali zamanında yaptıklarını unuttunuz mu? Yahudilerden alışveriş etmekten utanmıyor musunuz? Bu mikropları hala içimizde yaşatacak mıyız?’ vesaire vesaire gibi söylemlerle Yahudi dükkânlarına giren Müslümanlar müşterileri kaçırmakta ve hatta zorla kollarından tutulup dışarı atmaktadır. Tabii olarak da bu esnada karşılıklı çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Bu güne kadar dövülen Yahudilerin miktarı 10 kadardır. Hükümet dahi bu suretle ticaret özgürlüğünü ihlal eden ticaret hürriyetine tecavüz eden bu kimseye karşı ceza kanununda bir ceza olmadığından seyirci kalmaktadır. Muhterem Efendi. Bursa Musevi cemaati az çok fırsat düştükçe vazifesini az çok yerine getirmiş iken bu muamele ve sözlere ne demeli? Cemaat gelecek göçmenler için bir yardım defteri açmayı çoktan kast ve niyet etmiştir. Çünkü gelecek muhacirler ne derece az zamanda refaha vasıl ve nail olur ise memleketin ve binaenaleyh ahalinin dahi müstefit [yararlanma] anlamıştır. Fakat her işte olduğu gibi yardımın toplanmasında zamana ihtiyaç vardır. Yardım için zemin izhar edilmedikçe başarı zordur. Şimdi, her zehirli yayın ve muamele ile hayatı tahammül edilemez duruma getiren tüccar ve esnaftan nasıl yardım talep ve toplanacağını anlamıyoruz. İşte Beyefendi. Çok yazdım çok söyledim. Fakat hakiki bir Türk sıfatıyla ve bu memleketin saadetiyle mesut, felaketiyle mahzun bir vatanperver olduğumdan kalbim bu harekete kan ağlıyor. Dolayısıyla kıymetli vakitlerinizi israfa mecbur oldum. Affınızı istirham ederim. Diğer vilayet gazetelerinin yayınlarını bilmem belki haklılar da vardır. Fakat Bursa’mızın halini arz eyledim. Ne kabahatimiz vardır. Belki görmüyoruz. Lütfen irşat yollu nasihatlerinizi açıklayınız. Söylediklerimi lütfen kabul buyurmanızı rica ederim.

Bursa Musevi cemaati ikinci reisi dava vekili Kemal Levi.”⁴⁸⁴

Kemal Levi son olarak savaş esnasında Rumlar tarafından barbarca muameleye maruz kaldıklarını, tam rahat edecekleri zaman da ise bu kez de Türk yönetimi tarafından rahatsız edildiklerini, azınlık tüm görevlerini yerine getirse de iyi karşılanmadıklarını ve hep sadakatlerini ispatlamak zorunda kaldıklarını anlatmıştır. Kemal Levi’nin bu söylediklerine Bursalı iki genç, “*Yardım ettiğiniz 2–3 kuruşu,*

⁴⁸⁴ “Anadolu Felaketzedeleri”, **İkdam**, 12 Teşrinisani 1923, s. 3.

gönüllü verdiğiniz 3–4 askeri dinlemekten bıktık. Ya defolup gideceksiniz ya da bize köle olacaksınız.” yazan bir mektup göndermişlerdir. Türklerin barışsever olduklarını ve rahatsız edilmemelerini savunan İkdam yine de her değişikliğin Yahudilere yaradığını iddia etmiştir. Yahudi kurumlar iflasta olduğu halde birçok gazete Yahudileri sömürgecilikle suçlamayı sürdürmüştür. Toplum bağımsız bir azınlık istememiştir.⁴⁸⁵

5. Çanakkale’de Milli Mücadele ve Türk Musevileri

Çanakkale’de kalabalık bir Musevi cemaati olmasına rağmen değişik nedenlerle göç etmişlerdir. Bir kısmı İsrail devleti kurulduktan sonra İsrail’e gitmiş, bir kısmı da İstanbul ve İzmir’e göç etmiştir. 29 Ekime rastlayan cumartesi günleri İstanbul’dan, İzmir’den hatta İsrail’den gelen Musevilerle Çanakkaleli Museviler, Çanakkale şehitlerine ve cumhuriyete şükran ayini yapmaya, Çanakkale’de çarpışan, şehit olan Türkler ve Museviler için dualar okumaya başlamışlardır.⁴⁸⁶

Çanakkale ve daha sonra Millî Mücadele’de Türk milletinin yanında çarpışmış Museviler vardır. Museviler Çanakkale ve Millî Mücadele’de olup bitenler için bir türkü yakmışlardır. Bu türkü Ladino dilinde yazılmıştır. Türkçesi şöyledir:⁴⁸⁷

Türk Ordusu yönetiliyordu
Mustafa Kemal Komutasında

Çanakkale’yi müdafaa edeceğiz
İleri, ileri diye haykırıyordu

Bu harp’te çok can kaybettik
Hürriyet çılgınlıklarıyla şehit olarak

Bebekleri kasıklarında hamile kadınlar
Hunharca öldürüldü.

⁴⁸⁵ Levi, **a.g.e.**, s. 39–42.

⁴⁸⁶ Tuncoku, **a.y.**, s. 559–571.

⁴⁸⁷ **A.y.**

Günler, seneler geçti savaş bitti

Netice: Hürriyet

Hürriyet şarkıları söyledik

Kurtarıcı Mustafa Kemal Paşa'ya şükrederdik

Türk ordusunun İzmir'e yaklaşması üzerine kenti terk etmeye hazırlanan Yunan askerleri 24 Haziran 1921 günü Müslüman mahalleleri ve kendilerine yardım eden Yahudi mahallelerine girerek evleri yağma etmiş, kadınların ırzına geçmişlerdir. 27 Haziran 1921'de iki yüzden fazla evi yakmışlardır. İki yüz kadar Müslüman ve Musevi öldürülmüştür. Londra'da bulunan The Jewish Chronicle gazetesi İstanbul muhabirinin haberine göre Ankara Hükümeti hahambaşılıkla birlikte harekete geçerek Yunanlılar tarafından yakılıp yıkılan köylerdeki Yahudi mültecileri barındırmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Aralarında Menda, Rodrik, Kohen ve Avigdor ailelerinin de bulunduğu birçok İzmir ve yöresi Yahudileri Ağustos 1921'de İstanbul'a göç etmişler ve yakın akrabaları olmayan bazı Yahudiler Balat'ta Çana sinagogunda misafir edilmişlerdir.⁴⁸⁸

6. İzmir'de Milli Mücadele ve Türk Musevileri

Ege Bölgesi'nin özellikle İzmir Yahudilerinin durumu İstanbul ve Trakya Yahudilerinin durumuna göre daha vahimdi. Batı Anadolu devamlı bir savaş durumu içindeydi. Yunanlılar Türklerden kaçarken bütün şehri yakıp yıkarak tüm şehrin harap olmasına yol açtılar. Bu dönemde Batı Anadolu'da on beş bin Yahudi bütün varlıklarını kaybetti ve İzmir'e sığındılar. Savaş ve ateşkes zamanında pek çok zengin Yahudi deniz aşırı ülkelere göç ettiler.⁴⁸⁹ Aydın, Denizli ve Nazilli Yahudi toplulukları tamamen yok oldular. Yahudiler daha sonra buralara dönemediler. Manisa, Tire, Milas, Turgutlu ve diğer bazı yerlerde küçük Yahudi toplulukları vardı. İzmir'in çoğunu da büyük bir yangın yok etti. Bu yangın Yahudilerin oturdukları yerlerde çıkmadı ise de yangının olduğu yerlerde Yahudilerin varlıkları ve işyerleri

⁴⁸⁸ Güleriyüz, a.y., s. 2.

⁴⁸⁹ İzmir Yahudilerinin bir kısmı, İzmir'in kurtuluşundan hemen önce veya sonra Manisa, Turgutlu, Aydın, Nazilli, Tire, Akhisar vb. çevre il ve ilçelerden gelen Yahudilerdir. İzmir'e sığınan Yahudilerin bir kısmı daha sonra Güney Amerika'ya göç etmişlerdir. Çevre illerden gelenler de İzmir'e sığınacak ve bir süre sonra çoğunluğu Güney Amerika'ya göç edeceklerdir.

mevcuttu.⁴⁹⁰ Her şeye rağmen İzmir'den başlayarak bu bölgede yaşayan Yahudilerin Türklerle dayanışmaları ve Yunanlılara karşı gösterdikleri tepki İstanbul'dakinden daha da ileridir.⁴⁹¹ İzmir'in işgali ve sonrasında Yahudiler çok hüzünlenmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılıkları derin ve samimidir. Osmanlı'nın yenilgiye uğradığını ve parçalanmaya başladığını görmek Yahudileri sevindirmemiş, aksine endişelendirmiştir. Yunanistan'a bağlılık karşı konulmaz gibi görüldüğünden Yahudiler buna korku ile bakmışlardır. Bunun yanında gençler ordudan döneceği ve normal bir yaşam başlayacağı için bu durum onları biraz rahatlatmıştır. Bu arada enflasyon yükselmiş, gündelik dertler ön plana çıkmıştır.⁴⁹²

Paris Barış Konferansı'nda Batı Anadolu'da Yunanlıların, güneyde İtalyanların, Ermenistan olarak adlandırılan bölgede ise Amerikan mandasının bulundurulması kararı verilmiştir. Yunan işgali, 15 Mayıs 1919'da Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesine göre İtilaf Devletlerinin izniyle İzmir'e asker çıkartılmasıyla başlamış ve 9 Eylül 1922'de yine İzmir'den Yunanlıların denize dökülmesiyle noktalanmıştır. İşgal döneminde bölge halkı zor günler yaşamış, zulüm ve baskı görmüşlerdir. İşgal zamanında kent ve ilçelerde yaşayan Yahudiler her zaman yörenin anavatana bağlılıklarını savunarak işgalcilerle işbirliği yapmayı reddetmişlerdir.⁴⁹³

15 Mayıs 1919 tarihinde sabah 07.30'da Yunan birlikleri on iki bin askerle İzmir'e girdi. Bu sırada Venizelos'un mesajı okundu. Bu mesajda işgal birliklerinin taşkınlık yapmamaları, İzmir'deki Türk, Yahudi, Ermeni halk ile Avrupalılara iyi davranmaları isteniyordu. Ancak İzmir'de ilk gün kan döküldü. Yunan kuvvetleri Batı Anadolu içlerine doğru ilerlemeye başladılar. Menemen, Aydın ve Manisa işgal edilip buralarda Yahudilere ait mezarlıkların bir kısmı talan edildi. Yunan İşgal Kuvvetlerindeki askerler her fes giyeni Türk zannetmiş, böylece işgal sırasında askerler Rum, Ermeni, Yahudi, Türk fes giyen herkesi kurşunlamış, fes giyen Yahudi çocuklarını dövmüştür. Ayrıca, Menemen ve Aydın'da Yunan askerlerine karşı koyan Yahudiler öldürüldüler. Anadolu insanının geleneklerine ve yaşam tarzına

⁴⁹⁰ Levi, **a.g.e.**, s. 15–17.

⁴⁹¹ Yetkin, **a.g.e.**, s. 199.

⁴⁹² Nahum, **a.g.e.**, s. 181–187.

⁴⁹³ Gülerüz, **a.y.**, s. 2.

yabancı olan Yunan askeri, giyim tarzları birbirine benzeyen Müslüman ve gayrimüslimleri ayırt edememiştir.⁴⁹⁴

Yunan ordusu, Yunan ve Osmanlı uyruklu Rumlar tarafından mavi-beyaz bayraklarla karşılanmış ve tüm Ortodoks papazları ve onlara başkanlık eden Metropolit Hrisostom tarafından kutsanmıştır. İşgal sırasında Yahudiler diğer azınlıklardan farklı davranmıştır. Alliance Okulunun Müdürü Albert Nabon [Navon] Rumlarla Türkler arasındaki bu döneme ait olayları rapor etmiştir. Raporlarından endişeli olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹⁵ 1919 tarihli mektup ve raporlarında İzmir Alliance Erkek Okulu Müdürü, işgal altındaki İzmir'in yıkılıp yağmalandığını, İzmir, Aydın, Manisa ve Bergama'dan çok sayıda Yahudi'nin okullara sığındığını ve yiyecek ve ilaç yetersizliğinin baş gösterdiğini belirtmektedir.⁴⁹⁶ Yunan ordusunun girişi sırasında, birçok şehirde Yahudi mağazaları Rum halkı tarafından yağmalanmış, cemaatin ileri gelen kişileri tartaklanmış ve ölenler olmuştur. Yunan makamları yine de İzmir'in akıbetini tayin edecek halk oylamasında belirleyici rol oynayabileceklerinden dolayı Yahudilere her türlü ilgiyi göstermişlerdir. Yahudi gazeteleri sansüre tabi tutulmamış, onlara güven duyulmuş ve resmi Yunan temsilcileri Yahudilere karşı art arda sıcak temaslarda bulunmuştur. “*Yunan makamlarının teveccühü, yasal taleplere karşı haksever, Yunan devlet makamlarının yardımı*” gibi tabirler Alliance Müdürünün yazışmalarında aynen geçmektedir. Rum halkının antisemitizmin devam etmesinden dolayı Yahudi kamuoyu Yunanlılardan sakınmıştır. Yunan makamlarının hoşgörüsüne rağmen Alliance Okulu Müdürü gelecekte emin değildir. Rum ve Yahudi toplumu arasında çıkan olayların sayısı çoktur. Yahudiler baskılara çoğunlukla pasif bir direnişle karşı koymuştur. Kral Konstantin'in ziyareti sırasında Yahudi cemaati yöneticilerinden İzmir'in Yunanistan'a bağlanmasına⁴⁹⁷ ve Yunan idaresinden memnun olduklarına dair Musevi cemaatinden bir beyanname istenmiştir. Cemaat kralın isteğini yerine getirmemiştir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Siren, **a.g.e.**, s. 243–244.

⁴⁹⁵ Nahum, **a.g.e.**, s. 181–187.

⁴⁹⁶ Güleriyüz, **a.y.**, s. 2.

⁴⁹⁷ Nahum, **a.g.e.**, s. 181–187.

⁴⁹⁸ Galanti, **a.g.e.**, s. 62–63.

Benzer olaylar bütün bölgede gerçekleşmiş; bayrak asmayı, Yunanistan lehine dilekçeyi imzalamayı, Tire, Bayındır, Ödemiş, Bergama, Menemen, Foça, Manisa, Turgutlu, Aydın da resmi gösterilere katılmayı reddetmişlerdir.⁴⁹⁹

Diğer taraftan İtilaf Devletlerine ait gemilerin İzmir'e gelmesi bazı İzmirli Yahudilerde büyük coşku uyandırmıştır. Özellikle Fransız denizciler olmak üzere Müttefik denizcilerin şehirdeki varlığı İzmir Yahudileri tarafından sevinçle karşılanmış; bunun Yunan beklentilerine karşı bir himaye olduğu düşünülmüştür.⁵⁰⁰

İzmir'in Yunan askeri tarafından işgal edildiği gün İzmir minarelerinde sala verilmiş, kadınlı erkekli İzmir halkı maşatlıktaki Yahudi mezarlığına akmış, gece sabaha kadar ateş yakılarak Yunan işgali protestosu imandaki İtilaf gemilerine gösterilmiştir. Maşatlıkta toplananların 40 bin kişi olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁰¹ Atatürk o günden Nutuk'ta "*İzmir'de Yahudi maşatlığında [İzmir Yahudi Mezarlığı] toplanabilen halk*" diye bahsetmektedir.⁵⁰² Celal Bayar da o günü şöyle anlatmaktadır:

"Vakit ilerliyordu, akşam saat 21.00'i buldu. Ne yapılacağı henüz tayin edilememişti. Nihayet bir beyanname bastırılarak Türk mahallelerine dağıtılmasına, Türklerin Musevi mezarlığında [şimdiki Bahri Baba Parkı] bir mitinge çağrılmasına, bir heyetin de İzmir'deki İtilaf Devletleri mümessillerine gönderilmesine karar verildi."⁵⁰³

İşgal günü İzmir İtibar-ı Milli Bankası Şube Müdürü Albert Ferid Aseo, rıhtım üzerinde bulunan bankanın para ve değerli evraklarını, her ihtimale karşı, bankanın arka tarafında bulunan Osmanlı Bankasında sakladıktan sonra, yerine dönmüş ve bütün memurlarıyla Yunan askerleri tarafından rıhtım üzerinde yapılan kötülükleri bankadan seyretmiştir. Her ihtimali düşünmüş ve her önlemi almış olan Aseo, o gün erkenden İzmir Liman Başkanlığı görevini yapan İtalyan bir dost subaydan, denize bakan bankanın karşısına, kendisi için İtalyan bandıralı bir sandal göndermesini rica etmiştir. İtalyan sandalı bankanın önünde beklemekte idiye de,

⁴⁹⁹ Nahum, **a.g.e.**, s. 181–187.

⁵⁰⁰ **A.e.**

⁵⁰¹ Sarıhan, **a.g.e.**, s. 240.

⁵⁰² Atatürk, **Nutuk**, s. 3.

⁵⁰³ Celal Bayar, **Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş**, C.VI, İstanbul, Baha Matbaası, 1966, s. 1784.

Yunan askerlerinin arasından geçmek çok güçtür. Aseo, kendisine İtalyan subayı süsü vererek Yunan subaylarıyla İtalyanca konuşmaya başlamış ve bundan yararlanarak orada bekleyen sandalla İtalyan Duillio zırhlısına gitmiştir. Aseo, rıhtımda geçen bu kanlı olayları gemi süvarisi Albay Maliano'ya anlatmış ve Yunanlıların bu hareketlerine bir son verilmesi için aracı olmasını kendisinden istemiştir. Süvarinin pek çok yerinden yaralanıp denize atılmış bir Türk subayının İtalyan sandalları tarafından kurtarılarak gemi hastanesinde tedavi altına alındığı söylenmesi üzerine, Aseo yaralının yanına gitmiş ve onun "*Zito Venizelos*" diye bağırarak istemeyen Aydın demiryolu hattı komiseri Kemal Bey olduğunu görmüş ve kendisini teselli etmiştir. Gemi süvarisi Maliano, hemen limanda bulunan İngiliz Filosu komutanı Amiral Caltrop'un yanına giderek durumu anlatmıştır. İngiliz Amirali, limanda bulunan Fransız filosunun en yüksek rütbeli subayını davet etmiş, üç devletin deniz kumandanları, bu saldırılara hemen son verilmesini Yunan kumandanından istemiş, aksi halde bütün sorumluluğun Yunanistan'a ait olacağını da bildirmiştir. O günün akşamı bu notayı alan Yunan kumandanı saldırıları durdurmuştur.⁵⁰⁴

Türk limanlarının İtilaf Devletleri gemilerine açıldığı zaman İzmir'e ilk giren gemi, İngiliz Donanmasına bağlı 19 M numaralı muhriptir. Bu muhrip ile beraber General Dixon İzmir'e gelmiştir. O gün, İzmir Rumları İzmir'i ve özellikle İzmir rıhtımını Yunan bayrakları ile süsleyerek, Dixon'un gelişini kutlamışlardır. 7 Kasım 1919 günü rıhtımdaki Kramer Palas [Splendit] Otelinde şehrin ileri gelenleri ve zamanın İzmir kumandanı Nurettin Paşa ile General Dixon'un bulunduğu sırada bir grup Rum, General Dixon'a yaranmak amacıyla, Nurettin Paşa ile İngiliz generalin bulunduğu otelin salonundaki Türk bayrağını indirip yerine Yunan bandırasını çekmişlerdir. O esnada otelde bulunan Nesim Navaro adında bir Musevi öfkelenerek bayrağı göstericilerin elinden almış ve herkesin önünde parçalayarak çiğnemiştir. Orada bulunan Rumlar Nissim Navaro'yu tutuklamak istemişlerse de General Dixon'un orada bulunmasından korkarak bir şey yapamamışlardır. Nurettin Paşa, Nesim Navaro'nun vatansever duygularını takdir etmiş ve onu Rumların elinden kurtararak polislerle beraber evine göndermiştir. Bir süre sonra Nurettin Paşa

⁵⁰⁴ Galanti, a.g.e., s. 61–62.

cepheye gitmiştir. İşgal altına girmiş olan İzmir'in yeni valisinin zayıflığı yüzünden Nissim Navaro korumasız kalmıştır.⁵⁰⁵ Aynı olayı Celal Bayar şöyle anlatmaktadır:

“O gün akşamı azgın bir nümayişçi kafilesi, Milaslı Cemil ve Otelci Naim Beylerin idaresindeki Splandit Palas Oteli'ne baskın yaptı. Zorla Türk otelinin balkonundaki Türk bayrağı indirilerek yerine Yunan bandırası çekildi. Bu sırada Nurettin Paşa ve Dixon otelde bulunuyorlardı. Her iki komutan bu acıklı hale seyirci kaldılar, yalnız otel müşterilerinden Bergamalı Nesim [Nissim] Nevaros adında bir Musevi vatandaşımız bu taşkınlığa karşı koydu. Asılan Yunan bayrağını Dixon'un önünde ayaklar altına aldı, çiğnedi.”⁵⁰⁶

Pek çok Türk'ün arasında bu tepkiyi bir Yahudi'nin göstermiş olması Nurettin Paşa'yı derinden etkilemiş, valilikten ayrılıp cepheye gittikten sonra kartının üzerine şunları yazarak Nissim Navaro'ya göndermiştir:

‘Azizim Nissim Navaro Efendi,

Ateşkesin başlangıcında en zayıf zamanımızda, Amiral Dixon'un İzmir'e geldiği gün, İzmir Palikaryalarının, Amiral'e bir jest olmak üzere, Kramer Palas'a çektikleri Yunan bayrağını yerinden koparıp yırtmak suretiyle göstermiş olduğunuz yurttaşlık ve uygarlık cesaretini takdir eder ve gözlerinden öperim azizim.

Nurettin İbrahim.”⁵⁰⁷

Yunan işgali esnasında Türklerin de Yahudilerin de İzmir'de eylemli olarak yapabilecekleri pek bir şey yoktur. İşgalin ilk günlerinde Yunanlıların zulmü ve İzmir Rumlarının gaddarlığı ve azgınlığı doğrudan doğruya Türklere yönelmiştir. O günlerde kimi Yahudilerin bireysel çabalar içinde olduğu görülmektedir. Fakat Yahudilerin, Rumlar ve Ermeniler gibi bir cemaat olarak örgütlenmiş olmaları onlara tutumlarını ortaya koymak için bir olanak sağlamıştır. Bu da özellikle işgal makamlarınca Türkler aleyhinde kaleme alınan bildirilere cemaat olarak imza koymamak ya da girişlere katılmamak, Yahudi okullarında Yunanca okutulmasını kabul etmemek biçiminde kendini göstermiştir.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵ A.y.

⁵⁰⁶ Bayar, a.g.e., C. V, s. 1602.

⁵⁰⁷ Galanti, a.g.e., s. 61.

⁵⁰⁸ Yetkin, a.g.e., s. 54–55.

Yunanlılar İzmir’i işgal ettikten sonra, Yahudileri yumuşak bir siyasetle kendi taraflarına çekmek istemişlerdir. Musevi okullarında Yunanca okutulması için bu okullara parasız öğretmen gönderme talebinde bulunmuşlar; İzmir Musevi cemaati buna razı olmamıştır.⁵⁰⁹ İşgal sırasında anaokulunda olan İzmirli bir Yahudi anılarında Yahudilerin Yunanlılar lehinde gösteriler yapmasını istediklerini, yoldan geçen Yunan askerlerine vermek için ellerine çiçekler tutuşturduklarını söylemiştir.⁵¹⁰ Fakat bu yumuşak siyasete hiçbir Yahudi aldırılmamış ve nihayet işi sertliğe dökmüşlerdir. Yunanlıların bu hareketleri Avrupa’ya ulaşmış, Londra’da faaliyette bulunmuş olan Amerikan-İngiliz Musevi Komitesi, İzmir Musevi Cemaatinden buna dair bir rapor istemiştir. Raporda Yunanlıların yaptıkları baskılardan söz edilmiştir. Rapordan haberdar olan Venizelos bundan çok rahatsız olmuştur. Birçok defa siyasi görevlerle Londra’da bulunmuş olan İzmir Yunan Olağanüstü Komiserliği Genel Sekreteri Gunarakis, İzmir Musevi Cemaati Başkanına bundan ötürü şikâyetinde bulunmuş ve “*Bizim varlığımız söz konusu olduğu sırada sizin böyle bir rapor göndermenize teessüf ederim.*” demiştir.⁵¹¹

Ateşkes sırasında İzmir’de Türklerin azınlıkta kaldığı iddiası tartışma konusu olmuştur. Türk basını bu hususta halk oylamasına gidilmesini istemişse de Yunanlılar buna razı olmamışlardır. Yukarıda adı geçen Gunarakis, Avrupa’dan dönüşünde, aynı yataklı vagona beraberce seyahat ettiği tanınmış bir İzmirli Yahudi tüccara, İzmir Yahudilerinin Yunanistan’a güvensizliklerinden yakınırken “*Biz referandumu sizin için kabul etmedik çünkü bilirdik ki, siz Türklere oy verecektiniz.*” demiştir.⁵¹²

İzmir Yahudilerinin, Yunan işgalini tanımadıkları, Yunan işgalcilerine pek de iyi gözle bakmadıkları ve yakınlık göstermedikleri birçok kaynakta belirtilmektedir. Hatta İzmir ve çevresinde yaşayan Yahudi cemaati, İzmir’in işgali sırasında Yunan baskılarına pasif bir direnişle karşı koymuştur.⁵¹³ İzmir işgal edildiğinde

⁵⁰⁹ Galanti, **a.g.e.**, s. 63.

⁵¹⁰ Siren, **a.g.e.**, s. 248.

⁵¹¹ Galanti, **a.g.e.**, s. 62.

⁵¹² **A.e.**

⁵¹³ Bülent Şenocak, **Levant’ın Yıldız İzmir: Levanterler Rumlar Ermeniler ve Yahudiler**, İzmir, Tükelmlt, 2003, s. 204.

Kadifekale'ye çekilen Yunan bayrağını direğe tırmanıp indirenin bir Yahudi genci olduğu söylenmektedir.⁵¹⁴

Yine İzmir'in Yunan işgali altında bulunduğu zamanlarda, Milletler Cemiyeti tarafından Amiral Bristol başkanlığında bir kurul [Anket Komisyonu] İzmir'e gönderilmiştir.⁵¹⁵ Bu kurulun amacı İzmir'de yaşayan azınlıkların İzmir'in geleceği hakkında siyasi düşüncelerini yoklamaktır. O zaman İzmir Musevi Cemaati Başkanı Boaz Menşe Efendi'dir. Rodos Adası İstinaf Mahkemesi üyeliğinde bulunmuş olan bu kişi, adanın İtalyanlar tarafından ele geçirilmesi üzerine, İzmir'e yerleşmiştir. Komisyon, Boaz Efendi'yi davet ederek kendisine bazı sorular sormuş ve sorulan bu soruları kimseye, hatta Musevi cemaatinde Meclis arkadaşlarına bile anlatmayacağına dair yemin ettirmiştir. Boaz Efendi'nin verdiği cevaplar İzmir, Türk ordusu tarafından geri alındıktan sonra bir gazetede yayınlanmıştır. Boaz Efendi, gazeteyi gördüğü vakit, kendisine yöneltilen soruların ve verdiği cevapların doğruluğunu onaylayarak "*Siz Museviler, İzmir'in Türklerde mi, yoksa Yunanlılarda mı kalmasını istiyorsunuz?*" sorusuna "*Museviler daima Türklerle iyi yaşamışlardır, İzmir'in Türk kalmasını isterler.*" cevabını vermiştir.⁵¹⁶

1922 yılının Ağustos ayının ortalarında Lloyd George'un, İzmir'e özerklik verileceğine dair İngiliz Parlamentosunda verdiği söylev Yunan işgal güçleri ile yerli Rumları çok sevindirmiştir. İzmir Yunan İşgal Kuvvetleri komutanı İngiliz başbakanına teşekkür etmek için bir miting düzenleyip minnet ve şükranlarını içeren bir kararname kaleme alarak azınlıkların temsilcilerine imzalatmıştır. Bu kararnamede hiçbir Musevi'nin imzası yoktur.⁵¹⁷

Yahudiler 13 Ağustosta Yunan işgal kuvvetlerinin girişimiyle düzenlenen şükran mitingine Rumlar, Ermeniler ve Türklerle birlikte katıldılar. Önlerinde dört atlı arabada Lloyd George'un büyük boy bir resmini taşıyan miting heyeti, İngiliz Konsolosluğuna ve Yunan işgal kumandanlığına giderek teşekkürlerini sundular. Avram Galanti Yahudilerin mitingde hazırlanan bildirilere imza atmadıklarını ve

⁵¹⁴ Güteryüz, a.y., s. 2.

⁵¹⁵ Siren, a.g.e., s. 248.

⁵¹⁶ Galanti, a.g.e., s. 63-64.

⁵¹⁷ A.e., s. 63.

hahambaşının mitinge katılmadığını söylemiştir. Gerçekten de Anadolu Ajansı tarafından verilen miting haberlerinde yer alan kararname örneğinde tek bir Yahudi'nin adı geçmemektedir. Buna karşın Zeki Rıkan'ın miting haberlerini aktardığı İzmir Şark ve Islahat gazetelerinde Rumlar, Ermeniler ve Türklerle beraber Yahudilerin de mitinge katıldığı belirtilmiştir. Hiçbir zorlama olmadan gerçekleşen mitinge Müslüman ve gayrimüslimlerin beraber katılmasının geleceklerinin belirsizliğinden kaynaklandığı söylenebilir.⁵¹⁸

Bir olay Yunan işgal makamlarını işgal döneminde çok uğraştırmıştır. İzmir Tramvay İdaresi, Vilayet İdare Meclisine haber vermeksizin ve bu makamdan izin almaksızın tramvay bilet ücretlerine zam yapmıştır. Fransızca öğretmeni olan Rafael Amato, yerel Levent gazetesine bir yazı yazmış ve bu zammın yasa dışı ve keyfi olduğunu belirterek zammı protesto etmiştir. Amato'nun bu protestosu Türk ve Rum gazetelerinde yayınlanarak geniş biçimde kitlelere ulaştıca yolcular bu zamlı ücreti ödemeyi reddederek direnişe geçmişlerdir. Direnişin dördüncü gününde Yunan Yüksek Komiseri Stegiades'in emri ile Rafael Amato, halkı kışkırtmakla ve Bolşeviklikle suçlanarak tutuklanmıştır. Yahudi toplumunun liderlerinin araya girmesi ile serbest bırakılmasına karar verildi ise de, bu defa Amato, aynı olay nedeniyle tutuklanmış olan tramvaycılar da serbest bırakılmadıkça kendisinin salıverilmesine karşı çıkmıştır.⁵¹⁹

İzmir'de birinde Yahudilerin, diğerinde Rumların çoğunlukta oldukları iki ayrı Mason Locasının davranışları da Yahudi cemaatinin mütareke dönemindeki tutumları hakkında bilgi vermektedir. Bu Mason Localarından Meles locasında, üyeler arasında Yahudiler de bulunmakla birlikte Rumlar ve Ermeniler çoğunlukta idi. Bu loca, Ankara Hükümetine karşı yoğun bir saldırı ve karalama kampanyasına girişmiş, bildiri üstüne bildiri yayınlamaya koyulmuştur. Bu tutumunu Türk zaferine kadar sürdüren bu locanın Rum üyeleri Milli Mücadelenin başarıya ulaşması üzerine Türkiye'den Yunanistan'a kaçmışlardır. Buna karşın, Yahudilerin çoğunlukta oldukları Homer Locasının Türkiye'ye ve Türklere karşı herhangi bir

⁵¹⁸ Siren, a.g.e., s. 249–250.

⁵¹⁹ Yetkin, a.g.e., s. 54–55.

olumsuz davranışta bulunmadığı görülmüştür. Zaferle birlikte bu locadaki birkaç Rum ve Ermeni de ayıklanarak yerlerine Yahudi üyeler seçilmiştir.⁵²⁰

Tasvir-i Efkâr gazetesi İzmir Hahambaşısı Moşe Melamad Efendi ile İzmir’de Yahudilerin çektikleri yoksulluk ve mütareke esnasında Musevilerin aldığı tutumla ilgili bir mülakat yapılmıştır. Moşe Melamed Efendi Yunan işgali sırasında bu gazeteyi okumak için ne kadar zorluk çektiğini anlatmış, işgal esnasında Musevilerin ne yaptıklarını soran gazeteciye Hahambaşı Efendi şöyle karşılık vermiştir:

“Hangi birini söyleyeyim? Türk ve Müslümanlar kadar Museviler de Yunan işgali ve idaresinden zarar ve ziyan görmüşler. Museviler de Türkler gibi Yunan zulüm ve işkencesine maruz kalmıştır. Museviler Yunanlıları katiyen istemediler ve Yunanlılardan hiç hoşlanmadılar. Hatta korkarım ki şimdi buradan bir Musevi Yunanistan’a gidecek olursa öldürülecektir. Yunan askerleri Anadolu’dan kaçarken Musevilere ‘Yahudilerin ne olduğunu gördük, anladık, memleketimizdeki Musevilere ne yapacağımızı siz de göreceksiniz.’ diyorlardı. İşte bu sözler Musevilerin Yunanlılara, Yunanlıların da Musevilere karşı ne vaziyetinde bulunmuş olduklarını gösterir. Milli Hükümet tarafından Yunan uyuşuna Musevilerin memleketi terk etmeleri emri buyruldu. Bu emre karşı bir şey söylenemez. Fakat bu Museviler Yunanistan’a gidecek olursa katledileceklerdir. Bundan endişe ediyorum.”⁵²¹

Hahambaşı Efendi “*Türk topraklarında Yunanistanlı Museviler de var.*” dedikten sonra 1530 sene önce Türkiye’ye geldikleri, çalıştıkları, çabaladıkları, memlekete hizmet ettikleri, çoluk, çocuk, ev sahibi oldukları halde 20–25 seneden beri Türkiye’de yaşayan bu Musevilerin neden Türk tebaasına geçemedikleri sorusuna şöyle cevap vermiştir:

“Bunların çoğu cahil. Okumamış adamlar. Uyruklarını değiştirmeyi nereden düşünecekler? Fakat emin olunuz ki Yunan tebaası Museviler de bizim gibidir. Bizden sizden farkları yoktur. Hatta Yunan tebaası Musevilerden 50–60 kişi kalmışlar. Musevi cemaati de bunları saklamıştı. Yunanlılar bu firarların teslimini talep ettiler. Biz ‘Haberimiz yok.’ dedik. Musevi cemaati de firarileri saklamaktan çekinmedi. Nihayet Yunanlılar bu

⁵²⁰ A.e., s. 204.

⁵²¹ Ahmet Kadri, “İzmir Hahambaşısı ile Mülakat”, *Tasvir-i Efkâr*, 22 Teşrinievvel 1922, s. 1.

asker kaçağı Musevileri idama mahkûm ettiler. Nitekim Türk ve Müslümanlar da kendilerinden olan birçok asker firarilerini saklamışlardır.”⁵²²

Yunan işgali zamanında Musevilerden bir kısmı fes giyerken birçoğunun şapka giymesi ve Türk vatandaşı olmalarına rağmen evlerine ve dükkânlarına Yunan bayrakları asmaları hakkında da Hahambaşı Efendi şunları söylemiştir:

“Hiçbir Musevi isteyerek Yunan bayrağı asmamıştır. Müteaddit emirlere ve tehditlere rağmen evlerine, dükkânlarına Yunan bayrağı asmayanlar çoğunluğu teşkil eder. Şapka meselesi de böyledir. Yalnız bazı korkanlar şapka giymişler ve Yunan bayrağı asmışlardır. Zaten olayların dış görünüşüne bakmak doğru mudur? Siz Musevilerden hiçbir zarar beklemeyiniz. Museviler Türk ve Müslümanlara zararlı olamazlar. Nankör değillerdir. Musevilerin sadakatinden Türklerin zaten şüphe etmediklerini vuku bulan beyanatı sayesinde de bu sadakate olan itimadımızı bir kat daha kuvvetlendirmiştir.”⁵²³

Hahambaşı İzmir’in geri alınması hakkındaki düşüncelerini ise şöyle açıklamaktadır:

“Memnuniyet mi? Bunu sormanız fazla! Bizim devletin İzmir’e gelmesinden siz ne kadar memnunsanız biz Museviler de o kadar memnunuz. Türkler içinde olduğu gibi Museviler içinde de kafasız bulunabilir. Bunu tabii görmek ve bunların önemli olmadığını kabul etmek lazımdır. Tekrar edelim. Musevilerin Türklerden ayrılmasına imkân yoktur. Bu iki millet birbirine asla fenalık edemez. Düşman olmaz. Senelerden beri aynı topraklar üstünde kardeş gibi yaşayan Türkler ile Museviler bundan sonra da yine beraber yaşayacaklar ve beraber öleceklerdir. Yunan işgali uğursuz bir rüya gibi gelip geçmiş ve maziye karışmıştır. El hak yine devletimize kavuştuk ve şanlı sancağımız altında kardeşler gibi yaşayıp mesut olacağız.”⁵²⁴

Moşe Melamed Efendi Yunan işgali sırasında büyük bir medeni cesaretle Türklere olan bağlılıklarını göstermekten çekinmemiştir. Buna en güzel örnek İzmir’e muhtariyet verilmesi konusudur. İzmir’e muhtariyet verilmesinin oylanacağı günün arifesinde iki Yunan generali, Moşe Melamed Efendi’yi ziyaret ederek muhtariyetten bahsetmeksizin Kordon’da gösterinin gerçekleşeceği özel yere

⁵²² A.y.

⁵²³ A.y.

⁵²⁴ A.y.

kendisini davet etmişlerdir. Hahambaşı Efendi bu davetin sebeplerini bilmekle beraber niçin çağrıldığını sormuştur. Orada toplanılacağı ve daha sonra konsolosluklara gidileceği cevabını almış; muhtariyet ilan edileceğinden bahsetmemekte ısrar eden bu generallere hitaben Hahambaşı Efendi “*Beni çağırdığınız yerde mevlit mi okunacak yoksa dua mı yapılacaktır?*” sorusunu sormuş, “*hayır*” cevabı üzerine Hahambaşı Efendi “*O halde yarınki toplantıda benim yerim yok. Çünkü ben yalnız ruhani bir adamım.*” diyerek bu davete katılmayı reddetmiştir.⁵²⁵

Behorbenha isminde tütün tacirliği yapan bir Musevi, Ermenilerin saldırısına uğradığını ve 300 bin lira zarara uğradıktan sonra bir ekmeğe muhtaç hale geldiğini iddia etmiştir. 300 bin lira zarara uğramasını kendisi şöyle anlatmaktadır:

“Ah o Ermeniler. Yalnız Beyefendi. Ben 300 bin liralık bir adamdım. Şimdi 50 liram yok. Bu Ermeniler benim gibi yüzlerce adamın mahvolmasına sebebiyet verdiler. Mağazam kordon arkasında idi. Yandı kül oldu. Hiçbir şey kurtaramadım. İzmir’i yakanlar bu kadar zarara sebebiyet olan Ermenilerdir. Torkum’un marifetleri: Ermenilerin Torkum isimli bir generali var. Allah o herifin belasını versin. Ordumuzun İzmir’i geri aldığı günler idi. Daha Yunanlılar ve Ermeniler Urla’ya doğru kaçıyorlar idi. Ben nasıl oldu da bu aralık sokakta buldum. Bilmiyorum. Karantinadan geçiyordum. Etrafıma bakmadan yoluma devam ediyordum. Derken başımızın üstünde bir şeyler oldu. Kafamı çevirdim. Tortum denilen herif bana kılıç sallıyordu. Biraz seri davranmasa idim kellem uçacaktı. Benim gibi yolunda giden bir adamdan ne istiyordu? Bereket versin ki süvarilerimiz hemen yetişti. O Torkum’u da o İstirbadis denilen herifi de görse idim öldürecektim... Vallahi efendim İzmir’i geri almamız, öldükten sonra tekrar dirilmemiz gibidir. Bu inanç Müslümanlarda olduğu gibi Musevilerde de vardır. Biz de ölümlerin dirileceğine inanırız. Fakat Yunan eşekleri kendilerine o kadar güveniyorlar ki doğrusu ya ben de ümidimi kesmiştim. Fakat Allah büyük amentü billâh dedim.”⁵²⁶

Yahudi kamuoyu İzmir’in Yunanistan’a bağlanmasına çok karşıdır. Venizelos hayranı bir Fransız gazeteci bu konuda Yahudilerin İzmir’in Yunanistan’a bağlanmasına olumlu bakmadığını, Avrupa kontrolü altında bir Türk çözümünü tercih ettiklerini, Yunan yönetiminin Yahudi toplumunun duygularının farkında olmadığını yazmıştır. Fransa Yunanlılardan farklı olarak toprak talebi olmamakla

⁵²⁵ A.y.

⁵²⁶ A.y.

beraber Yahudilerin hoşnutluğunu kazanmak, kültürel ve iktisadi hayatta yerini almak istemektedir. Yahudi halkının da Fransa'ya sempatisi büyüktür. İşgal esnasında pek çok Yahudi Fransa himayesine geçmek istemiş ama kabul edilmemiştir. Diğer taraftan İtalya da İzmir'de toprak hakkında vazgeçmemiştir. Bunu elde etmek için Yahudilerin desteğini aramış ve İtalyan uyruğuna geçmeyi kolaylaştırmıştır. Yahudilerin büyük çoğunluğu Yunan zaferini arzu etmemekte, bir Yunan ulus-devlete entegre olmaktan korkmakta ve Selanik'teki dindaşlarının örneği onları tedirgin etmektedir. İzmir Yahudileri Mustafa Kemal Paşa ve ordularını kurtarıcı olarak karşılamışlardır. Türk zaferi, İzmir'in Türk orduları tarafından alınması ve Lozan Antlaşması'nın imzalanması Yahudi cemaati tarafından coşku ile karşılanmıştır. İzmir'deki bir Yahudi gazetesinde Lozan Antlaşması'nın doğurduğu memnuniyet belirtilmiş ve konferansın sonucunun İzmir'de yol açtığı sevinç gösterisi "*Halk yıllarca süren savaştan yoruldu, Türk-Yunan savaşının sona ermesi milli bilinci uyandırdı ve Türkiye'ye onurunu iade etti.*" şeklinde anlatılmıştır. Aynı gazetede Mustafa Kemal Paşa'ya "*Türkiye için gerçek Mesih, cesaret ve zekâsı ile Türkiye'nin Dünya'dan koparılıp haritadan silinmesini engelleyen Mustafa Kemal*" sözleriyle hitap edilmiştir. Alliance Okulunun müdürü, şehrin alınmasından birkaç ay sonra Gazi Mustafa Kemal'in görkemli karşılanışını şöyle tasvir ediyordu:

"Şehir bayram yapıyor... Bütün halk garda... Her yüzde sevinç... Tarifsiz bir coşku... Zafer takları... Bütün sinagoglarda dualar... Bir saygı, bir aşk... Neredeyse dini bir heyecan..."⁵²⁷.

6 ve 7 Eylül 1922 tarihlerinde Beyler Sokağı'ndaki Şeriyeye Mahkemesinde, cemaatlerin dini ileri gelenleri, eşraf ve Türk ve Rum basın temsilcileri kentte heyecandan ötürü doğabilecek olası bir tehlikeyi önlemek amacıyla neler yapılması gerektiğini tartıştı. Toplantı sonucunda ortak bir beyanname hazırlandı. Halkı sükûnete davet eden bu beyannameyi Hahambaşı, Protestan Ruhani Reisi, Katolik ve Ermeni temsilcileri, İzmir Metropolit ve İzmir Müftüsü imzaladılar. Sonunda 9 Eylül 1922 günü, Türk ordusu İzmir'e girdi. Kente giren Türk askerleri Yahudilere dokunmamıştır. Saldırıya uğramamak için evlerine Yahudi olduklarına dair işaret koymuşlardır. Yunan askeri kaçarken şehri ateşe vermiş; Alliance Okulu Müdürü bu olayı anılarında şöyle anlatmıştır:

⁵²⁷ Nahum, a.g.e., s. 207.

“Bu zaman zarfında düşman ve işbirlikçileri kenti imhaya çalıştılar. Yangın 3 gün 3 gecede her şeyi yok etti. Kentin ekonomik yaşamı ve güzelim evleri yerle bir oldu. Yangın sonucu kent harabe haline geldi. Bu yangından zarar görmeyen tek bir Yahudi yoktu. Hastane ve okulla ilgilenen elit kesim Avrupa’ya kaçtı. On iki kişiden oluşan cemaat yönetim kurulu, bugün üç kişi kaldı. Cemaat büyük bir enkaz halinde.”⁵²⁸

Şehrin Türkler tarafından geri alınmasından kısa süre sonra basında “*Musevi Vatandaşlarımız*” başlıklı bir haber çıkmıştır. Bu yazıda İzmir Musevileri ile ilgili Ahenk’te çıkan yazının bütün Musevi vatandaşlarının sadık duygularını rencide ettiği, Musevi aydınlarından bu hususta üzüntülerini bildiren mektuplar alındığı anlatılmıştır. Haberde Türkiye Museviliğinin bu memlekete olan minnet ve bağlılıklarını inkâra yol açacak bir hareket dahi olmadığı beyan edilmekte ve birkaç nankörün iğfalinden dolayı bütün Türk Museviliğinin zan altında bırakılmasının doğru olmadığı söylenmektedir.⁵²⁹

Lloyd George’un Yunanlıların işgal ettikleri toprakların Türklerle iade edilmeyeceği şeklinde beyanı üzerine Yunanlılar İzmir’de büyük bir miting düzenlediler. Tüm iş yerleri kapatılarak ve Karşıyaka ve Göztepe semtlerine vapur gönderilerek halk bu mitinge katılmaya zorlanmıştır. İngiliz bayrakları ile İngiliz konsoloslughuna gelen kalabalık bir kararname meydana getirerek konsolosluk önünde okumuşlardır. Bu kararnameye İzmir Belediye Başkanı Hasan Paşa, Karşıyaka Belediye Başkanı Ahmet Şükrü, Ermenilerden, Rumlardan ve Katoliklerden pek çok kişi imza koymuştur. İzmir’in kurtuluşundan sonra İzmir’de kurulan Askeri Savaş Divanına bir ihbar üzerine Ruben Katan adlı bir Musevi söz konusu kararnameyi imza etmekle suçlanmıştır. Yargılama sonucunda aklanan bu kişi, Ruben Katan, aslen Aydınli olup Türk okullarında öğretmenlik yapmış⁵³⁰ ve çok yurtsever bir ailedendir. İstiklal Savaşı zamanında annesi Coya Katan evinde birkaç Türk’ü korumuştur.⁵³¹

⁵²⁸ Çevre illerden gelen Museviler de İzmir’e sığınaklar ve bir müddet sonra çoğunluğu Güney Amerika’ya göç edeceklerdir. [Siren, a.g.e., s. 250.]

⁵²⁹ “Musevi Vatandaşlarımız”, **İkdam**, 6 Teşrinievvel 1922, s. 2.

⁵³⁰ Galanti, a.g.e., s. 67.

⁵³¹ A.e., s. 67.

Yunan işgali sırasında İzmir’de görülen refah ortamı bazı Yahudileri cezbetmiştir. Onlara göre, İzmir’de tiyatrolar, operalar, kulüpler, kahveler ile tam bir kültürel yaşam vardır. İşgalden sonra İzmir daha batılı olmuştur. Bu şekilde düşünen küçük bir gruba rağmen, Yahudilerin işgal sırasında Türklerden yana tavır aldığı kesindir. Yahudiler bu tavırlarını İzmir’in kurtuluşuna kadar sürdürdüler. Türklere yakınlıkları nedeniyle çok sıkıntılı günler geçirmişlerdir. Yunanlılar, savaşı kaybedip çekilirken kent, kasaba ve köyleri birbiri ardından yaktıklarından, sivil halk bir dilim ekmeğe muhtaç kalmış ve yaklaşık on beş bin Yahudi bütün varlıklarını kaybetmiş ve evlerini terk ederek İzmir’e sığınmıştır.⁵³²

İzmir basınında sayıları az da olsa bazı Yahudi gençlerinin farklı bir tutum izleyip işgalcilerle işbirliği yaptığı anlatılmaktadır. İzmir'in eski Musevi ailelerinden bir gencin, mütarekenin imzalanmasından sonra Adventor İngiliz torpidosunun İzmir’e geldiği gün ilk söylediği “*Türk milletinin içinde çok iyi tanıdığım bir iki sima olmasaydı bugün o millete ben de lanet ederdim. Türklerden o kadar muzdaribiz.*” sözleri herkes gibi Musevi cemaatini de çok üzmüştür Bu genç Yunan işgali sona erdiğinde, İtalyan vatandaşı olduğunu söyleyip Amerika’ya kaçmıştır.⁵³³ Özetle, bazı Yahudiler Yunan varlığının getirdiği batılılığa karşı bir çeşit hayranlıkla gizli ya da bazen ilan edilmiş düşmanlık arasında tereddüde düşmüşlerdir.⁵³⁴ Yine bu dönemde yukarıda belirtilen nedenlerin yanı sıra Türkiye’nin o günkü şartlarını beğenmeyip ülke sınırları dışına çıkan pek çok Musevi vardır. Savaş sonrası bu kişilerin bir kısmı geri dönmek istemişse de bazılarına vize verilmemiştir.⁵³⁵

İşgal gücünü İzmir ve çevresine yerleştirdikten sonra Yunan Hükümeti, bu bölgedeki yerleşimini kökleştirmek ve sürekli kılmak için Yahudiler, Levantenler ve Ermenilerle iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Amacı onların desteğini sağlamaktı. İzmir, Manisa, Salihli ve Bergama’da bazı Yahudiler söz konusu Yunan talebine olumlu yanıt vermişlerdir. Örneğin Londra’daki Yunan delegasyonunun yaptığı ankete göre

⁵³² Şenocak, a.g.e., s. 204.

⁵³³ Siren, a.g.e., s. 241–242

⁵³⁴ Şenocak, a.g.e., s. 204.

⁵³⁵ T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya No:30, Gömlek No:4, Fon Kodu: HR.İM.,13 Haziran 1923, Dosya No:33, Gömlek No:41, Fon Kodu: HR.İM.,12 Kanunuevvel 1923, Dosya No:33, Gömlek No:42, Fon Kodu: HR.İM., 12 Kanunuevvel 1923, Dosya No:33, Gömlek No:53, Fon Kodu: HR.İM., 2 Kanunusani 1924.

Salihli ve Manisa Yahudi cemaatinin yönetim kurulları, Yunan yönetiminden memnun olduklarını bildirmişlerdir. Süvari yüzbaşı Midillili Ahmet ise Bergama Yunanlılar tarafından işgal edildiği zaman, Ermeni ve Yahudi cemaatlerinin Yunan Tabur Kumandanına kurtarıcı sıfatıyla başvurduklarını anlatmış ve İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği gün Yahudilerin Türk bayrağını kastederek “*Ey Türkler Ay yıldızı artık gökte görmeyeceksiniz.*” demiştir. Aynı zamanda İzmir’de Durdoğlu adlı bir Yahudi’nin Yunan subaylarına ziyafet verdiğini de öne sürmüştür. Söz konusu ziyafet, İzmir Türk Sesi gazetesinde yayınlanan bir makalede ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Ziyafetin verildiği alana Şalom Franko adlı bir arkadaşıyla beraber giden Mahmut Hıfzı, gözlemlerini şöyle anlatmaktadır:

“...Karoça bizi rıhtıma götürüyordu. Kramer’in paralel cihetinden girdik. İnsan dalgaları içinde çalkalanıyordu. Bende gayrı tabii, ruhi ıstırap vardı. Bir tek fesli, daha doğrusu Türk ve Müslüman’a ait nişanlardan eser yoktu. Rıhtıma çıkmış idik. Kolonaridi gazinosunun hizasına geldiğim zaman, yürekler acısı manzara karşısında metanetimi muhafaza etmek üzere sebat ediyordum. Kolonaridi’nin rıhtıma bakan İngiliz, Yunan, Musevi bayrakları, mavili beyazlı elektrik ampulleri, defne dalları ile matemi bir renk almış idi. Gazinonun içerisinde Adinolfi’nin mastaba-i musikisi Rum-Musevi natika pervazlarına tahsis edilmiş ve içeride de gazinonun dışarındaki tertibatı ortaya çıkarıyordu. Gazinonun içerisi Museviler ile dopdolu idi. Fes giyen başlarda şapkalar görünüyor, bu ruhu, şekli başkalaşmanın ortaya çıkardığı karışık manzarayı seyir ve temaşadan ibret almamak mümkün mü idi? Musevilik, İsevilik gibi dini arızalar ortadan kalkmış yek ahenk olarak şitaret-i siyasiye içinde kaferan ve hazalan savuran hatipleri dinliyorduk.

Emraz-ı Tenasüliye Doktoru Nikolaki kürsi-i hitabette idi. Diyordu ki:

‘Musevilik ile İsevilik arasında münafaret-i mezhebiyye sevkiyle meydana çıkan ve senelerden beri cahilane taassup ile devam eden sakat, iğrenç arızaları izale edeceğiz. Biz mütefekkiirlere düşen vazife Türklerin zulmünden kurtulduktan sonra reha ve saadet peşinden elbirliği ile koşturmaktır. Musevilerin de nail-i istiklal olmalarıyla neticelenen Türk hezimet-i edyan-ı saireye şarkta feyz ve selamet veriyor. Şimdiden bu mazhariyeti burada takdis ve takdir edelim. Yunan Musevi istiklalinin nişanı olan bayraklar yan yana nasıl duruyor ve sevimli manzara teşkil ediyorsa bu işaret-i mahsusayı da izhar eylemek isterim ki: Yunan bayrağı mavi ve beyazdır. Mühr-ü Süleyman’da dahi mavi ve beyaz vardır. İşte zaten tesadüfün sevk-i lütfüyle husule gelen mukarenet-i elvam Musevilerle Yunanlılara atide yüksek semavi unvanlar hazırlıyor.’

Yunanlı hatipten sonra mevki-i hezeyana Frenk mahallesinde fotoğrafçılık eden Pedeva biraderlerden birisi geldi. Bu Musevi dahi:

‘Artık alaka-yı mezhebiye ile yekdiğerimize nefret etmek kurun-u nükfuztanın esmer basit zihniyeti idi. Bu hatıralar karanlık içine gömüldü. Şimdi Museviler yeni mefkûre peşinde koşuyor, dini şaibeleri yıkıyor. Asri endişe ile iktisadi gaye ile istiklal-i siyasiyesine kavuşuyor, zaten bizim tarihte ve siyasette diyanet ve milliyet noktalarında büyük düşmanımız Türklerdir, Müslümanlardır. Türklerin bugünkü ve yarınki hezimetlerinin ebediyen devam edeceğine şüphe yoktur. Şarkta, garpta Türklerin heyula-yi hiçi vaziyeti meydandadır. Yunanlılığın parlak muzafferiyeti, yüksek medeniyeti bu havalideki Museviliği de kurtarıyor. Gözlerimiz kamaşıyor. Ve bir eliyle gayet büyük bir kıtada muallâk bulunan Venizelos’un tasvirini gösteriyor. İşte bu halaskarımız ‘Yaşasın!’ diyor. Ve Zito Venizelos alkışları el şakırtıları içinde devali eyliyordu. Diğer tarafta siyonist gazetelerin tasvirleri vardı. Rumlar da ‘Yaşasın Museviler!’ diye bağıryorlardı...’’⁵³⁶

Bu ziyafetin İzmir Yahudi cemaati tarafından verildiği şüphelidir. İzmir Yahudi cemaatini temsil eden Hahambaşı ve Cemaat Yönetim Kurulu üyelerinin katılım katılmadığı belirsizdir. Makalenin yazarı Mahmut Hıfzı, siyonistlerden ve mavi beyaz bayraklardan söz etmiştir. Dolayısıyla ziyafetin, Siyonistler tarafından verildiği ya da onların bu ziyafete katıldıkları söylenebilir. Yunan Hükümeti, Londra’da bulunan Siyonist Konsey ile ilişki kurmaya çalışmış, bu ilişkiyi İngiliz Hükümeti aracılığıyla sürdürmüşlerdir. Siyonist hareket 1917 Balfour Deklarasyonu’ndan sonra Osmanlı Devleti’nde yoğunlaşmış ve İzmir’in işgalinden sonra uygun ortam bulmuş fakat sınırlı kesime ulaşabilmiştir. Siyonizm Kurtuluş Savaşı’nda I. Dünya Savaşı esnasındaki olumsuz koşullar kadar etkili olmamış, sadece yoksul mahallelerde etkili olmuştur. Fakat cemaatin kendisi de bu kişilerle mücadele etmiştir.⁵³⁷

Bu dönemde bazı yazarlar tarafından İzmirli Yahudiler Yunan işgalini desteklemek ve yaşadıkları ülkeye ihanet etmekle suçlanmaktadırlar. Balkan Savaşı yenilgisinden sonra Yunan ve Bulgarlar tarafından işgal edilen kentlerde yaşayan Yahudilerin büyük bir kısmı İstanbul ve İzmir’e göç etmiştir. Bu göçlerin olmasındaki en önemli neden Hristiyan antisemitizm korkusudur. Yunan işgali sırasında İzmir Yahudi cemaatinde işgalin ortaya çıkardığı korku, yönetim değişikliği ve azınlık statüsündeki Yahudi cemaatinin geleceğinde oluşan belirsizlik

⁵³⁶ Siren, a.g.e., s. 244–248.

⁵³⁷ A.e.

Yahudilerin bir kısmının ülkeden göç etmesine neden olmuş veya onları İngiliz, Fransız ve İtalyan uyruğuna geçme girişimine yöneltmiştir.⁵³⁸

Yine bu dönemde İzmir sokaklarında Yunan izcilerle beraber dolaşan Museviler görülmüş, havralar üzerine mavi ve beyazdan oluşan bayraklar asılmıştır. İşgal günlerinde Yunan işgal kuvvetleri ile işbirliği yapan Türkler de çıkmıştır. Köylü gazetesinin sahibi Mehmet Refet ve Islahat gazetesinin sahibi Avukat Emin bunlara örnektir. Yahudiler de düşmanla işbirliği yapan Türkler gibi bu dönemde eleştirilmiştir.⁵³⁹

1922–1923 yılları arasında İzmir’de Türklerle Yahudiler arasında ilişkilerin kötü olduğunu gösteren bir veriye rastlanmamıştır. Sadece Yunan işgalinin bitmesinden sonra Türk Sesi gazetesinde Yahudileri hedef alan bir dizi makale yayınlanmıştır. Bu makale kentte Türk Yahudi ilişkilerinin bozulmasının kanıtı değildir; yeni Türk devleti tarafından izlenecek olan ekonomi politikasının temel ilkelerini dile getirmektedir:

“Musevi memurların kendi hemcinslerine daima tahsilât göstermeleri ve Musevi ticaretini himaye yolunda bizzat ve bilfiil meşgul olmaları Türk tüccarının aleyhine bir vaziyet ihdas etmektedir... Zaman Musevileri şehrimiz Türk iktisadiyatına ika ettikleri suikastlar hakkında bir sene evvel ortaya attığımız esasları inkâr kabul etmeyen birer hakikat şekline sokuyor. Türk iktisadiyatını temelinden sarsan bu tehlike karşısında bazı cemiyetlerin müdafaa vaziyetine geçtiğini de görüyoruz... Geçen sene bu sütunlarda Türk erbab-ı ticaretinin Musevi tehlikesine karşı birleşmesini tavsiye ederken memleketten giden unsurlara mensup bazı zümrelerin arkada bıraktıkları boşluğu hemen doldurmak lüzumunu şiddetle müdafaa etmiştik... Biz ilerde inkişaf edecek olan Türk ticaretinin sağlam bir esasa istinat edebilmesi için simsarlık ve komisyonculuk gibi bazı mesalikin herhalde Türkler tarafından temsil edilmesi savletine kani idik...”⁵⁴⁰

⁵³⁸ A.e., s. 247.

⁵³⁹ A.e., s. 248.

⁵⁴⁰ A.e., s. 251–252.

Mustafa Kemal Paşa 1923'te İzmir İktisat Kongresi için İzmir'e gittiği zaman, oradaki Musevi cemaati liderini özel olarak ziyaret etmiş ve onlara teşekkür etmiştir.⁵⁴¹

Yahudiler işgal sırasındaki bu tavırlarını İzmir'in geri alınmasından sonra da devam ettirmiş ve gönüllü olarak askere gitmişlerdir. Musevi vatandaşlar askerlik yoklamalarını yaptırmak için ellerinde bayraklar ve önlerinde çalgılarla İzmir'in büyük caddelerinden geçerek askerlik şubesine gitmişler ve Bornova Asker Alma Şubesine mensup gençler de ellerinde bayraklar ve çalgılarla şubeye müracaat ederek son muayenelerini yaptırmışlardır.⁵⁴²

Bayındır'da Jak Uziyel adında bir Yahudi, Mustafa Kemal Paşa'nın casusu olduğu iddiasıyla Yunan makamlarınca tutuklanıp hapsedilmiş, daha sonra kent dışına sürülmüştür. Uziyel, kurtuluşa kadar İzmir'de ikamet etmiş, daha sonra kentine dönebilmıştır. Yunanlılar Ödemiş'i işgal ettiğinde Haham İshak Franko Yunan ordusunu karşılamaya çıkmayı reddetmiştir. Menemen Yahudileri de tüm diğer kent ve ilçelerdeki din kardeşleri gibi evlerine ve dükkânlarına Yunan bayrağı asmayı reddetmişlerdir.⁵⁴³

Tire'de ikamet eden Yahudiler işgal ordusunun hareketleri ile ilgili bilgileri devamlı olarak Milli Kuvvetlere bildirmişler, Müftü ile sıkı ilişkide olup İzmir'deki politik çevrelerle temas sağlamışlardır. Bu arada Haham İsmail Kohen işgal kuvvetleri subaylarından birinin cenaze törenine iştirake mecbur edilmemek için görevinden istifa etmiştir. Çeşme'de Belediye üyesi Salamon Tuvi her zaman Türk davasını savunmuş ve yerel bütçenin Yunan komutanına bir Türk memur vasıtasıyla gönderilmesinde ısrar etmiştir. Türk Ordusu Çeşme'yi geri alınca Yarbey Celal Bey, kendini makamında ziyaret ederek “*Hoş geldiniz.*” diyen Tuvi'yi “*Vatan için yaptıklarına teşekkürler.*” sözüyle onurlandırmıştır.⁵⁴⁴

Bergama Yahudi Okulu Müdürü Benjamen Katan bir taraftan kent halkına harekât hakkında devamlı bilgi iletirken diğer taraftan İzmir ve yöresinin özel bir

⁵⁴¹ Tuncoku, a.y., s. 559–571.

⁵⁴² “İzmir'de Musevi Askerlerinin Tezahüratı”, **İkdâm**, 15 Kânunusani 1923, s. 3.

⁵⁴³ Güteryüz, a.y., s. 2.

⁵⁴⁴ A.y.

idareye kavuşması için [özerk statü] Yunanlılarca hazırlanan dilekçenin imzalanmaması yönünde başarılı bir kampanya yürütmüştür. Aynı zamanda, Yahudi mahallesine bir Türk karakolu kurulmasını da sağlayan Katan'a Türk ordusu Bergama'yı kurtardığında komutan “*Biz dağda iken yurdun özgürlüğü için yaptıklarınızı öğrendik, teşekkür ederiz.*” diyerek iltifat etmiştir.⁵⁴⁵ Dilekçe yalnız Rumlar ve Ermenilerce imzalanmıştır.⁵⁴⁶

7. Diğer Bölgelerde Milli Mücadele ve Türk Musevileri

İşgal kuvvetleri Aydın'a girdiğinde Rum, Ermeni ve hatta bazı Türk evlerinde Yunan bayrağı asılmışken Yahudi evlerine asılmamıştır. Yunan işgal kuvvetlerini karşılayan kurula Yahudiler katılmamışlardır.⁵⁴⁷ Cemaat Başkanı Behor İsak Halegua Yunanlıları karşılamaya giden Belediye Heyetine katılmayı reddetmiştir.⁵⁴⁸

Aydın'da işgal sırasında Yahudi Katan ailesi Kuvayimilliyeden bazı kişileri evlerinde saklamıştır. Bunu öğrenen Yunan askerleri Katan ailesinin evini kuşatmış ancak Katan ailesi, Türkleri teslim etmeyi reddetmiştir. Yunanlılar, başından beri Yahudilerden gördükleri olumsuzlukların da etkisi ile evi ateşe vermiştir. Evin erkeği alevler arasından kurtulmayı başarsa da eşi Ruben ve Bünyamin Katan'ın annesi Coya Katan ile Türklerden bazıları yanarak ölmüştür. Bu olay Yahudiler arasında büyük tepkilere yol açmış ve Aydın Yahudilerinin çoğu Nazilli, Denizli, Eğirdir ve Antalya'ya göç etmek zorunda kalmışlardır.⁵⁴⁹

Söke Mal Müdürü Albert Kadranel, kaymakamın başkanlığında yapılan bir toplantıda İstanbul Hükümetini eleştirerek Ankara'nın desteklenmesini istemiş ve bundan böyle toplanan vergileri Ankara'ya göndereceğini açıklamıştır. Galanti'nin belirttiğine göre, bu toplantıdan sonra 4.500 lira olan ilk parti vergi Yörük Ali Efendi tarafından toplanarak Aydın ve Muğla yöresinde faaliyet gösteren Demirci Mehmet

⁵⁴⁵ A.y.

⁵⁴⁶ Yetkin, a.g.e., s. 203.

⁵⁴⁷ Yetkin, a.g.e., s. 204.

⁵⁴⁸ Güteryüz, a.y., s. 2.

⁵⁴⁹ Yetkin, a.g.e., s. 55.

Efe'ye gönderilmiştir.⁵⁵⁰ Daha sonra da Kadanel, vergileri İstanbul Hükümeti yerine Ankara'daki Misak-ı Milli Hükümetine göndermiştir.⁵⁵¹

Manisa Yahudileri, Yunanlıların, İzmir ve çevresinin Osmanlı Devleti'nden ayrılıp özerk statüye sokulması için Ağustos 1922'de İzmir'de yapacağı kongreye katılmayı reddetmişlerdir.⁵⁵²

Mustafa Kemal Paşa 5 Şubat gecesini Akhisar'a gitmek üzere İzmir'den ayrılmıştır. Çiftlik'e uğramış, askeri kıtaları denetlemiş ve eşi Latife Hanımla birlikte buradaki hastaneyi ziyaret etmiştir. Burada yaşayan Museviler yeni evli Mustafa Kemal Paşa ve eşi Latife Hanım'a mutluluklar dileyerek üç beyaz güvercin hediye etmiş ve kolordu adına bir ziyafet vermiştir. Musevilerin konuşmasına cevap olarak Mustafa Kemal Paşa “ *Musevilerin hüsnü vefası baki kaldıkça onlara bağrımızda samimi yerler vardır.*” demiştir.⁵⁵³ Ayrıca Akhisar'daki Or Yehuda Çiftliği 1919'da Yunan ordusu tarafından tahrip edilmiştir.⁵⁵⁴

14 Haziran 1921 günü Kilis'in Kefergani Köyü'nde Fransızlara karşı direnen Kuvayimilliyeye katkı sağlamak için Kilis ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk ve Milliye merkezine yardım etme konusunda⁵⁵⁵ anlaşmaya varan Kilis'in ileri gelenleri ve seçkinleri arasında Kilis Yahudi Cemiyeti Başkanı Murdah Şireym de bulunmuştur. Şireym, üstlendiği görevi yerine getirmiş ve bu nedenle kendisine beyaz şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir. Murdah Şireym, bağışlarına karşı 1922 yılında Türk Hava Kurumu tarafından da bir madalya ile ödüllendirilmiştir.⁵⁵⁶ Mersin tüccarlarından Zufef Fahri Efendi Hilal-i Ahmere üç bin lira bağışta bulunmuştur.⁵⁵⁷

Atatürk'ü Ankara'ya gelişinde karşılamaya başta müdürleri olmak üzere o zamanki Musevi Okulu talebeleri de katılmıştır. Küçük bir çocuk olan Rebeka L. Tezman, o gün çok üzülüğünü, okullar sırayla geçerken müdürlerinin, diğer okul müdürlerine “*Siz buyurun, siz buyurun.*” diyerek okullarını sona bıraktığını

⁵⁵⁰ Yetkin, **a.g.e.**, s. 203.

⁵⁵¹ Besalel, **a.g.e.**, s. 55.

⁵⁵² Yetkin, **a.g.e.**, s. 203.

⁵⁵³ Atatürk, **Atatürk'ün Tüm Eserleri**, c. 15, s. 108.

⁵⁵⁴ **A.y.**

⁵⁵⁵ Gülerüz, **a.y.**, s. 2.

⁵⁵⁶ Besalel, **a.g.e.**, s. 55.

⁵⁵⁷ “Bir Musevi'nin Üç Bin Lira Teberruu”, **İkdam**, 29 Mayıs 1922, s. 2.

anlatmıştır. 27 Aralık gününü Ankaralılar milli bir bayram gibi kutlarlar. Okullarda olayın önemini belirten konuşmalar, törenler yapılır, o günü canlandıran seymenler, atlılar, fener alayları medyaya, cam ekrana yansır, tüm ülkede yankılanır. Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler parasız gelmişlerdir. Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti halktan, memur ve subaylardan para toplayıp Kurtuluş Savaşı için Ankara’da yapılması gereken hazırlıklara ve tanıtımlara büyük katkıda bulunmuşlardır. Ankara Yahudileri de destek vermiştir. Ankaralı Eliza Bahar Berkün, büyükbabası Mumcu Gerşan Bahar’ın makbuz karşılığı para verdiğini, onun gibi para yardımı yapan diğerlerinin de olduğunu ve sonradan bu paraların ödendiğini, büyükbabasının ise makbuzu yangında yok olduğu zaman tekrar başvurmayıp helal ettiğini anlatmaktadır.⁵⁵⁸

1921 yılında düşman tarafına geçip Mustafa Kemal Paşa’nın hayatına kasteden Çerkez Ethem daha sonra Suriye’ye gitmiş ve orada yaşayan bazı kişilerle Milli Mücadele karşıtı faaliyetlere başlamıştır. Bu girişimde bulunanlar yakalanarak adliyeye teslim edilmişlerdir. Yahudiler Çerkez Ethem’e karşı yapılan genel gösterilere katılmışlardır.⁵⁵⁹

B. Türk Musevileri ve Lozan Antlaşması

Lozan Antlaşması’nın imzalandığı 24 Temmuz 1923 gününü müteakip Museviler de Türkler gibi bayram kutlamalarına başlamış, 23 ve 24 Temmuz günlerini tatil etmiş ve hahamhanenin emriyle şehrin havralarında ayinler düzenlemişlerdir.⁵⁶⁰

Hayim Nahum Efendi Milli Mücadele ve Ankara Hükümeti yanlısı tutumunu Lozan Konferansı’nda da sürdürmüş, Türkiye’yi temsil etmiştir. Nahum Efendi’nin adı, Fransız ve İngiliz Dışişleri Bakanlığının Lozan’a katılanlar listesinde olmasına rağmen Türkiye’nin resmi listesinde yoktur. Resmi gazetede ve diğer gazetelerde de onun adı yayınlanmamıştır.⁵⁶¹ Diğer taraftan pek çok tarihçiye göre konferansa giden Türk delegasyonu içinde danışman olarak bulunan Hayim Nahum Efendi bu görevini

⁵⁵⁸ Beki L. Bahar, **Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri**, İstanbul, Pan Yayıncılık, 2003, s. 73–74.

⁵⁵⁹ **A.e.**, s. 213.

⁵⁶⁰ “Sulh Bayramı ve Museviler”, **İkdam**, 24 Temmuz 1923, s. 3.

⁵⁶¹ Grosman, **a.g.e.**, s. 199.

konferansın ilk dönem görüşmelerinin yapıldığı, 22 Kasım 1922 ile 4 Şubat 1923 tarihleri arasında sürdürmüştür.⁵⁶² Türk heyetinin ikinci üyesi Rıza Nur, anılarında onun Lozan'a kendiliğinden geldiğini yazmıştır.⁵⁶³ Konferansa katılan Türk gazetecilerinden Ali Naci Karacan “*Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*” adlı eserinde “*Yüksek mühendis okulu Fransızca öğretmeni, şimdi [1943] Mısır hahambaşısı*” şeklinde tanıtarak danışmanlar içinde göstermiştir.⁵⁶⁴ Ayrıca 16 Ocak 1923 tarihinde Başbakan Hüseyin Rauf Orbay imzasıyla İsmet Paşa'ya gönderilen bir şifre telgrafla “*Hayim Nahum Efendi'ye buradan memuren suret-i hususiyede İngiltere'ye izamından [ulaşmasından] Kânunusani [Ocak] nihayetine kadar dört aylık masarîf ve tahsilât karşılığı olarak beş bin lira verildiğinden tahsilâtın Şubat bidayetinden [başından] yürütülmesinin...*” talimatının verilmesi, görevinin resmi olduğunu göstermektedir.⁵⁶⁵ Yine bu danışmanlık⁵⁶⁶ görevine getirilmesinde onun 1901–1903 yılları arasında Mühendishaneyi Berr-i Hümayunda [Topçu Okulu] öğrenci olan İsmet İnönü'ye burada Fransızca öğretmenliği yapmış olmasının da etkili olabileceği düşünülebilir. Zaten İsmet Paşa da kendisini müşavir tayin ettiğini belirtmektedir. Nahum Efendi özellikle Paris'te görüşmelerin kesilmesini önlemek için gösterdiği çabalarıyla dikkatleri çekmiş, Türk basını Türkiye yararına yaptıklarından övgüyle bahsetmiştir. Paris'teki Yahudi gazeteleri ise Nahum'un üstlendiği görevi eski bir Sefarat diplomasi geleneğinin içine sokarak Hüday ibn Şarput ve General Valensi gibi tarihteki ünlü Yahudilerle kıyaslamışlardır.⁵⁶⁷

Hayim Nahum Efendi'nin Lozan'daki görevi ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Fethi Okyar Hayim Nahum Efendi'nin Lozan'daki görevini şöyle anlatmıştır:

“Lozan Barış Görüşmesinin kesilme safhasından sonra temaslar hususi olarak devam eder. Bu arada murahhas heyetimizde müşavir olarak bulunan Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin büyük faaliyetleri görülür.”⁵⁶⁸

⁵⁶² E. Benbassa, bu görevin resmi bir görev olmadığını belirtmiştir. [Benbassa, a.g.e., s. 51.]

⁵⁶³ Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım II: Rıza Nur-İnönü Kavgası Lozan ve Ötesi**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1992, s. 294.

⁵⁶⁴ Ali Naci Karacan, **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1993, s. 50.

⁵⁶⁵ Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları (1922–1923)**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 391.

⁵⁶⁶ **T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, Sayı: 2166, Dosya No:400-4, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:6.45..6., 14 Kanunusani 1923. Besalel, a.g.e., s. 56.

⁵⁶⁷ Güler, a.g.e., s. 243–245.

⁵⁶⁸ Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Haz. Cemal Kutay, İstanbul, Tercüman Yay., 1980, s. 332.

Buna rağmen basında Türk Musevilerinin Lozan görüşmeleri sırasında kendilerinin lehine bazı kazanımlar elde etmek için uğraştıkları iddia edilmiştir. Avram Galanti bu iddiaları reddederek Türk Musevilerinin Türkiye'nin bağımsızlık ve kalkınmasına engel olacak her kanuna karşı olduklarını ve Türkiye'ye kabul edildiklerinden bu yana Türk milletine, devletine ve padişahına müteşekkir kaldıklarını söylemiştir.⁵⁶⁹

İsviçre'nin Cenevre şehrinde eskiden beri küçük bir Musevi cemaati vardır. Cenevre Türk Musevileri cemaati 10 Aralık günü İsmet Paşa başkanlığındaki Türk delegasyonu onuruna bir ziyafet düzenlemişlerdir. Cemaatin başkanı, cemaatin önde gelen şahısları ile gençlerin katıldığı ziyafete, Türk delegasyonu ve bazı mütehasıslar ile Türk gazeteciler davet edildiler. İsmet Paşa ile Rıza Nur ve eski Hahambaşı Hayim Nahum Efendi Cenevre'deki ziyafete katılmışlardır. Ziyafet Cenevre Gölü'nün sahilinde gerçekleşmiştir. Bu ziyafette Musevi vatandaşlardan birinin küçük kızı, Türk renklerini gösteren bir elbise ile sadece kırmızı güllerden oluşan büyük bir demeti elinde tutarak Paşa'nın önüne gelip "*vatanın büyük kurtarıcısına*" sözleri ile demeti Paşa'ya takdim edince Paşa küçük kızı taltif etmiştir. Bu ziyafete ayrıca Cenevre Hükümeti erkânından üç kişi, Cenevre hahambaşısı, eşi, Profesör Benar ve bazı gazeteciler katılmışlardır.⁵⁷⁰ Bu yemekte Cenevre hahambaşısı Mösyö Ginsburger, Türk Delegasyonu Başkanı İsmet Paşa'ya hitaben şöyle demiştir:

"Cenevre Küçük Türk Musevi Cemaati Başkanı tarafından bu mecliste söz almaya davet olundum, bu onuru kabul etmeseydim, görevimde kusur etmiş olurum. Zira barış hizmetkârı olan ben, peygamberin yaptığı gibi, milleti ne olursa olsun, her barış müjdecisini, heyecanlı bir mutlulukla selamlamayı görev sayarım.

Savaşa son vermek için acı duymuş milletlerin görüşmelerde ve önerilerde buldukları özlemlerle beklenen saati coşturmak ve yüceltmek dünyanın dehşet veren felaketlerine çare aramak, mutluluk, kurtuluş ve dünya kardeşliği döneminin yeni başlangıcını sağlamak görevini içimizden kim reddedebilir?

Cenevre Türk Musevi Cemaati, huzurunuzda vatana bağlılığını doğrulamak ve yinelemek ve kaderinizin hak ve adalet çerçevesinde gerçekleşmesi dileklerini belirtmek

⁵⁶⁹ "Türkiye'de Museviler, Lozan'da Bir Şayia ve Avram Galanti Bey'in İzahatı", **Akşam**, 13 Kânunuevvel 1922, s. 2.

⁵⁷⁰ "Türkler-Museviler", **İkdam**, 18 Kânunuevvel 1922, s. 1.

için, dünya kaderiyle birlikte milletimizin geleceğinin belirlendiği ve kararlaştırıldığı bu anı seçti. Bu cemaat, Türkiye’de atalarına dağıtılan iyilikler ve koruma için teşekkür borçlu olduğunu ve fedakârlığını açıkça yinelemeyi bir görev bildi.

Onlar [Museviler] unutmazlar ve unutamazlar da. Onlar, tarihin en karanlık saatlerinde, baskılara ve kovuşturmalara maruz kalıp da hangi toprakta sığınak bulabileceklerinin üzüntüyle kendi kendilerine soran bütün Musevilere verilen yüce gönüllü misafirliği hatırlarlar. Onlar, doğdukları, büyüdükleri, büyük bir aşk ile sevdikleri ve akrabalarının mezarlarıyla beraber doğdukları yerlerin bir parçasını sürdükleri yerlere kadar beraber götürdükleri vatanlarının birer birer kapandığını gördüler. O zaman, sultanlar nezdinde, avutucu güzel karşılamayı, koruyucu sığınağı ve güvenliği buldular.

Efendiler, büyük manevi yoksulluk ile dolu o zamanların belgeli tanıklıklarını belirtmeye gerek yoktur.

Fakat kırımlardan, toplu olarak öldürülmelerden kurtulmuş olanlara, Türkiye görülmemiş sığınakla birlikte özerklik, hükümet nezdinde resmi temsil, ibadet özgürlüğü, öğretim özgürlüğü veriyordu. Türkiye, mahkemelerini, özel yargı hakkını tanıır, hayır müesseselerinin gelişmesine yardım ederdi. Bir süre sonra eski vatanlarında kovuşturmaya uğramış bu Musevilerin pek çokları, Tanrı’ya şükür, geçmişi kınadıktan, yanlışlarını terk ettikten, kabahatlerini düzelttikten sonra insafli, adaletli ve cömert olmuş ve dünyaya adalet ve görev örneği vermiş olan üvey vatanlarına, sultanların barış elçileri sıfatıyla dönerlerdi.

İşte Efendiler, tarih böyle yazıyor. Bunun üzerinden beş yüz yıl geçmiş. Bugün henüz baskılara uğrayıp da ustalıkla sürdürülen ve çıkar amacıyla işlenen pek çirkin boş inancın kurbanı olan milyonlarca dindaşlarımız için temenni olunabilen rahat! Ve bugün, milletin içine girip vatandaş olan bu Türk Musevileri, yeniden kurulan demokratik Türkiye’de vatandaşlarıyla beraber bayındırlık, yeniden inşa ve milli kurtuluş ve mutluluk işleri için hazırlanıyorlar. Cenevre Küçük Musevi Cemaati geleceğın bu vaatlerine karşı büyük bir mutluluk hisseder. Barışın tan vaktinde bu cemaat, umutlarınıza katılır ve Talmud’un sözleri gereğince ‘hiçbir iyiliğın barış kadar değerli olmadığını’ bilerek genel barışın tan vaktini, iç barışı, özellikle hak ve kardeşliğın ürünü olan barışma dönemini selamlar.

Bana gelince, hahambaşı ve Fransız sıfatıyla, ben de, barışmış milletlerin, düşmanlığı bırakmalarının ve baskılar sonunun tatlı düşünceleriyle kalbimi doldurmak isterim. İnsanlığın, iyilik ve mutluluğa doğru olan ağır yürüyüşünde, ulusların geri gitmeden, yanlış adım atmadan, düşmeden ve yeniden yolu kanatmadan yürüyeceğini hayal etmek isterim. Irkları ve dinleri ayrı ayrı olan milletlerin ve insanların bu birleşmesini candan ve gönülden dilememeye kim cesaret edebilir?

Peygamberin sözlerini ortaklaşa tekrar eden uluslar, ‘Uzak olanlara selam, yakın olanlara selam olsun.’ derler. İşte bunun için, ekselans, Cenevre Küçük Türk cemaati gibi

minnettar olan İsrail ulusu, kalbinde sakladığı bu pek çok kimsenin bilgisi olmayan inkâr edilemez olayları açığa vurmakla mutluyken, sizi selamlamakta, sevinç hisleri ve içtenlikle ‘Hoş geldiniz’ derken, ataerkil sözleri söylemeye cesaret ederim: Siz ki birlik, barış ve kurtuluşun müjdecisisiniz, gelişiniz kutlu olsun. Dünya barışı ile milletlerin barışmasının şanlı yapımcılarından biri olmuş olduğunuz için, dönüşünüz de kutlu olsun. Sağlığınıza içiyorum. Ekselans”⁵⁷¹

Yemeğin sonlarına doğru cemaatin başkanı kalkarak bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Türk ordusunun büyük kahramanlığına değinmiştir. Cenevre’deki Türk Musevilerinin vatanlarını hiç unutmamış olduklarını ve vaki olan zaferle bunun kanıtlandığını, Musevi cemaatinin bağlılık hisleri ile dolu olduğunu söyledikten sonra davete icap eden Heyet-i Murahhasaya teşekkür etmiştir. Bu arada Hahambaşı Efendi ayağa kalkıp Tevrat’ın bazı sözlerinden alıntı yaparak İsmet Paşa’ya hoş sözler söylemiş; İsmet Paşa da bu hoş sözlere karşı söz alarak Musevilerin Türk milletine bağlılığından bahsetmiş ve herkesin Musevileri örnek alması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra sulh konferansına geçerek Türk Heyet-i Murahhasasının samimi barış niyetleri ile buraya geldiğini, bunun için istekler ve tekliflerde orta yol ile hareket etmekle beraber henüz bir netice elde edilemediğini, milli sınırların belirlendiğini, bunun haricinde bir şey verilse dahi istemeyeceklerini ve bunu da her milletin vicdanen kabul etmesi gerektiğini söylemiştir. Buralara uzun yollardan Mondros ve Mudanya’dan geçerek geldiklerini, durumlarının artık daha güçlü olduğunu ve kendilerine karşı ne gibi tertibat yapılırsa yapılsın milli sınırlarımıza karşılık gelmeyen tekliflere boyun eğmeyeceklerini vurgulamıştır. Bu davanın hak davası olduğunu, Türkiye’nin bu konferansta mazhar ve galip tavır ve hareketleriyle değil itidal ve tevazu ile hareket ettiğini, barış konferansı başarı ile neticelenmezse bunun sorumlusunun kendileri olmayacaklarını belirterek nutkunun sonunda şöyle demiştir:

“Biz buraya hüsn-ü niyetle geldik. Fakat yalnız bir tarafın hüsn-ü niyet sahibi olması yeterli değildir. Karşımızdakilerin de bu fikirde olması gerekir. Binaenaleyh başarısızlığın sorumluluğu bize ait değildir.”⁵⁷²

⁵⁷¹ Bilal N. Şimşir, **Lozan Telgrafları (1922-1923)**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 24, 198, 199. Galanti, **Türkler ve Yahudiler**, s. 77-79.

⁵⁷² “Türkler-Museviler”, **İkdam**, 18 Kânunuevvel 1922, s. 1.

Paşa, Türk Musevilerini övüp Musevilerin I. Dünya Savaşı'nda sadık ve cesur askerler olarak yer aldıklarına değindikten sonra⁵⁷³ Türkiye Musevileri ile ilgili olan ve Museviler dünyasında fevkalade iyi bir etki bırakan siyasi bir nutuk söylemiştir. Lozan Görüşmeleri sırasında üzerinde en çok ısrar edilen mesele, azınlıklar meselesiydi. İtilaf Devletlerinin delegeleri, azınlıklara verilmiş olan eski ayrıcalıkların yerinde bırakılmasını, Türkiye'den ısrarla istiyorlardı. Türkiye baş delegesi, nutkunda bu meseleye de değinerek İtilaf Devletlerine şu cevabı vermiştir:

“Bu toplantımıza memleketimizde önem verileceği kuşkusuzdur. Dışarıda Türklerle Yahudilerin kardeş gibi yaşadıklarını memnuniyetle haber alacaklardır. Bugün Türk ve Yahudi bağlantıları eskisinden daha kuvvetlidir. Her yerde olduğu gibi Yahudiler Türkiye'de düzeni, pratik ilerlemeyi ve uyumu temsil ederler. Bu uyum çerçevesinde onların oynamış oldukları rol incelenirse günümüzde büyük bir önem kazanırlar. Yahudiler çalışırlar; memleketimizde Türkler kadar mutludurlar. Onlar kadar, çünkü hariçten gelen fena yansımalara kulak asmadılar. Bu yurdu kendilerinininki gibi sayarlar. Eğer herkes bu örneği izleseydi memlekette tam bir uyum oluşurdu. Herkes, Musevileri örnek olarak alsın.”⁵⁷⁴

Cenevre Hükümeti Başkanı Mösyö Farar'a vekâleten gelmiş olan Mösyö Jinyo, İsmet Paşa'nın bu nutkuna bir cevap vermiştir. Bütün dünyanın beklediği barışın gerçekleşmesi için İsviçre'nin tercih edilmesinin kendileri için mutluluk verici olduğunu ve Türklerin istiklal isteklerinin kendileri tarafından takdir edildiğini vurgulamıştır. Ayrıca Türklerin, barışın gerçekleşmesi için gösterdikleri samimiyetin kendileri tarafından görüldüğünü ve bu sulhun gerçekleşmesi için Türklerin gösterdikleri iyi niyeti göstermeyenlerin büyük mesuliyet altında olduklarını ifade ederek İsmet Paşa hakkında destekleyici sözler söylemiştir. Bu arada eski Türk dostu olan profesör Türkiye'ye gitmeden önce Türkiye ile ilgili yazılmış yazılar ile kafasının dolduğunu fakat Türklerin içine girdikten sonra bu iftiraların yalan olduğunu görerek kendisinin Türk dostu olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Balkan ırkları arasında her kavimden daha çok itimada layık olduğunu ve Türk milletinin barışın gerçekleşmesi hususunda iyi niyetinin açıkça görüldüğünü, bu takdir edilmeden barışı gerçekleştirecek olurlarsa haklı olarak Türklerin buna rıza göstermeyeceğini de sözlerine eklemiştir. Son olarak da İsmet Paşa'nın Cenevre'ye

⁵⁷³ Besalel, a.g.e., s.58.

⁵⁷⁴ Galanti, a.g.e., s. 217-218.

gelerek kendilerini onurlandırdığını dile getirmiştir. Paşa'nın nutku orada bulunanlar üzerinde çok etkili olmuştur. Orada bulunan Cenevreliler gazeteciler nutku gazetelerinde basmışlardır. Özellikle de Paşa'nın sulhun hala gerçekleşmediği, Türkiye'nin eskisinden daha kuvvetli olduğu ve buna rağmen barışta itidalli davrandıkları sözleri dikkatle dinlenmiştir. Paşa bu sözlerini Darülfünun hocalarına, Cenevre Hükümetine ve oradakilere söyleyerek gerçeği herkese duyurmuştur. İsviçreli de barışı beklediklerinden Türklerin bu iyi niyetlerine bir karşılık verilmemesine üzölmüşlerdir.⁵⁷⁵ Yine bu ziyafette İsmet Paşa, Yahudilerin geçmişte Türklere çok hizmet ettiklerini, dış tahriklere kapılmadıklarını ve daima vatana sadık kaldıklarını söyledikten sonra *“Yazık ki diğer azınlıklar Yahudilerin izinden gitmediler.”* diyerek sözlerini bitirir. Bu görüşme Türk gazetelerinde geniş yer bulur. Vakit gazetesi, Türklerin Yahudilerde daima sadakat ve destek bulduklarını ve dünyaya dağılmış olan Türk Yahudilerin kendilerini hala Türk saydıklarını yazar. İkdam gazetesi ise azınlıklara vatan uğrunda beraberce çalışma çağrısında bulunduktan sonra Hayim Nahum Efendi'yi örnek göstererek şunları yazmıştır:

“Daima, bütün gücüyle vatanın hukuku için çalışmış olan... Onun temiz ellerini saygıyla sıkar, hatta öperiz... Ona ve onun benzerlerine başımızın üzerinde yer vardır... Vatanın gözünde Ahmet, Mehmet'le Hayim Nahum arasında hiç fark yoktur...”⁵⁷⁶

25 Aralık 1922 günü basında “Musevilerin Teşekkürü” başlıklı bir yazı çıkmıştır. İsmet Paşa tarafından Lozan Konferansı'nda Museviler lehinde çıkan açıklama üzerine Hahamhane Meclisi, Büyük Millet Meclisine bir teşekkür telgrafi göndermeye karar vermiştir. Diğer taraftan İstanbul'da Musevi doktor, avukat, gazeteci ve tüccarlardan oluşan⁵⁷⁷ yirmi yedi kişi İsmet paşa'ya çektikleri telgrafta *“Museviler hakkında vaki beyanatınızdan pek ziyade mütehasıs olarak hararetli minnettarlığımızı arz, vatana bağlılığımızın teminatını teyit ve vazifenizde muvaffakiyetinizi temenni eyleriz.”* demişlerdir.⁵⁷⁸

Lozan Konferansı'na gitmiş olan Türk Delegasyonu Basın Bürosu tarafından, Türkiye azınlıklarıyla ilgili bir broşür yayınlanmıştır. Bu broşürde Yahudilerin

⁵⁷⁵ “Türkler-Museviler”, a.y., s. 1.

⁵⁷⁶ Levi, a.g.e., s. 21–23.

⁵⁷⁷ Güleriyüz, a.y., s. 2.

⁵⁷⁸ “Musevilerin Teşekkürü”, İkdam, 25 Kânunuevvel 1922, s. 3.

devlete ve vatana karşı borçlarını yerine getirdikleri ve sadakatleri vurgulanmıştır. Yurda olan bağlılıkları takdir edilmiştir. Bir nüshası El Tiempo gazetesine gönderilmiş olan bu broşürden söz eden gazete sahibi David Fresko Efendi bu hususta şöyle demiştir:

“Lozan Türk Delegasyonu Basın Bürosu’nun Türkiye azınlıkları sorunu hakkında yayınlamış olduğu broşürün bir nüshası bize geldi. Bu broşürde delegasyonun Yahudi Cemaatinin her vakit hükümete karşı bağlılık ruhuyla hareket ettiğini kesinlikle söyleme ve bu cemaatin üyelerinin barış içinde memleketin yükselmesi ve gelişmesi, yurttaşları Türklerle beraber çalışmaya devam edeceklerini ümit ettiğini okumakla sevindik.”⁵⁷⁹

Yetmiş altı günlük tartışmaların ardından Lozan Barış Görüşmeleri başarısızlıkla kesilir, İsmet Paşa⁵⁸⁰ yurda döner. Lozan Görüşmeleri’ne ara verildiği zamanda da özel teşebbüsler devam eder. Görüşmelerin kesildiği bu dönemde Hayim Nahum Efendi’nin büyük faaliyetleri vardır.⁵⁸¹

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması gereğince Türkiye’de yaşayan gayrimüslimlere 42. madde ile bazı imtiyazlar tanınıyordu. Buna göre gayrimüslim vatandaşların aile efradı arasında aile hukukuna ilişkin anlaşmazlıkların Türk mahkemeleri tarafından bu cemaatlerin dinsel törelerine göre çözümlenmesi gerekmektedir. Hahambaşı Becerano Efendi başta olmak üzere Türk Musevi toplumunun ileri gelenleri hükümete başvurarak bu haktan başışlanmalarını rica edip bu konuda diğer bütün vatandaşlara uygulanacak yasaların Türk Musevilerine de uygulanması taleplerini iletmişlerdir.⁵⁸² Musevi encümeninin bu kararından haberdar olan Türk-Ermeni Karma Encümeni ile Rum Ortodoks Karma Encümeni aynı kararı almak zorunda kalarak çalışmalarına son vermişlerdir.⁵⁸³

⁵⁷⁹ Galanti, **a.g.e.**, s. 96.

⁵⁸⁰ Lozan’daki Türk heyeti ile İsviçre’deki Türk kökenli Yahudilerden oluşan Yahudi topluluğu arasında sıkı ilişkiler doğmuştur. Türkiye hükümeti başbakanı sıfatıyla İnönü İngiltere kralının taç giydirme töreninde bulunmak üzere Londra’ya gittiği vakit, İsviçre’ye uğramıştır. Nice’de iken buradaki Türk Musevi cemaati hahamı Eliya-Eskanazi İsviçre’nin Türk büyükelçiliğine gitmiş, İnönü ile görüşmüştür. İnönü, Türkiye Yahudilerinden övgü ile söz etmiştir. [Galanti, **a.g.e.**, s. 218]

⁵⁸¹ Okyar, **a.g.e.**, s. 332.

⁵⁸² Galanti, **a.g.e.**, s. 70. Türk Hükümeti’ne sunulan dilekçenin tam metni için bkz. Galanti, **a.g.e.**, s. 70.

⁵⁸³ Grosman, **a.g.e.**, s. 232-233.

Lozan Antlaşması'nın 37. ve 44. maddeleri [Ek-4] “Azınlıkların Korunması” başlığı altında, Türkiye Cumhuriyeti'nin gayrimüslim vatandaşlarının azınlık haklarını belirleyen ve güvence altına alan kısmını oluşturmaktadır. Bu maddeler azınlıklara ibadet, dolaşım ve göç özgürlüklerini, kendi milli dillerini kullanma haklarını, siyasi ve sivil eşitlik anlayışını sağladıkları gibi, kendilerine ait din, eğitim ve sosyal yardım kurumları kurmalarına da imkân veriyordu. 39. maddeye göre her azınlığın mahkemeler de dâhil olmak üzere istediği her dili kullanma hakkı vardı. 40. maddeye göre ise kendi özel okullarında milli dillerini öğretebilecekler, fakat Türkçenin de öğretilmesi için gerekli tüm düzenlemeleri yapacaklardı. Bunun yanı sıra Türkiye azınlık kurumlarını oranlı bir şekilde genel bütçeden destekleyecekti. Bu maddeler uluslararası antlaşma durumunda olup yürütülmesi Cemiyet-i Akvam denetimi altındaydı. Tüm bu maddeler ve Hahamhane Nizamnamesi, Yahudileri bir toplum olarak değerlendirmekteydi. Ayrıca her Yahudi kişisel olarak tüm vatandaşlar gibi devletin bütün yasalarına da tabiydi.⁵⁸⁴

Lozan Antlaşması'nın azınlık haklarının korunmasıyla ilgili 37–44 maddeleri arasında yer alan 42. madde, gayrimüslimler arasında meydana gelebilecek aile hukuku kapsamına dâhil ihtilafların bu cemaatlerin dini örf ve adetlerine göre Türk mahkemeleri tarafından çözümlenmesini öngörüyordu.⁵⁸⁵ Bu amaçla azınlık cemaatlerinin her biri, cemaat üyeleri arasından seçilen temsilcilerle hükümet temsilcilerinden oluşan karma kanun encümenleri kurmuşlardır. Buradaki amaç, azınlık cemaatlerinin aile hukuku alanındaki dini örf ve adetlerini temel alarak bunlara uyan birer kanun tasarısı hazırlamaktır.

Yahudi Komisyonu'nun çalıştığı sırada, basında da Lozan Antlaşması'nın azınlıklara tanıdığı haklardan vazgeçilmesini talep eden yazılar çıkmaya başlamıştı. Örneğin Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi, Lozan Antlaşması ile azınlıklara tanınmış hakların Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllardır yaşayan azınlıklara fiili olarak tanındığını, buna karşın azınlıkların Milli Mücadele döneminde bölücü ve ayrılıkçı hareketlere giriştiklerini belirtiyordu. Yunus Nadi'ye göre azınlıkların vatana samimi ve sadık duygularla bağlandıklarını kanıtlamaları

584 Levi, a.g.e., s. 19.

585 Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni [1923–1945]*, s.60.

halinde cumhuriyet kanunlarında “*azınlık hakları*” adıyla özel bir fasıl açmaya gerek kalmayacaktı.⁵⁸⁶ Buna benzer birçok yazıdan ve komisyonun telkinlerinden sonra Hahambaşı Becerano, Yahudi şeriatını da göz önünde bulunduracak bir medeni kanunun cemaati çok fazla tatmin etmeyeceğine,⁵⁸⁷ Yahudi aydınlarının ve cemaatinin kökü dışarıda haklar ve garantiler değil, toplumla entegrasyon ve eşitlik istediklerine ikna olmuştur.⁵⁸⁸

Lozan Antlaşması'nın azınlıkların korunmasıyla ilgili maddelerinde Müslüman olmayan azınlıklara mensup vatandaşların Müslümanlar kadar özgür olduğu, yasa önünde onlarla eşit tutulduğu ve kendi ana dillerini istedikleri gibi kullanabilecekleri belirtiliyordu. Bu azınlıklar Milletler Cemiyetinin güvencesi altında olacaktı. Antlaşmanın azınlıklarla ilgili maddelerinin temel yasa sayılacağı hiçbir yasa ve yönetmeliğin bu hükümlere aykırı olamayacağı da kabul edilmişti. Yahudi cemaati böylelikle hahamhaneye evlenme, boşanma, miras, velayet gibi aile hukukuna ait konularda yetki veren 42. maddeden feragat ediyor ve haklarla ilgili 37., 38., 39., 40. ve 41. maddeler yürürlükte kalıyordu. Bu dönemde yabancı uyruklu birçok Yahudi Türk vatandaşlığına geçerek dayanışma ve kader birliği içinde olduklarını kanıtlanmıştır.⁵⁸⁹

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin statüsü ve sınırları Avrupa devletleri tarafından tanınca Türk Musevileri de Türk devletine karşı bir iyi niyet gösterisinde bulundular. Türkiye sınırları içinde kalan azınlıklara hak ve imtiyazlar tanıyan Lozan Antlaşması Yahudilerin haklarını belirlemesine karşılık Yahudiler bu haklarından resmen vazgeçtiklerini bildirmişlerdir. Hatta önemli imtiyazlara sahip yabancı uyruklu pek çok Yahudi Türk uyruğuna geçmiştir. Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile azınlıklara bazı haklar verilince Yahudi cemaati bu hakların Türk devletinin hakkaniyetine aykırı olacağına karar vermiş ve bu haklardan vazgeçmiştir. Profesör Mişon Ventura ve Avukat Kalev Gabay, meselenin hukuki yanlarını araştırarak bu kararı almışlardır. Museviler bu durumu İsmet Paşa'ya iletince İsmet Paşa da memnuniyetini bildirmişti.⁵⁹⁰

⁵⁸⁶ Bali, **a.g.e.**, s. 62.

⁵⁸⁷ **A.e.**, s. 62.

⁵⁸⁸ Levi, **a.g.e.**, s. 68.

⁵⁸⁹ Besalel, **a.g.e.**, s. 63.

⁵⁹⁰ Sevilla-Sharon, **a.g.e.**, s. 84–85.

Lozan Antlaşması hükümlerine göre gayrimüslim cemaatlerin bireyleri arasında aile hukukuyla ilgili uyuşmazlıkların Türk mahkemeleri tarafından bu cemaatlerin dini örflerine göre çözümlenip sonuçlandırılması gerekiyordu. Bu amaçla hükümet gayrimüslim cemaatlerden her biri için o cemaate mensup üyelerden oluşan karma komisyonlar oluşturmuştur. Bu komisyonların görevi ilgili buldukları gayrimüslim cemaate ait aile hukukundaki dini örf ve adetleri bir yasa taslağı halinde saptamaktır. Musevi Karma Komisyonu, Milletvekili Mustafa Fevzi'nin başkanlığında Prof. Cevdet Ferit, Prof. Mişon Ventura ve Av. Kalev Gabay'dan oluşmuştur. Musevi üyeler komisyonun çalışması sürerken vatanî duygulara bağlı olarak, Türkiye'nin egemenlik haklarını zarara uğratan nitelikte gördükleri bu hükümleri kaldırmayı düşünmüşlerdir. Düşüncelerinin hükümet politikasına ters düşme ihtimaline karşı Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey'e başvurarak onun fikrini almışlardır. Adalet Bakanı ise "*Lozan hükümlerini aynen uygulamaktan ibarettir amacımız.*" şeklinde karşılık vermiştir. Bu konu hakkındaki fikirlerini, Hahambaşı Hayim Becerano Efendi ve Ruhani Meclis ile de paylaşan üyeler Museviler arasında aile hukuku ile ilgili olarak çıkacak uyuşmazlıklara yeni Türk Medeni Kanunu'nun uygulanmasını istemişlerdir. Hahamhanenin de aynı fikirde olması ile Musevi üyeler, toplanan Türk Musevi Karma Komisyonunda hahamhanenin bahsi geçen görüşünü ve sonuçta Musevilerin Lozan Antlaşması'nın bu konudaki hükümlerinden vazgeçme hususundaki isteklerini açıklamıştır. Bunun üzerine Komisyon Başkanı Mustafa Fevzi, zamanın başbakanı İsmet Paşa'ya durumu bildirmiştir. Musevilerin bu hareket tarzı sevindirici olarak karşılanmıştır. Böylece komisyonun görevinin bittiği ve çalışmalarını sürdürmeye gerek olmadığı gerekçesi ile komisyon dağıtılmıştır. Önce Türk Ermeni Komisyonu sonra da Rum Ortodoks Komisyonu Musevilerin aldığı karara uymaya karar vererek komisyonlarının görevine son vermişlerdir. Museviler böylece I. Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile çıkan mütareke dönemindeki Türklerin acılarını paylaşmışlardır. Mişon Ventura'nın bu alınan karardaki katkıları da unutulmamalıdır.⁵⁹¹

Cemaat içindeki kurumların düzenlenmesi, savaş yaralarının sarılması için Yahudi cemaatinin ileri gelenlerinden Jozef Niego, Dr. David Markus, Vitali Hayim

⁵⁹¹ Galanti, a.g.e., s. 229-230.

Elnekave, Yitshak Navon'un içinde olduğu bir heyet kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. Dr. David Markus da azınlıklara ayrıcalık verilmesine karşı çıkmıştır.⁵⁹²

Musevi cemaati Kanun Encümeni Komisyonu, 10 Eylül 1925'te bir daha toplanmış ve aile hukuku ile ilgili yapılan çalışmalar sonucunda esasen istemedikleri bu imtiyazlardan vazgeçmişlerdir. Daha sonra karar Adliye Vekâletine sunulmuştur. Bu konuda Cumhuriyet Hükümetine sunulan dilekçenin metni şöyledir:⁵⁹³

“Öteki uygar ülkelerde geçerli olduğu üzere dinin devlet işlerinden ayrılması ilkesinin kabul ve ilan edilmiş olması ve bunun eklentisi olarak tüm yasaların sırf laik esaslara göre düzenlenip kararlaştırılmış olması nedeniyle Musevilere ilişkin aile hukuku ve kişisel hükümlerin durumunun saptanması noktasından meydana gelen yeni durum üzerine düşünmüce alışverişi amacıyla bu defa Hahambaşı Efendi'nin başkanlığında olarak ruhani, cismani ve genel meclisleri üyeleri ile cemaatin öteki ileri gelenlerinden oluşan Hahamhane'de olağanüstü olarak yapılan toplantıda kararlaştırılan aşağıdaki hususları Cumhuriyetimizin yüce Hükümetine sunmayı bir ödev sayarız.

Lozan Antlaşması'nın 42. maddesi gereğince azınlıkların örf ve adetlerine dayalı hükümlerin bir komisyon aracılığıyla saptanacağı yazılmış ise de, adı geçen antlaşmanın imzalanması sırasında Türkiye'de geçerli ve sadece İslam dini esaslarından alınmış bulunan kişi ve aileye ilişkin hükümlerin Müslüman olmayan azınlıklara uygulanması doğru olmayacağı ulusal hükümetimizce göz önüne alınarak azınlıklardan her biri hakkında özel hükümler konulup uygulanması uygun görülüp kabul edilmişti. Hâlbuki sonradan dinin dünya işlerinden tamamen ayrılmasının sonucu olarak, ayrımsız tüm kanunların dini görüş ve düşüncelerden soyutlanmış ve sırf ülke gereksinimlerine ve var olan yasaların gelişmesi amacıyla konulmakta olmasına bakarak Musevilere özgü olarak aile hukukuna ilişkin hükümler konmasına gerek ve yer kalmamış ve aksine bu yolda ayrıcalıklı hükümler konması Musevilerin laik esaslara dayalı kişi hukukunun yararlarından yoksun kalmalarına neden olacağı saptanmıştır. Esasen deneyim ve tarihin tanıklığıyla kesin olduğu üzere Museviler, buldukları memleketlerin uygar ve toplumsal devrimlerine kayıtsız kalmak şöyle dursun, aksine daima yapıcı ve etkili olmuşlardır. Bundan başka bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin genel ve siyasal düzeni dinin dünya işlerinden tamamen ayrılması ilkesine dayandığına göre, kendilerini öteden beri bu vatanın haklı olarak öz evladından sayan Museviler, işbu ilkeyle uzlaştırılma olanağı bulunmadığı belirtilen ayrıcalık hükümlerinin

⁵⁹² Besalel, a.g.e., s. 58-60.

⁵⁹³ Orijinal metin için bkz. Betül Gedik, **Eski İstanbul Hayatı ve İstanbul Yahudileri**, İstanbul, Pera Orient, 1996, s.101-102.

haklarında uygulanmasında vatandaşlığın gereğiyle de uzlaşabilir. Özellikle hemen düzenlenen kişisel yasaların uygar ülkelerde geçerli olan esaslardan toplumsal ve kişisel gereksinimlerimizden esinlenmiş olacağına göre Türkiye’de yaşayan tüm Türklerin ve bu arada Türk Musevilerin de kişisel ve toplumsal gereksinimlerini karşılayacağından kuşku yoktur.

Kaldı ki evlenme ve boşanmaya ilişkin konularda dini duygularını tatmin etmek isteyen olan Museviler, Avrupa’da ve Amerika’da olduğu üzere Anayasa’nın sağladığı vicdan özgürlüğü kuralına sığınarak Hükümet’in yayımlayacağı laik yasa hükümleri gereğince işlem yaptıktan sonra, dini makamları olan Hahambaşılık’a başvurarak dini törenlerini yaptırılmalarına engel yasa bulunamayacağı açıktır. Buna göre belirtilen nedenler göz önüne alınarak Türk Musevilerin öteki toplumsal hususlarda olduğu gibi aile hukuku ve kişisel hükümler alanında da Cumhuriyet Hükümeti’nin yayımlayacağı laik yasaların hükümlerinden yararlandırılmaları isteği ve dileklerini, bu vesileyle de Cumhuriyet Hükümetimize karşı eksilmeyecek duygu ve teşekkürlerimizi sunarız. 15 Eylül 1925 [1341 Rumi]”⁵⁹⁴

Yahudi cemaatinin bu feragat beyanı Rum ve Ermeni lobilerinde beklenen etkiyi yarattı ve 29 Ekim 1925’te ilgili cemaat komisyonları faaliyetlerini durdurarak feragat beyanlarını bildirdi. Bundan sonra 15 Kasım 1925, 4 Aralık 1925, 18 Aralık 1925 tarihlerinde Béné Bérith Cemiyeti nezdinde çeşitli toplantılar yapıldı. Bu toplantıların amacı söz konusu feragat kararının tartışılması, Hahamhane Nizamnamesi’nin hazırlanması gibi konulardı. Tartışmalardan sonra resmi makamlarla temasları yürütecek, cemaatin yeni nizamnamesini düzenleyecek ve onay için Meclis-i Umumiye sunacak on üç kişilik bir heyetin seçilmesine karar verildi. Toplantı sonucunda iki karar çıktı. Biri, Yahudi cemaatinin kanunlarına tabi olması; diğeri ise dini ve dünyevi işlerin birbirinden ayrılmasıydı. On üç kişilik heyetten Avram Galanti, Şimon Levi ve Hanri Soriano’dan oluşan üç kişilik grup alınan kararların hükümete bildirilmesi ve karşılıklı görüşmelerde bulunulması için bir mektup hazırladı.⁵⁹⁵ Mektup metni şöyleydi:

“Türkiye Cumhuriyeti Yüce Başkanlığı’na
Teşekkür sunuşumuzdur,

⁵⁹⁴ Galanti, **a.g.e.**, s. 68-73.

⁵⁹⁵ Bali, **a.g.e.**, s. 68-76.

Büyük kurtarıcımız Gazi Paşa Hazretleri'nin dâhice önderliğiyle sevgili vatanımızın giriştiği ilerleme yolunda geri kalmak istemeyen Türk Musevileri, yüce hükümetçe tutulan yeni ilkelere göre hareket etmekteki görevinin bilincinde olarak yaptıkları özel toplantıda beş yüz yıldan beri Türkler'in koruma kanadında Musevi milletinin gördüğü sonsuz ve benzersiz iyilik ve himayeden hiçbir memlekette görülmeyen sevgi belirtilerinden ötürü en büyüğünden en küçüğüne kadar hissettikleri minnet ve şükran hislerini Babamız Cumhurbaşkanımız Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile yüce Cumhuriyetimiz'in değerli hükümetine sunmak ve belirlenen yeni amaçlar çerçevesinde cemaatin yönetim biçimi hakkında hükümetin emir ve düşüncelerini almak ve her zaman vatanın pek candan evlatları bulunmuş olup sağ oldukça ona bağlılıkları kesin olan Museviler'in bazı dileklerini yüce hükümete sunmak göreviyle özel bir kurulun Hükümet Başkanlığı'na gönderilmesine karar verilmiş ve bu teşekkür görevini yerine getirmek amacıyla cemaatimiz üyelerinden üniversite profesörlerinden Avram Galanti, Hanri Soriano ve Şimon Levi Efendiler seçilmiş olduğunu ve yüce vatanımızın yükselmesi ve Kurtarıcımız Reiscumhur Paşa Hazretleriyle zati devletlerinin ve yüce hükümetin başarısının devamı için en içten dileklerde bulunduğumuzu saygı ile bildiririz.

16 Şubat 1926

Türk Musevi Cemaati Genel Sekreteri, Türk Musevileri Cemaati Başkanı,
Hanri Soriano

Jak Nahmiyas”⁵⁹⁶

Musevilerin bu haklardan vazgeçmeleri İstanbul basınında büyük bir memnuniyet ile karşılanmıştır. “*Türk İnkılâbı ve Yahudiler*” başlığı altında yayınlanan bir makalede Vakıf gazetesi, bu konu hakkında şöyle demiştir:

“Yahudiler tarafından alınan girişim! Memnuniyetle kayd ile Türk Devrimi kadrosu içinde azınlıkların prensiplerin meselesindeki kişi ve aile hukukuna ilişkin geçenlerde aldıkları durum ile bu defa dini ve sivil işlerin ayrılması hususunda da Rumlardan ve Ermenilerden önce davrandıklarından dolayı onları tebrik ederiz.”⁵⁹⁷

Cemaatin bu davranışı özellikle Amerika Yahudileri tarafından olumsuz bir şekilde değerlendirilmiştir.⁵⁹⁸ Söz konusu feragat kararının alınması üzerine Amerika'nın Musevi büyüklerinden Louis Marshal Türkiye Musevilerinin bu

⁵⁹⁶ Galanti, **a.g.e.**, s. 73-74.

⁵⁹⁷ Galanti, **a.g.e.**, s. 98.

⁵⁹⁸ Levi, **a.g.e.**, s. 658.

hareketini kınamıştır. Bunun üzerine İstanbul'da çıkan El Tiempo gazetesi müdürü David Fresko, bu kınamalara karşı şu cevabı vermiştir.⁵⁹⁹

“Türkiye Musevileri, öbür memleketlerde yaşayan diğer Museviler gibi özel haklar istemeyi öne sürmezler. Onlar [Musevi Türkler] Türk ulusunun siyasal aile bireylerindedir. Yasalar önünde mutlak bir eşitliğe kavuşurlar ve vicdan özgürlüğüyle mezhepleri Türk devletinin yasalarıyla güvenceye alınır, özel haklara kavuşmak için hangi adalete, hangi ilkeye dayandığını sorarız. Hakikat ve adalet esaslarına dayanan Yahudi ahlakı, böyle bir iddiaya hoşgörüle bakmaz.

Büyük devletler, Lozan Antlaşması'yla bağlı olan Türk devletinden, Türk camiasına dâhil olan azınlıkların haklarına uymasını istemişlerdi. Azınlıkların haklarından vazgeçmeye karar veren Musevi cemaatinin bildirisi üzerine, Türk Musevileri ne yaptılar? Bunlar ‘Biz, Türk ailesi içinde kendimizi yabancı saymak istemiyoruz. Türk ailesi birdir ve ayrılık kabul etmez, bu ailede azınlık ve çoğunluk yoktur, aynı aile üyelerinden bazılarının özel haklar istemelerine yer yoktur.’ dediler. Türk Musevi cemaati büyüklerinin dediklerini Amerikalı, İngiliz, İtalyan, vb. Yahudiler de demelidirler. Böyle içtenlikle düşünmeyen ve hareket etmeyen Yahudiler, Musevi ahlakına ve toplumsal birlik prensiplerine karşı hareket ederler, uluslar arasında yaşayamazlar ve kanun önünde eşit bir muamele istemek hakkına sahip olamazlar.

Bir vatanın sadık ve zeki evladı, vatanının yani annesinin kendilerine vermeyi reddettiği hakları elde etmek için bir yabancıyı girişimi ve korunmasına dayanamaz, hatta o yabancı gerçek dostu olsa bile. Sadık ve zeki bir yurtsever, vatanını yabancı bir baskı altında görmemek için vatanının haklarından yoksun olmaya razı olur. Vatanının kendisinden esirgemek istediği bir hakkı elde etmek için, bir Amerikalı, bir Fransız, bir İngiliz'in yabancı bir devletin karışmasını istediğini acaba Mister Marshall tasavvur edebilir mi?⁶⁰⁰

⁵⁹⁹ Galanti, **a.g.e.**, s. 74-75.

⁶⁰⁰ Gedik, **a.g.e.**, s. 103. Yahudilerin Lozan'da kendilerine verilen haklardan vazgeçmelerinin nedeni hakkında değişik iddialar ileri sürülmüştür. Birinci iddia bu imtiyazların yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni rahatsız etmesidir. Ayrıca Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 1923 yılından itibaren Yahudiler hakkında basında değişik karalama kampanyaları başlamıştı. Musevilerin diğer azınlıklar gibi arkalarında kendilerini destekleyen Hristiyan batı devletleri bulunmuyordu. Çeşitli gruplar Musevilerin, Rumların ve Ermenilerin iktisadi mirasına konduğunu söylüyordu. Zaten zayıf bir azınlık grup olan Museviler ezelden beri Türk Devleti ile ilişkileri kuvvetli olduğu için yapılacak baskılardan da çekinerek bu haklarından vazgeçti. [Besalel, **a.g.e.**, s. 58-59.] Mete Tuncay ise Musevilerin bu azınlık haklarından vazgeçmelerinin sebebi olarak el altından ikna edildiklerini iddia etmiştir. Bunun sebebi de en kolay bu cemaatin ikna edileceğinin düşünülmesidir. Mete Tuncay şöyle devam etmiştir: “Yahudiler I. Dünya Savaşı'nda taraf olmamışlardı, durumları ne Ermenilerin ne de Rumların durumlarının aynısıydı. Atatürk'ün en yakın çevresinde etkin dönemler ve Yahudiler vardı. Dış tabibinden tutun da baş mason Mim Kemal Öke'ye kadar. Atatürk'ün de Selanikli oluşu ve ileri gelen Yahudilerin pek çoğunu şahsen tanıması buna uygun bir ortam yaratıyordu.” [Lizi Behmoaras, **Türkiye'de Aydınların Gözü ile Yahudiler**, İstanbul, Göz. Gaz. Bas. ve Yay. A.Ş., 1993, s. 43-44.]

SONUÇ

Farklı etnik gruplar Osmanlı Devleti'nde uzunca bir süre barış içinde yaşayabilmişlerdir. Museviler de pek çok etnik grup gibi bu topraklarda dört yüz yılı aşkın süre rahat bir şekilde yaşamışlardır. Musevileri diğer önemli iki etnik grup olan Rum ve Ermenilerden ayıran en önemli özellik, Musevilerin imparatorluğa bağlılığından çok Türk milletine bağlılığıdır. Bu bağlılık Milli Mücadele döneminde Rum ve Ermenilerin yanında değil de Türklerin yanında yer almalarıyla kendisini gösterirken, Museviler I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda çok daha az soruna yol açmışlardır. Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan ulus devlet anlayışı ve bunun sonucu olan ayrılıkçı hareketler Rumlar ve Ermenilerde görülürken azınlıkta kalan bir grup Musevi hariç Türk Musevilerinde görülmemiştir. Musevilerdeki ulusçuluk anlayışı daha çok Türk milliyetçiliği şeklinde ortaya çıkmıştır. İttihat ve Terakki Fırkasının içinde yer almaları hatta bu fırka ortadan kaktıktan ve Türkiye işgal edildikten sonra dahi Türklerin yanında yer almaya devam etmeleri bunun en büyük kanıtıdır. Diğer taraftan bu dönemde Musevilerin arasında ayrılıkçı hareket olarak sayılabilecek siyonist bir grup vardır. Fakat hahamhane bu grubun fikirlerini hiçbir zaman tasvip etmemiştir.

Musevi unsurunda görülen bu tür davranışların sebebi sadece Türk unsuruna bağlılıkla açıklanamaz. Musevileri, Rumların ve Ermenilerin aksine destekleyen bir Avrupa devleti yoktur. Diğer taraftan Musevi inancında 'Hristiyanla işbirliği yapılamaz' anlayışı da etkilidir. Diğer ülkelerde yaşayan Museviler kadar olmasa da Türk Musevilerin yaşadıkları devlete bağlılıkları dini geleneklerindedir. Bu nedenlerle ülkenin işgal edilmesi Musevileri rahatsız etmiştir. Türklerle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Yunanlılardan zulüm görmüşlerdir. Büyük Taarruz ile beraber ülkenin işgalden kurtulması Musevileri sevindirmiştir. Ülkenin işgalden kurtulmasını coşku içinde kutlamışlar ve Türk bayrağı ile Mustafa Kemal Paşa'nın resimlerini ellerinde dolaştırmışlardır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra ülke işgal edildiği sırada Rum ve Ermeniler işgalcilerle iş birliği yapmıştır. Diğer iki unsur gibi davranan ve hatta özerklik isteyen bazı Musevi gruplar da görülmüştür. Fakat hahamhane bu tür

davranışları tasvip etmemiştir. Bu dönemde bazı Musevi yazarlar gazete ve dergilerde Türk davasını destekleyen yazılar yazmışlardır. Avram Galanti, Avram Beneroya ve Bahor Habif bu kişilere örnek verilebilir. Aynı zamanda I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında Museviler askerlik görevlerini yerine getirmişler hatta aralarında şehit olanlar da görülmüştür. Bunun yanısıra siyonist grubun da etkisiyle bazı Museviler Rumlar ve Ermeniler gibi bu görevden muafiyetleri için de uğraşmışlardır. Türk Musevileri Milli Mücadele boyunca cephaneye yardımında bulunarak, parasal yardım yaparak, istihbarat paylaşımı sağlayarak, işgal sırasında Yunan bayrağı asmayarak, Kızılay gibi hayır kurumlarında yer alarak, göçmenler için yardımda bulunarak, işgalcilerin düzenlediği resmi törenlere katılmayarak ve Kuvayı Milliye'ye yardım ederek Türklerin yanında oldukları göstermişlerdir.

İzmir'in işgali Türkiye'de yaşayan unsurların Türk milletine karşı tutumunu göstermeleri açısından son derece önemlidir. İzmirli Museviler İzmir'in Türk kalmasından yanadır. Hahamhane bu işgali kabul etmemiş işgal güçlerine karşı tavrını ortaya koymuştur. Batı Anadolu'nun işgali sırasında yerel hahamhane örgütleri Yunan işgal kuvvetlerini karşılamaya çıkmamışlar ve Türk askerlerini evlerinde saklamışlardır. Bu sebeple Türk ordusu şehri geri aldığındaki Yahudilere dokunmamıştır. Diğer taraftan Yunan işgali için şükran mitingine katılan Museviler de görülmüştür. İşgali destekleyen Yahudiler vardır. Museviler tarafından Yunanlılara ziyafet verildiği de iddia edilmiştir. Kısaca bazı Musevileri Yunanistan'ın işgali sonrası görülen refah cezbetmiştir.

Dönemin önemli olaylarından olan Meclis-i Mebusan seçimleri Türk Musevilerini Rumlar ve Ermenilerinden ayırması bakımından da dikkati çekmektedir. Diğer iki grup bu seçimleri protesto etmişlerdir. Türk Musevilerinin durumu ise biraz karışıktır. Hahamhane önce seçimlere katılacaklarını açıklamış sonra siyonist grubun baskısı ile bazı şartlar ileri sürmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple Türk Musevilerinin seçimlere katılmadıkları iddia edilmektedir. Fakat genel görüş seçimlere katıldıkları yönündedir. Hahambaşı açıkça seçimlere katılacaklarını gazetelere demeç vererek açıklamıştır. Museviler seçimlere katılmış, seçimlerde görev almış ve seçimlerle ilgili cemiyet kurmuş hatta seçimlerde bir mebus çıkarmışlardır.

İstanbul hahambaşısı diğer unsurlardan farklı olarak ülkedeki tüm Musevilerin dini lideri değildir. Musevi cemaati adem-i merkeziyetçi bir yapıya sahiptir. Buna rağmen İstanbul hahamhanesinin yine de ülke Musevileri üzerinde önemli bir etkisi vardır. Osmanlı devlet idaresinde hahambaşının protokolde önemli bir yeri vardır. Milli Mücadele döneminde İstanbul'da hahamhaneyi iki farklı hahambaşı idare etmiştir. Bu dönemde görev yapan hahambaşılardan biri olan Hayim Nahum Efendi hem Osmanlı Devleti hem de TBMM Hükümetleri ile iyi ilişkiler kurabilmiştir. Nahum Efendi'nin Batılı devletlerle ilişkilerinin iyi olmasından dolayı Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri ile arasını düzeltmek için zaman zaman kendisine görev vermiş, Nahum Efendi ise bu görevleri cemaatinden gelecek tepkilere rağmen kabul etmiştir. Bu görevlerden ilki 1915 yılında Çanakkale Savaşı sırasında İngiltere ile arabuluculuk yapmaktır. İkinci görev 1918 yılının Temmuz ayında Avrupa Yahudilerini ve tarafsız Avrupa devletlerini Osmanlı Devleti'nin yanına çekmektir. Üçüncü görev ise Ekim 1918-Mart 1919 tarihleri arasında İttihat ve Terakki Hükümeti düştükten sonra olmuştur. Bu görevin amacı İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında arabuluculuk yapmak ve ateşkesi sağlamaktır. Devlet, Nahum Efendi'yi öne çıkararak Amerika'dan kendilerine destek istemiştir. Bu görevinden sonra birinci dereceden Osmanlı nişanı almıştır. Bu nişan diğer dini liderler arasında kıskançlığa yol açmıştır. Fakat Nahum Efendi'nin bu seyahati cemaati tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Eylül 1919'da Doğu Yahudileri hakkında görüşmek için Morgenthau tarafından Avrupa'ya çağrılan Nahum Efendi, dördüncü defa yurt dışına çıkmıştır. Nahum Efendi artık Osmanlı Devleti'nin çöktüğünü ve yeni bir devletin temellerinin atıldığını farkedecek ve yönünü Ankara'ya çevirecektir. Hatta bu görevin Ankara tarafından kendisine verildiği de iddia edilmiştir. Bu seyahati sırasında Türk davası ve Mustafa Kemal Paşa hakkında olumlu demeçler vermiş, Anadolu'nun işgal altında olduğunu ve Fransa ile iyi ilişkiler kurulması gerektiğini söylemiştir. Yurt dışında bulunduğu sıralarda Türkler hakkındaki yanlış izlenimleri değiştirmeye de çalışmıştır. Bu demeçleri Türk basını tarafından takdirle karşılanmıştır. Mustafa Kemal Paşa da pek çok defa Musevilerin bu davranışlarını takdir ettiğini söylemiştir. İlk üç görevi başarısız olmasına rağmen bu görevi başarılı sayılmaktadır. Nahum Efendi, Ankara'ya giderek Atatürk ile de görüşmüş, Anadolu hareketini takdir etmiştir. Hiçbir mandayı kabul etmemiştir. Lozan Görüşmeleri'nde danışman olarak görev alarak Ankara Hükümetine desteğini sürdürmüştür. Bundan dolayı Lozan Görüşmeleri sırasında İsmet Paşa, Musevileri öven sözler söylemiş ve

Musevilere teşekkür etmiştir. Hayim Nahum Efendi hahambaşılıktan istifa ettikten sonra yurt dışında yaşamış ve bu sırada da yine Milli Mücadele ve Türkler hakkında olumlu beyanatlarda bulunmuştur.

Diğer taraftan Rum ve Ermeniler gibi ayrılıkçı hareketlere katılıp işgalcilerle işbirliği yapan Museviler de olmuştur. Yine siyonistler tarafından kışkırtılan bu kişiler Türk halkı tarafından savaşa katılmamakla, ülkenin zor şartlarında yaptıkları askerlik görevinden şikâyet etmekle, zor günlerinde kendilerine yardım eden Türklere bu dönemde yeterince yardım etmemekle ve savaş şartlarını fırsata çevirmekle suçlanmışlardır.

Hayim Nahum Efendi'nin istifasından sonra hahambaşılık görevini Edirne hahambaşısı Hayim Becerano Efendi sürdürmüştür. Becerano Efendi de Hayim Nahum Efendi'nin izinden gitmiş, aynı fikirleri savunmuştur. Her ikisi de hem Osmanlı Devleti ile hem de TBMM Hükümeti ile iyi geçinmiştir. Selefinin istifasına yol açan sorunlar Becerano Efendi'yi de etkilemiş ve zor durumda bırakmıştır. Hahambaşılığı sürecince Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa hakkında destekleyici beyanatlarda bulunmuştur. Atatürk ile eskiye dayanan bir tanışıklığı da vardır. Cumhuriyetin ilanı için de olumlu sözler söylemiş ve yeni rejime sahip çıkmıştır.

Lozan Antlaşması gereği Musevilere ve diğer azınlıklara evlenme, boşanma ve miras gibi sosyal yaşamları ile ilgili bazı ayrıcalıklar verilmiştir. Türk Musevileri Lozan Antlaşması'nda tanınan bu haklardan kendiliğinden vazgeçmiş ve Türk yasalarına bağlılıklarını bildirmişlerdir. Bu durum karşısında diğer unsurlar da bu haklarından vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Sebebi ne olursa olsun bu davranışları Türk kamuoyu tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Museviler de diğer azınlıklar gibi genellikle ticaretle uğraşmışlardır. Osmanlı Devleti ve Ankara Hükümeti bu unsura her türlü kolaylığı sağlamıştır. Bunun sonucunda Musevilerin Türkiye'ye iktisadi alanda da yardımları dokunmuştur. Rumların ve Ermenilerin ülkeden ayrılmasıyla ticarete daha da etkin konuma gelmişlerdir. Bunun yanı sıra Türkler savaşırken bu unsur ticaretle uğraşmış, savaş şartları bu milleti daha da zengin hale getirmiştir. Bu durum savaşta yıpranan ve fakir hale düşen Türk milletini az da olsa rahatsız etmiştir.

Dönemin kayda değer gelişmelerinden birisi de cemaat içerisindeki bölünmedir. 20. yüzyılın başından itibaren Musevi cemaatindeki bölünme I. Dünya Savaşı'nın bitmesi ve Milli Mücadele'nin başlamasıyla daha da hızlanmıştır. Hahamhaneye ve hahambaşının temsil ettiği ekole karşı olan siyonist grup savaş yıllarındaki dağılıklığı ve devletin güçsüz durumunu fırsat bilmiş ve bu ortamı kendi lehine kullanmaya çalışmıştır. Bu grubun ulusçuluk anlayışı hahamhanenin ulusçuluk anlayışından daha farklı kendini göstermiştir; Türk ulusçuluğundan çok ayrılıkçı unsurların ulusçuluk anlayışına benzemektedir. Bu grup diğer unsurların peşinden giderek ayrıcalık ve özerklik istemiştir. Siyonistlerin farklı görüşü Filistin meselesinde de ortaya çıkmıştır. Siyonistler Milletler Cemiyeti himayesi altında bir Filistin mandası istemişlerdir. Ayrıca Hahamhane Nizamnamesi'nin değiştirilmesi için de çabalamışlardır. Museviler arasındaki ayrılığın kırılma noktası ise hahamhane seçimleri olmuştur. Siyonistler, devlet içinde yaşayan yabancı uyruklu Musevilerin de seçimlere katılmasını istemiş fakat Osmanlı Hükümeti bu isteği Hahamhane Nizamnamesi'ne aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Hahambaşı Nahum Efendi ise bu kez devlete rağmen siyonistlere boyun eğmek zorunda kalmıştır. Sonunda hahambaşı tüm bu baskılardan bıkarak istifa etmiştir.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- Alkan, Hakan: **500 Yıllık Serüven: Belgelerle Türkiye Yahudileri I**, Ankara, Günce Yayıncılık, 2000.
- Atatürk, G. M. Kemal: **Atatürk'ün Tüm Eserleri**, C. 14-15, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2005.
- Atatürk, G. M. Kemal: **Nutuk**, 6bs., Türk Devrim tarihi Enstitüsü, 1963, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi.
- Avcıoğlu, Doğan: **Milli Kurtuluş Tarihi**, C. I-IV, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1998.
- Bahar, Beki L.: **Efsaneden Tarihe Ankara Yahudileri**, İstanbul, Pan Yayıncılık, 2003.
- Bali, Rıfat N.: **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni (1923–1945)**, İstanbul, İletişim, 2000.
- Bayar, Celal: **Ben de Yazdım: Milli Mücadeleye Giriş**, İstanbul, Baha Matbaası, 1963.
- Behmoaras, Lizi: **Türkiye'de Aydınların Gözü ile Yahudiler**, İstanbul Göz. Gaz. Bas. ve Yay. A.Ş., , 1993.
- Benbassa, Esather: **Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları**, Çev. İrfan Yalçın, İstanbul, AD Kitabçılık A.Ş., 1998.
- Besalel, Yusuf: **Osmanlı ve Türk Yahudileri**, İstanbul, Göz. Gaz. Bas. ve Yay. A.Ş., 1999.
- Doğan, Hatice: **Osmanlı Devletinde Hahambaşılık Müessesesi**. İstanbul, Göz. Gaz. Bas. ve Yay. A.Ş., 2003.
- Galanti, Avram: **Türkler ve Yahudiler: Tarihi, Siyasi Araştırma**, İstanbul, Göz. Gaz. Bas. ve Yay. A.Ş., 1995.
- Galanti, Avram: **Ankara Tarihi**, İstanbul, Tan Matbaası, 1950.
- Galanti, Avram: **Türk Harsı ve Türk Yahudisi: Tarihi, Siyasi, İçtimai Tetkik**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1953.

- Galanti, Avram: **Türklük İncelemeleri**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2004.
- Gedik, Betül: **Eski İstanbul Hayatı ve İstanbul Yahudileri**, İstanbul, Pera Orient, 1996.
- Gözler Kemal: **Türk Anayasaları**, Bursa, Ekin Kitapevi, 1999.
- Grosman, Moşe: **Dr. Markus (1870-1944) Osmanlıdan Cumhuriyete Geçişte Türk Yahudilerinden Görünümler**, İstanbul, As Matbaacılık A.Ş., 1992.
- Güler, Ali: **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, Ankara, Tamga Yay. Matbaacılık, 2000.
- Haker, Erol: **Bir Zamanlar Kırklareli’nde Yahudiler Yaşardı: Kırklarelili Adato Ailesinin Öyküsü**, Haz. Rıfat N. Bali, Çev. Natali Medina, İstanbul, İletişim, 2002.
- Karacan, Ali Naci: **Lozan Konferansı ve İsmet Paşa**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1993.
- Kıymaz, Ahmet: **Romanda Milli Mücadele (1918–1928 Arası)**, Ankara, Akçağ, 1991.
- Landau, Jacob M.: **Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri (1883 –1961)**, İstanbul, İletişim, 1996.
- Levi, Avner: **Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler**, İstanbul, İletişim, 1998.
- Meral, İbrahim: **Mütarekeden Cumhuriyet’e (30 Ekim 1918-29 Ekim 1923) Azınlıkların Sosyal, Ekonomik, Demografik yapısı ve Dış Ülkelerle Olan İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 1998, s. 186.
- Meray, Seha L. (çev.): **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, Takım II, cilt 2, Ankara, SBF Yayını, 1973.
- Nahum, Henri: **İzmir Yahudileri**, Çev. Estreya Seval Vali, İstanbul, İletişim, 2000.
- Nur, Dr. Rıza: **Hayat ve Hatıratım II: Rıza Nur-İnönü Kavgası Lozan ve Ötesi**, İstanbul, İşaret Yayınları, 1992.
- Okyar, Fethi: **Üç Devirde Bir Adam**, Haz. Cemal Kutay, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1980.

- Oral, Onur: **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati**, İstanbul, Gözlem Yayınları, 2005.
- Oran, Baskın: **Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**, İstanbul, Tesev Yayınları, 2004.
- Özel, Sabahattin: **Türk İnkılap Tarihi**, İstanbul, Der yayınları, 2001.
- Sarıhan, Zeki: **Kurtuluş Savaşı Günlüğü: Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)**, C.I, Ankara, TTK Basımevi, 1993.
- Sevilla-Sharon, Moshe: **Türkiye Yahudileri Tarihsel Bakış**, Jerusalem, Kudus İbrani Üniversitesi, 1982.
- Siren, Bora: **İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923**, İstanbul, Gözlem Gazetecilik Basın Yayın A.Ş., 1995.
- Şenocak, Bülent: **Levant'ın Yıldızı İzmir: Levanterler Rumlar Ermeniler ve Yahudiler**, İzmir, Tükelmt A.Ş., 2003.
- Şimşir, Bilal N.: **Lozan Telgrafları (1922-1923)**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1990.
- Tunaya, Tarık Zafer: **Türkiye'de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi, 1918-1922**, C. II, İstanbul, İletişim, 2003.
- Tansu, Samih Nazif: **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul, Pınar Yayınevi, 1964.
- Yalman, Ahmet Emin: **Yakın Tarihte Gördüklerin ve Geçirdiklerim 1918-1922**, Cilt II, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970,
- Yetkin, Çetin: **Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler**, İstanbul, Göz. Gaz. Bas. ve Yay. A.Ş., 1996.

2. Makaleler

- Ahmet Cevdet: "Türkiye'de Museviler", **İkdam**, 03 Teşrinisani 1923, s. 3.
- Ali Sedat: "Bursa Mektubu", **Renin**, 22 Teşrinievvel 1922, s. 3.

- Ali Sedat: “Edirne’ye Nasıl Girdik”, **Tanin**, 27 Teşrinisani 1922, s. 3.
- Avram Benaroya: “Museviler ve Muahedemiz”, **İkdam**, 14 Mart 1921, s. 3.
- Bardakçı, Murat: “Son Halife’yi Bir Yahudi Uğurlamıştı”, **Sabah**, 05 Mart 2007.(Çevrimiçi)<http://arsiv.sabah.com.tr/2007/03/05/bardakci.html>, 05 Mart 2007.
- Behçet Kami: “Hahambaşı Becerano Efendi ile Mülakat”, **İleri**, 14 Teşrinievvel 1922, s. 1.
- Bozkurt, Gülnihal: “Osmanlı-Yahudi İlişkilerine Genel Bir Bakış”, **Bulleten**, C.LVII, Ağustos 1993, Sayı:219’dan Ayrı Basım, Ankara, TTK Basımevi, 1994.
- Bahor Habif: “İslamiyet: Türkler-Museviler”, **İkdam**, 24 Mart 1921, s. 2.
- “Türkler-Museviler”, **İkdam**, 12 Nisan 1922, s. 3.
- “Türkiye’de Museviler”, **İkdam**, 25 Mayıs 1922, s. 4.
- “Hahamhane Nizamnamesi ve Museviler”, **İkdam**, 25 Temmuz 1922, s. 4.
- “Türkler, Ekalliyetler ve Yahudilerin Sıyaneti”, **İkdam**, 28 Ağustos 1922, s. 2.
- “Türkiye’de Museviler”, **İkdam**, 04 Teşrinisani 1922, s. 2.
- “Türkiye Musevilerine Bir Hitap”, **İkdam**, 02 Teşrinievvel 1923, s. 2.
- “Hahamhanede Mühim Bir İçtima”, **İkdam**, 1 Kânunuevvel 1923, s. 2.
- “Türkiye Musevilere Bir Hitap”, **İkdam**, 2 Kânunuevvel 1923, s. 2.
- Celal Nuri: “Aferin Hayim Nahum Efendi’ye”, **İleri**, 18 Teşrinisani 1919, s. 1–2.
- Galanti, Avram: “İntihap Meselesi ve Musevi Cemaatinin Kararı”, **İkdam**, 20 Ağustos 1919, s. 3.

- “Hahamhanenin Vazaif-i Ahlakiyesi”, **İkdam**, 22 Teşrinievvel 1919, s. 2.
- “Arz-ı Mevud Arz-ı Halaskar”, **İleri**, 3 Mart 1921, s. 1.
- “Türkiye Gayrimüstahlas Yahudilerin İltica Yeri”, **Vakit**, 21 Mart 1921, s. 3.
- “Türkler ve Ekalliyetler”, **İkdam**, 9 Haziran 1922, s. 3.
- “Türkler İki Tarih-i Devre Açmışlardır”, **Yeni Mecmua**, 15 Kânunuevvel 1922, s. 3.
- “Tarih-i Medeniyette Mustafa Kemal ve Kumanda Ettiği Türk Ordusu”, **Yeni Mecmua**, 1 Teşrinisani 1923, s. 3.
- “Türkleşmek Yolu”, **Akşam**, 1 Mayıs 1925, s. 2.
- “Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Heykeli Nerede Rüknedilmeli ve Niçin”, **Akşam**, 23 Haziran 1925, s. 3.
- Gülyüz, Naim: “I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Yahudileri” **Şalom**, 21 Kasım 1990, s. 2.
- “Kurtuluş Savaşı’nda Türk Yahudileri”, **Şalom**.
- Kemal Levi: “Bursa Musevilerinin Fikri”, **İkdam**, 12 Teşrinisani 1923, s. 3.
- Ortaylı, İlber: “Son Devirde İstanbul Musevileri”, Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan, **İstanbul Barosu Yayını**, İstanbul, 1992.
- “Museviler, Türklerle Kader Ortaklığı”, **Cumhuriyet**, 1 Eylül 1991, s. 10.
- Özel, Sabahattin: “Mondros’tan Samsun’a Atatürk”, **İ.Ü. Atatürk İlk. ve Ink. Tarihi Ens. Yıllığı**, C.10, İstanbul, 1999.
- Refi Cevat: “Mebuslarımız”, **Alemdar**, 29 Teşrinisani 1919, s. 2.
- “İntihabat”, **Alemdar**, 18 Kânunuevvel 1919, s. 2.
- Tuncoku, Mete: “Çanakkale Savaşlarının Günümüze Yansıyan Stratejik Sonuçları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XIV, Sayı 41, s.559–571, Temmuz 1998.
- Yalçın, Semih: “Atatürk’ün Ankara’ya Gelişi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 29, C.X, 1994.

3. Süreli Yayınlar

“Bazı Türk Gençleri”, **Akşam**, 27 Teşrinisani 1919, s. 2.

“Hahambaşı Becerano Efendi Refet Paşa’ya Bir Tarih Tefeül etmiş”, **Akşam**, 28 Teşrinievvel 1922, s. 3.

“Hayim Becerano Efendi”, **Akşam**, 9 Teşrinisani 1922, s. 1.

“Türkiye’de Museviler, Lozan’da Bir Şayia ve Avram Galanti Bey’in İzahatı”, **Akşam**, 13 Kânunuevvel 1922, s. 2.

“Musevilerin Hükümete Müracaatı”, **Akşam**, 26 Kânunuevvel 1922, s. 2.

“Kontrol İsteriz”, **Akşam**, 3 Kânunusani 1923, s. 3.

“Hahamhane İntihabı”, **Alemdar**, 24 Nisan 1920, s. 2.

“Hahambaşı Tayini”, **Alemdar**, 29 Nisan 1920, s. 3.

“Filistin’e Musevi Göçü”, **İkdam**, 3 Eylül 1918, s. 3.

“Filistin Musevileri Hakkında Müzakerat”, **İkdam**, 8 Eylül 1918, s. 2.

“Filistin’de Museviler ve Siyonistler”, **İkdam**, 12 Eylül 1918, s. 2.

“Hahambaşı Efendi”, **İkdam**, 26 Teşrinievvel 1918, s. 2.

“Hahambaşının Avrupa’ya Azimeti”, **İkdam**, 27 Teşrinievvel 1918, s. 2.

“Hahambaşı Meselesi”, **İkdam**, 10 Teşrinisani 1918, s. 3.

“Hahambaşının Avrupa’ya Azimeti”, **İkdam**, 27 Teşrinievvel 1919, s. 2.

“Hahambaşı Meselesi”, **İkdam**, 10 Teşrinisani 1918, s. 2.

“Musevi Milleti Meclisi”, **İkdam**, 17 Teşrinisani 1918, s. 2.

“Filistin’de Kurulan İlk Musevi Vekiller Heyeti”, **İkdam**, 18 Teşrinisani 1918, s. 1.

“Museviler Meclis-i Millisi”, **İkdam**, 19 Teşrinisani 1918, s. 2.

“İtilaf ve Museviler”, **İkdam**, 26 Teşrinisani 1918, s. 2.

“Amerika ile Türkiye: Hayim Nahum Efendi’nin Memuriyeti”, **İkdam**, 2 Kânunusani 1919, s. 1.

“Hahambaşının Seyahati Meselesi”, **İkdam**, 6 Kânunusani.1919, s. 2.

“Musevilerin İstedikleri ve Heyetleri”, **İkdam**, 22 Kânunusani 1919, s. 1.

“Gayrimüslimlerin Askerliği”, **İkdam**, 31 Kânunusani 1919, s.1.

“Karasu Efendi İstisnaen Tahliye Olabilir mi?”, **İkdam**, 3 Şubat 1919, s.1.

“Gayrimüslimlerin Askerliği Meselesi”, **İkdam**, 8 Şubat 1919, s. 2.

“Musevilerin Mütelabatı”, **İkdam**, 2 Mart 1919, s. 1.

“Karasu Efendi İçin”, **İkdam**, 7 Mart 1919, s. 2.

“Hahambaşı Efendi’nin Mühim Beyanati”, **İkdam**, 9 Mart 1919, s. 1.

“Musevi Komitelerinin İttihadı”, **İkdam**, 9 Mart 1919, s. 1.

“Hahambaşının Ziyareti”, **İkdam**, 15 Mart 1919, s. 1.

“Karasu Efendi”, **İkdam**, 21 Mart 1919, s. 3.

“Hahambaşı Aleyhine Tezahürat”, **İkdam**, 24 Mart 1919, s. 1

“Yahudi Sosyalistler”, **İkdam**, 31 Mart 1919, s. 2.

“Gayrimüslimlerden Asker Alınmayacak”, **İkdam**, 1 Mayıs 1919, s. 2.

“Gayrimüslimlerin Askerliği”, **İkdam**, 4 Mayıs 1919, s. 2.

“310 Tevellütlülerin Terhisi”, **İkdam**, 8 Mayıs 1919, s. 2.

“Musevilerin Askerlikten İstisnası”, **İkdam**, 19 Mayıs 1919, s. 2.

“Musevilerin Hizmet-i Askeriyesi”, **İkdam**, 23 Mayıs 1919, s. 2.

“Museviler Yunanlılar Münasebet”, **İkdam**, 2 Haziran 1919, s. 2.

“Hahambaşı Efendi Dün Dâhiliye ve Hariciye Nazırı ile Görüştü”, **İkdam**, 12 Haziran 1919, s. 1.

“Musevilerin Hizmet-i Askeriyeden İstisnası”, **İkdam**, 14 Haziran 1919, s. 1.

“Hahambaşı”, **İkdam**, 23 Haziran 1919, s. 2.

“Musevilerin Askerlikten İstisnası”, **İkdam**, 25 Haziran 1919, s. 1.

“Nişan”, **İkdam**, 15 Temmuz 1919, s. 1.

“Gayrimüslimlerin Askerliği”, **İkdam**, 21 Temmuz 1919, s. 1.

“Selanik Musevileri”, **İkdam**, 24 Temmuz 1919, s. 1.

“Anasır- Gayrimüslimlerin Askerliği”, **İkdam**, 4 Ağustos 1919, s. 1.

“Musevi Heyet-i Mahsusası”, **İkdam**, 5 Ağustos 1919, s. 1.

“Heyet-i Tahkikiye”, **İkdam**, 5 Ağustos 1919, s. 1.

“Museviler ve İntihabat”, **İkdam**, 9 Ağustos 1919, s. 2.

“Mebusan İntihabatı”, **İkdam**, 14 Ağustos 1919, s. 1.

“Museviler ve İntihabat”, **İkdam**, 27 Ağustos 1919, s. 3.

“İran Şahı ve Hahambaşı Efendi”, **İkdam**, 29 Ağustos 1919, s. 1.

“Museviler ve İntihabat”, **İkdam**, 2 Eylül 1919, s. 2.

“Hahambaşı Efendi”, **İkdam**, 2 Eylül 1919, s. 3.

“İntihabat İşleri”, **İkdam**, 4 Eylül 1919, s. 2.

“Museviler ve İntihabat”, **İkdam**, 10 Eylül 1919, s. 3.

“Hahambaşı Efendi’nin İstifası”, **İkdam**, 20 Eylül 1919, s. 2.

“Hahambaşı Efendi’nin İstifası Şayiası”, **İkdam**, 21 Eylül 1919, s. 2.

“Hahambaşı Efendi’nin İstifası”, **İkdam**, 24 Eylül 1919, s. 3.

“Hahambaşı Efendi’nin Beyanati”, **İkdam**, 26 Eylül 1919, s. 2.

“Musevilerin Senebaşısı”, **İkdam**, 26 Eylül 1919, s. 2.

“Hahambaşı Efendi’nin Seyahati Esbabı”, **İkdam**, 28 Eylül 1919, s.

“Yunanlılar ve Musevileri”, **İkdam**, 2 Teşrinievvel 1919, s. 3.

“Mebus Namzetleri”, **İkdam**, 10 Teşrinievvel 1919, s. 3.

“İntihabat İşleri”, **İkdam**, 15 Teşrinievvel 1919, s. 1.

“Yeni Meclis-i Mebusan Küşadına Doğru”, **İkdam**, 16 Teşrinievvel 1919, s. 2.

“Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 16 Teşrinievvel 1919, s. 2.

“Musevi Milli Komitesi”, **İkdam**, 16 Teşrinievvel 1919, s. 2.

“Hahambaşı'nın Hakkımızdaki Fikri”, **İkdam**, 17 Teşrinievvel 1919, s. 1.

“İntihabatta Gayrimüslimler”, **İkdam**, 19 Teşrinievvel 1919, s.1.

“Anasır-ı Gayrimüslime ve İntihabat”, **İkdam**, 23 Teşrinievvel 1919, s. 1.

“Milli Kongrede Fırkaların Dünkü İçtimai”, **İkdam**, 24 Teşrinievvel 1919, s. 1.

“Hahambaşı Efendi”, **İkdam**, 26 Teşrinievvel 1918, s. 2.

“İstanbul'daki İntihabat Mücadelesi”, **İkdam**, 26 Teşrinievvel 1919, s. 2.

“İntihabat-ı Umumiye”, **İkdam**, 27 Teşrinievvel 1919, s. 1.

“İntihabat Faaliyeti: Mübadele”, **İkdam**, 28 Teşrinievvel 1919, s. 2.

“Hayim Nahum Efendi'nin Amerika'ya Hareketi”, **İkdam**, 29 Teşrinievvel 1919, s. 3.

“Museviler ve İntihabat”, **İkdam**, 31 Teşrinievvel 1919, s. 3.

“Anasır-ı Gayrimüslimenin Cevabı”, **İkdam**, 1 Teşrinisani 1919, s. 3.

“Hahambaşı'nın Faaliyeti”, **İkdam**, 2 Teşrinisani 1919, s. 2.

“Hayim Nahum Efendi Amerika'da”, **İkdam**, 4 Teşrinisani 1919, s. 2.

“Museviler ve İntihabat”, **İkdam**, 4 Teşrinisani 1919, s. 3.

“İntihabat Haberleri”, **İkdam**, 6 Teşrinisani 1919, s. 2.

“Anasır-ı Gayrimüslime”, **İkdam**, 8 Teşrinisani 1919, s. 3.

“İzmir Ahvali”, **İkdam**, 9 Teşrinisani 1919, s. 2.

“Nahum Efendi’nin Beyanatı”, **İkdam**, 15 Teşrinisani 1919, s. 1.

“Hahambaşı’nın Hakkımızdaki Fikri”, **İkdam**, 17 Teşrinisani 1919, s. 1.

“İntihabat, Fırkalar ve Mebusan Namzetleri”, **İkdam**, 17 Teşrinisani 1919, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi’nin Paris’teki Faaliyeti”, **İkdam**, 27 Teşrinisani 1919, s. 1.

“Milli Kongrenin Mebus Adayları”, **İkdam**, 28 Teşrinisani 1919, s. 1.

“Nahum Efendi’nin Beyanatı”, **İkdam**, 29 Teşrinisani 1919, s. 1.

“İstanbul’da Mebus İntihabatı”, **İkdam**, 30 Teşrinisani 1919, s. 1.

“Beyoğlu, Fatih, Kadıköy, İntihabat Nispetleri”, **İkdam**, 3 Kânunuevvel 1919, s. 1.

“Musevi Cemaatinde Buhran-ı Dâhili”, **İkdam**, 6 Kânunuevvel 1919, s. 2.

“Hahambaşı Efendi’nin Avdeti”, **İkdam**, 7 Kânunuevvel 1919, s. 3.

“Hahambaşı Hayim Nahum Efendi İstanbul’a Döndü”, **İkdam**, 11 Kânunuevvel 1919, s. 1.

“Hahamhanenin Tekzibi”, **İkdam**, 7 Kânunuevvel 1919, s. 3.

“İstanbul’un Mebus Adayları”, **İkdam**, 10 Kânunuevvel 1919, s. 1.

“Hayim Nahum Efendi İstanbul’da”, **İkdam**, 11 Kânunuevvel 1919, s. 1.

“Hayim Nahum Efendi’nin Hissiyatı Darülfünun Gençlerinin Beyan-ı Şükranı”, **İkdam**, 12 Kânunuevvel 1919, s. 2.

“Beyoğlu, Fatih, Kadıköy, Bayezid İntihabat Nispetleri”, **İkdam**, 13 Kânunuevvel 1919, s. 1.

“Nahum Efendi Huzuru Şahanedey”, **İkdam**, 15 Kânunuevvel 1919, s. 2.

“Hahambaşı Bab-ı Ali’de”, **İkdam**, 16 Kânunuevvel 1919, s. 2.

“Musevi Meclis-i Millisi Hakkında Hahambaşının Tekzibi”, **İkdam**, 17 Kânunuevvel 1919, s. 5.

“İstanbul Mebusluğuna İntihap Olunanlar”, **İkdam**, 19 Kânunuevvel 1919, s. 1.

“Mişon Ventura Efendi Bütün Fırkaların Namzedi”, **İkdam**, 20 Kânunuevvel 1919, s. 1.

“İntihabat Netayici ve Meclis-i Mebusanın Küşadı”, **İkdam**, 27 Kânunuevvel 1919, s. 1.

“Hahambaşı Hakkında”, **İkdam**, 14 Kânunusani.1920, s. 3.

“Ermeniler Rumlar ve Museviler Arasında”, **İkdam**, 18 Kânunusani 1920, s. 3.

“Hahambaşı Efendi’nin Ziyareti”, **İkdam**, 12 Mart 1920, s. 2.

- “Hahamhane İntihabı”, **İkdam**, 24 Mart 1920, s. 3.
- “Hahamhane İntihabatı Hakkında”, **İkdam**, 26 Mart 1920, s. 3.
- “Hahamhane İntihabı”, **İkdam**, 29 Mart 1920, s. 3.
- “Musevi Meclisi Millisi İntihabı”, **İkdam**, 31 Mart 1920, s. 2.
- “Hayim Nahum Efendi’nin İstifası”, **İkdam**, 1 Nisan 1920, s. 2.
- “Hahambaşı”, **İkdam**, 2 Nisan 1920, s. 2.
- “Hahambaşı Efendi’nin İstifası”, **İkdam**, 4 Nisan 1920, s. 2.
- “Hahambaşı Efendi’nin İstifası”, **İkdam**, 5 Nisan 1920, s. 3.
- “Hahambaşı Efendi’nin İstifası”, **İkdam**, 9 Nisan 1920, s. 2.
- “Hahambaşı Efendi’nin İstifası”, **İkdam**, 16 Nisan 1920, s. 1.
- “Hahambaşı Efendi’nin İstifası”, **İkdam**, 20 Nisan 1920, s. 2.
- “Padişah Hahambaşı Efendi’nin İstifasını Kabul Etti”, **İkdam**, 24 Nisan 1920, s. 2.
- “Hahambaşı Efendi’nin Kabulü İstifası”, **İkdam**, 27 Nisan 1920, s. 3.
- “Hahambaşı Kaymakamı Tayini”, **İkdam**, 28 Nisan 1920, s. 2.
- “Museviler ve Hükümet-i Osmaniye”, **İkdam**, 30 Nisan 1920, s. 3.
- “Museviler ve Osmanlı Hükümeti”, **İkdam**, 30 Nisan 1920, s. 2.
- “Hahambaşı Tayini”, **İkdam**, 4 Mayıs 1920, s. 1.
- “Hahambaşı Efendi”, **İkdam**, 6 Mayıs 1920, s. 3.
- “Türkler ve Museviler”, **İkdam**, 7 Mayıs 1920, s. 3.

“Türklerin ve Musevilerin Münasebeti”, **İkdam**, 7 Mayıs 1920, s. 2.

“Cemiyeti Gayrimüslime”, **İkdam**, 10 Mayıs 1920, s. 2.

“Hahambaşı Efendi’nin Azimeti”, **İkdam**, 14 Mayıs 1920, s. 2.

“Hahambaşı Efendi’nin Azimeti”, **İkdam**, 15 Mayıs 1920, s. 2.

“Hahambaşı Efendi’nin Ziyaretleri”, **İkdam**, 19 Mayıs 1920, s. 2.

“Sadık Hahambaşı’nın Sadakati”, **İkdam**, 21 Haziran 1920, s. 2.

“Hahamhanenin Kasası”, **İkdam**, 24 Temmuz 1920, s. 2.

“Selanik Musevileri”, **İkdam**, 14 Ağustos 1920, s. 2.

“Hahambaşı Efendi’nin Beyanati”, **İkdam**, 26 Eylül 1920, s. 3.

“Hahambaşı Efendi”, **İkdam**, 13 Teşrinisani 1920, s. 2.

“Musevi İntihabatı”, **İkdam**, 29 Teşrinievvel 1920, s. 1.

“Filistin’e Musevi Göçü”, **İkdam**, 26 Teşrinisani 1920, s. 3.

“Musevi Fırkasına Yardım”, **İkdam**, 13 Kânunuevvel 1920, s. 2.

“Kasımpaşa’da Musevi Mektebi Küşadı”, **İkdam**, 25 Kânunusani 1921, s. 3.

“Hahambaşı Efendi Amerika’ya Gidiyor”, **İkdam**, 23 Şubat 1921, s. 3.

“Musevilerin Sadakati”, **İkdam**, 24 Şubat 1921, s. 3.

“Edirne Musevilerinin Protestosu”, **İkdam**, 12 Nisan 1921, s. 3.

“Musevilere Teşekkür”, **İkdam**, 23 Nisan 1921, s. 3.

“Musevi ve Bulgarların Hilali Ahmere Yardımı”, **İkdam**, 24 Nisan 1921, s. 2.

“Musevi Mekteplerinin Vergiden İstisnası”, **İkdam**, 12 Mayıs 1921, s. 2.

“Hahambaşı Kaymakamı Darülaceze’de”, **İkdam**, 18 Mayıs 1921, s. 2.

“Karasu Efendi”, **İkdam**, 23 Haziran 1921, s. 1.

“İngiltere’de Museviler”, **İkdam**, 30 Haziran 1921, s. 2.

“İngiltere’de Museviler”, **İkdam**, 5 Temmuz 1921, s. 2.

“İngiltere’de Museviler”, **İkdam**, 8 Temmuz 1921, s. 2.

“İngiltere’de Museviler”, **İkdam**, 9 Temmuz 1921, s. 2.

“Musevi Türkler”, **İkdam**, 15 Temmuz 1921, s. 4.

“Bizde Museviler”, **İkdam**, 19 Temmuz 1921, s. 1.

“Museviler Bizi Mahva Çalışmadılar”, **İkdam**, 19 Temmuz 1921, s. 1.

“Türklerde Musevilik”, **İkdam**, 23 Temmuz 1921, s. 4.

“Musevi Öksüzlerinin Tezahüratı”, **İkdam**, 19 Ağustos 1921, s. 2.

“Türkler ve Museviler”, **İkdam**, 2 Eylül 1921, s. 2.

“Siyonizm”, **İkdam**, 9 Eylül 1921, s. 1.

“Hayim Nahum Efendi’nin Mesaisi”, **İkdam**, 7 Teşrinisani 1921, s. 3.

“Türkler ve Museviler”, **İkdam**, 29 Teşrinisani 1921, s. 1.

“Nakeslerin Propagandası Nasıl Suya Düştü”, **İkdam**, 12 Kânunuevvel 1921, s. 2.

“Hahambaşı Efendi’nin Adliye Nezaretini Ziyareti”, **İkdam**, 16 Kânunuevvel 1921, s. 2.

“Hahambaşı Efendi’nin Beyanatı”, **İkdam**, 31 Kânunusani 1922, s. 3.

“Hahambaşı’ya Göre”, **İkdam**, 14 Şubat 1922, s. 2.

“Musevi Bir Aile Din-i İslamiyeyi Kabul Etti”, **İkdam**, 22 Şubat 1922, s. 3.

“Müslüman Muhacirler”, **İkdam**, 22 Mart 1922, s. 2.

“Musevi Vatandaşlarımız ve Müslüman Muhacirler”, **İkdam**, 24 Mart 1922, s. 2.

“Hahamhane ve Patrikanelerin Talebi”, **İkdam**, 31 Mart 1922, s. 2.

“Museviler Arasında”, **İkdam**, 14 Nisan 1922, s. 3.

“Bir Musevi’nin Üç Bin Lira Teberruu”, **İkdam**, 29 Mayıs 1922, s. 2.

“Sabık Hahambaşı’nın Faaliyeti”, **İkdam**, 1 Haziran 1922, s. 2.

“Anadolu Musevi Cemaati Reisi de İftiraları Ret ve Tekzip Etti”, **İkdam**, 5 Haziran 1922, s. 3.

“Hahamhane ve Hükümet”, **İkdam**, 21 Temmuz 1922, s. 3.

“Sabık ve Hayırlı Bir Türk Vatandaşı”, **İkdam**, 22 Temmuz 1922, s. 1.

“Samimi ve Hayırsever Bir Musevi Vatandaşı”, **İkdam**, 22 Temmuz 1922, s. 1.

“Türkler ve Museviler”, **İkdam**, 23 Temmuz 1922, s. 2.

“Hahamhane ile hükümetin ihtilafı”, **İkdam**, 23 Temmuz 1922, s. 2.

“Hayim Nahum Efendi’nin Beyanatı”, **İkdam**, 23 Temmuz 1922, s. 2.

“Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 25 Temmuz 1922, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi’nin Ankara Seyahati”, **İkdam**, 26 Temmuz 1922, s. 2.

“Hahamhane ve Hükümet: Becerano Efendi’nin Beyanatı”, **İkdam**, 27 Temmuz 1922, s. 2.

“Hükümet ve Hahamhane”, **İkdam**, 27 Temmuz 1922, s. 1.

“Museviler”, **İkdam**, 2 Ağustos 1922, s. 2.

“Hayim Nahum Efendi Ankara’da”, **İkdam**, 3 Ağustos 1922, s. 3.

“Sabık Hahambaşı Ankara’da”, **İkdam**, 4 Ağustos 1922, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 10 Ağustos 1922, s. 2.

“Hahamhane Tarik-i Kanuniye Yoluna Girmiştir”, **İkdam**, 10 Ağustos 1922, s. 2.

“Musevi Vatandaşlarımız”, **İkdam**, 6 Eylül 1922, s. 3.

“Museviler ve Zaferimiz”, **İkdam**, 9 Eylül 1922, s. 4.

“Hayim Nahum Efendi’nin Azimetini”, **İkdam**, 13 Eylül 1922, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 1 Teşrinievvel 1922, s. 2.

“Musevi Vatandaşlarımızın Duası”, **İkdam**, 3 Teşrinievvel 1922, s. 2.

“Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 4 Teşrinievvel 1922, s. 3.

“Musevi Vatandaşlarımız”, **İkdam**, 6 Teşrinievvel 1922, s. 2.

“Museviler ve Yunanlılar”, **İkdam**, 5 Teşrinisani 1922, s. 3.

“Ermeni ve Museviler Namına Biat”, **İkdam**, 9 Teşrinisani 1922, s. 2.

“Museviler ve Şarki Trakya”, **İkdam**, 30 Teşrinisani 1922, s. 2.

“Edirne Hahamhanenin Tebriği”, **İkdam**, 1 Kânunuevvel 1922, s. 2.

“Türkler-Museviler”, **İkdam**, 18 Kânunuevvel 1922, s. 1.

“Ekalliyetlerin hukuku, sulh Murahhaslarımızın Nazar-ı Dikkatine”, **İkdam**, 20 Kânunuevvel 1922, s. 3.

“Musevilerin Teşekkürü”, **İkdam**, 25 Kânunuevvel 1922, s. 3.

“İzmir’de Musevi Askerlerinin Tezahüratı”, **İkdam**, 15 Kânunusani 1923, s. 3.

“Hahambaşı Efendi’nin Taziyesi”, **İkdam**, 21 Kânunusani 1923, s. 3.

“Hahambaşı’ya Gazi’nin Teşekkürü”, **İkdam**, 12 Mart 1923, s. 2.

“Selanik’te İki Musevi’nin İdamı”, **İkdam**, 20 Mart 1923, s. 2.

“Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 15 Nisan 1923, s. 2.

“İstanbul’un Nüfusu”, **İkdam**, 16 Nisan 1923, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi’nin Namzetliği”, **İkdam**, 21 Mayıs 1923, s. 2.

“Son Haber: Netice: Müdafa-i Hukuk Kazandı”, **İkdam**, 29 Haziran 1923, s. 3.

“Sulh Bayramı ve Museviler”, **İkdam**, 24 Temmuz 1923, s. 3.

“Türkiye ve Museviler”, **İkdam**, 6 Teşrinievvel 1923, s. 2.

“Paşa ve Cemaat-i Gayrimüslimler”, **İkdam**, 7 Teşrinievvel 1923, s. 3.

“Musevi Bir Hemşerimizin Teberruatı”, **İkdam**, 31 Teşrinievvel 1923, s. 3.

“Hahambaşı Efendi”, **İkdam**, 1 Teşrinisani 1923, s. 2.

“Anadolu Felaketzedeleri”, **İkdam**, 12 Teşrinisani 1923, s. 3.

“Bursa Musevilerine”, **İkdam**, 16 Teşrinisani 1923, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 23 Teşrinisani 1923, s. 3.

“Museviler Meselesi”, **İkdam**, 24 Teşrinisani 1923, s. 4.

“Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 27 Teşrinisani 1923, s. 3.

“Hahamhanede İçtima”, **İkdam**, 27 Teşrinisani 1923, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 30 Teşrinisani 1923, s. 3.

“Hahamhanede İçtima”, **İkdam**, 30 Teşrinisani 1923, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi”, **İkdam**, 15 Kânunuevvel 1923, s. 3.

“Dün Museviler Hahambaşı Aleyhine Nümayiş Yapmışlardır”, **İleri**, 23 Mart 1919, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi ile Mülakat”, **İleri**, 2 Teşrinisani 1919, s. 3.

“Hahambaşı Efendi Yine Mühim Beyanatta Bulundu”, **İleri**, 27 Teşrinisani 1919, s. 8.

“Hayim Nahum Efendi İstanbul’da”, **İleri**, 11 Kânunuevvel 1919, s. 8.

“Musevilik Âleminde”, **İleri**, 12 Kânunuevvel 1919, s. 5.

“Hahambaşının Beyanatı”, **İleri**, 23 Kânunuevvel 1919, s. 3.

Behçet Kami:

“Hahambaşı Becerano Efendi ile Mülakat”, **İleri**, 14 Teşrinievvvel 1922, s. 1.

“Hahambaşı Hayim Nahum Efendi”, **İstifam**, 4 Ağustos 1919, s.1.

“Hükümet Yahudilerin Askerlik Yapma Yükümlülüğünü Kaldırdı”, **İstiklal**, 4 Ağustos 1919, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi'nin Monitor d'Orient'e Demeci”, **Sabah**, 27 Teşrinisani 1919, s. 1.

“Hahambaşı Efendi'nin Avdeti ve Beyanati”, **Tasvir-i Efkâr**, 09 Mart 1919, s. 1.

“Mülakat”, **Tasvir-i Efkâr**, 24 Temmuz 1919, s. 4.

“Hahambaşı Efendi Vekilini Ziyaret”, **Tasvir- i Efkâr**, 4 Ağustos 1919, s. 4.

“Amerika Sefarethanesi'nde İstima Olunanlar”, **Tasvir-i Efkâr**, 5 Ağustos 1919, s. 1.

“İntihabat Etrafında”, **Tasvir-i Efkâr**, 29 Ağustos 1919, s. 1.

“Musevileri ve İntihabat”, **Tasvir-i Efkâr**, 30 Ağustos 1919, s. 4.

“İntihabatta Museviler”, **Tasvir-i Efkâr**, 1 Eylül 1919, s. 1.

“Hayim Nahum Efendi'nin Beyanati”, **Tasvir-i Efkâr**, 10 Eylül 1919, s. 1.

“Hahambaşı Hayim Nahum Efendi'nin Seyahati”, **Tasvir-i Efkâr**, 16 Teşrinievvel 1919, s. 2.

“Hayim Nahum Efendi'nin Beyanati”, **Tasvir-i Efkâr**, 17 Teşrinievvel 1919, s. 1.

“İntihabat”, **Tasvir-i Efkâr**, 25 Teşrinievvel 1919, s. 2.

“Hahamhane İntihabata Karışmıyor”, **Tasvir-i Efkâr**, 26 Teşrinievvel 1919, s. 3.

“Hahambaşı Hayim Nahum Efendi”, **Tasvir-i Efkâr**, 6 Teşrinisani 1919, s. 4.

“Hayim Nahum Efendi'nin Avdeti”, **Tasvir-i Efkâr**, 13 Teşrinisani 1919, s. 4.

“Museviler”, **Tasvir-i Efkâr**, 15 Teşrinisani 1919, s. 4.

“Musevilerin İntihabata İştiraki Meselesi”, **Tasvir-i Efkâr**, 16 Teşrinisani 1919, s. 2.

“Hahambaşı Efendi'nin Mühim Beyanati”, **Tasvir-i Efkâr**, 17 Teşrinisani 1919, s. 1.

“Hahambaşı'nın Demeci Münasebetiyle: İtilaf Devletlerinden Beklediklerimiz”, **Tasvir-i Efkâr**, 18 Teşrinisani 1919, s. 2.

“İstanbul'un Nüfusu”, **Tasviri Efkâr**, 23 Teşrinisani 1918, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi'nin Pek Mühim Beyanâtı”, **Tasvir-i Efkâr**, 27 Teşrinisani 1919, s. 1.

“Hahamhane Haberleri”, **Tasvir-i Efkâr**, 28 Teşrinisani 1919, s. 2.

“Hahamhanenin Bir Beyannamesi”, **Tasvir-i Efkâr**, 07 Kânunuevvel 1919, s. 4.

“Hayim Nahum Efendi Bugün Geliyor”, **Tasvir-i Efkâr**, 11 Kânunuevvel 1919, s. 4.

“Hayim Nahum Efendi'yi Ziyaret”, **Tasvir-i Efkâr**, 12 Kânunuevvel 1919, s. 1.

“Hayim Nahum Efendi”, **Tasviri Efkâr**, 22 Temmuz 1922, s. 1.

“Hayim Nahum Efendi”, **Tasviri Efkâr**, 23 Temmuz 1922, s. 1.

“Hahamhane Kaymakamı”, **Tasvir-i Efkâr**, 26 Temmuz 1922, s. 2.

“Hahamhane'nin Bir Tebliği”, **Tasvir-i Efkâr**, 26 Temmuz 1922, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi”, **Tasviri Efkâr**, 28 Temmuz 1922, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi'nin Ankara'daki Beyanâtı”, **Tasviri Efkâr**, 03 Ağustos 1922, s. 1.

“Hayim Nahum Efendi Ne demiş”, **Tasviri Efkâr**, 28 Eylül 1922, s. 3.

“Museviler ve İntihabat”, **Vakit**, 04 Eylül 1919, s. 1.

“Hahambaşı Hayim Nahum Efendi ile Mülakat”, **Vakit**, 18 Eylül 1919, s. 1.

“Hahambaşının İstifası İstifası”, **Vakit**, 20 Eylül 1919, s. 2.

“Hahambaşının İstifa Söylentileri Doğru mu?”, **Vakit**, 22 Eylül 1919, s. 1.

“Hahambaşı Paris’e Gitti”, **Vakit**, 28 Eylül 1919, s. 3.

“Hayim Nahum Efendi’nin Seyahati”, **Vakit**, 10 Teşrinievvel 1919, s. 2.

“Museviler ve İntihabat Meselesi” **Vakit**, 14 Teşrinievvel 1919, s. 1.

“Museviler ve İntihabat”, **Vakit**, 15 Teşrinievvel 1919, s. 2.

“Gayrimüslimlerin Askerliği”, **Vakit**, 17 Teşrinievvel 1919, s. 2.

Ahmet Kadri:

“İzmir Hahambaşısı ile Mülakat”, **Tasvir-i Efkâr**, 22 Teşrinievvel 1922, s. 1.

“Hahambaşı Efendi”, **Vakit**, 2 Teşrinisani 1919, s. 2.

“Adana’nın Nüfusu”, **Vakit**, 15 Teşrinisani 1919, s. 2.

“İntihabatta Museviler”, **Vakit**, 17 Teşrinisani 1919, s. 3.

“Tavsiye Ettiğimiz Aday Listesi”, **Vakit**, 18 Kânunuevvel 1919, s. 2.

“Amerika’da Türklerin İlk Savunucusu: Hahambaşı Hayim Nahum Efendi”, **Vakit**, 13 Nisan 1921, s. 2.

“Hahambaşı Hayim Nahum Efendi Tedavi Amacıyla Yurt Dışına Gitti”, **Türk Dünyası**, 27 Eylül 1919, s. 28.

“İstanbul Nüfus İstatistiği”, **Servet-i Fünun**, 15 Kânunusani 1920, s. 3.

4. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre I, C. XI.

TBMM Zabıt Cerideleri, Devre I, C. XX.

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya No:19,
Gömlük No:168, Fon Kodu:HR.İM., 26 Haziran 1923.

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya No:2263,
Gömlük No:73, Fon Kodu:HR.SYS., 04 Teşrinievvel
1919.

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya No:30,
Gömlük No:4, Fon Kodu: HR.İM.,13 Haziran 1923.

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya No:33,
Gömlük No:41, Fon Kodu: HR.İM.,12 Kanunuevvel
1923.

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya No:33,
Gömlük No:42, Fon Kodu: HR.İM., 12 Kanunuevvel
1923.

T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya No:33,
Gömlük No:53, Fon Kodu: HR.İM.,02 Kanunusani
1924.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 2166,
Dosya No:400-4, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer
No:6.45..6., 14 Kanunusani 1923.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 453,
Dosya No:56-5, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer
No:2.24..10., 12 Kanunuevvel 1920.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 657,
Dosya No:95-8, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:2.35..3.,
09 Şubat 1921.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 853,
Dosya No:-, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No3.20..1., 15
Mayıs 1921.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 856,
Dosya No:56-6, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:3.20..4.,
15 Mayıs 1921.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 2573,
Dosya No:-, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:7.23..14., 01
Temmuz 1923.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 84,
Dosya No:72-20, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer
No:8.43..6., 16 Kanunuevvel 1923.

5. Ansiklopediler

“Avram Galanti maddesi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansikopedisi**, C.13, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

EKLER

Ek-1: Osmanlı Musevileri İntihabat Cemiyeti Tüzüğü

Ek-2: Eski Hahambaşı Hayim Nahum Efendi elinde bir mektup olduğu halde Ankara Gitmek için 1923 Haziran ayında izin talebinde bulunduğuna dair belge

Ek-3: Gayrimüslimlerin Askerliği hakkında belgeler

Ek-4: Lozan Barış Antlaşması'nın 37-44. Maddeleri

Ek-1: Osmanlı Musevileri İntihabat Cemiyeti Tüzüğü

Madde 1: Dersaadet ve taşralarda Meclis-i Mebusan intihabına iştirak taraftarı olan Musevilerin iş bu intihabatta arasını tevhit ederek menafi-i milliyeyi muhafaza ve müdafaa edecek zevatın mebusluğa intihabını temin için kavanin-i mevzua dairesinde sarf-i mesai eylemek ve bu hususta fırka-i siyasiye mümessilleriyle münasebette bulunmak üzere Osmanlı Musevileri İntihabat Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşkil olunmuştur.

Madde 2: Cemiyetin merkezi Dersaadettedir. Taşralarda Musevilerin kesretli bulunduğu mahallerde dahi şubeleri bulunacaktır.

Madde 3: Cemiyetin azası iki sınıf olup, birisi aza-yı tabiye, diğeri aza-yı ammedir. İntihaba iştirak etme taraftarı olan bilcümle Museviler cemiyetin aza-yı tabiyesindedir.

Madde 4: Aza-yı amme cemiyetin nizam ve programı kabul ile beraber tatbikine bilfiil sarf-ı mesai edecek olan azadır.

Madde 5: Merkez-i Umumi İstanbul müntehib-i sani ve mebus namzetlerini tayin ve ilan ve intihabatı icabeden mahallerde müteşekkil şubeler vasıtasıyla bilfiil idare edeceği gibi taşra şubelerinden ve hatta namzetlerini sual ve gönderilecek namzet listelerini tetkik ve tasdik edecektir.

Madde 6: Mevcut siyasi fırkalarla müzakereye girişmek ve itilaf akteylemek Merkez-i Umumiye'ye aittir.

Madde 7: Merkez-i Umumi intihabat işlerinde maksad-ı milliyi temin için her türlü teşebbüsata iptidar ve alelicap fırka-i siyasiye ile itilaf ederek netayicine dair şubata tebligat icra ve ahkâm-ı mukarreratı takip ve inta ile mükelleftir.

Madde 8: Şubat heyet-i idaresi marifetiyle idare olunacak ve Merkez-i Umumi'den verilecek talimat dairesinde müntehib-i sani ve intihabı hususunda sarf-ı mesai eyleyecektir.

Madde 9: Merkez-i Umumi dersaadette Cemiyete dahil bulunan azanın içtimaiyle aralarında rey-i hafif ve ekseriyetle intihap edecekleri zevattan teşekkül eder. Ve heyetçe biri reis olup, diğeri reis-i sani ve bir katib-i umumi tayin olunur.

Madde 10: Şubat heyeti idareleri 3 kişiden mürekkep olacak ve her şubede bulunan ve cemiyete mukayyet olan aza-yı ammenin içtimai ile aralarında rey-i hafi ve ekseriyetle intihap tayin edilecektir.

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya **Türkiye'de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi, 1918-1922**, C. II, İstanbul, İletişim, 2003, s. 502-503.

Ek-2: Eski Hahambaşı Hayim Nahum Efendi elinde bir mektup olduğu halde Ankara Gitmek için 1923 Haziran ayında izin talebinde bulunduğuna dair belge

Kaynak: T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı, Dosya No:19, Gömlek No:168, Fon Kodu:HR.İM., 26 Haziran 1923.

Ek-3: Gayrimüslimlerin Askerliği hakkında belgeler

Kaynak: T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 453, Dosya No:56-5, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:2.24..10., 12 Kanunuevvel 1920,

Kaynak: T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 657, Dosya No:95-8, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:2.35..3., 9 Şubat 1921,

Kaynak: T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 853, Dosya No:-, Fon Kodu:
30..18.1.1, Yer No3.20..1., 15 Mayıs 1921,

Kaynak: T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 856, Dosya No:56-6, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:3.20..4., 15 Mayıs 1921.

Ek-4: Lozan Barış Antlaşması'nın 37-44. Maddeleri

Madde 37-Türkiye, 38.nci maddeden 44.ncü maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin, temel yasalar olarak tanınmasını hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin [Tüzüğün] ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, yönetmelik [tüzük] ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

Madde 38-Türk Hükümeti, Türkiye'de oturan herkesin doğum, bir ulusal topluluktan olma [milliyet, nationalite] dil, soy, ya da din ayrımı yapmaksızın hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye'de oturan herkes, her dinin, mezhebin ya da inancın kamu düzeni ve genel ahlaka aykırı olmayan gereklerini, ister açıkça ister özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklar, bütün Türk vatandaşlarına uygulanan ve Türk Hükümeti tarafından milli savunma ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme [yerleşme] hakkından tam olarak yararlanacaktır.

Madde 39-Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık [medeni hukuk] ve siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'de oturan herkes din ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşit olacaklardır. Din, inanç ya da mezhep farkı, hiçbir Türk vatandaşının yurttaşlık haklarıyla, [medeni haklar] siyasal haklarından yararlanmasına ve özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükselme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışmasına, sanayi ile uğraşmasına engel olmayacaktır.

Bütün Türk vatandaşlarının, gerek özel gerek ticari ilişkilerinde, din, basın ve her çeşit yayın konusunda ve açık toplantılarda dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Resmi dil mevcut olmakla birlikte, Türkçe'den başka bir dille konuşan Türk vatandaşlarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar sağlanacaktır.

Madde 40-Müslüman olmayan azınlıklara mensup olan Türk vatandaşları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada diğer Türk vatandaşlarına uygulanan aynı muamele ve aynı güvencelerden [garantilerden] yararlanacaklardır. Bunlar özellikle giderleri kendilerine ait olmak üzere her türlü hayır kurumuyla, dinsel ya da sosyal

kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dini ayinleri serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Madde 41-Genel [kamusal] eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarının önemli oranda oturdukları il ve ilçelerde, bu Türk vatandaşlarının çocuklarının, ilkokullarda kendi dilleriyle eğitim yapmalarını sağlamak amacıyla uygun kolaylıklar gösterecektir. Bu hüküm Türk Hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşlarının, önemli oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklara devlet bütçesi, belediye ya da diğer bütçelerce, eğitim, din ya da hayır için ayrılan tutarlardan, hak gözetirliğe uygun ölçülerde pay ayrılacaktır. Sözü geçen tutar ilgili kurumların yetkili temsilcilerine ödenecektir.

Madde 42-Türk Hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla [statüleriyle, aile hukukuyla] kişisel durumları [statüleri, kişi halleri] konusunda, bu sorunların, söz konusu azınlıkların gelenek ve göreneklere uyarınca göre çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri almayı kabul eder. Bu tedbirler, Türk Hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst-hakemi, üst hakemi atayacaklardır. Türk Hükümeti sözü konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yüklenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, dini ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.

Madde 43-Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmayacakları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir. Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen hükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

Madde 44-Türkiye, bu kesimin bundan önceki maddelerindeki hükümlerin Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyetinin güvencesi [garantisi] altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça değiştirilmeyecektir. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon Hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca razı olunacak her hangi bir değişikliği reddetmemeyi işbu antlaşma uyarınca kabul ederler.

Kaynak: Seha Meray [çev.], **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler,** Takım II, Cilt 2, Ankara, SBF Yayını,1973, s. 11-14.

EKLER

Ek-1: Osmanlı Musevileri İntihabat Cemiyeti Tüzüğü

Ek-2: Eski Hahambaşı Hayim Nahum Efendi elinde bir mektup olduğu halde Ankara Gitmek için 1923 Haziran ayında izin talebinde bulunduğuna dair belge

Ek-3: Gayrimüslimlerin Askerliği hakkında belgeler

Ek-4: Lozan Barış Antlaşması'nın 37-44. Maddeleri

Ek-1: Osmanlı Musevileri İntihabat Cemiyeti Tüzüğü

Madde 1: Dersaadet ve taşralarda Meclis-i Mebusan intihabına iştirak taraftarı olan Musevilerin iş bu intihabatta arasını tevhit ederek menafi-i milliyeyi muhafaza ve müdafaa edecek zevatın mebusluğa intihabını temin için kavanin-i mevzua dairesinde sarf-i mesai eylemek ve bu hususta fırka-i siyasiye mümessilleriyle münasebette bulunmak üzere Osmanlı Musevileri İntihabat Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşkil olunmuştur.

Madde 2: Cemiyetin merkezi Dersaadettedir. Taşralarda Musevilerin kesretli bulunduğu mahallerde dahi şubeleri bulunacaktır.

Madde 3: Cemiyetin azası iki sınıf olup, birisi aza-yı tabiye, diğeri aza-yı ammedir. İntihaba iştirak etme taraftarı olan bilcümle Museviler cemiyetin aza-yı tabiyesindedir.

Madde 4: Aza-yı amme cemiyetin nizam ve programı kabul ile beraber tatbikine bilfiil sarf-ı mesai edecek olan azadır.

Madde 5: Merkez-i Umumi İstanbul müntehib-i sani ve mebus namzetlerini tayin ve ilan ve intihabatı icabeden mahallerde müteşekkil şubeler vasıtasıyla bilfiil idare edeceği gibi taşra şubelerinden ve hatta namzetlerini sual ve gönderilecek namzet listelerini tetkik ve tasdik edecektir.

Madde 6: Mevcut siyasi firkalarla müzakereye girişmek ve itilaf akteylemek Merkez-i Umumiye'ye aittir.

Madde 7: Merkez-i Umumi intihabat işlerinde maksad-ı milliyi temin için her türlü teşebbüsata iptidar ve alelicap fırka-i siyasiye ile itilaf ederek netayicine dair şubata tebligat icra ve ahkâm-ı mukarreratı takip ve inta ile mükelleftir.

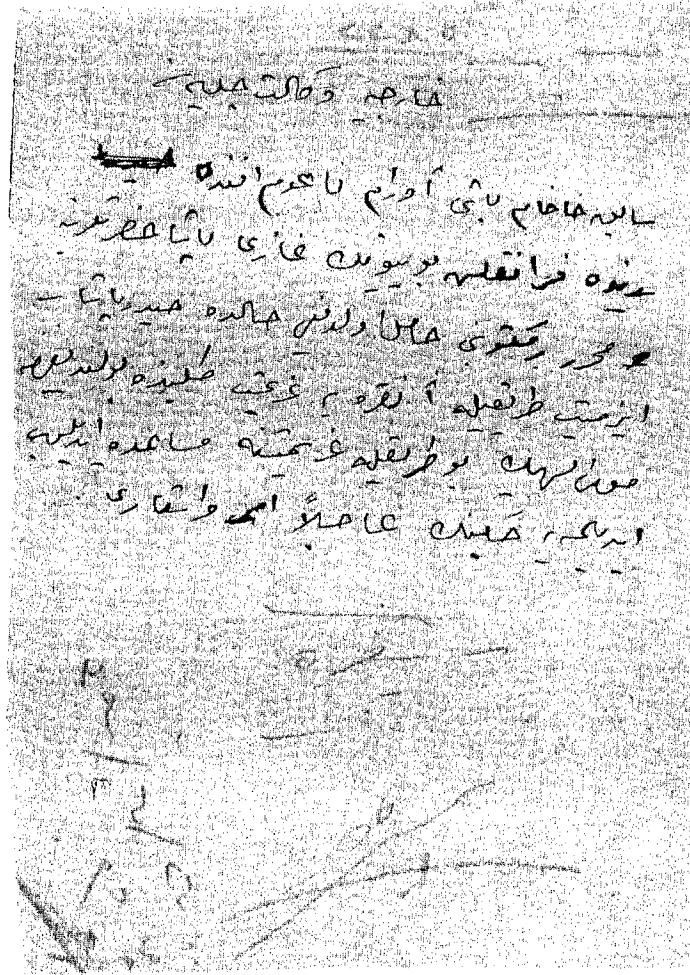
Madde 8: Şuabat heyet-i idaresi marifetiyle idare olunacak ve Merkez-i Umumi'den verilecek talimat dairesinde müntehib-i sani ve intihabı hususunda sarf-ı mesai eyleyecektir.

Madde 9: Merkez-i Umumi dersaadette Cemiyete dahil bulunan azanın içtimaiyle aralarında rey-i hafif ve ekseriyetle intihap edecekleri zevattan teşekkül eder. Ve heyetçe biri reis olup, diğeri reis-i sani ve bir katib-i umumi tayin olunur.

Madde 10: Şuabat heyeti idareleri 3 kişiden mürekkep olacak ve her şubede bulunan ve cemiyete mukayyet olan aza-yı ammenin içtimai ile aralarında rey-i hafif ve ekseriyetle intihap tayin edilecektir.

Kaynak: Tarık Zafer Tunaya **Türkiye'de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi, 1918-1922**, C. II, İstanbul, İletişim, 2003, s. 502-503.

Ek-2: Eski Hahambaşı Hayim Nahum Efendi elinde bir mektup olduğu halde Ankara Gitmek için 1923 Haziran ayında izin talebinde bulunduğuna dair belge

Kaynak: T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı, Dosya No:19, Gömlek No:168, Fon Kodu:HR.İM., 26 Haziran 1923.

۱۵۴
صالح علی ایلی
وای نامه

بسم الله الرحمن الرحیم
مقام محترمه
جناب آقایان
وزارت عدالت
جناب آقایان
وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
جناب آقایان
وزارت جنگ
جناب آقایان
وزارت مالیه
جناب آقایان
وزارت کسب و تجارت
جناب آقایان
وزارت آسایش و رفاه
جناب آقایان
وزارت عوام و اطفال
جناب آقایان
وزارت بهداشت و امور درمان
جناب آقایان
وزارت آسایش و رفاه
جناب آقایان
وزارت عوام و اطفال
جناب آقایان
وزارت بهداشت و امور درمان

بسم الله الرحمن الرحیم
مقام محترمه
جناب آقایان
وزارت عدالت
جناب آقایان
وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
جناب آقایان
وزارت جنگ
جناب آقایان
وزارت مالیه
جناب آقایان
وزارت کسب و تجارت
جناب آقایان
وزارت آسایش و رفاه
جناب آقایان
وزارت عوام و اطفال
جناب آقایان
وزارت بهداشت و امور درمان
جناب آقایان
وزارت آسایش و رفاه
جناب آقایان
وزارت عوام و اطفال
جناب آقایان
وزارت بهداشت و امور درمان

بسم الله الرحمن الرحیم
مقام محترمه
جناب آقایان
وزارت عدالت
جناب آقایان
وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
جناب آقایان
وزارت جنگ
جناب آقایان
وزارت مالیه
جناب آقایان
وزارت کسب و تجارت
جناب آقایان
وزارت آسایش و رفاه
جناب آقایان
وزارت عوام و اطفال
جناب آقایان
وزارت بهداشت و امور درمان
جناب آقایان
وزارت آسایش و رفاه
جناب آقایان
وزارت عوام و اطفال
جناب آقایان
وزارت بهداشت و امور درمان

تواننامه ..

مدیر کل املاک

مردک حمایتیه نظارتونک بدیهه تخدوشی متغاییه قد سنباکه نمکندنه ره راکه مدوح تواناندرده بره فرغی اهالی اسیریه
 فایده اقله - فخرنه لشکره بغایه نسته اجمده ره درونک انمای - جفته و برنانه دره بره بیکلجه و آلد ه
 ایجه دلدی رانانیه تقاضیه باقیندنه شمه اهالی قد سنباکه نمکندنه دروتیه ایجه آنسه آلدنه بره فرجه نشکندنه
 مدوح اولد فرجه تابت اولدنی بیانوجیه به قریب برنانه محله ره که نادیده ، ازکجه بدانستنا بیوم فرمهدک آریه
 نقدیه رزم کورلدیکی رافیدرکاتک و غایه جوجه توانانتمک اسقاریه عطفاً مدافعه بدیهه کشفک ۴/۶/۲۷
 تاریخ ۲۵ روز اولوندرکرت بدیهه بناز اجمایه کیفی لدی که آره جیه به مجاوره محله ره شرطه
 برنانه اهالی فرمده واسطه اولد مدوح تواناندرک بره می که مه تیده نهجریه اوجا رسیده کشفک
 تاریخ ۲۷/۱۱/۲۷ جفته داربر اولدنه .

۹ / ۱ / ۲۷

۱

فایده برنانه رکیه رافیدرکاتک مدافعه بدیهه کشفک ۴/۶/۲۷
 مدافعه بدیهه کشفک ۴/۶/۲۷
 مدافعه بدیهه کشفک ۴/۶/۲۷

ایجاد برنانه رکیه مدافعه بدیهه کشفک ۴/۶/۲۷
 انضاد رکیه مدافعه بدیهه کشفک ۴/۶/۲۷
 مدافعه بدیهه کشفک ۴/۶/۲۷
 نزدیکه برنانه رکیه کشفک ۴/۶/۲۷

Kaynak: T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Sayı: 657, Dosya No:95-8, Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No:2.35..3., 9 Şubat 1921,

- ۱- : اسامی در گذشته که فرستاده شده اند و مورد استفاده منقرضه بجز این مجموعه اینوز برابر نقدی است.
- ۲- : خدمت فقید اینان در اولاد فرستاده شود نقدی اینجور نقدی در مورد و قوه شده پیشتر دفعه دیگری بر بنفیسیت تأویر شده اعتباراً طفا کرده طرح لازم تأویر در .
- ۳- : حقوقاً اینان در اولاد فرستاده اند وجه بک نقدی هر وقت آید آید بوزیر اولاد و در هر امور تقصیر استیفاء بر مالد و هر صحتی بر بنفیسیت تأویر شده هم تولد در زمین او نشاء کرده نقایط سابقه انشیر مقدر .
- ۴- : دعوت اجابت اینان که قرار این حرکت که برینک و اولاد این صورتها در اینک مقول و بر بنفیسیت قبضه اولاد قانونی جز و فرقی صورتها شود نقدی اینجور نقدی اولاد مقدر .
- ۵- : فرستاده شده اند جنبه هم تولد در نظر واقع و وجه تا فری نقدی اینجور اینم تا فری مستحق اما در اینک زمین در حرکت درج آنگاه طوتمیری جائز در .
- ۶- : اسوقا نوزده و سبباً اینوز بدین می انداخته مقدر .
- ۷- : اسوقا نوزده اینان در دفعه بعد و سایر اسوقا در .

۱۳۱۰ هـ

اجرای امور دولتی
معاونت دولتی

تعمیراتی

عدلی و قضایی

انفکری

تعمیراتی دولتی

معاونت دولتی
عدلی و قضایی

تعمیراتی

انفکری

معاونت دولتی

تعمیراتی

تعمیراتی دولتی

۵۴۸

قوله نامه

مستندهای اولیای بیگانه

۸۵۶

۱ نامه سعیدخان که در کوههای ایلیه قریب سمرقند شده اولیای اقطاع ضابطانان در کتب اهلانان ایلیه اولیای ایلیه سعیدخان
اولیای وقتیه ضابطانان سوزان اولیای سعیدخان در کتب اکتسی در کتب سعیدخان در کتب سعیدخان در کتب سعیدخان
و لافنگ ۱۴۱۱ تا ۱۴۱۲ و در کتب سعیدخان در کتب سعیدخان در کتب سعیدخان در کتب سعیدخان
تا رنجینه کی ایضا عده ترا کبر اولیای . ۱۵ تا ۱۶

۳

ایلیه سعیدخان

ایلیه سعیدخان

ایلیه سعیدخان

ایلیه سعیدخان

ایلیه سعیدخان

ایلیه سعیدخان

ایلیه سعیدخان

ایلیه سعیدخان

ایلیه سعیدخان

ایلیه سعیدخان

ایلیه سعیدخان

ایلیه سعیدخان

توسعه بزرگ سعیدخان

توسعه بزرگ سعیدخان

توسعه بزرگ سعیدخان

توسعه بزرگ سعیدخان

توسعه بزرگ سعیدخان

توسعه بزرگ سعیدخان

توسعه بزرگ سعیدخان

Ek-4: Lozan Barış Antlaşması'nın 37-44. Maddeleri

Madde 37-Türkiye, 38.nci maddeden 44.ncü maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin, temel yasalar olarak tanınmasını hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin [Tüzüğün] ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, yönetmelik [tüzük] ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir.

Madde 38-Türk Hükümeti, Türkiye'de oturan herkesin doğum, bir ulusal topluluktan olma [milliyet, nationalite] dil, soy, ya da din ayrımı yapmaksızın hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir.

Türkiye'de oturan herkes, her dinin, mezhebin ya da inancın kamu düzeni ve genel ahlaka aykırı olmayan gereklerini, ister açıkça ister özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklar, bütün Türk vatandaşlarına uygulanan ve Türk Hükümeti tarafından milli savunma ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme [yerleşme] hakkından tam olarak yararlanacaktır.

Madde 39-Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık [medeni hukuk] ve siyasal haklardan yararlanacaklardır.

Türkiye'de oturan herkes din ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşit olacaklardır. Din, inanç ya da mezhep farkı, hiçbir Türk vatandaşının yurttaşlık haklarıyla, [medeni haklar] siyasal haklarından yararlanmasına ve özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükselme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışmasına, sanayi ile uğraşmasına engel olmayacaktır.

Bütün Türk vatandaşlarının, gerek özel gerek ticari ilişkilerinde, din, basın ve her çeşit yayın konusunda ve açık toplantılarda dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Resmi dil mevcut olmakla birlikte, Türkçe'den başka bir dille konuşan Türk vatandaşlarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar sağlanacaktır.

Madde 40-Müslüman olmayan azınlıklara mensup olan Türk vatandaşları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada diğer Türk vatandaşlarına uygulanan aynı muamele ve aynı güvencelerden [garantilerden] yararlanacaklardır. Bunlar özellikle giderleri kendilerine ait olmak üzere her türlü hayır kurumuyla, dinsel ya da sosyal

kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dini ayinleri serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.

Madde 41-Genel [kamusal] eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarının önemli oranda oturdukları il ve ilçelerde, bu Türk vatandaşlarının çocuklarının, ilkokullarda kendi dilleriyle eğitim yapmalarını sağlamak amacıyla uygun kolaylıklar gösterecektir. Bu hüküm Türk Hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşlarının, önemli oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklara devlet bütçesi, belediye ya da diğer bütçelerce, eğitim, din ya da hayır için ayrılan tutarlardan, hak gözetirliğe uygun ölçülerde pay ayrılacaktır. Sözü geçen tutar ilgili kurumların yetkili temsilcilerine ödenecektir.

Madde 42-Türk Hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla [statüleriyle, aile hukukuyla] kişisel durumları [statüleri, kişi halleri] konusunda, bu sorunların, söz konusu azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca göre çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri almayı kabul eder. Bu tedbirler, Türk Hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst-hakemi, üst hakemi atayacaklardır. Türk Hükümeti sözü konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yüklenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, dini ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir.

Madde 43-Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmayacakları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir. Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen hükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.

Madde 44-Türkiye, bu kesimin bundan önceki maddelerindeki hükümlerin Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyetinin güvencesi [garantisi] altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça değiştirilmeyecektir. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon Hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca razı olunacak her hangi bir değişikliği reddetmemeyi işbu antlaşma uyarınca kabul ederler.

Kaynak: Seha Meray [çev.], **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler,** Takım II, Cilt 2, Ankara, SBF Yayını,1973, s. 11-14.